YAVUZ BÜLENT BÂKİLER

TÜRKİSTAN TÜRKİSTAN

YAVUZ BÜLENT BÂKİLER

TÜRKİSTAN
TÜRKİSTAN

Dizgi : UKAZ
Tlf : 526 38 96
Baskı : Polat Ofset
Tlf : 527 27 55 - 528 20 73
1. Baskı 1986 - 5000 Adet
2. Baskı 1989 - 5000 Adet

YAVUZ BÜLENT BÂKİLER

* *TÜRKİSTAN TÜRKİSTAN kitabımı :*

* *Babamın vasiyetine uyarak, O'na ve dedelerime bir rahmet vesilesi olmasını dileyerek yazıyorum.*

* *Bu bakımdan kitabımı, AZERBAYCAN'ın AĞDAM Köyü'nde doğan KARABAĞ Şehri'nde vefat eden dedelerimin büyük dedesi HACI ALİ MURAD'ın aziz ruhuna sunuyorum.*

* *Sonra, O'nun oğlu olan, yine KARABAĞ şehrinde toprağa karışan HACI ALİ FERAHŞAD dedemin Karapapak ruhuna armağan ediyorum.*

* *Şiî-Sünnî gerginliği dolayısiyle Azerbaycan'dan İmparatorluk Türkiyesi'ne göçerek, Kahraman Maraş'a yerleşen, orada vefat eden şair dedem MEHEMMED SABİR'in ruhunu da nakışlamak istiyorum.*

* *Kahraman Maraş'tan, tekrar Azerbaycan'a dönmek isterken Doğu Bayazid'den ileri geçemeyen dedem Mehemmed Sabir oğlu ABDÜLBÂKİ KARABAĞİ'nin ruhuna da Huuu diyorum!*

* *Sonra, Toprak Kale'ye iskân edilen, orada sonsuzluğa uzanan dedelerim GENCELİ ALİ AĞA'nın, MEHMET AĞA'nın, YUSUF AĞA'nın ruhlarını da yüceltmek istiyorum.*

* *Kitabımı, SİVAS'ın Gürün ilçesinde yüzon yaşında Hakkın rahmet'ine kavuşan HACI MAHMUD KARABAĞİ dedemin aziz ruhu için de kaleme alıyorum.*

* *ERZURUM cephesinde, Ruslara karşı çarpışırken şehid düşen yürekli, merhametli dedem, güzel dedem, büyük dedem CEMAL EFENDİ'nin ruhuna da yazdıklarımı bir fatiha gibi uzatıyorum.*

* *Şehid babasının ve büyük dedelerinin sevdasıyla SİVAS toprağında uyuyan babam CEZMİ BÂKİLER'in ruhunu da bu vesileyle haberdar ediyorum.*

Ruhun ebediyyen diri kaldığına, dünyadaki olaylardan haberdar olduğuna inanarak Bismillâh diyorum.

BİR ŞİİR - BİR VASİYET, BİR AÇIKLAMA

1976 yılının Ocak ayında, Ankara'da Anadolu Kulübü'nün bir aydınlık salonunda, Çağrı Dergisi'nin yirmiikinci yayın yılı dolayısiyle, şair Feyzi Halıcı'nın davetlileri arasındaydım.

Ortak sevdamız ve konumuz şiirdi.

Akşam saatlerinin, çoktan çekilip gittiğinin farkında bile değildik.

Şiir, hep bir yağmur gibi masamıza çiseliyor, bir rüzgâr gibi üzerimize esiyordu.

Gecenin ilerlemiş bir vaktinde, cebimden çıkardığım *TÜRKİSTAN* şiirimi ilk defa o toplantıda okudum. Dilimizin, tarihimizin ve aydınlık medeniyetimizin filizlendiği, boy verdiği ve muhteşem mucizeler meydana getirdiği o mübarek topraklar, ta çocukluk yıllarımdan beri, hep uzaklarda kalan bir sevgili güzelliği ve hasretiyle yüreğimi doldurduğundan, benim eski *Türk Yurtları* için yazdığım şiirler biraz hüzünlü, biraz boynu bükük doğmuşlardır. Aynı konuda, bir *Köroğlu* coşkunluğuyla kaleme alman ve gümbür gümbür okunan şiirler yanında, benim karaladıklarım ne kadar sessiz-sedâsız, ne kadar iddiasızdırlar. Onları derin bir sıla hasreti içinde sızlayan bir yüreğin sayıklamasına, sevgilisinden uzak kalan çaresiz bir kimsenin göğüs geçirmesine veya bir mü'minin samimi ya-

karışlarına benzetebilirsiniz.

İşte, *TÜRKİSTAN* şiirim de, o yakarışlardan biridir:

Tiyan-Şan, Kadır-Gan ufuklarından
Dinlediğim ozanlarla...
Binlerce yıldanberi söylenen destanlarla
Yine Türkistan'ı andım.

Öz yurdumu çarmıha germişler kırk yerinden
Unutmam bin yıl geçse acımın üzerinden
Vurulan bir ceylana yanar gibi derinden
Ulu Türkistan'a yandım.

Geldi kuruldu gönlüme, Ahmed Yesevî Pirimiz
Osman Batur'a kadar, anlattı birer birer...
Ben de, bütün Horasan Erleri'yle beraber
Yeni baştan Türkistan'a inandım.

Rüzgârlarla savrularak sessiz sedâsız
Irmaklarla akarak...
Uçup giden güzelim kırlangıçlara bakarak
Türkistan'ı hür sandım.

Görmeden, göstermeden Taşkent'i, Buhara'yı
Urumçi'ye varmadan atsız-pusatsız...
Bir başıma yorgun-argın, kolsuz-kanatsız
Türkistan'a dost gönüller kazandım.

Tanrım, birgün acaba diyebilecek miyim;
— Vuslatın yüzüme nakışladığı nurla —
Bir komşu bahçesine uzanır gibi huzurla
Türkistan'ın toprağına uzandım.

Dâvette, *Hisar Dergisi'nin* idarecileri de vardı. Şiiri okuyup bitirdikten sonra sordum:

— Bu *TÜRKİSTAN* şiirimi, Hisar Dergisi'nin Şubat sayısına koyabilir miyiz acaba?

Karşı karşıya oturduğumuz Aydın Senatörü İskender Cenap'la gözgöze geldik. "Vallahi bilmem ki!.." dercesine omuzlarını kaldırarak, avuçlarını yanlarına açıp sustu.

Şiiri siyasî mi bulmuştu veya beğenmemiş miydi? Anlayamadım.

Konya Senatörü şair Feyzi Halıcı, masayı birkaç defa yumruklayarak kanaatini açıkladı:

- Bu memlekette Vietnam üzerine ağıtlar yakılıyor! Biafra için, Şili için, Kongo için... gözyaşları dökülüyor. Şimdi ne demektir «Türkistan şiirimi Hisar Dergisi'ne koyabilir miyiz...» diye sormak! Beni önce, kendi milletim, kendi vatanım, kendi tarihim ilgilendiriyor! Türkistan şiirini hem de bin defa yayınlayabiliriz... Eğer Hisar Dergisi, Türkistan'ı yayınlamayacaksa, ben Onu Çağrının ön kapağına bile koyabilirim!

İlhan Geçer söze karıştı:

- Feyzi doğru söylüyor! Ben de aynı kanaatteyim. Şiir, benden de «yayınlanır» imzası alır.

Kerim Aydın Erdem elini kaldırdı:

- Ben de aynı şeyleri söyleyecektim. Türkistan şiiri, Türkiye'de, yayınlanmayacaksa nerede yayınlanacak?

Hisar Dergisi'ni, otuz yıl büyük bir titizlikle yaşatan Mehmet Çınarlı, elimdeki metne gülümseyerek uzandı:

— Aldım kabul ettim. Şiirini şubat sayımızda çıkmış

bil. Ama bu şiiri yayınladığımız için, Moskova yanlısı komünistler, idarehanemize bomba atmazlarsa iyi...

Türkistan şiirim, 1976 yılının Şubat ayında, ilk defa Hisar Dergisi'nde yer aldı. Derginin otuz yıllık neşriyatında, *Türkistan*'la ilgili ilk şiir, yanılmıyorsam bana aittir.

Yine *Hisar Dergisi*'nde ilk defa neşredilen iki *Azerbaycan* şiiri altında da benim adım vardır. Sevdalı bir yürekle yazdığım bu şiirler, Hisar'da yayınlanırken, birgün, o hep aşk derecesinde sevdiğim ecdat topraklarına gideceğimi, oralarda çok aziz, çok can dostlar kazanacağımı doğrusu hiç düşünmemiştim.

Türkistan ve *Azerbaycan*, kendimi bildim bileli, benim karasevdamdır.

Azerbaycan'ı, önce anamın yanık türkülü masallar dünyası içinde tanıyıp sevdim. «*Şengül-Mengül-Küflengül*» Masalı'nda, *Azerbaycan*, kurnaz kurdun kaptığı *Şengül-Mengül*'dü. Ben, bir tandır dibinde yapayalnız kalan *Küflengül*'düm.

Türkistan'ı ise babamın ölünceye kadar hiç eksilmeyen bir ilgiyle takip ettiği, o çağlayanlar gibi coşkun ruhlu dergilerin ve kitapların sayfalarında tanıyarak büyüdüm.

Ve nedendir bilmiyorum, *Türkistan* denilince, *Azerbaycan* denilinece aklıma hep uzaklarda, çok uzaklarda kalan yavrulu bir ceylan geldi. İri siyah gözlerinden yaşlar süzülen yaralı ve yavrulu bir ceylan.

Azerbaycan'ın benim şiirlerimde, ufukları kucaklamak isteyen bir hasret duygusuyla yer alması sebepsiz değildir.

Azerbaycan yüreğimde bir şahdamardır.
Ben Yakup gibiyim uzun yıllardır
Onda Yusuf'umun kokusu vardır
Ve hasreti, gönlümde Büyük Türkistan kadardır.
Ayet'tir kitabımda, bayrağımda rüzgârdır
Azerbaycan yüreğimde bir şahdamardır.

Ve *Türkistan*, benim şiirlerimde, sanki bin yıllık bir hasretin hüzünlü çiçeğidir:

Tanrım, birgün acaba, diyebilecek miyim;
Vuslatın yüzüme nakışladığı nurla
Bir komşu bahçesine uzanır gibi huzurla
Türkistan'ın toprağına uzandım.

1980 yılının Mayıs ayında, niyazım kabul olundu. Kültür Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı olarak *Türkistan*'a ve *Azerbaycan*'a gittim. *Taşkent*'in, *Semerkant*'ın, *Buhara*'nın ve *Bakû*'nun mübarek toprağına, bir kardeş bahçesine, bir baba ocağına yatar gibi uzandım. Sonra usulca dönüp toprağı öptüm. Şükrüm, sevincim, huzurum, *Türkistan* ve *Azerbaycan* ufuklarından taşacak kadar büyüktü. Bu vuslatın —kavuşmanın— yüreğime ve gözlerime nakışladığı nur, beni ebediyyen aydınlatacaktır.

Türkistan ve *Azerbaycan* gezisinden *Ankara*'ya döndüğümde babamı, halsiz-mecalsiz buldum. Tedavi için yatırdığımız hastahanenin doktorları «... artık yapılacak bir şeyin kalmadığını...» söylüyorlardı. Babam, İttihat ve Te-

rakki Fırkası'nın ateşli bir taraftarı olan babası Cemal Efendi'yi, Erzurum cephesinde Ruslar'a karşı şehit vermiş, çocuk yaşlarında altı erkek kardeşiyle birlikte yetim kalmıştı. Seferberlik yıllarının o anlatılmaz acıları ve alevleri içinde kavrularak büyümüş, yürekli bir adamdı. Tarihimize ve edebiyatımıza duyduğu büyük merakı, ömrü boyunca okuyarak azaltmaya çalışmıştı.

Bugün, Kuzey Azerbaycan'da kalan Karabağ şehrinin **Ağdam** Köyü'nden, İmparatorluk Türkiyesi'ne göçen kalpaklı, papaklı, dedelerinin zengin hatıralarıyla yaşadı. Bir Âzerî mahnı (türkü) dinlerken, bazan kendisini tutamayacak kadar duygulanır, gözyaşlarını bize göstermemek için, yanımızdan kalkar, başka odalara kaçardı. Bu bakımdan, büyük geziden sonra, O'nun yorgun yüreğini daha fazla yaralamamak için, ata yurduyla ilgili sorularını mümkün olduğu kadar kısa ve sıradan cevaplarla geçiştirmeye çalıştım. Ama bu hâl, hep böyle devam etmedi. Birgün Âzerî asıllı aile dostlarımızdan Azmi Atilla, hastahaneye babamı ziyarete geldi:

Odaya girmesiyle iplik iplik ağlamaya başlaması bir olmasın mı?

Bana dönerek:

— *«Duydum ki, dedi, bizim ellere gitmişsin. Oranın toprağını öpmüşsün, kardaşlarımızı kucaklamışsın. Güzel haberlerle dönmüşsün. Geldim ki, hem ağabeyimi ziyaret edeyim; hem de senden biraz havadis alayım. Anlat Allah-aşkına! Oralarda neler gördün? Neler dinledin? Yaradanın aşkına anlat bana!!!»*

Babam da çok mahzun bir yüzle ve ömrümde ilk defa şahid olduğum yalvaran-yakaran gözlerle bana bakıyor, *Türkistan* ve *Azerbaycan* ruhundan bir şeyler söylememi ısrarla istiyordu. Kolunu kaldıramayacak kadar halsizdi.

— *«Beni biraz yukarıya çekip oturtun. Arkama bir yastık koyun!» dedi.*

İstediğini yerine getirdik. Yüreğim kabarmaya başladı. Gördüklerimi duyduklarımı, yaşadıklarımı... İçimden geldiği gibi anlatmaya başladım. *Türkistan* ve *Azerbaycan,* artık bütün güzellikleriyle hastahane odasının havasındaydı. Anlattıkça babam ağlıyordu. Azmi Atilla ağlıyordu. Ben ağhyordum. Yanımızda bulunan yakın akrabalarımız, babamın daha fazla sarsılmaması için, gizli işaretlerle beni ikaz ediyor, susmamı istiyorlardı.

Saatler çok çabuk geçti. Akşam sanki çok erken gelivermişti. Ziyaretçiler birer-ikişer ayrıldılar. O günün gecesini yine babamın yanında geçirdim. Söylediklerinin vasiyeti olduğunu biliyordum:

— *«Bak oğlum»* dedi. *«İnsanlar fânidir. Ebedî olan ruhtur. Bizim inancımıza göre, ruh, daima cesetle temastadır. Dünyada olanlardan haberdardır.*

Kendimi iyi hissetmiyorum. Beni bu Ankara'da bırakma. Mutlaka Sivas'a götür ve ananın yanına yatır!. Kabristan'da, ruhuma Kur'an tilâvetinden sonra, tekrar, hem benim için, hem de Türkistan ve Azerbaycan toprağında yatan soydaşlarımız için bir fatiha ile üç ihlâs sûresi okumalarını bütün cemaatten iste. Ruhum o zaman şâd olacaktır.

Bugün, bize çok güzel şeyler anlattın. Ben sevap defterimin kapanmaması için, seni hayırlı bir evlat olarak yetiştirmeye çalıştım. Bu bakımdan Türkistan'da ve Azerbaycan'da gördüklerini mutlaka yazmanı istiyorum. Bu, senin için hayırlı bir zahmet, dedelerin ve benim için bir rahmet vesilesi olur.

Söz-sohbet unutulur gider. Sözün-sohbetin bağı-bahçesi kitaptır. Bire bin veren, onbin, yüzbin veren bir bağ-bahçe! Bize çok bağ-bahçe gerek! Tasavvufta şükür, bildiklerimizi gördüklerimizi bilmeyene anlatmaktır. Yazmanı bu bakımdan da çok istiyorum. Daima şükür içinde ol. Şükründen ruhum huzur duyacaktır. Türkiye'de çok şey bilmemiz gereken Türkistan ve Azerbaycan konusunda, halkımızın ve aydınlarımızın ne kadar az şey bildiklerini, hattâ hiçbir şey bilmediklerini yaşadıkça göreceksin. Söylediklerimi unutma. Ruh ebediyen diridir ve dünyadaki olaylardan haberdardır. Gördüklerini yazarak, ruhumu güzelleştirmeni istiyorum!»

Babam, şimdi Sivas toprağında anamın yanında yatıyor. Cenazesine katılan kalabalık bir cemaat, O'nun isteğine uyarak, Tekke Önü Mezarlığı'nda, *Türkistan'da ve Azerbaycan'da* rahmete kavuşan soydaşlarımız için de belki ilk defa olarak fatihalar ve ihlaslar okudu.

Şimdi ben de, oralarda gördüklerimi *«dedelerime ve babama bir rahmet vesilesi olmasını»* dileyerek kaleme alıyorum.

Türkistan ve Azerbaycan gezilerinden edindiğim intibaları önce Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlerimizin sa-

lonlarında, düzenlenen sohbet toplantılarında anlatmaya çalıştım. Türkistan'la ilgili gezi notlarımın bir kısmı, Türk Edebiyatı Dergisi'nde yayınlandı. Sohbet toplantıları ve gezi notları dolayısıyle, beni dehşetlere düşüren sorularla karşıkarşıya kaldım. Korkunç ötesi korkunç bir facianın dipsiz boşluğunu ortaya koyan soruların bir kısmı aynen şöyle:

— *«Oralardaki Türkler Türklüklerini kaybetmemişler mi?»*

— *«Taşkent'te Ahıskalı bir doktorla bir ağacın altında buluştuğunuzu söylüyorsunuz, Taşkent'te ağaç var mı?»*

— *«Türkistan'da ve Azerbaycan'da çiçekli ağaçlı yollar gördüğünüzü söylüyorsunuz. Çiçek burjuva özentisi olduğuna göre marksist bir sistemde çiçek yetiştirilmesini nasıl yorumluyorsunuz?»*

— *«Oralarda her şey devletin olduğuna, yani özel mülkiyet bulunmadığına göre, para neye yarıyor? Devlet işçiye niçin para ödüyor?»*

— *«Sovyetler'de aile müessesesi var mı? Çocukların ana ve babaları belli mi?»*

— *«Sovyetler'de herkes birbirine eşit değil mi? Devlet başkanıyla sokaktaki işçi arasında bir fark var mı?»*

— *«Sovyetler'de rüşvetten bahsediyorsunuz. Orada rejim rüşvete imkân veriyor mu? Rüşvet niçin olsun? Rüşvet alan memur aldığı rüşveti ne yapsın?»*

— *«Özbekler müslüman mı?»*

— *«Tatarlar Türk mü?»*

— *Türkistan'da ve Azerbaycan'da yaşayan soy-*

daşlarımız tarihleri boyunca, hiç bağımsız bir devlet kurabilmişler mi? Hür kalabilmişler mi?

.....

.....

Böyle başlayan sorularla beynimin uyuştuğunu hissettim.

Babamın, kahırlanarak söylediği gibi, gördüm ki, Türkiye'de çok şeyler bilmemiz gereken bir konuda, hiçbir şey bilmiyoruz; veya çok az şeylerden haberdarız. Bu sefil sorular yanında, çok asil davranışlara da şahit olduğumu yazmalıyım. *Türkistan*'a ve *Azerbaycan*'a hiç gitmedikleri halde, beni hayranlıklara uçuran, zengin bilgilerle yüklü gençlerle de tanıştım. Millî kültürümüzün mayalandığı o toprakları, sanki doğup büyümüş oldukları memleketlermiş gibi anlatan gençler, yarınlarımızın aydınlığı olacaklardır. Çünkü, bütün özellikleriyle, *Türkistan*'ı ve *Azerbaycan*'ı bilmeden ve sevmeden, kültür dâvamızı tam mânasıyla kucaklamamız mümkün değildir. Dilimizin, tarihimizin, destanlarımızın, sanatımızın, inançlarımızın, geleneklerimizin, oyunlarımızın... kaynaklarını, sadece Anadolu'da aramak, kanaatime göre yarım kalmaktır.

Ben, kültürün ve sevginin millet hayatımızdaki yapıcı, yaratıcı, kurtarıcı gücünü bildiğim ve gördüğüm için, konulara hep bu açılardan bakmaya çalıştım.

Bu arada pek çok yerlerde, eski *Türk Yurtları*'yla ilgili olarak siyasî sorularla da karşılaştım. Dış Türkler konusunda, hep çekilmiş bir kılıç gibi duran ve dadaş yüreği hep *Büyük Türkistan* dâvası için vuran aziz dostum Kurt

Tarık Özhan'dan da, gezi notlarım dolayisiyle uzun bir mektup aldım. Yazdıkları, aynı zamanda, büyük bir kitlenin ortak kanaatini dile getirdiği için, üzerinde durmayı ve bir açıklama yapmayı zarurî görüyorum. Kurt Tarık Özhan, uzun mektubunun bir bölümünde beni şöyle uyarıyor:

«Dış Türkler dâvasının nâçiz bir eri olarak diyorum ki, bu ülküye gönül verenlerin, faaliyetlerini, his alanından, akıl alanına kaydırmalarının zamanı artık gelmiştir.»

Galiba Hindli bir mütefekkirin şöyle bir değerlendirmesi var:

«Mal dersen Hindistan'da, şan dersen Osmanlı İmparatorluğu'nda, akıl dersen Firengistan'da! Ama Firengin aklına bakın ki, hem Hind'in malına, hem de Osmanlı'nın şânına kondu.»

İşte ben de, bu vecizenin ışığı altında, Dış Türkler'in dâvalarına artık his yoluyla değil, akıl yoluyla eğilmek lâzımdır, diyorum. Benim de on günlük Sovyetler Birliği gezimin sekiz günü Özbekistan'da, iki günü de Moskova'da geçti.

Senelerimi Rus tarihini ve ruhunu öğrenmek için harcadım. Kendimi bildim bileli, Türkistan mes'elelerini araştırmaya çalıştım. Bu bakımdan, Sovyetlere gidince, emin ol hiç heyecanlanmadım ve şaşırmadım. Sandım ki asırlardan beri o topraklarda yaşıyorum. Tesbit ettiğim şudur: Rus, tarih sahnesine çıktığından bu yana, çok akıllı davranmakta emsalsiz bir inatla, sabırla ve kurnazca, seçtiği hedefe doğru yaklaşmaya çalışmaktadır. Biz ise,

rüzgâra göre yön değiştirmekteyiz. Hislerimiz, sabrımız ve inadımız yoktur. İçinde bulunduğumuz durum bunu doğrulamıyor mu? Türkistan Türkü ise esaret denilen zilleti, çok akıllı ve kurnaz bir kavimdem tattığı için, bize göre çok daha akıllı bir hedef seçmiştir. Bu hedefe hasmı gibi, inatla yürümektedir. Şimdi müsaade edersen düşüncemi açıklayayım: Türkistan ve Azerbaycan seyahatlerini anlatan kitabın ön sözünde veya diğer bölümlerde, bu kardeşlerimizin tam mânâsıyla hür ve müstakil olmaları için nasıl bir çalışma yapılmalıdır? Sorusuna da cevap ver. Bu iş, savaşla mı hal olunacaktır, barışla mı? Bu konudaki fikirlerini, başka görüşlerle birlikte kitabına koy. Eserin sadece parlak bir edebiyat örneği olmasın. Şu veya bu ölçüde bir akıl yolu da göstersin. Senin kuvvetli,tesirli, sürükleyici bir kalemin var. Bu kuvvetli kalem, iman ve kardeş sevgisiyle birleşince, hiç şüphe etmiyorum ki, Rumeli Türklüğü'nü anlatan ÜSKÜP'TEN KOSOVA'YA kitabına benzer, yeni bir eser daha ortaya çıkacaktır. Ben, aramızdaki sevgiye dayanarak, istiyorum ki, yeni kitaplarında, çağın gerçeklerine uygun aklî bir kurtuluş yolu da bulunsun...»

Kurt Tarık Özhan kısaca böyle yazıyor. Ama ben, en açık ve kesin bir ifadeyle açıklayayım ki, hem bu kitabımda, hem de daha sonra yayınlanacak olan CAN AZERBAYCAN'da «*Türkistan* ve *Azerbaycan* nasıl hür ve müstakil olabilir?» sorusunun cevabı yoktur. Çünkü ben, *Türkiye*'yi çoktan aşan, dünya çapında bir önem ve özellik taşıyan bu büyük dâvanın çözüm yolunu bilmiyorum. Bil-

mediğim bir konuda susmamdan daha tabii ne olabilir? Bu konuda, dünya çapında isim yapmış kırk diplomatın görüşlerini alarak, büyük zaferler kazanmış kırk mareşalin tavsiyelerini dinleyerek kesin bir sonuca varmış olsam bile, böyle bir fikri, *Türkiye*'de ortaya koymanın, bugün için faydalı olacağına da inanmıyorum. Bu bakımdan Kurt Tarık Özhan gibi düşünenler beni mâzur görsünler. Ben eski *Türk Yurtları*'na ve *Dış Türler* konusuna, millî kültürümüz açısından bakıyor, onlara seven bir yürekle eğiliyorum. Bugün *Türkiye* dışında, kendileriyle aynı kanı taşıdığımız ve aynı kültür değerlerini paylaştığımız yüz milyondan çok fazla soydaşımız yaşıyor. «Yakın veya uzak bir gelecekte, onlarla aynı bayrak altında birleşebilir miyiz? Bu, mümkün olabilir mi?» sorularının cevabını bilemem. Bildiğim birşey varsa, o da Türkiye dışında yaşayan soydaşlarımızın zengin kültür dünyalarına karşı, anlatılmaz, anlaşılmaz bir taassupla kapalı olduğumuzdur. Bu neden böyle? Meselâ devletimiz, *Rus, İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Hint, Çin, Arap, Acem... edebiyatından yüzlerce ve yüzlerce edebî eseri Türkçeye çevirterek, resmî yayınları arasına almıştır da, İran'da, Rusya'da, Çin'de, Balkanlar'da... yaşayan ve yazan Türk asıllı edebiyatçılardan birkaçının eserine olsun elini uzatmamıştır! «Acaba neden»* diye sormaz mısınız? *Türkiye*'de acaba kaç kişi, dünkü veya bugünkü Azerî Türk edebiyatından, *Kırgız, Kazak, Türkmen, Özbek, Uygur*... Türk edebiyatından bize, sadece 5-10 cümleyle olsun bahsedebilir? *Türkiye* dışındaki soydaşlarımızın dilleri, tarihleri,

inançları, yaşayışları, mimarîleri, müzikleri, elsanatları, efsaneleri, halk oyunları, yani kültür dünyaları, bizim milyonlarımıza, aydınlarımıza, siyaset ve devlet adamlarımıza, bugün, Neptun Gezegeni kadar uzak ve yabancı. Bu korkunç ilgisizliği, bu büyük kültür kopukluğunu emziren, palazlatıp büyüten, bizim korku ve bilgisizlik ucûbemizdir. Resmen imzaladığımız kültür anlaşmalarına rağmen, sanıyoruz ki, Türkiye dışındaki kültür kaynaklarımızı araştırmak, bilmek, sevmek, yakın ve uzak komşularımızla bizi bir savaşa sürükleyecektir. Veya zannediyoruz ki, dışarıda yaşayan soydaşlarımızın kültür dünyalarına aydınlık pencereler açmak *«Irkçılık ve Turancılık»* sayılacaktır. Böyle düşünmek, denizi dağa benzetmeye çalışmaktır. Türkoloji üzerinde, Dünya çapında eserler veren *Rus Türkoloğlarını «Irkçı-T*urancı» *diye suçlamak Kremlin idarecilerinin aklından bile geçmiyor. Ama bizim Türkoloğlarımıza durmadan «Irkçı-Turancı» kaftanı biçmek, bizim aydınlarımızın (!) müzmin hastalığı olarak en az kırk yıldan beri devam ediyor.* Bu bakımdan, bugünkü *Türkiye*'de, Dış Türkler'in siyasî istiklâllerini bir devlet politikası haline getirmek şöyle dursun, bu fikri bir gazete sütununda yazmanın bile, birtakım *«etkili ve yetkili çevreleri»* rahatsız edeceğini, suçlamalara, baskılara, zulümlere... yol açacağını biliyorum. İnanıyorum ki, böyle bir konu, dünyanın herhangi bir yerinde rahatlıkla ortaya konulabilir. İleri sürülen fikirler, medenî ölçüler içerisinde tartışılabilir. Ama *Türkiye*, bu seviyedeki bir incelemeye, bugün maalesef tahammül edemez. Bugünkü

Türk Aydını, hemen hemen hiç bilmediği veya çok korktuğu bu konuda ne söyleyebilir? Nasıl bir noktaya varabilir? «... *Tatarlar Türk mü? Özbek'ler müslüman mı? Uygurlar da kim? Azerbaycan'da ve Türkistan'da yaşayan soydaşlarımız tarihleri boyunca hiç bağımsız yaşamışlar mı? Hür devletler kurabilmişler mi?...*» diye ağızlarını açan karanlık ve miskin bir kalabalığa ne anlatılır? O topraklarda yüzyıllarca hüküm süren, büyük medeniyetler meydana getiren; *Hun İmparatorluğu, Göktürk İmparatorluğu, Büyük Uygur Kağanlığı, Karluk Devletleri, Avar İmparatorluğu, Hazar İmparatorluğu, Peçenekler- Kumanlar, Kıpçaklar, Karahanlılar Devleti, Irak Selçukluları, İlhanlı Devleti, Azerbaycan Atabeğleri, Safevîler Devleti, Çağatay Hanlığı, Timur İmparatorluğu, Babur İmparatorluğu, Buhara, Hive, Hokant Hanlıkları, Azerbaycan Cumhuriyeti, sanki büyük soyumuzun kurduğu bağımsız Türk Devletleri* değildir de, fezada dolaşan, fakat henüz keşfedilemeyen bir takım kuyruklu yıldız isimleridir!...

Türkiye dışında yaşayan soydaşlarımızı, millet olarak bilmedikten ve onları en soylu duygularla sevmedikten, kültür kaynaklarını araştırıp incelemedikten sonra, hep aslını yitiren haramzadeler gibi biraz köksüz, biraz yarım kalacağız. Tarihimizi, kültürümüzü bilmek ve sevmek! İşte bütün mes'ele bu noktada düğümlü. Çünkü varlığımızı, ancak kendi kültür değerlerimizle koruyabiliriz. Anadolu'da hür ve müstakil kalabilmemiz, bu zengin kültür kaynaklarımızı tesbit etmemize, yaşamamıza ve yaşatmamıza

bağlı. Üniversitelerimizdeki *Türkoloji* kürsülerimiz, İstanbul'da seyrek de olsa gerçekleştirdiğimiz *Milletlerarası Türkoloji Kongreleri'miz, Dünya Türklüğü*'nün kültür hazinelerini, hiçbir siyasî görüşe kapılmadan tesbite çalışıyor. Sayısız sıkıntılara, anlayışsızlıklara, suçlamalara göğüs gerilerek, bu konuda ciddî eserler de yayınlanıyor. Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde, yüzlerce yerli ve yabancı Türkoloğun katılmasıyla, 1985 yılında yapıldı. Dikkatinizi çekmek istiyorum: Kongrenin ilk gününde «Türkolojinin Temel Meseleleri» üzerinde konuşan Prof. Kemal Karpat'ın içime bir bıçak gibi oturan haklı şikâyetlerini hep utanarak hatırlayacağım: Diyordu ki:

«... Türkoloji, Türk dilini, Türk edebiyatını, Türk tarihini, Türk sanatlarını, Türk âdet ve an'anelerini... Türkiye'de ve Türkiye dışında inceleyen, araştıran bir ilim dalıdır. Türkolojinin Batıda 150 yıllık bir geçmişi vardır. Bizde ise, bu alanda 60 yıldan beri çalışmalar yapılıyor. Araştırmalarımızı tamamen ilmî çerçeveler içerisinde yürütüyoruz. Hiçbir siyasî düşünceyle hareket etmiyoruz. Türkoloğlar olarak, hiçbir siyasî teşkilâtla ilgili değiliz. Biz, millet olarak, dünyanın en zengin, en çarpıcı kültür hazinelerine sahibiz. Bu zengin kültür varlığımızı ortaya çıkarmak, aynı zamanda bütün insanlığa da hizmet etmektir. Bu bakımdan Türkiyemizi, dünyanın çeşitli yerlerinde bulunan Türkoloji Enstitüleri'nin merkezi haline getirmek istiyoruz. Ama ne yazık ki, kendi ülkemizde, çeşitli imkânsızlıklarla, çeşitli anlayışsızlıklarla karşı karşıyayız.

Bizim bu ilmî çalışmalarımızı, hâlâ «Irkçı-Turancı» diye suçlayan aydınlarımız, idarecilerimiz var. Demek biz 60 yıldan beri, Türkoloji'nin ne demek olduğunu birtakım etkili ve yetkili çevrelerimize anlatamamışız. Türkolojinin «Irkçılık-Turancılık» olmadığını, bir ilim ve kültür mes'elesi olduğunu, önce hükûmet adamlarımıza ve aydınlarımıza anlatmaya, öğretmeye çalışmalıyız...»

Prof. Karpat'ın bu isyan çığlığı ne kadar düşündürücü! Türkiye'de, çeşitli imkânsızlıklara ve anlayışsızlıklara rağmen, *Milletlerarası* beş *Türkoloji Kongresi* toplayabilmişiz. Sonra da Türk Kültürü'ne, dolayısıyle milletimize hizmet için çırpınan ilim adamlarımıza bile *«Irkçı-Turancı»* prangası takmışız. Şimdi *Türkiye*'de, beyinleri bir bardak su gibi durgun ve dümdüz olanlar, *Türk Kültürü* üzerinde çalışan ilim adamlarımıza, bile *«Irkçı-Turancı»* diye yıldırımlar yağdırıyorlar. Bu büyük gaflet ve cehalet Türk'e düşman olanları bile utandıracak çaptadır. Ve yeryüzünde, galiba sadece bize has garipliklerdendir. Bu kişilere sormaz mısınız:

— *«Doğu ve Batı Dünyası'nda 150 yıldan beri Türkoloji üzerinde çalışan ve bizim Türkoloğlarımızdan daha fazla araştırmalar yapan, daha fazla eserler veren Rus asıllı, İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Amerikan, Japon, Hind, Çin, Romen, Bulgar... asıllı Türkoloğlar da mı Türk Irkçılığı yapmakta, Turancılık sevdasıyla araştırmalarda bulunmaktadırlar?»*

Anlaşılıyor ki, birtakım «etkili ve yetkili çevreler», kültürün bir millet hayatında bir şahdamar olduğunun

henüz farkında değillerdir. Bunun içindir ki, aydınlarımızın ve siyasîlerimizin çok büyük bir kısmı, mes'elelerimize, sadece iktisadî açılardan bakmakta, *Türkiye*'de, her yıl % 7 oranında bir kalkınma hızının her şeyi hal edeceğini sanmaktadırlar. Ne kadar eksik, ne kadar yanlış bir değerlendirme!... *Türkiye*, % 7 hatta % 77 nisbetinde bir kalkınma hızına ulaşabilir. Ama, devletimiz ve aydınlarımız kültürümüze önem vermediği, millî kültürümüzü yaşamadığı ve yaşatmadığı takdirde, ulaşılan o % 77 kalkınma hızı, hiçbir mânâ ifade etmeyecektir. *Milletlerin, iktisadî imkânlar yanında, ancak sağlam millî kültürlerle ayakta kalabileceğini bize kim anlatacak? Tarih boyunca, bozulmamış kültürlerin, medeniyetleri bile dağıttığını, mağlup ettiğini bize kim öğretecek? Yeryüzünde siyasî istiklâllerini kaybeden milletlerin, kültürlerine sımsıkı sahip çıktıkları takdirde (bin yıl- iki bin yıl sonra bile olsa) yeniden derlenip toparlandıkları, bağımsızlıklarına kavuştukları görülmüştür de, iktisadî imkânlarının zenginliğine rağmen, kültürlerini kaybeden milletlerin, siyasî istiklâllerini korudukları görülmemiştir.*

Güney sınırlarımızın ötesinde, Lübnan'da, yıllardan beri bir iç savaş devam ediyor. Korkunç ve kanlı bir kardeş katliamı... Bir zamanlar, açık pazarları, zengin kaynakları, dillere destan sefahat âlemleri yüzünden o Lübnan'a «Ortadoğu'nun Paris'i» deniliyordu. *Lübnan üzerinde oyun plânlayan devletler, Arab'ın iktisadî imkansızlığından yola çıkmadılar. Arab'ın kültür farklılığından, kültür buhranından hareket ederek Arab'ı*

Arab'a vurdurdular. Şimdi Lübnan'ın, bir zamanların o Paris'e benzer sokaklarında Arab'ın Hıristiyanı, Arab'ın sünnisi, Arab'ın şiîsi, Arab'ın dürzîsi, her sabah korkuyla ve kinle gerilen yüzünü, hep kendi soyunun kanıyla yıkamıyor mu? Sadece kan birliği ve sadece maddî refah, bir topluluğu millet şuuruna ulaştırabilse idi, Lübnan, bu kanlı kardeş boğuşmasının hep dışında yaşardı. Sadece Lübnan mı? Dünyanın neresinde bir kültür buhranı başlamışsa, ya oradaki millet, bir başka kuvvetli kültürün bünyesinde eriyip yok olmuştur veya zavallı beyinler, kardeş ellerin kullandığı mavzerlerle parçalanıp gitmiştir. Bu bakımdan, bizi millet olarak ayakta tutacak, dirliğimizi-birliğimizi koruyacak bütün kültür değerlerimize sahip çıkmaya, onları yaşamaya ve yaşatmaya mecbur ve mahkûmuz diyorum. İktisadî mes'elelerimiz kadar kültür dâvâmıza da önem verilsin istiyorum.

Türkiye'mizde, kültür varlıklarımıza şaşı bakanların, *«Irkçılık-Turancılık»* şamatalarıyla millî varlığımızı kundaklamaya çalışanların insan gibi yaşamaları bile, Türk Kültürü'nün ayakta kalmasına bağlıdır.

Dilimizi, tarihimizi, edebiyatımızı, güzel sanatlarımızı, âdet ve an'anelerimizi... İncelerken, *Türkiye* dışında kalan soydaşlarımızı bir kenara itemiyiz. Eski Türk Yurtları'nı görmemezlikten gelemeyiz. *Türkiye* dışında yaşayan soydaşlarımızın kültür zenginliklerinden haberdar olmak, onlarla kültür köprüleri kurmak, bize daima yeni ufuklar açacak ve güç kazandıracaktır. Bilmeye ve sevmeye, bilerek ve severek yaşamaya su kadar, ekmek kadar ih-

tiyacımız var. *TÜRKİSTAN TÜRKİSTAN*'ı işte bu duygularla yazmaya başladım. Maksadım: sadece tanıtmak ve sevdirmektir. *Türkistan*'da ve *Azerbaycan*'da yaşayan soydaşlarımızı Anadolu Türkü'ne biraz daha tanıtmak ve sevdirmek. Bilmeden ve sevmeden, büyük kültür dünyamıza nasıl yaklaşabilir, nasıl yaşayabiliriz? Sovyetler'e üç defa gittim. *Türkistan*'ı ve *Azerbaycan*'ı seven bir yürekle; hayır hayır, karasevdalı bir gönülle gezdim. Ellidokuz gün süren bir rüya saltanatı esnasında, herhangi bir dalda özel bir araştırma yapmadım. Orada, birtakım rakamların ve siyasî belgelerin arkasında koşmadım. Bir siyaset ve iktisat kitabı yazmak hevesine kapılmadım. Sovyetler'de nereye götürüldümse, ne gördüm, ne yaşadımsa, onları, anamızın sütü gibi helâl ve temiz bir Türkçeyle anlatmak istedim. Tabii, ancak yazılabilir *olayların perdelerini aralamaya çalıştım. Bu bakımdan TÜRKİSTAN-TÜRKİSTAN bir siyaset kitabı değildir. Onda ne solun cenneti vardır, ne sağın cehennemi...* Çok iyi biliyorum ki, yazdıklarımı, peşin bir hükümle okumaya başlayanlar, aradıklarını bulamayacaklardır. *«Sovyetlerde her şeyi güllük gülistanlık»* sananlar veya *«Taşkent'te ağaçlı bir yolu, Buhara'da, Semerkant'ta, adeta çiçek yağmuruna tutulmuş bir bahçeyi havsalalarına sığdıramayanlar...»* öfkelenip duracaklardır. Bilgisizliğin ve taassubun her çeşidinden tiksindiğimi bilhassa belirtmek istiyorum. Birtakım kimseleri keyiflendirmek için kalemimin haysiyetini niçin kırayım?

Biz, *Anadolu*'da, bin yıldan beri, *Semerkant* nakışlı, *Buhara* bakışlı yerli kilimler ve halılar dokumaktayız.

Şimdi ben de, kendi tazgahımda dokumaya çalıştığım bu Türkmen kilimine, gönül gözü açık olanlar için, *Taşkent'ten, Semerkant'tan, Buhara'dan, Canbul'dan* çiçekler serpiştireceğim. Maksadım gördüğüm güzellikleri isteyenlerle paylaşmaktır. *Türkistan*'da ve *Azerbaycan*'da gördüklerim, benim ölçülerime göre, bâzan bir roman konusu olabilecek kadar zengin, bâzan bir filim senaryosu yapılacak kadar çarpıcı, bâzan bir şiir, bir destan yazılacak kadar güzel; bâzan da insanı ağlatacak kadar hazindir. Maksadım: tanıtmak ve sevdirmektir. Maksadım: babamın ve dedelerimin güzel ruhlarına okunacak fatihalarla, onlara da yeni bir hayır ufku açmaktır.

Biz, *Anadolu*'ya *Türkistan* ve *Azerbaycan* topraklarından koparak geldik. *Türkistan* olmasaydı, *Azerbaycan* olmasaydı, güzelim bayrağımızı Anadolu'da dalgalandıramazdık. *Türkistan ve Azerbaycan, bizim ruh kökümüzdür, gönül mayamızdır, ufkumuzu süsleyen fikir, sanat ve tarih mahyamızdır. Anadolu'da hür ve müstakil yaşamak istiyorsak, Türkistan'ı ve Azerbaycan'ı çok iyi bilmeliyiz. Millet hayatımızda, kültürümüzü, vazgeçilmez bir unsur olarak kabul ediyorsak ve Cumhuriyetimizi, gerçekten «kanla-irfanla» kurduğumuza inanıyorsak, kültürümüzün hâlâ en güzel ve en canlı kaynağı olan o toprakları da çok iyi tanımak ve sevmek mecburiyetindeyiz.* Ben ellidokuz günlük gezi notlarımı işte bu hassasiyetle kaleme alıyorum. Şimdi «Ellidokuz gün nedir ki?» diyenler olabilir. Çok doğru. Ama unutulmamalıdır ki, Sovyet-

ler'e benden önce gidenler, döndükten sonra gördüklerini yazanlar, oralarda benden fazla kalmadılar. Gördüğüm yerlerin, *«Özbekistan Cumhuriyeti»*'nde bulunduğunu söyleyenler de çıkabilir. Ben *ULUĞ TÜRKİSTAN*'ın, önce *DOĞU TÜRKİSTAN* ve *BATI TÜRKİSTAN* olmak üzere ikiye parçalandığını elbette biliyorum. Çinliler'in *Doğu Türkistan'a SİNKİAG* adını yamadıklarından, *Ruslar*'ın ise *Batı Türkistan*'ı çeşitli cumhuriyetlere böldüklerinden elbette haberdarım. Üçbin yıldan beri atalarımızın yurdu olan ve *TÜRKİSTAN* olarak bilinen topraklara tamamen siyasî sebeplerle yeni isimler yakıştıranların yanında nasıl olabiliriz? Orta Asya toprakları üzerinde yetmiş ayrı *«halk cumhuriyeti* kurulsa bile, oraya yetmiş ayrı isim uydurulsa bile *TÜRKİSTAN kelimesinin aydınlığını ve güzelliğini hiçbir sıfat gölgeleyemez.*

Bu kitapta okuyacaklarınız, işte o aydınlık, o güzel, o mübarek, o muhteşem dünyamızdan bâzı hâtıralardır.

ARAL GÖLÜ'nden, BAYKAL GÖLÜ'nden su içen bahtiyarlara, Anadolu'dan binlerce selâm olsun.

30 Ağustos 1985, ANKARA

«TÜRK BAYRAĞI GÖRENDE BAŞIMIZ GÖĞE DEGİYER!...»

Esenboğa'da, Sovyet Hava Yolları uçağına binen yolcular arasında, dikkatimi ençok o çekti. Mayıs ayının hatırı sayılır sıcak bir gününe rağmen, lâcivert elbisesi içine, ördekbaşı yeşilinden kalın bir kazak giyinmişti. Uçakta, bezgin bir yürüyüşle gelip, önümdeki boş koltuğun başında bir süre durdu. Yüzüne dikkatle baktım: 50 yaşlarında ancak vardı. Saçları kısa kesilmişti. Adana sıcağında tunçlaşan bir pamuk işçisine benziyordu. Biraz iri ve etli burun kanatlarının üzerindeki kıllar, makasla kesilecek kadar uzamıştı. Kahverengi gözleriyle etrafa sorgusuz-sualsiz bakıyordu. İçimden *«Galiba bizden biri!»* diye geçirdim.

Kendini, koltuğa yığılır gibi bıraktı. Uçak kalabalık değildi. Sarışın, mâvi gözlü Rus yolcular arasında, ikimizden başka esmer yoktu. Gözlerimi ondan ayıramıyordum.

Uçağımız, Esenboğa üzerinde yükselir, yükselmez, kemerini gevşetti. Koyuncebinden çıkardığı Samsun paketini, biraz yarım dönerek bir dost rahatlığıyla bana uzattı:

— *Hele yah bir cıgara gardaşım. Can sıhıntısına eyüdür! Buyur!*

İçime bir sıcaklık yayıldı. Bizden biri olduğuna sevindim:

— Sağ ol! dedim. İstersen can sıkıntısını konuşarak gi-

derelim. Benim yanıma gelmez misin?

— *Başımla gözüm üstüne!*

Yerinden kalktı. Sağımdaki boş kultuğa bir çocuk sâfiyetiyle gülümseyerek oturdu. Sağ avucunu yüreğinin üstüne bastırırken yüzüme baktı:

— *Selâmün aleykûm!*

— Aleykûm selâm! Uğurlar ola! Yolculuk nereye?

— *Canbul'a!*

— İstanbul'a mı?

— *Canbul'a! Canbul'a! Canbul, Uras elinde bir şeher!*

— Sen oralı mısın yoksa?

— *Heeee!*

— Adın ne?

— *Cuma! Hani Çarşamba, perşembe var ya? Öyle işte! Sen de adın bağışla hele!*

— Yavuz!

— *Yağuz, he mi? Böyük padişah adı!*

— Yağuz değil, Yavuz! Yavuz!

Güldü. Eliyle bir yarım daire çizdi:

— *Biz, yağuz diyerih ikisi de bir!*

— Peki öyle olsun! Ankara'ya neye geldin? Hayırdır inşallah?

— *Samsun'da emcem var idi! Emcemin uşahları var idi. Onları ziyarete geldim.*

— Peki buldun mu amcanı? Gördün mü amcanın çocuklarını?

— *Heee! Bende adresleri var idi zaten! Mektıplaşıyerdıh hep! Dedim dünya göziyle bir görim em-*

cemi; uşahlarini!

— Peki nasıl karşıladı amcan seni?

— *Emcem, beni evinin gapısında görür görmez tanıdı; boynuma sarıldı. Beni hem öpiyerdi, hem gohliyerdi, hem de agliyerdi!.*

Birden gözlerini benden kaçırdı. Bir süre gökyüzünün maviliğine daldı. Baktım, lâcivert ceketinin ütüsüzlükten kıvrılmış geniş yakalarına, iri göz yaşları süzülüyor. Gözlerini, avuçlarının içiyle sildikten sonra devam etti:

— *Ben çoh eyi biliyerim ki şimdi emcem beni düşüniyerse, aynen o günkü gibi ağliyerdür!*

Sonra, yüreğimi bir alev gibi yakan güzel inancını, gözlerimin içine bakarak mırıldandı:

— *Müslümanın gözü yaşlı olur Yağuz ağa! Müslümanın gözü yaşlı olur!*

Cuma'ya birdenbire kanım kaynadı. Bir ceylan güzelliği ve sessizliğiyle ağlayan müslüman gözlerini, yaşaran gözlerimle öptüm. İçimde büyük bir merakın, kırk ayrı kapısı çalınmaya başladı. Kırkının da anahtarı O'nun elindeydi.

Sovyetler'de doğmuş, büyümüş, elli yaşına varmış bir Türk; Anadolu için neler düşünüyordu? *Türkiye*'yi nasıl bulmuştu? Nasıl karşılanmıştı? Nasıl ayrılıyordu? Sovyetler'de nasıl yaşıyorlardı? Canbul'daki Türklerin örfleri-âdetleri-yaşayışları, kısaca kültürleriyle bizim kültürümüz arasında bir benzerlik var mıydı? Sovyet rejimi hakkında neler söyleyecekti? Bütün bunları bir sohbet havası içinde öğrenmek istedim?

Dili, tam bir Anadolu Türkçesi'ydi. Anlayamadığım tek kelimesi yoktu. Değişik olan sadece şivesiydi. «Geliyorum, gidiyorum, gülüyorum...» yerine: «geliyerim, gediyerim, güliyerim...» değişikliği!... Bazı akrabalarım aynı şive ile konuştuklarından, kulağım, çocukluk yıllarından beri, şivesine yatkındı. Ben, sohbet kapısını nereden ve nasıl açacağımı düşünürken ilk soruyu o sordu:

— *Sen nereye gidiyersin? Hayırdır inşallah?*

— İstanbul üzerinden Moskova'ya. Oradan Taşkent'e, Semerkant'a, Buhara'ya, Bakû'ye!...

— *Oralarda hısımın, akraban mı var? Onları ziyarete mi gediyersin? Urus «he» dedi mi? Kağıt verdi mi sene? Sonra başın dara düşmiye!...*

— Resmî bir vazifeyle gidiyorum. Taşkent Film Festivali'ne katılacağız.

— *Heee! Biliyerim! Taşkent Festivali'ne çok getmişliğim vardır. Yalağuz musun?*

— Yalnız değilim. Arkadaşlarım İstanbul'dan uçağa binecekler.

— *Gaç neferin var?*

— Dördü İstanbul'dan binecek, iki kişi de sonra gelecek. Hepimiz yedi kişi olacağız.

— *Eyi! Eyi! Eyi!*

— Seni arkadaşlarıma hemşehrim olarak tanıtacağım. Onlara hiçbir şey söyleme. Konuşmalardan sonra bakalım fark edeceklermi?

— *Neyi?*

— Senin Canbul'lu olduğunu!

Kesik kesik güldü. Etli, esmer avuçlarını yanlarına açtı:

— *Bir almanın yarısı siz, yarısı biz! Dadımız da bir, rengimiz de. Aha bu Uruslar'ın hangisi bize benziyer?*

— Doğru! Doğru! Ben, sadece şive farkını düşünerek öyle söyledim. Elbette biz aynı milletin insanlarıyız. Tadımızla, rengimiz ondan aynı! «Taşkent Festivali'ne gitmişliğim vardır» dedin. Canbul'dan kalkıp Taşkent'e taşındığına göre sinemayı çok seviyorsun herhalde.

Cevabı, içimi ürpertilerle doldurdu. Tüylerimin diken diken olduğunu hissettim:

— *Kinoyla (sinemayla) başım o gader hoş degüldür. Ben çoluğu-çocuğu bir maşine (otomobile) dolduruyerim, Taşkent'e hasret öldürmeye götüriyerim. Orda, direklerde Türk Bayrağı görüyerih seviniyerih! Türk kinosunda Türkçe dinliyerih seviniyerih! Göğsümüz gabariyer, başımız göge değiyer.*

— Demek bir Türk Bayrağı görebilmek, Türkiye Türkçesi'ni duyabilmek için, yüzlerce kilometrelik yolu göze alıyor, Canbul'dan kalkıp Taşkent'e gidiyorsunuz?

— *Heee! Bayrağa can gurban Yağuz ağa, Türkçeye can gurban! Bizim bayrağımız gibi, bizim dilimiz gibi gözel var mı? İkisi de türkü gibi. İkisine de canım gurban!..*

— Kaç çocuğun var Cuma efendi?

— *Ellerinden öpiyer dört uşağım var. Ya seninkiler gaç tane?*

— İki. Biri kız, biri oğlan!

Cevabım onu şaşırttı. Birden elini dizine vurdu. Gözleri iri iri açıldı. Bana acıdığını, başını acıyla sallamasından anladım:

— *Vişşşş! bu ne biçim iş! Gerek ki müslimanın çocuğu çoh ola. İki çocuh nedir ki?*

— Senin ki de fazla değilmiş, Cuma efendi! Benimkilerden iki fazla!

— *Benim beş uşağım da öldi ama. Galsalar idi dogguz olacahlar idi. Ağabeyimin oniki uşağı var. Yolda yeriyerken goltuğuna garpuz sığmıyer.*

Sonra, ince bir hüzünle durgunlaştı. Sağ elinin bütün parmak uçlarını birleştirip göğsünün çeşitli yerlerine vurmaya başladı:

— *Çocuhlar yaşamadiler. Bir gaç aylıh olanda, gögüslerinin üstünde, gırmızi, gırmızi benekler çıhıyerdi. Morarıp morarıp öliyerdi sabiler. Allah verdi Allah aldı.. Galanlara da şükür!*

— Sen Allah'a inanıyor musun Cuma efendi?

— *Vişşş! O nasıl söz Yağuz Ağa! Allah'a da inanıyerim, Peygamber'e de, Kitab'a da! Elhamdülillah hepimiz müslümanıh! Başımız gibleye bağlı.*

— Peki çocuklarınıza mekteplerde İslâmiyeti öğretiyorlar mı? Din dersleri var mı?

Başını sağa sola sallayarak göğsünün bütün nefesini birden boşalttı.

— *Yohhh!*

— Camileriniz açık mı? Cemaatle namaz kılabiliyor musunuz?

— Istalin (Stalin) zamanında bütün camileri kitlediler, yıhdılar. Şimdi bir camimiz var! Ona da şükür diyerih! Vallah billah o İstalin çok zalim bir gavur idi. Bizden de çoh öldürdü. Urus'dan da! Urus da sevmiyer o gâvuru. Her tarafda daşdan, demirden putlarını yere vurdular. Diyerler ki tek putu, yalağuz Gürcistan'da galmiş. O da, gendi toprağı olduğu için. Gorbegor olsun! Gorunda tik otursun!

— Peki, memleketinizde bir Kur'ânı Kerîm'in, bir otomobil kadar kıymetli olduğunu söylüyorlar doğru mu?

— Doğrudür! Ben Türkiye'den gendime bir Kelâm-ı Gadim aldım. Bir de ağabeyime aldım. Sardım sarmaladım bavuluma goydum. Allah verede birşey demiyeler. Bizim gomşulardan biri bıldır Türkiye'ye geldiğinde gendine bir Kur'an almış. Bir naylon torbanın içine goyup küçük bir tenekenin içine bırahmış. Üstünü petek balı ile doldurmiş. Canbul'a getirmiş. Kur'ân-ı naylon torbasından tertemiz çıhardı. Gonu-gomşu o eve tökildih. (toplandık) Kitab'ı, yüzümüze-gözümüze süriyer öpeyirdik.

Sonra kulağıma yaklaşarak kısık bir sesle devam etti:

— Vallah billah elimden gelse, ellibin «Kitab» götürür idim. Birgün içinde gapışılır idi. Bir teki bile galmaz idi.

— Peki namazı kim öğretiyor size?

— Atadan, babadan göriyerih! İhtiyarlarımız da evlerde öğretiyerler cahallara (gençlere).

— Namaz kılan çok mu Canbul'da?

— Gocalar (yaşlılar) eyidür. Cahallara gulah asma. Tarlayı sürmesen tohum atmasan mahsul verir mi? Orucu

otuz gün tutiyerler. Ayahlarından biri çuhura girende, namaza duriyerler. Bizim orda câmilerde gocalar çoh! cahallar az!... Gördüm ki, sizde de cahallar çoh, gocalar az; Maşallah dedim, müslümanlıh Türkiye'de! Ne gözel iş!... Cahallıhda nefis, pençesi guvvetli bir aslana benzer! İhtiyarlıhta nefis, sıçandan (fareden) bile gaçan bir pişik (kedi). İşte yiğit odur ki, pençesi guvvetli arslana gem vursun!.. Tüyü dökülmüş gözi kor (kör) olmuş pişige gem vursan ne olacah; vurmasan ne olacah, değil mi?

Elimi birkaç defa omuzuna vurarak. «doğru söylüyorsun» dedim. Cuma, arif bir insan sadeliği içerisinde anlatmaya devam etti. Anladım ki *Canbul Türkleri Türk-İslâm Kültürü* içerisinde yaşıyorlar. Çocuklarını 9 yaşına girmeden, mutlaka sünnet ettiriyorlar? Bâzen üç gün, bâzen yedi gün sünnet evinde misafir ağırlıyorlar? Çocuğu çeşitli hediyelerle sevindiriyorlar.

Ve *Canbul Türkleri*, kendi aralarında evleniyorlar.

Söz kesme, nişan, düğün, başlık parası ve nikâh törenleri... aynen bizdeki gibi... Çok pahalı olmasına rağmen, geline mutlaka altın bilezik, altın küpe, altın gerdanlık takıyorlar. Cuma'nın kahkahalarla anlattığına göre:

«Altun tahmayan oğlana gız vermiyerler. Gelin altun istemese, yahut oğlan altun yerine gümüş bilerzik alsa, onunla her yerde alay ediyerler. Çünkü herşeyin bir töresi var: «FURUNA UN, GELİNE ALTUN GEREK» diyerler.

— Peki okul durumunuz nasıl?

— *Okul dedigün nedür?*

— Mektep! Mektep!

— *Haaaa! Mekdeplerimiz çohdur. Uşahları mecburi ohudacahsun mesarifi devletdendir. Zaten ohumadın mı hayat yoh! Ekmek yoh!..*

— Çocuklarınız hangi dille okuyorlar.

— *Biraz Türkçe. Ama daha çok Urusca! Ben mektebe getmeden Urus dilini bilmiyerdim. Urus dilini mektepde belledim. Çünkü ekmek için hangi gapıyı çalsan, söriyerler «Urusca biliyer misin, bilmiyer misin?» diyerler. Bilmiyersen hadi yallah!..*

Uçağımız İstanbul'a indiği zaman yolun nasıl geçtiğini bilemedim. Cuma ile, sanki kırk yıllık dost gibiydik. Onu, Yeşilköy'de Yücel Çakmaklı'ya, Ali Yürük'e, Çetin Tunca'ya, önce bir Sivaslı olarak tanıttım. Terminalde kaldığımız yarım saatlik bekleme müddetinde, karşılıklı hal-hatır sormalar, konuşmalar oldu. Hiçbirisi bu sevimli Canbul Türkü'nü garipsemedi. Onu dinlerken, ona birşeyler anlatırken, bir Anadolu Türkü'yle konuşur gibi konuşup anlaştılar. Cuma'nın ifadesiyle, «bir elmanın yarısı» gibiydiler.

İstanbul'dan Moskova'ya uçarken Cuma yine benim yanımdaydı.

— Canbul'da Özbekler, Türkmenler, Kazaklar da var mı? Onlarla geçiminiz nasıl? diye sordum.

— *Müslümandürler. Eyüdürler. Özbekler sessiz, sakin adamlar. Türkmenlerle, Kazaklar birez döğüşçi oliyerler. Garşılarında birez gaşını yıhdın mi, çizmelerinden gamçılarını çekiyerler!*

— Peki Türkiye'de bizi nasıl buldun?

— *Dedim ya bir almanın yarısı siz, yarısı biz. Sen beni nasıl göriyersen ben de seni öyle göriyerim.*

— En çok hangi şehrimizi sevdin?

— *İstanbul'u! Uçahdan düşer düşmez (iner inmez) gendimi İstanbul'a vurdum.Ama İstanbul, bir ayla , bir yılla gezilecek şeher degüldür. Camileri çok yahşidir (güzeldir) Gögerçinleri adamın ellerine goniyerler.Din guvveti göğerçinleri adam gibi etmiş.*

— Ne demek yani? Güvercinler din dersi mi görmüş?

— *Yoh! Müslümanlar, peygamberi müşriklerden sahlıyan gögerçini sevmişler; ona el vurmamışlar. Yani peygamber sevgisinden dohunmamışlar. Onlar da Müslümanlara alışmışlar. Vursalar idi, İstanbul'da gum gibi gögerçin olur muydi heç?*

— İstanbul'dan başka hangi şehirlerimizi gördün?

— *Bursa'ya da gettim, İzmir'e de! Diyeceksin ki en çoh hangi şehrimizi sevdin? Hani derviş adam var, evliya adam var?! Türkiye'de şehirlerin dervişi Bursa, evliyası İstanbul!... Ben böyle gördüm!*

Onun bu çok güzel tesbiti karşısında ürperdim. Tanpınar'ın *Beş Şehir* kitabmda bile bu kadar derin, bu kadar mânâlı bir benzetmeye rastlamadığımı düşündüm. «Şehirlerin dervişi Bursa, evliyası İstanbul» cümlesi, yüreğime iri güller gibi düştü. Hayranlığımdan bir süre konuşamadım.

— Peki Canbul'da *Türkiye*'den haber alıyor musunuz? *Türkiye* için ne düşünüyorsunuz? Türkiye'yi nasıl biliyor-

sunuz?

Sorumu ince bir örnekle cevaplandırdı:

—*Garıncaları biliyer misin? Hava günlük güneşlik olanda, hepisi toprağın üzerine çıhıyerler, seviniyerler, çalışiyerler, çabaliyerler. Hava yağışlı, şimşekli, gürültüli olanda ortalıhda görünmiyerler. Türkiye'de havalar hep günlük güneşlik olsun.*

— *Türkiye*'de, alış-verişlerde, konuşmalarda hiç güçlük çektiğin oldu mu?

— *Yoooh! Hep aynı! Ayrılıh devede külah bile değül. Meselâ: Biz «ayah geyimi» diyerih, siz «ayakkabı» diyersiz! Biz «üst geyimi», «esvap» diyerih, siz «elbise» diyersiz. Biz «gırağında», «gabağında» diyerih, siz, «Kıyısında», «önünde!» Biz «çimerlik» diyerih, siz «plaj»! Bizde «bibi», «emce» var. Sizde «hala», «amca». İşte böyle şeyler...*

Cuma sözü Köroğlu'na getirerek ondan bir kıt'a okudu. Sonra:

— *Köroğlu yiğit adam. Ayvazı var; gır atı var. Türkülerini çalıp söyliyerih. Bizim oralarda yaşamiş, dedi.*

— Peki, sizin oralarda yaşamış olan Dede Korkut'u da biliyor musun?

— *Heç duymuşlum yohdur! Yahşi kişi midir bu Dede Korkud?*

— Çok yahşi kişidir. Çok yahşi meselleri vardır.

— *Torpah başıma olsun! Duymuşluğum yohdur. Ne zaman yaşamişdür?*

— Binbeşyüz yıl kadar önce yaşamıştır. Azerbay-

can'da ve Doğu Anadolu da! Ağrı Dağı çevresinde.

Rahat bir gülümsemeyle yüzüme baktı!

— *«Heee! Duymamışlığım ondandür. Çok eskilerde yaşamişdür. Duymuşluğum yohdür.*

— Ya Nacreddin Hoca? Onu duymuşluğun var mıdır?

— *Heee! Molla Nasreddin! Bizim oralarda yaşamış! Ölüyü güldiriyer, diriyi güldiriyer!*

Cuma, *Türkiye*'de ençok bizim «mertebeli evlerde» (apartmanlarda) oturmamıza şaşıyordu. Ona göre «Türk'ün evi düz ayah olmalı» ve «Mutlaka» bir bahçe içinde bulunmalıydı. *«Bahçesiz evin çıplak kadından farkı yoktu».*

Onu, sığırlarımızm «bir deri, bir kemik» kalması da çok şaşırtmıştı:

— *İneklerinizi, öküzlerinizi böyle eşşekler gibi kim ufaltmış Yağuz Ağa? Canbul'da bizim sığırlarımız çoh kaba —iri— oluyer. Bir inek ortalama 700-800 kilo et veriyer. Ben Canbul'da kendi mülküm olan bir evde oturuyerim, ahırım da var. Her sene birkaç sığır besliyerek geçimimi düzeltmeye çalışıyerim.*

— Emekli maaşın ne kadar Cuma Efendi?

— *Bir senede, üçbin rubleye yahın emekli maaşı aliyerim. Ama bir sığır kesiminde, elime üç bin rubleden fazla para geçiyer.*

— Etin bir kilosu kaç ruble Canbul'da?

— *Resmî fiyatı iki ruble. Karaborsa fiyatı 4-5-6 ruble.*

— Sovyetler'de karaborsa var mı Cuma Efendi?

Omuzbaşlarını hoplata hoplata gülmeye başladı.

— *Karaborsa mecbur olacah. Çünkü adam çoh, et az. Üstelik teze et hemen hemen heç yoh gibi. Adam, donduruluş kerti (bayat) ete iki ruble vereceğine, günlük ete 4-5 ruble veriyer. Şimdi ben yol parasını çıharmak için seneye bir sığır fazla besleyeceğim. O zaman sen sağ, ben selâmet!..*

— Benim anlayamadığım bir şey var! Devlet et ihtiyacını karşılayamadığı halde, besicilere neden daha çok yardımcı olmuyor? Yani fırsat vermiyor? Meselâ sen, iki, üç sığır yerine neden otuz-kırk sığır besliyemiyorsun? Rejim buna neden engel oluyor? Halka ne kadar çok et verilirse, karaborsa da o kadar az olur değil mi?

Cuma, Sovyet Rejimi ile ilgili bütün sorularımı ısrarla cevapsız bırakıyordu. Söylediğine göre kendisi cahil bir işçi emeklisiymiş. Rejim meselelerine aklı ermiyormuş. Bilmediği konularda konuşması doğru olmazmış. Hem sonra benim gibi okumuş-yazmış bir Efendi'ye ne diyebilirmiş? En iyisi merak ettiğim herşeyi Urus elinde kendi gözlerimle görmemmiş.

O günlerde, meydanlarımız sancılı, sokaklarımız, kanlıydı. Anarşi, hergün beş-on körpe dalımızı kırıyor, Türkiye'yi mâteme boğuyordu. Cuma Türkiye'de kaldığı müddetçe olayları dehşetle yaşamıştı. Bazı hatırlatmalardan sonra sorumu bir başka şekilde yeniden ortaya koydum:

— Bizim bazı gençlerimiz, başka rejimlere, başka devletlere hasret duyuyorlar. İstiyorlar ki Türkiye de dışarıya bağlı bir devlet olsun...

Uzun uzun gözlerimin içine bakarak, başını salladı. Cevabı bütün Anadolu'nun ortak kanaatiydi:

— Rahatlıh batıyer bu cahallara Yağuz Ağa! Rahatlık batıyer.

Sonra konuyu değiştirip tekrar besiciliğe ve et satışlarına getirdi. İstanbul'a gelen bir hemşerisinin başından geçen bir olayı, gülümseyerek anlatmaya başladı:

— Bizimkilerden biri, İstanbul'da gassaba getmiş. Emce demiş, sümüksüz yerinden bene bir kilo et ver!.. Gassab gızmış «Ula demiş heç sümüklü et oluuur?» Bizimki gızmış «Vallah emce, aha bah eti sümüklü yerinden veriyersin!» demiş, Gassab huylanmış «Ula hani sümük» *demiş. Bizimki «aha ya emce!» diye sümüğü göstermiş. Gassab gülmüş «Ula gözün ışığı sönmesin, ona sümük demezler, kemik derler, kemik» demiş. Biz sümük diyerih, siz «kemik» diyersiniz. Şimdi anladın «sümük» nedür?*

Cuma'ya Yunus Emre'den iki kıt'a okudum:

Sabahın sinleye vurdum
Gördüm cümle ölmüş yatur
Her biri biçâre olmuş
Ömrün yavı kalmış yatur.

Gitmiş gözünün karası
Hiç işi yoktur turası
Kefen bezinin paresi
Sünüğe sarılmış yatur.

Sonra ona anlattım ki, ölüm konulu bu şiirde «sinle»

kelimesi, «mezar», «yavı kılmak», «kaybetmek», «sünük» ise «kemik» demektir. Yüzyıllarca önce kullanılan bu kelimeler, bugün artık unutulmuş kullanılmaz olmuştur. Yalnız bugün, Anadolu'da kırık-çıkık kemikleri kaynaştırmaya, yerine oturtmaya çalışan kimselere sınıkcı denilmektedir. *Sınıkcı, sünükçüden doğmuştur. «Sünük» kelimesi ise Ahıska Türkleri dilinde basit bir değişikliğe uğrayarak «sümük» haline gelmiştir. Yunus Emre* adını duyan Cuma'nın yüzü aydınlandı *«Bu bizim derviş Yunus'düür?»* diye sordu. Sonra anasının «çok yufga yürekli bir kadın» olduğunu Yunus Emre ilâhileri okununca ağladığını, gözyaşlarını başındaki beyaz tülbentinin uçlarıyla döne döne sildiğini, uzaklara dalarak anlattı. İçimi Cuma'nın *«Müslümanın gözü yaşlı olur»* sözleri bir kere daha sızlattı. Bir süre sustuk. Sonra o, anamdan belki kırk defa dinlediğim bir *Yunus Emre* kerameti'ni, tam bir teslimiyet içerisinde dile getirdi:

... *«Yunus birgün bir dağ başında, bir gaç dervişe rastlıyer. Heç adını vermiyer. Oturup gonişiyerler, zikrediyerler Derken öğlen vahdı oluyer. Garınları acıhıyer. Dağ başında ne su var, ne ekmek. Dervişlerden biri elini açıp Allah'a yalvariyer, ekmek istiyer. Önlerine gaipden bir sofra açılıyer. Yiyip içiyerler. Garınlarını doyurup şükrediyerler. Sonra zikrediyerler. Derken akşam oluyer. Garınları acıhiyer. O dervişler adını bilmedikleri Yunus'a diyerler ki, haydi ahşam yemeğini de senin niyazınla yiyah ya derviş!...*

Yunus da ellerini gökyüzüne uzatiyer. Başlıyer Allah'a

niyaz etmeye. Hey Yarabbim!... Öyle bir sofra açıliyer ki, yalağuz ğuş südü nohsan! Bütün dervişler şaşırıyerler. «Ya derviş diyerler, sen nasıl niyazda bulundun? Hangi ermiş kişinin adını andın ki mevlâmız bu zengin sofrayı önümüze endirdi?»

Yunus diyer ki, Ben *Allah*'ıma el açduğumda dedim ki:

«Yarabbim!... Sen bu dervişlere hangi gulunun yüzü-suyu hörmetine lohma endiriyersen, beni de o kişinin yüzü-suyu hörmetine bu mecliste utandırma!»

Öteki dervişler diyerler ki: *«Biz Allah'dan Yunus Emre'nin yüzü suyu hörmetine niyazda buluniyerdih! Demek sen de Yunus için niyazda bulundun!..»*

Yunus şaşıriyer. Secdelere varıyer. O dervişlere adını sanını söylemeden sofradan galhıp gediyer. Yunus işte böyle bir derviş!.

Cuma *Yunus Emre*'den, *Nasreddin Hoca*'dan ve *Köroğlu'n*dan bahsederken hep, *«...Bizim oralarda yaşamiş»* diyordu. İnancını özellikle sarsmamak için:

— «Eskiden aramızda böyle sınırlar yoktu. *Yunus* da, *Nasreddin Hoca* da, *Köroğlu* da, senin gibi, sizin oralardan kalkıp, bizim buralara gelmişler. Bu bakımdan biz de Onları tanıyor ve çok seviyoruz» dedim...

Uçağımız Moskova üzerinden geçerken şiddetli bir yağmur başladı. Aşağılara baktığım zaman, yemyeşil bir orman denizinden geçtiğimizi gördüm. İçimi bir korku doldurdu. «Bir yıldırım çarpması, her şeyi bitirebilir» diye düşündüm.

Bu endişeden kurtulabilmek için Cuma'ya biraz

takılmak istedim:

— Bak dedim, biraz önce dildeki farklılıklardan bahsederken «gırağında» diyordun! «gabağında» diyordun! «ayah geyimi», «üst geyimi», «çimerlik», «bibi», «emce», «sümük», diyordun! Gördün ki söylediğin bu kelimelerin hepsini ben de biliyorum. Peki şimdi ben sana bâzı kelimeler soracağım söyle bakalım: «gereksinim» nedir? «Koşul» nedir? «Olanak», «İmgesel», «Ussal», «saptamak», «içerik», «devinim», «koşuk» nedir?

Gözleri iri iri açıldı. burun kanatları kabardı. Ah O'nun o şaşkın halini ve söylediklerini ömrüm oldukça unutamayacağım. Artan bir hayretle yüzüme bakarak sordu:

—Bunlar necedüüüür?

— Bunlar arı Türkçedir!

— Benim bildiğim ariler vızzz! vızzz! diye ses çıharur. Bu sizin arilar ne biçim bir aridüüür? diye tekrar sordu.

Birden katıla katıla gülmeye başladım. Gözlerimden yaşlar boşandı. Cuma anlatılmaz bir şaşkınlık içinde yüzüme bakıyor, neden güldüğümü bir türlü anlayamıyordu. Merakını gidermek için açıklamak zorunda kaldım:

— Hayır! Bu kelimeler arı vızıltısı değil; *«Arı Türkçe»*, yâni «Öz Türkçe» kelimelerdir! Siz Canbul'da bu kelimeleri bilmiyor musunuz? Bu kelimelerle konuşmuyor musunuz?

Cuma kucaklanacak, öpülecek bir çocuk safiyeti içerisindeydi.

— Bu arı Türkçe, öz Türkçe dedüğün kelimeleri hangi

millet gullanuur?

— Bizim bir kısım okumuş-yazmışlarımız kullanır!

— *Yani onlar Türk midüüür?*

— Evet Türk'tür!

Öfkelendi. Elinin tersiyle, dizinin hizasından, başının üstüne kadar yarım bir daire çizdi:

— *Bırah Allah'ın seversen Yağuz Ağa. Bu ne biçim Türkçe'düür? Ben özbeöz Türkoğlu Türk olduğum halde böyle kelimeleri heç duymuşluğum yohtur! Sen beni gandıriyersin!*

Dışarıdaki yağmuru çoktan unutmuştum. Benim gülme krizlerime Cuma'nın yüksek sesle itirazlarına, birkaç sıra önümüzde oturan arkadaşlarım da başlarını çevirdiler? *«Öz Türkçe»* konusunda, Cuma'dan dinlediklerimi onlara da anlattım. Cuma bir bana, bir onlara bakıyor, şaka yapıp yapmadığımı öğrenmeye çalışıyordu.

Cuma, Stalin zamanında *Ahıska*'dan *Canbul*'a sürgün edilen bir Türk ailesine mensup. Kendi deyimiyle Türkoğlu Türk! 25 yıl çalıştıktan sonra emekliye ayrılan bir işçi. Canbul'da Türk gibi yaşayan, Türk gibi düşünen, Türk gibi konuşan bir soydaşımız...

Sovyet Hava Yolları uçağına bindiğimde, Türkistan'da *Canbul* diye bir şehir bulunduğunu, orada Cuma gibi binlerce Türk'ün yaşadığını doğrusu bilmiyordum.

Şimdi *Canbul* denilince, aklıma, içinde o rengârenk evler, ağaçlar, çiçekler ve yıldızlar bulunan pırıl pırıl cam küreler geliyor.

Canbul'u, artık *İstanbul* kadar seviyorum. *Canbul*'u ve

Cuma'yı unutmayacağım.

Benim dilimin konuşulduğu, benim kültürümün yaşadağı her yeri aziz vatanımdan bir parça gibi biliyorum.

Ve beni sadece geçmiş nesillere değil, sevgili Cuma'lara da bağlayan ve O'nun ifadesiyle *«Bir türkü kadar güzel, canlı Türkçe'den koparmak isteyenleri, muhteşem Selimiye Camii'nin içinde, daha rahat dolaşabilmek için, kubbe sütunlarını yıkmaya çalışan insanlar»*a benzetiyorum.

Selâm sana güzel Türkçe.

Selâm sana Cuma kardeş!

Merhaba Sevgili Canbul, Sevgili Türkistan merhaba!...

GÜZELİM TAŞKENT

— I —

Uçağımız, Moskova Havaalanı'ndan saat 23.00'te kalktı. Bir süre sonra, gökyüzünde sanki rüzgârsız, bulutsuz, yıldızsız bir noktaya, uzun bir süre takılı kaldık. Önce koyu lacivert, sonra açık mavi bir gökyüzü, pencerelerimizi süslemeye başladı. Böyle, saatlerce güneydoğuya doğru uçtuk. *Taşkent*'e indiğimiz zaman, güneşin ilk ışıkları, *Türkistan* topraklarını daha yeni yeni öpüyordu. Anlatılmaz bir şafak güzelliği, ruhumu ürpertilerle doldururken *Taşkent* Toprağı'na ilk adımımı attım...

Serin bir rüzgâr yüzümü okşadı. *Siz hiç rüzgâr öptünüz mü? Ben rüzgârı, hem de yüzlerce defa, o güzel Taşkent sabahında öperek yürüdüm.* İçimden: *«Merhaba huzur»* diyordum. *«Merhaba sevgili Taşkent!...»* Demek ki artık, *Türkistan* Toprağı'ndayım.

Karşı binalardan iki Özbek, uçağa doğru koşmaya başladı. İkisinin de başında, ipek ibrişimlerle çiçek açan badem ve gözyaşı motifli Özbek Takkeleri var. *Badem motifleri, Asya Türkü'nün, çekik gözlerine benziyor.* Ortayaşlı Özbek, genç yardımcısına bağırdı:

«—Envar! Envar! Sen mihmanları şurda yığışla, sonra bile getgen! çabık! çabık! çabık!»

Taşkent'te, Türkçe duyduğum ilk cümle budur. Her kelime bir dost selâmı gibi gelip yüreğimi buldu: *«Enver! Enver! Sen misafirleri şuraya topla. Sonra birlikte gidelim. Çabuk, çabuk, çabuk!»*

Misafirler, sağa-sola koşuşan Enver'in gösterdiği salonda toplanmakta gecikmediler. Biraz sonra, arabalarla *Taşkent* yoluna düştük. Ay yüzüne inmiş bir insan gibi, her yere dikkatle bakmaya, her kelimeye kulak kabartmaya başladım. Alabildiğine uzanan düz bir toprak, sonsuzda, ufukla birleşiyor. *Toprak tanınır mı hiç? Gökyüzü tanınır mı? Rüzgâr tanınır mı? Herhalde hayır diyeceksiniz! Ama ben, ilk defa gördüğüm o aziz toprakları tanıdım? Gökyüzünü tanıdım! Rüzgârını tanıdım! Kendi kendime: «Şu alabildiğine dümdüz uzanan topraklar, bal gibi Konya Bozkırı! Şu açık, şu insana huzur veren masmâvi gökyüzü, bizim Bursa'dan! Şu mis gibi serin rüzgâr Sivas Yaylaları'ndan! Ve bu sevimli yüzler, bâdem gözler, bizim eşimizden dostumuzdan; bizim kavim kardeşimizden!»* diyordum.

Kilometrelerce yol aldığımız halde, ne bir karış yüksekliğinde bir tümsekten atlıyor, ne de çok hafif bir meyilden kayıyoruz.

Taşkent'e huzurla yaklaşıyoruz. *Taşkent*, sabahın ilk ışıkları altında yavaş yavaş gerinen bir dev gibi. Kendisine yaklaştıkça karşımızda önce toparlanıp oturmaya, sonra doğrulup ayağa kalkmaya başlıyor.

Ben, kent kelimesini bir türlü sevememişimdir. Şehir kelimesindeki o şakırdayan mûsiki, o aydınlık ve güzellik,

«Kent» kelimesinin katı kütlüğünde ezilip kalmıştır. *Arapça*dır diye attığımız «Şehir» kelimesi yerine, *Türkistan'da ve Azerbaycan'da «köy» yerine kullanılan ve Doğu İran Dili'nden alınan Soğdça, «Kent»* kelimesiyle dil zevkimizin üzerine *«küt»* diye bir balyoz daha indirdik. Bu garip çağrışıma rağmen, *Taşkent* deyince, benim aklıma nedense hep çocukluk yıllarımın *Konya*'sı *Sivas*'ı, *Erzurum*'u gelmiştir. Serin söğütlerin gölgelediği toprak yollar boyunca gâh alçalan, gâh yükselen tek katlı veya iki katlı kerpiç evlerin, *Taşkent*'te halay tutar gibi birbirlerine dayanarak uzayıp gittiklerini hayâl etmişimdir. Sonra, o geniş bahçeli o rahat odalı, aydınlık sofalı evlerin yakınlarına, uzaklarına hani o inanılmaz bir ihtişamla yükselen mağrur medreselerimizden, çifte mirareli zarif câmilerimizden, kabadayı oturuşlu hanlarımızdan, kendisine gelenleri taştan veya kurşundan büyük kubbeleriyle kıskançlıkla kucaklayan sıcak hamamlarımızdan, cömert sebillerimizden ve yörük çadırlarına benzeyen kümbetlerimizden, gönlümce serpiştirmişimdir. Sonra bu şehrin çarşısını-pazarını, bağını-bahçesini, evini-barkını, mübârek dilimizin en sıcak Türküleriyle nakışlaya nakışlaya, güzelleştirip durmuşumdur. *Taşkent*'i ve diğer *Türkistan* Şehirleri'ni hep böyle düşünmüşümdür.

Arabalarımız şehrin büyük ve geniş caddelerine girer girmez şaşırıp kaldım. Çünkü gördüm ki *Taşkent*, pırıl pırıl geniş caddeler, kocaman havuzlarla güzelleşen büyük meydanlar, heybetli apartmanlar, gölgeli ve çiçekli parklar, gösterişli sinemalar, Özbek Nakışları'yla süslü zengin

müzeler, alımlı heykeller, çeşitli üniversiteler ve uğultulu fabrikalar şehri.

Etrafta ne bir kerpiç ev, ne bir kerpiç duvar, ne tozlu-topraklı bir eski yol var. *Taşkent*, Asya Ruhu'ndan sıyrılarak, tam bir Avrupa şehri olmaya başlamış.

Arabalarımız 16 katlı *«Özbekistan Mihmanhanası»* önünde durduğu zaman, güneş bir-iki minare boyu ancak yükselmişti. Gördüm ki; *Özbekistan Mihmanhanası*, etrafını kuşatan geniş caddelere, birkaç metre yükseltilen yığma bir düzlükten bakıyor. 16 katlı Özbekistan Misafirhanesi, modern bir otel. Meydanın bir köşesinde, kocaman bir havuzun sayısız fıskıyelerinden şakırdayarak dökülen suların ince musıkîsi, kuş cıvıltılarıyla birlikte, etrafa perde perde yayılıyor. Ve o serin meydanı süsleyen iri güller, sabah mahmurluğuyla yüzümüze gülümsüyorlar. İkibin kişilik *Özbekistan Mihmanhanası*'nda, bizim için ayrılan odalarımıza çekildik.

Taşkent'i yakından tanımak için, akşama doğru sokağa çıkabildik. Günlerden pazardı. Dışarıda nefis bir hava vardı. Rastgele yürümeye başladık. Büyük ve güzel parklardan geçtik. Büyük ve güzel meydanlar gördük. Büyük ve güzel fıskıyeli havuzlar, ruhumuzu bir sonsuzluk türküsüyle kucakladılar. geniş kaldırımlı caddelerde, yer yer açılıp saçılan zarif çiçeklikler, yüreğimizi sevdalandırdı. Birdenbire *Taşkent*'i bu haliyle de sevmeye başladım. Taşkent bana, sessiz ve sâkin bir sayfiye şehriymiş gibi geldi. Müthiş bir sessizlik müthiş bir ıssızlık, şehrin bütün caddelerini, bütün meydanlarını

kucağına çekmişti. Görünürlerde, hemen hemen hiç kimse yoktu. Güzelim Taşkent, sanki bir hava hücumuna uğramış veya terk edilmiş bir şehir kaderiyle, derinden derine kendisini dinliyordu. Geniş yapraklı ağaçların arkasında yükselen blok apartmanlar, pencerelerin ve balkon kapılarını sıkı sıkıya kapayarak, esrarengiz hâllerini gözlerimizden kaçırmaya çalışıyorlardı. Bizi, zaman zaman olduğumuz yere çivileyen bazı büyük binâların mimarîleri, Türk-İslâm Medeniyetinin nakışlarıyla süslüydü. Ben, *modern binaların ön cephelerinin büyük bir kilim,gibi boydan boya işlendiğini, ilk defa Taşkent'te gördüm.* Bu çarpıcı güzellikler içinde, birkaç Özbek'e raslamak, konuşmalarına kulak kabartmak, yüzlerine, gözlerine, kıyafetlerine bakmak için can atıyordum. Hayret! kilometrelerce yürüdüğümüz halde, karşılaştığımız kimseler ancak 5-10 sayısı içinde kaldılar. Kırmızı yanan trafik lambaları önünde 3-5 araba ya var; ya yoktu. Her köşe başında, her cadde üzerinde, her meydan ortasında, sessizlik âdeta taş kesilmiş. Peki ama, bu birmilyon sekizyüzbin nüfuslu şehrin halkı nerelerde acaba? Çetin Tunca, içimden geçenleri duymuş gibi söze başladı:

«— *Taşkent* böyledir işte! Âdeta bir sayfiye şehridir. Ama *Bakû* sıcak, canlı, güzel bir şehir.»

Geniş caddelerden büyük meydanlara çıktık. Meydanların en güzel yerlerine, politbüro üyelerinin kocaman kocaman resimlerini yanyana sıralamışlar. Tahminen beş-altı metrekare büyüklüğünde portreler. Hepsi aynı boyda. Hepsi kırmızı zemin üzerine siyah-beyaz boyalarla

yapılmış ciddi bakan sert yüzler. Onaltı büyük portre içinde bir tek, ama bir tek yüzde tebessüm yok. Dahası var: *Bâzı büyük binaların caddelere veya meydanlara bakan yan yüzlerine, Lenin'in bâzen elli metrekare, bâzen yüz metrekare büyüklüğünde, yağlıboya resimleri yerleştirilmiş. Bizim büyük şehirlerimizde kocaman kocaman banka reklâmları, veya kadın çorapları, otomobil lâstikleri, tıraş sabunları... reklâmları ne ise, Taşkent'teki (ve diğer Sovyet Şehirleri'ndeki) devâsa Lenin resimleri de odur. Lenin'in kocaman resimleri, meydanları ve evlerin içini dikkatle dinliyor ve süzüyor gibi. Her tarafta Lenin! Lenin! Lenin! O'nun biraz derinden bakan gözleri, Sovyetler'in âdeta gözetleme merkezleri olmuş.*

Başka meydanlarda ise Özbek zevkinin ve resim sanatının canlı örneklerini hayranlıkla seyrettim. Özbek ressamlar, yine büyük apartmanlarının yan yüzlerine, sanki Lenin'e nisbet olsun diye, türkülerinden, masallarından, destanlarından aldıkları bâzı olayları işlemişler. Yine elli metrekare, yüz metrekare büyüklüğündeki tablolarda, güzel Özbek kızları, sevimli Özbek delikanlıları, kendi millî kıyafetleri içerisinde hayata gülümseyerek bakıyorlar. Bir büyük binanın yan yüzünde bir Özbek delikanlısı, muhteşem kuyruğunu gururla açan bir tavus kuşuyla yanyana duruyor. Bir başka binanın yan yüzünde ise, zarif bir Özbek kızıyla bir Özbek delikanlısı, kulaklarını gönüllerinin sesine vermişler. Ve bir başka apartman cephesinde, belki kırk nakışlı bir Özbek kilimi...

Taşkent Tarihi, en az ikibin yıllık bir geçmişi ku-

caklıyor. Şehrin bilinen ilk ismi *Caşkent* imiş. Sonra *Şadkent* olmuş. Sonra *Binkent* değişikliğine uğramış

Sekizyüz yıldan beri de *Taşkent* ismiyle yaşıyor.

Timur İmparatorluğu zamanında ve 19. yüzyıl başlarında Orta Asya'nın en büyük ve en önemli merkezlerinden biri de Taşkent'ti.

Çeşitli Türk Boyları'nın elinde kalan *Taşkent*, 1503 yılında Özbek Hanları'nın hâkimiyetine geçmiş. *Özbekler*, tam 362 yıl Taşkent'te bir başlarına yaşamışlar. 1865 yılında Çar Orduları *Taşkent Toprağı*'na ayak başmışlar. *Şehrin yeni efendileri, artık Ruslar olmuşlar.* 1917 ihtilâline kadar, Taşkent, Çarlık Rusyası'nın sömürge toprakları arasında çırpınıp durmuş.

Lenin, iktidarını gerçekleştirdikten sonra, bir çok Rus teknisyenini, birçok Rus ilim ve fikir adamını, Rus eğitimcilerini, *Taşkent*'e yığmış. *Lenin*, *Taşkent*'le birlikte, bütün *Türkistan* Toprakları'nın zengin kaynaklarını, sür'atle değerlendirmeye başlamış. *Rus Çarları'ndan daha kurnaz ve daha akıllı olan Lenin, Taşkent'i ve bütün Türkistan Toprakları'nı, Yeni Rusya'yı besleyen, zenginleştiren kaynaklar haline getirmiş. Böylece Taşkent, Yeni Rusya'nın can damarlarından biri olmuş. Sonra Lenin ve arkadaşları, Taşkent'in artık bir sömürge toprağı olmadığını, Özbekler'e müjdeleyip* durmuşlar!

Birkaç gün sonra, kendisini Türk Heyeti olarak ziyarete gittiğimiz *Özbekistan Başbakan yardımcılarından Abdullayeva Hanım*, dünkü ve bugünkü *Taşkent* arasındaki büyük gelişmeyi, kesin ve net cümlelerle anlatmaya çalıştı.

Söylediklerini olduğu gibi yazmak, kalemimin namus borcudur:

«...Bizim devrimimizin özelliği, eskiye düşmanlık değildir. Çünkü mâzi düşmanlığının hiç bir faydası yoktur. Tarihimizi aydınlık ve karanlık taraflarıyla bir bütün olarak kabul ediyoruz ve ona sahib çıkıyoruz ve benimsiyoruz.

Türkmenistan'da da bu böyledir, Kazakistan'da da, Kırgızistan'da da!...

Elli yıl önce, Özbekistan'da bugünkü ekonomi ve kültür yoktu. Türkistan elli yıl önce, Çarlık Rusyası'nın bir sömürgesiydi. Halkın, ancak % 7'si okuma-yazma biliyordu. Sanayî, basit pamuk işletmelerinden ibaretti. Lenin, 1920'de Rus bilginlerini Özbekistan'a gönderdi. Onlar hep burada kaldılar, burada çalıştılar, burada öldüler. İlmî araştırmalar bakımından, dünle bugün arasındaki fark, yerle gök arasındaki fark kadardır. Bir defa, onbeş milyon nüfuslu Özbekistan'da, okuma-yazma nisbeti, yüzde yüze yaklaşmaktadır. Eğitim, yedi yaşından itibaren mecburî ve parasızdır. Özbekistan'da üç üniversite, kırkiki enstitü var. Bu enstitülerin yarısına yakını, Taşkent'te.. Taşkent Üniversitesi, Orta Asya'nın en büyük ilim merkezlerinden biri oldu. Bu bakımdan, Taşkent, artık bir ilim merkezidir de. Otuz araştırma enstitümüzde, Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinden gelen öğrenciler ders görüyorlar. Şehrin, bütün okullarında kayıtlı talebe sayısı üçyüzbindir.

Dokuz tiyatromuz, iki konser salonumuz, bir TV. merkezimiz, üç film stüdyomuz, bir sirkimiz, ikiyüz kütüphanemiz, yüzyetmiş kulübümüz, çok sayıda sine-

mamız var. Yeni açtığımız bir müzenin yirmi salonunda, ikibin altıyüz belge sergiliyoruz. Özbekistan Halkları Tarih Müzesi, kırkbeş büyük salondan meydana geliyor, Müze sinemamızda, ziyaretçilere, Taşkent'in yüzlerce yıllık zengin tarihiyle ilgili dokümanter filmler gösteriyoruz. Büyük şair Ali Şir Nevâi için yapılan bir müzemiz, Ali Şir Nevâi adı verilen bir Opera ve Bale binamız var. Bu, ona olan vefâ borcumuzun ifadesidir.

Özbekistan sanayii, binyüz ayrı kolda çalışıyor. Taşkent, Sovyetler Birliği'nin pamuk ambarıdır. Bu yıl, beşbuçuk milyon ton pamuk toplayacağız. Bu bakımdan, Taşkent fabrikalarında imal edilen pamuk toplama makinaları, üçyüz pamuk işçisinin bir günde topladığı pamuğu sapından ayırıp aynı süre içinde balyalamaktadır.

Ayrıca kazı makinalarımız, traktör,, pamuk eğirme, iplik yapma fabrikalarımız Taşkent'e ayrı bir önem kazandırıyor.

Bütün Özbekistan'da ikiyüz büyük fabrikamız var. Bu fabrikalarda üretilen maddeler hem bütün Sovyet Cumhuriyetleri'ne gönderiliyor, hem de yabancı ülkelere satılıyor.

Pamuktan sonra Özbekistan'da bahçe meyveciliği yapıyoruz. Astragan ve ipek sanayiinde, önemli gelişmeler içindeyiz.

Sağlık hizmetlerimiz parasızdır. Geçen yüzyılda ortalama ölüm yaşı otuzbeş idi. Günümüzde bu rakam yetmişbire ulaştı.

Millî gelirimiz, onbeş milyar beşyüz milyon ruble. Bu-

nun 6 milyar 371 milyon rublesi vergilerden, 9 milyar 129 milyon rublesi ise sanayi gelirlerinden elde edildi.

Kültür hizmetleri dolayısıyle kurduğumuz tesisler kâr getirmiyor. Zaten biz de kültür hizmetlerinden bir kâr beklemiyoruz.

Dış ticaret yüzde yüz devletin elinde. Özbekistan, sanayi malları üretiminde, Sovyetler Birliği'nde dördüncü sırada bulunuyor. Bin kişi içerisinde yüksek tahsil yapanlar bakımından ise, Sovyet Cumhuriyetleri arasında birinci sırada yer alıyoruz. Halbuki 1913 yılında bir kadın doktorumuz vardı ve o tarihe kadar tek kadın öğretmenimiz yoktu.

Sovyetler Birliği'nde yüzyirmiden fazla millet yaşamaktadır. Şimdi Özbekistan'a, belirli gruplar halinde, yüz ayrı milletten insan yerleştirilmiştir!»

Abdullayeva Hanım, Özbekistan'ın yedi Başbakan Yardımcısı'ndan biri. Esas mesleği tarih öğretmenliği. Yaşı kırk civarında Orta boylu güler yüzlü. Yumuk gözlü tipik bir Özbek hanımefendisi...

Ne yanaklarında bir parça allık, ne dudaklarında uçuk bir ruj, ne kirpiklerinde rimel, ne tırnaklarında oje parlaklığı var. Koyu renkli elbisesi içerisinde olabildiğince tabiî, olabildiğince cana yakın, olabildiğince makâmına hâkim görünüyor.

Açıklamaları bittikten sonra sorularımıza hazır olduğunu söyledi. Ben, önce siyasî konulara girmemek, sonra da kendisini üzmemek, kırmamak için sorulması gereken bir soruyu içimde tuttum: *«Neden Özbekistan'a yüz*

ayrı milletten insanlar yerleştirildi? Oysa elli yıl önce Özbekistan'da, sadece Özbekler yaşıyordu, 'Bugün Özbekistan'da yüz milletten insan var' diyorsunuz; Özbekistan, Özbeklerin olmalı; öyle kalmalıdır. Elli yıl sonra Özbekistan, artık Özbekler'in olabilir mi? diyemedim. *«Elli yıl sonra, belki Özbekistan'ın ismi bile değiştirilecektir. Elli yıl önce Orta Asya'da bir Türk ve Türkistan ismi vardı; bugün bu isimler yoktur. Elli yıl önce Taşkent'te kurulan idarelerin isimleri: Türk Savnorkom ve Türk komissia idi. Bugün Türk'le başlayan bu isimleri, ancak yaşlılar hatırlıyorlar. Sovyetler'de Türk kelimesi neden unutturulmak isteniyor?»* diye soramadım. *Başbakan Yardımcısı, «Özbekistan, elli yıl önce Çarlık Rusya'nın bir sömürgesiydi!» demişti. Gördüğüm kadarıyla elli yıldanberi bu konuda değişen sadece idareciler ve gelişen sanayi olmuş. Özbekistan, şimdi de Komünist Rusya'yı giyindiren, doyuran, zenginleştiren mükemmel bir sömürge toprağıdır. Çarlık Rusyası'nın yeteri kadar değerlendiremediği Türkistan Toprakları'nı, Lenin, zengin hazineler dünyası haline getirip kucağına çekmeyi başarmış.*

Ben, sevimli Başbakan Yardımcısı Abdullayeva Hanım'a, şehre yeni gelmiş bir köylü safiyeti içerisinde şu soruyu sordum:

— Özbekistan bütçesinin onbeş milyar ruble olduğunu söylediniz. Yıllık pamuk üretiminizin de beşbuçuk milyon ton olduğunu belirttiniz. Özbekistan Halk Cumhuriyeti olarak, bu pamuğu hangi yabancı ülkelere, kaç milyar rub-

le karşılığında satacaksınız?

«— Pamuğumuzu yabancı ülkelere satmıyoruz.»

— Öyleyse ihtiyaç fazlası pamuğumuzu ne yapıyorsunuz?

«— İhtiyaç fazlası pamuğu, diğer sosyalist halk cumhuriyetlerimize veriyoruz. Meselâ, bizde pamuk yetişiyor. Astragan ve ipek sanayiimiz kuvvetli. Sibirya'da kavak, Ukrayna'da buğday yetişiyor. Sibirya'ya pamuk veriyor, kavak alıyoruz. Ukrayna'ya pamuk, astragan ve ipek gönderiyor, karşılığında buğday getirtiyoruz!»

— Bu değiştirmeyi nasıl yapıyorsunuz? Bildiğime göre, gerek iç piyasada, gerekse dış piyasada, pamuk, astragan ve ipek, kavaktan da, buğdaydan da pahalı mallardır. Meselâ siz sosyalist bir halk cumhuriyeti olarak, Özbek işçilerinin emeklerini daha iyi değerlendirmek için, bir ton pamuk verip karşılığında üç ton Sibirya kavağı, on ton pamuk verip, karşılığında kırk ton Ukrayna buğdayı mı alıyorsunuz, yoksa başabaş mı değiştiriyorsunuz?

«— İhtiyacımız kadar alıp, ihtiyaçları kadar veriyoruz.»

— Yâni, sizin onbin ton kavağa ihtiyacınız olduğunda, onu Sibirya'dan getirtiyorsunuz, Sibirya da, bir milyon ton pamuğa ihtiyaç duyduğunda, Sibirya'ya bir milyon ton pamuk gönderiyorsunuz öyle mi?

«— Evet öyle! İhtiyaca göre.»

— Anladım efendim. Güzel izah buyurdunuz. Merak ettiğim husus şu: Acaba hiç hesap ettiniz mi; beşbuçuk milyon ton pamuğunuzdan, meselâ ihtiyaç fazlası olan beş

milyon tonunu, yabancı ülkelere ruble veya dolar karşılığında satabilseniz, bütçeniz kaç milyar rubleye yükselirdi?

Cevabı tahmin ettiğim gibiydi:

«— *Etmedik...*»

Sömürge topraklarında, bir malın rekor seviyede üretilmesi, sömürge halkı için bir övünme vesilesi olabilir. Sömürgeci, işçi göğüslerini, gösterişli madalyalarla süsleyebilir. Ama üretilen malın kaymağı, sömürgeci devletin kesesini ve midesini şişirir. *Özbekler, pamuk üretiminde beşbuçuk milyon tona ulaşmakla veya yirmibeş milyon tonu bulmakla ne kazanacaklarını henüz hesaplayamamışlardır. Hesaplamışlarsa, bunu henüz açıklayamamaktadırlar.*

Bir başka toplantıda, Özbek asıllı sevimli bir ilim adamı, bana bir meydan nutku çeker gibi, yeni buldukları çok zengin tabiî gaz kuyularından bahsetti. Hani neredeyse, bütün Sovyet Cumhuriyetleri'ne yetecek kadar zengin kuyular! Açıklaması bittikten sonra ona sordum.

— *Lütfen söyler misiniz bana; Sovyet Prezidyumu'nda kaç kişi var?*

«— Yirmibeş kişi.»

— *Bu yirmibeş kişinin kaçı Özbek?*

«— Sadece biri.»

— *Peki! Halk Cumhuriyetleri'yle ilgili bir karar alınacağı zaman, bu yirmibeş prezidyum üyesinin kararı mı gerekiyor?*

«— Evet öyle.»

— Diyelim ki, yüzdeyüz Özbekistan menfaatini ilgilendiren bir konuda, Özbek Temsilcisi, Özbekistan lehine oy kullandı. Başka temsilciler de, oylarını başka cumhuriyetler için verdiler. Karar, oy çokluğuyla alınacağına göre, o bir tek Özbek temsilcinin varlığı ve oyu, ne ifade edecektir? Özbekistan, Özbekler'in Yurdu olmadığı ve Özbekler, hem iç, hem de dış işlerinde, gerçekten bağımsız davranamadıkları müddetçe, bu sömürülme sürüp gidecektir. Yani efendim Taşkent Toprağı'ndan çıkarılan milyarlarca metreküp tabiî gaz, ya Moskova, veya Sibirya mutfaklarındaki tencereleri kaynatacaktır. O zaman, hararetle bahsettiğiniz o tabiî gaz kuyularının size ne faydası olacaktır?

Genç Özbek âlimi'nin tek kelimeyle olsun cevap verememden gözlerimin içine bakıp susması yüreğimi kanattı...

«TÜRK'ÜZ TÜRKÜ ÇAĞIRIRIZ»

Taşkent'te, otobüslerimiz, kaldığımız oteli kucaklayan büyük meydanın önünde durunca, akasya ağaçlarının gölgesinde bekleşen halk arasında bir kaynaşma oldu. Yaşları 18 ile 25 arasında değişen bir topluluk birden ön plâna geçti. Önce bir alkış başladı. Ben, bizimle birlikte otobüslerden inen bâzı film yıldızlarına, halkın tezahüratta bulunduğunu sandım. Ama daha beş on adım atmadan, bu grubun bizi sımsıkı bir sevgi çemberi içersine aldığını görünce şaşırdım kaldım. Hepsi, son derecede heyecanlıydılar. Ve sıcak kanlıydılar. Orta Anadolu'nun esmer delikanlılarından hiçbir farkları yoktu. Kat'iyyen abartmıyorum; bâzıları, yüzmetre yarışından yeni çıkmış gibiydiler. Heyecandan burun kanatları kabarmış, dudakları gerilmiş, göğüsleri, yüreklerinin çırpınışına teslim bayrağını çoktan çekmişti. Tam bir Anadolu Türkçesi'yle konuşuyorlardı:

«— Türkiye'den geldiniz değil mi?»

«— Türk'sünüz değil mi?»

«— Hoş geldiniz!...»

«— Safalar getirdiniz!...»

«— Başımızla gözümüzün üstüne geldiniz!...»

«— Biz de Türküz!...»

«— Bizimle konuşur musunuz?»

«— Bizim misafirimiz olur musunuz?»

Omuzlar üzerinden, yanlardan gerilerden uzanan elleri sıkmaktan bâzılarıyla kucaklaşmaktan, doğru dürüst bir cevap veremiyordum. Sanki çocukluk yıllarımdan beri beraber büyüdüğüm kapı komşularımla, mahalle arkadaşlarımla bir gurbet dönüşünde karşılaşmış gibiydim.

İçlerinden biri, iki elimi birden tutarak kırk yıllık bir dost rahatlığıyla sormaya başladı:

«— Hele bana bak! Hele bana bak! Adın nedir senin?»

— Yavuz!

«— Sağ olasın Yavuz Ağa! Benim adım da Ferman! Türkiye'de Ferman adı var mı?»

Yüreğimin burkulduğunu, bütün vücuduma bir garip ürpertinin yayıldığını hissettim. Kafası, kanı ve gönlüyle beraber, adıyla da Türk olmanın gururunu yaşamak isteyen Ferman'ı kucaklayarak öptüm.

— Senin adına kurban olayım Ferman!» dedim. « Tabii Türkiye'de Ferman adı var. 'Ferman' padişah emri demektir. Sen adınla bin yaşa! Ne güzel bir ad koymuşlar sana!...

Birden yüzünde çiçekler açtı. Gözleri dolu dolu oldu. Ve yirmi yaşının bütün coşkunluğuyla, tazeliğiyle, güzelliğiyle, sevdalı yüreğinin büyük hasretini olanca samimiyetiyle ortaya koydu:

«— Ah Yavuz Ağa! İstanbul'u bir görsem, ölsem Yavuz Ağa! Vallah Billah razıyım! İstanbul'u bir görsem ölsem!.. Razıyım!»

Yüreğim bir yaylı tambur gibi inledi. Bir zamanlar yir-

mi milyon kilometre kare üzerine yayılan muhteşem *Osmanlı İmparatorluğunun* yüzyıllarca pâyitahtı olarak kalan *İstanbul*, mübârek camileriyle, aydınlık medreseleriyle, türkülü çeşmeleriyle, nakışlı türbeleriyle, esrarlı evliyâ mezarlarıyla, merhametli kervansaraylarıyla ve zengin *Türk-İslâm Kültürü*'yle çok uzağımızda mahzun kalan soydaşlarımızın, gönül kubbelerinde, yine bir çoban yıldızı gibi parlıyor.

Ferman'ı omuzlarıyla ve dirsekleriyle biraz yana iten başka delikanlıların soru yağmuru karşısında şaşkına döndüm.

«— Benim adım Saltuk, Türkiye'de Saltuk var mı?»

«— Benim adım Teymur... Türkiye'de Teymur var mı?»

«— Benim adım Bahadır... Türkiye'de....»

«— Benim adım Dursun... Türkiye....»

Hepsiyle ayrı ayrı ilgilendim. Ellerimi omuzlarına koyarak, yüzlerini, saçlarını okşayarak konuştum. Arka sıralardan biri, arkadaşlarını aralayarak karşıma dikildi.

«— Peki bizim buralarda yaşadığımızdan haberiniz var mı? Bizi biliyor musunuz?»

Burnunun ucunu parmaklarımla sıktım:

— Nasıl haberimiz olmaz çocuklar? dedim. Bugün Türkiye dışında yüzmilyondan çok fazla kardeşimiz yaşıyor. Şunu unutmayın ki soydaşlarımız Kaf Dağı'nın arkasında bile yaşasalar onları biliriz, unutamayız! Ve hepsini de çok severiz!...

«— Doğru mu? Doğru mu?»

— Doğru tabiî! Siz bizi biliyor musunuz? Bizi seviyor musunuz?

«— Babamız gibi, atamız gibi seviyoruz!...»

— İşte siz bizi nasıl babanız gibi, atanız gibi seviyorsanız, biliyorsanız; biz de sizi öyle biliyor ve seviyoruz.

Birden aklıma, uçakta dostluk kurduğumuz Cuma geldi. Etrafımı alan delikanlılar, aynen onun şivesiyle konuşuyorlardı.

— «Bakın şimdi siz, Taşkent'te yaşıyorsunuz. Ama, Özbek değilsiniz. Babalarınız veya dedeleriniz, Stalin zamanında, *Ahıska* taraflarından buraya sürgün edildi değil mi?» dedim.

Birbirlerine iri gözlerle baktılar. Şaşıranlar, sevinenler oldu.

«— Doğru! Doğru! Vallahi tanıdı bizi!»

«— Ahıska'dan gelmişiz biz Ahıska'dan!»

«— Biz, Tiflis'ten...»

«— Bizimkiler Batum'dan!»

Adının Teymur olduğunu söyleyen yağız bir delikanlı kalabalığın önüne çıkarak Timur öfkesiyle bağırmaya başladı. Boyun damarları parmak parmak, esmer yüzünün bir günlük sakal dipleri diken dikendi:

— «Bu şehirde serbestçe gezeceksiniz!... İstediğiniz yere gideceksiniz!... Hiç kimse yan gözüyle bakamayacak size!... Vallahî yakarız lâf söyleyenleri!.. Yakarız onları!... Kimse dokunamayacak size!...»

Sonra koyun cebinden çıkardığı cüzdanını büyük bir cömertlikle bana uzattı:

— *«Para lâzım olursa, sizin için biz harcayacağız! Balalarınıza (çocuklarınıza) ne lâzımsa söyleyeceksiniz, hepsini biz alacağız! Ne istiyorsanız biz alacağız! Paramız size helâl olsun! Ne kadar istiyorsanız o kadar alın!...»*

Teymur'dan sonra, birkaç delikanlı daha, arka ceplerinden çıkardıkları cüzdanlarını açarak uzattılar. Üç beş dakika içersinde, yıllara sığmayan bir sevgi dünyası doğmuş, hayranlıktan, şaşkınlıktan, heyecandan kolum-kanadım düşmüştü. Kendimi zor toparladım ve onları yatıştırmaya çalıştım:

— «Sevgili Kardeşlerim!» dedim, «Hiçbir endişeye kapılmayın. Biz, resmî bir vazifeyle Taşkent'te bulunuyoruz. Yâni bir daveti kabul ederek Özbekistan'a geldik. Kim bize yan gözle bakabilir? Niçin baksınlar? Kim şehri rahatça gezmemizi engelleyebilir? Niçin engellesinler? Heyecanlanmaya, «Öldürürüz onları!» demeye ne lüzum var? Buraya kavga için gelmedik. *Yüreğimizde, size ve Türkistan'a sevgiden ve hasretten başka nasıl bir duygu olabilir?*

Hepsinin üniversite öğrencisi olduğunu öğrendiğim bu sıcakkanlı çocuklardan ayrılamıyordum. Onlar da beni bırakmak istemiyorlardı. Kalabalığı yaran bir başka delikanlı elimden tutup çekti:

«— Sizinle biraz konuşabilir miyiz?»

— Elbette!

«— Ama burada olmaz. Ağam ilerdeki gölgeli ağacın altında sizi bekliyor.»

Gösterdiği yer, otuz metre kadar ilerimizdeydi.

Üniversite öğrencileriyle tekrar buluşmak dileğiyle vedâlaştık.

Gölgeli bir akasya altında, otuz yaşlarında, esmer, ince uzun boylu bir genç bizi gülümseyerek karşıladı:

«— Adım Selâmi, dedi. Doktorum! Taşkent'e hoş geldiniz. Demindenberi bizimkilerden kurtulmanızı bekliyordum. Sonunda amcamın oğlunu göndermek zorunda kaldım. Sizinle tanışmak konuşmak istiyoruz. Ama burada olmaz. Yarın, akşam yemeği için, bizim eve, misafirim olur musunuz?»

Doktora hemen «evet» diyemedim. Çünkü Taşkent, resmî kayıtlara göre doksandan fazla milletin yaşadığı büyük bir şehir. Dost var, düşman var. Üstelik bir protokolle de bağlıyız. Sık sık resmî görüşmelerimiz oluyor. Sabah, öğlen ve akşam yemeklerimizi zaten kaldığımız otelde yiyiyoruz. Hem önümüze o kadar çok yemek konuluyor ki, bütün öğünlere âdetâ tok oturuyoruz. Maksat görüşmek, konuşmak ise, kaldığımız otelin salonunda veya bahçenin bir köşesinde buluşmak daha iyi...

Mazeretlerimi birer birer sıralayarak özür diledim. Yanımda duran Ali Yürük de başıyla beni tasdik etti. Genç doktor, alnına düşen saçlarını kaldırarak sözümü kesti:

— *«Onu bunu bilmem ben! Yarın akşam yemeğime gelmediğiniz takdirde, ikinizin de Türk'lüğünüzden şüphe ederim Vallahi!»* dedi.

— «Ne demek Türk'lüğümüzden şüphe etmek? Yemeğinize gelmemekle kanımız arasında nasıl bir bağ kuruyorsunuz doktor?»

— *«Kurarım tabiî. Bir Türk, bir kardeşini yemeğe davet ettiğinde, davet edilen 'hayır' derse, onun Türk'lüğünden şüphe edilir.»*

Doktor bizi böyle bir mantıkla sımsıkı bağlayınca Ali Yürük'e döndüm.

— Bu hüküm ve ısrar karşısında, bu davete katılmak artık farz oldu bize dedim. Yarın, akşam yemeğini, doktorun evinde yiyeceğiz.

Doktor da, amcasının oğlu da rahatladılar. Bir gün sonrası için sözleştik. Kaldığımız otel emniyet tedbiri bakımından sıkı bir polis kordonu altındaydı. Selâmi otelin önüne kadar gelemeyecekti. Bu bakımdan bulunduğumuz yerden beş-altıyüz metre kadar uzaktaki bir kahvehane önünde bizi bekleyeceğini söyledi.

İkinci gün, saat 17.00 sularında, kararlaştırdığımız yere Ali Yürük'le birlikte gittik. Onlar, daha önce gelmişlerdi. Bir taksi çevirdiler.

Etrafı geniş yapraklı ağaçlarla güzelleşen asfalt yollardan geçtik. Konya Ovası gibi alabildiğine düz bir arazi üzerine kurulan güzelim Taşkent'te, arabamız ilk defa, çok tatlı yokuşlara tırmanarak, ilk defa çok yumuşak meyillerden kayarak büyük blok apartmanlardan biri önünde durdu.

Merdivenlerden çıkarken, kapıların alelâdeliği, duvarların kirliliği, merdiven korkuluklarının basitliği dikkatimi çekti.

Kapıyı, beyaz tenli, mavi gözlü, utangaç bir kızcağız açtı. Salona geçtik. Yemek masası çoktan hazırlanmıştı.

Açılır-kapanır masada, avuç içi kadar olsun boş yer kalmamıştı. Karşımızdaki duvarı süsleyen ince bir duvar halısı üzerinde, kocaman boynuzlu geyikler ve ürkek ceylanlar, başlarını durgun bir göl suyuna uzatmışlardı. Salona açılan yatak odasının kapısı yoktu. Tavandan tabana kadar inen yeşil bir perde aynı zamanda kapı vazifesi görüyor, sözde içerinin esrarını örtüyordu. Balkon kapısı yanında, bir televizyonla bir pikap, alt alta, üstüste sıkışıp kalmıştı: «Bakla sofa, nohut oda!» tabirini hatırladım.

Yemekte, sohbet esnasında öğrendiğime göre, maaşından ve evinden hiçbir şikâyeti olmayan *doktor, tam yirmidokuz metrekarelik bir meskeni, üç arkadaşıyla birlikte paylaşıyordu. «Doktor niçin şükretmesindi? Çünkü Çin'de, sosyal meskenler sadece ondört metrekareden ibaretti.»* Yemekte ısrar ve ikram çok oldu. Yalvaran, yakaran sözlerle artık bir yudum su içemiyecek, bir lokma ekmek yiyemeyecek kadar karnımızı doyurdular. Yemek yemekten âdetâ halsiz mecâlsiz kaldık.

Doktor, bir ara, amcasının oğlunu göstererek:

— «Bu İlhâmi, iyi saz çalar. Anadolu Türkülerini güzel bilir. Sizin için bir iki Türkü çalmasını ister misiniz?» dedi. «Nasıl istemeyiz?» İlhâmi divana otururak sazına çeki düzen verdi. Şaşırdım kaldım. Çünkü Âşık Veysel'in bir güzel Türküsünü, o serin Taşkent akşamına ince ince nakışlamaya başladı:

«Uzun ince bir yoldayım
Gidiyorum gündüz gece

Bilmiyorum ne haldayım
Gidiyorum gündüz gece!
.....
.....»

Anadolu'dan onbin kilometre uzakta, *Taşkent*'in bir kenar mahallesinde, bıyıkları daha yeni terlemiş bir Asya Türkü'nün mahzun sazında, bayıldığım bu Sivas Türküsü, yüreğimi bayrağımızın güzelliğiyle birlikte doldurdu. Kendimi uçsuz bucaksız yaylalarda hissettim. Duvardaki geyikler ve ceylanlar, başlarını sudan kaldırdılar. Sanki yaşaran, iri ve güzel kara gözleriyle gözlerime baktılar. Yüreğimi anlatılmaz bir ateşle yaktılar. Sussam, sanki bırakıp kaçacaktılar.

Bir türkü fideliği olan köylerimiz, *Taşkent*'e hem yakın hem uzaktılar. Yakın ve uzak köylerimizde savrularak türküyü ben söylemeye başladım. İlhâmi çaldı ben söyledim. Sevdalı sesimle bir daha söyledim. Bir daha söyledim. Sonra İlhâmi çalıp söyledi. Yüreğimizi sazının tellerine alıp söyledi:

«Adem oğlu kibirlenme
Bir gün yolçi olacahsın
İnsanın kalbini kırma
Bir gün yolçi olacahsın!...

Var otur kendi postunda
Dolaşma elin kastında
İki tahtanın üstünde
Birgün yolçi olacahsın!...

İlhâmi dünyaya şaşmiş
Gezenler gezmiş dolaşmiş
Gara toprah ağız açmış
Bir gün yolçi olacahsın!...

Türkü faslı bittikten sonra, kendimizi, anlatılmaz bir duygu sağanağı altında sırılsıklam ıslanmış hissettik. Dr. Selâmi gömleğinin bütün düğmelerini çözerek serinlemeye çalıştı. Sonra biraz ağlayan biraz yalvaran bir sesle anlatmaya başladı. İçimi ürpertilerle dolduran sözlerinin güzelliğini sizinle de paylaşmak istiyorum:

— *«Bakın» dedi, «Biz burada türkülerimizle yaşıyoruz. Türkülerimiz, benim için bir yaşama gücüdür. Anadolu Türküleri, yolumu aydınlatan bir nurdur. Dilimdeki gururdur. Ben, türkülerimize sevdalı büyümeseydim adım, belki de Selâmi olmayacaktı. Şu gördüğünüz pikabın yanındaki bantlarda ve plaklarda, yüzlerce Türkiye Türküsü var. Sabah-akşam, hep onları dinliyorum. Ama dinledikçe, daha çok Türkü bantım olsun istiyorum. Taşkent gazeteleri, zaman zaman, Moskova'ya bir Türk Heyeti'nin geldiğini yazıyor. Haberi okuyunca, ilk uçağa atlayıp Moskova'ya gidiyorum. Önce o Türk Heyeti'ni bulup onlarla dostluk kuruyorum. Sonra beraberlerinde getirdikleri, başkalarına bir-birbuçuk rubleye satacakları Türkü kasetlerini, üç ruble vererek ben satın alıyorum. Şimdi sizden de rica ediyorum. Getirdiğiniz Türkü kasetlerini veya plaklarını hiç kimseye satmayın. Yalnız, sorun-soruşturun. Buradaki fiyatları iyi öğrenin. Başkalarının bir*

ruble vereceği kasetlerinize, ben üç ruble vereceğim. Daha fazla isterseniz onu da kabul edeceğim. Yeter ki getirdiğiniz türküler benim yüreğimin çerağı olsun. Tamam mı?»

—.....!?

— *«Anlaştık mı? He mi?»*

Dr. sözlerini bitirince, bizi o akşam yemeğine neden ısrarla davet ettiğini ayan-beyan anladım. Demek bizi o candan kucaklayışı, türkülerimiz içindi. Demek, başına oturduğumuz zengin akşam sofrası türkülerimizin yüzüsuyu hürmetine hazırlanmıştı. Ama gafletimize bakın ki, Taşkent'e giderken, yanımıza bir tek türkü plağı olsun almamıştık. Ben, beş-on kaset mehter müziği, beş-on Kur'an-ı Kerîm götürmüştüm. Bavuluma, *Cumhuriyet Devri Türk Marşları plakları, Kültür ve Sanat Dergileri* koymuştum. Bana, *Türkistan*'da ve *Azerbaycan*'da, bunların kıymetli olduklarını söylemişlerdi. bu bakımdan, Türkiye'de dinlediklerimi sevgili doktora âdetâ suçlu bir insan tavrıyla anlattım.

— «Vallahi türkü kasetemiz yok!» dedim. «Olsa, can fedâ! Sonra ne demek fiat öğrenmek? Biz Türkistan'a birkaç ruble kazanmak için mi geldik? Ben size güzel bir Kur'an getirdim. Bir de bizim mehter müziğimizden beş-on parça. Dinleyince seveceğinize inanıyorum.»

Kendisine uzattığım Kur'ân-ı Kerîm'i ayağa kalkarak aldı. Onu büyük bir saygıyla öpüp alnına götürdü:

— *«Bu Kur'an, burada, bizim için bir otomobil kadar kıymetlidir» dedi. «Fakat ben onu okuyamıyorum. Ba-*

bam, uzak bir reyonda, işçi olarak çalışıyor. Kur'ân-ı ona götüreceğim. Dünyalar kadar sevinecektir. Mehter marşlarınıza da teşekkür ederim. Fakat, benim için yere göğe sımaz hediye, bir küçük türkü kaseti idi. Demek o da sizde yok. Vah bana! Yazıklar olsun bana! Toprak dökülsün başıma!»

Ali Yürük'te benim gibi yeminlerle anlattı ki, gönlündekilerden ve dilindekilerden başka, üzerinde tek bir türkü şeridi yoktur. Dr. bir anlatılmaz şanssızlıkla burun buruna gelmiş biri gibi bir süre hayıflanıp durdu. Sonra, muşamba kaplı sandalyesine bir ağıt gibi oturdu. Ben havayı birazcık olsun dağıtmak için:

— «Sevgili doktor!» dedim, «*Taşkent* ne kadar güzel bir şehir. Geniş caddelerine, büyük havuzlarla süslü temiz meydanlarına, *Türk-İslâm Mimarisi*'ne göre yapılan yeni binalarına, sokaklarda millî kıyafetleriyle gezen seyrek sakallı, sarkık bıyıklı yaşlı *Özbekler*'e gerçekten hayran oldum. Taşkent'te bir çiçek saltanatı haline getirilen parklar, bahçeler, bana, nakışlı kilimlerimiz, halılarımız gibi geldi. Böyle bir şehirde yaşamak güzel bir şey olmalı herhalde?

Bir süre gözlerimin içine baktı. Sonra, beni şaşırtan bir umursamazlıkta konuştu:

— *«Taşkent'in güzelliği de hoş ama, ben, babamın emekli olmasını bekliyorum. Az bir zamanı kaldı. Emekli olur olmaz O'nu yanıma alıp Batum'a yerleşeceğim!»*

— «Neden?» diye sordum. «Batum, Taşkent'ten daha mı güzel bir şehir?»

Yüreğinin büyük sevdasını anlayamamış olmama

öfkelendi. Ömrüme ömür katan sözlerini, inanıyorum ki siz de unutmayacaksınız:

— *«Siz ne diyorsunuz Allahaşkına dedi. Evet. Taşkent güzel şehir, büyük şehir, temiz şehir! Süslü meydanları, geniş caddeleri, heybetli binaları, çiçekli bahçeleri var. Ama bu meydanlar, bu caddeler, bu binalar bana hiçbir şey söylemiyor. Ben bulunduğum şehirde Türkiye'yi de duymak, Türkiye Türküleri dinlemek isterim, Taşkent'te Türkiye Radyoları'nın sesi duyulmuyor. Batum'a yol için, meydan için, apartman için deniz için gitmeyeceğim. Radyolarımızın geniş programını dinlemek için gideceğim. Sizin radyolar, oralardan güzel dinleniyor. Buralarda yer sağır, gök bakır! Benim için mutluluk türküler dinlemektir. Ben Türküsüz yaşayamam. Batum'a türkülerimiz için gideceğim!»*

Aklıma Âşık Veysel'in Türkülerinden birisi geldi. Aman Ya Rabbim dedim. Şükürler olsun sana! Biz, birbirimize ne kadar çok benziyoruz:

«Türküz!... Türkler yoldaşımız
Hesaba gelmez yaşımız
Nerde olsa savaşımız
Türküz Türkü çağırırız.»

.....

.....»

Dinlerken, kendimi aydınlık ve güzel bir dünyanın ortasında buldum. Türkülerimiz ve türkü yakanlarımız, karşımda Serhat Beğleri gibi durdu. Üzerime güneş vurdu. Bir kere daha anladım ki, bizi millet yapan kuvvetler

arasında Türkülerimizin, ayrı ve büyük bir yeri var. Gördüm ki Türkülerimiz, dilimizin çiçek açması, meyve vermesidir. Acaba bir dil, Türküsüz nasıl yaşar? Türkülerini sevmeyen bir kişi nasıl Türk kalabilir? Bir millet, Türküsüz nasıl olabilir?

Ah bizim kınalı, ah bizim allı-pullu Türkülerimiz! Onlar bizim boy aynamız, vekârımız, şah damarımızdır. Adımız, andımız, maksadımız, ağız tadımızdır. Bütün dünyayı güzelleştiren sesimizdir bizim. Yüzyıllardan beri *Altaylar'dan, Tuna'ya* uzayan nefesimizdir. Anadolu'dan *Türkistan*'a kol atan, elvan elvan açılan ebem kuşağımızdır. Biz Anadolu Toprağı'nı, biraz da onlarla vatan yaptık.

Dağımıza-bağımıza, havamıza-suyumuza onlarla nakış vurduk. Sevdamızı-öfkemizi onlarla duyurduk. Acımızı sevincimizi onlarla dile getirdik. Gidenlerimizi onlarla uğurladık. Gelenlerimizi onlarla kucakladık.

Bu bakımdan Türkülerimiz, bizim sedef çerçeveli boy aynalarımızdır.

Ya dilimiz? Var olma sebebimiz! Gönül bahçemiz! Binbir renkle binbir emekle, binbir güzellikle işlediğimiz şahsiyet ve haysiyet gergefimizdir.

Nedendir bilmiyorum; bir zamanlar, hangi Türkümüzü dinlesem, analarımızın veya ninelerimizin, biraz lavanta, biraz kekik, biraz yavşan otu, biraz şamama... kokan eski çehiz sandıklarındaki ipek bohçalarını ve o güzelim bohçalardan açılıp-saçılan, kırk çiçekten renk alan esrarengiz güzellikleri hatırlar, dalar dalar giderdim.

Şimdi, ne zaman bir Türkü dinlesem, sıcak bir Taşkent akşamında, beni bütün ruhuyla kucaklayan o sevgili doktorun sözlerini hatırlayarak ürperiyorum. Yüreğimden bir ince tel kopuyor. Uzaklara turnalar kalkıyor. Üzerime güneş vuruyor. *Türkistan, bütün güzelliğiyle karşımda duruyor...* Büyüyorum. İçimde Veysel'in sesini duyuyorum:

«Yaylalarda yataklarda
Odalarda otaklarda
Koyun biri koytaklarda
Türküz Türkü çağırırız.

İnler Veysel arı gibi
Bülbüllerin zârı gibi
Turna katarları gibi
Türküz Türkü çağırırız.»

«BOGRAMAG-ÇOGRAMAG» SOHBETİNDEN BİR GÜZEL UYGUR EVİNE

En az sekizyüz kişinin dâvetli olduğu muhteşem bir ziyafetten ayrılırken, doğrusu çok şaşkındım. Binbir gece masalarına benzer, bu kaçıncı davetti böyle...

Saatlerce yenilip içilmesine, dans edilmesine, sonra tekrar masallara dönülmesine rağmen, daha açılmamış rengârenk içki şişeleri, daha el uzatılmamış yemek ve meyve tabakları, geceyi süsleyen şuh kadınların ve kızların sedef kahkahalarını bastırarak, âdetâ şöyle haykırıyorlardı: *«Görün işte. Kabûl edin işte. Yeryüzünün en zengin, en cömert en misafirperver devletinde bulunuyorsunuz. Bu dâima çoğalan, taşan, artan zenginlikler ülkesini sakın kendi yurdunuzla veya başka ülkelerle mukayese etmeyin. Çünkü; en büyük, en zengin en cömert ülke, Sovyetler Birliği'dir!»*

Ben, *«Herkese ancak ihtiyacına göre mal ve hizmet vermeyi»* değişmez bir prensip olarak kabûl ve ilân eden komünist bir sistemde, hiçbir ölçüye sığmayan, hattâ kapitalist ülkelerdeki savurganlığı bile aşan bu çok zengin, bu çok renkli akşam sofralarının devletin ve rejimin güçlü gösterilmesi gayretiyle hazırlandığına inandığımı yazmak mecburiyetindeyim.

Yazarlar Birliği'nin ziyafetinden geride bir ganimet sof-

rası daha bırakarak ayrıldık. Otobüsler, misafir kaldığımız *«Özbekistan Mihmanhanası»* önünde durunca, bazısı yürüyemeyecek kadar sarhoş, bazısı bir adım atamayacak, sırt üstü uzanıp kalacak kadar tok ve yorgun dâvetliler, yavaş yavaş odalarına çekildiler. Birkaç saat sonra şafak sökecekti. Çok nefis bir *Taşkent* gecesinde, otelin önündeki büyük meydanda, yetmiş ülkenin bize âdetâ el sallayan bayrakları ve hemen yanıbaşımızdaki kocaman bir havuzun fıskiyelerinden saçılan rengârenk suların, ince, uzun türküleri, sanki; «...Durun biraz. Dinlenin biraz. Gezinin biraz» diye çırpınıyorlardı!

Meydandan el-ayak çoktan çekilmişti. Kameraman Çetin Tunca, ben ve *Kazaklar'ın sevimli rejisörü Polat Şemsiyev* birkaç adımda bir durarak geceyi dinliyorduk.

Polat Şemsiyev, ne zaman söze başlasa, elleriyle ve kollarıyla birlikte konuşuyor ve bana, o kısa kesilmiş saçlarıyla, orta boyu ve toplu haliyle hep oyun arayan, kafakol çekmeye çalışan bir 52 kilo güreşçisini hatırlatıyordu. Bir ara meydanın ortasında durdu. Çetin Tunca'ya döndü ve elleriyle havayı sağar gibi veya hayâli rakibine göğüsten dalar gibi yaparak, tane tane sormaya başladı:

— *«Çetin Beg. Çetin Beg! Hele ne demek ba-ğır-mak, Ça-ğır-mak, Sa-çı-nı, ba-şı-nı yol-mak? Ne demek?»*

Kazak Türkçesi'yle Anadolu Türkçesi biribirinden biraz farklı olduğu için, Polat Şemsiyev, Türkçe sözlü bir hafif müzik parçasında geçen bu sözleri anlayamamıştı. Aynı zamanda bir film yıldızı olan ve birçok filimde

başrolü oynayan *Uygur asıllı karısı Ayturğan Hanım*, aynen bizde olduğu gibi sahneye de ilgi duymuş; bu kelimelerle örülü parçayı bir plâkta dinlemiş, sevmiş, öğrenmiş, söylemeye başlamış. Fakat, O da bu sözlerin mânâsını kavrayamamış. *Polat Şemsiyev*, işte bu sessiz, bu serin Taşkent gecesinde, her nasılsa o parçayı hatırlamıştı. Şimdi öğrenmek istiyordu. Ne demekti; «Bağırmak, çağırmak, saçını-başını yolmak?»

Çetin Tunca durdu, gülümsedi ve;

— *«Bak Polat Beğ» dedi «bu; bağırmak.»*

Sonra yumruklarıyla kendi başına, karnına, böğrüne vurur gibi yaparken iki büklüm olup feryatlar koparmaya başladı: «Aaah. Ooof. Amaaan. Vay Yandım. Ay anam!»

Doğruldu. Yere sert basan ve kendisini çok büyük bir dikkatle seyreden Polat Şemsiyev'e döndü:

—*«Bak Polat Beğ, bu da çağırmak»* dedi sonra ellerini gâh ağzının etrafında boru gibi yaparak, gâh «gel» işaretiyle uzaklardaki bir arkadaşını çağırır gibi uzatıp sallayarak seslendi:

— *«Heey. Ahmeeed!... Gel Burayaaa!... Mehmeeed! Gel burayaaa!...»*

Çetin Tunca daha sonra, olduğu yerde tepinerek, zaten tepesi açılmış başının yanlarında kalan saçlarını yolar gibi yaparak, tabiî bu arada acaip sesler çıkararak, ağzını çarpıtarak, yüzünü ekşiterek, döğünmeğe başladı. Sonra:

— *«İşte bu da «saçını başını yolmak» demek. Bilmem anlatabildim mi Polat Beğ?»* dedi.

Polat Şemsiyev, birden yüzünü aydınlatan bir büyük

gülümsemeyle ve Kazak Türkçesi'yle bağırdı:

— *«Haaa Bogramag. Çogramag. Soçni boşni julmag» dedi. Gülüşmeye başladık.*

Belki o, «Bogramag» ve «Çogramag» kelimelerinin zamanla nasıl «Bağırmak» ve «Çağırmak» şekline dönüştüğüne gülüyordu. Biz de bu iki kelimenin belki de doğru, ama çok kaba ve ham şekillerine bakarak şaşıyorduk.

O geceyi bogramag çogramag sohbetini koyulaştırarak, dostluğumuzu pekiştirerek geçirdik. Şemsiyev bizi mutlaka arayacağını söyleyerek ayrıldı.

Bir gün sonra, akşama yakın saatlerde, Polat Şemsiyev'in getirdiği bir araba ile yola çıktık. Her zamanki gibi geniş caddelerden, gölgeli ağaç altlarından, asfalt yollardan ve modern binaların önlerinden geçtik. Bir zaman sonra, arabamız dar bir sokağın başında durdu. İndiğimizde, Eski Taşkent'le karşı karşıya olduğumuzu anladım. Eski Taşkent'in dar eğri büğrü ve köstebek yuvasını andıran toprak sokaklarından bir taksinin rahatlıkla geçmesi mümkün değildi. Sokağın iki tarafına çömelen tek katlı kerpiç evlerin duvarları kollarımı açtığım zaman, avuçlarım dokunacak kadar birbirine yakındı. *Eski Taşkent, bana, Anadolu'nun kırk yıl önceki kerpiç mimarisinin boz renkli manzarasını hatırlattı.* Hüzünle yürüdüm.

Eski ve Yeni Taşkent arasındaki yüzyıllık bir zaman farkını omuzlarımda taşıyarak yürüdüm. Âdetâ ayaklarımızın altında dolaşan tavukların, kedilerin, köpeklerin arasından geçerek ve çıplak ayaklı yoksul *Özbek*

çocuklarının, zaman zaman arkamıza takılmalarından yürümeyi şaşırarak, dönüp dolaşarak, tek kanatlı bir kapı önünde durduk. Baktım, *bahçe duvarları, aynen Anadolu'daki gibi,* evin bütün esrarını kucaklayacak yükseklikte.

Bahçeye girdiğimizde, yarı açık birkaç kapıyla karşılaştık. Yerlere ve duvar diplerine bağdaş kurarak oturan iki-üç kadın, toplanarak içerilere kaçıştılar. Demek küçük bir bahçeyi, bir iki odalı evler, birlikte paylaşıyorlardı. Ortada taş kürünlü bir çeşme vardı. Etrafında renk renk çiçekler açmıştı. Duvar diplerine kerevetler konmuş, üstlerine rasgele minderler atılmıştı. Bizi, çift kanatlı kapısı, doğrudan doğruya bahçeye açılan bir misafir odasına buyur ettiler. İçeri girer girmez, kendimi kasaba evlerimizden birinde sandım. Herşey o kadar sıcak, o kadar bizimdi. Yerde kırmızı ve yeşil çizgili, mor zeminli bir kilim vardı. Sandalyesiz, koltuksuz, kanepesiz odanın duvar diplerine uzun minderler ve yün yastıklar sıralanmıştı. Girişte, sağda, süslü bir çeyiz sandığı, eskiliğine rağmen güzel ve mağrur duruyordu. Sandığın ön yüzünde, karşılıklı ve siyah renkli iki tavuskuşu, uzun boyunlarını biribirlerine nazlıca uzatmışlardı. Ortalarında, kırmızı renkli, iri güller açılmıştı. Tabloyu yeşil renkli baklava dilimleri, kabartma karelerin üzerine oturarak çerçevelemişti. Çeyiz sandığının kümbet sırtı gibi kavisli kapağı üzerine, düzgün katlanmış yorganlar konulmuştu. Yorganların bittiği yerden yukarılara doğru renkli bir duvar halısı başlıyordu.

Çeyiz sandığının tam karşısında, bahçeye açılan iki

uzun pencere, kaneviçe işlemeli perdelerle süslenmişti. İki pencere arasındaki duvara, kocaman bir vazo resmi yapılmış bu vazodan fışkırırcasına çıkan ve âdetâ sık dallı bir selviye benzeyen yeşil dalların ve dallar arasına serpiştirilen kırmızı güllerin boyaları eskimiş, yer yer dökülmüştü.

Beni çok şaşırtan, *çift kanatlı giriş kapısının tam karşısına yapılan, çok süslü ve beş ıstalaktitli mihrab oldu. Bizim câmilerimizin mihrablarından hiçbir farkı olmayan ve içi koyu renkli bir yeşille boyanan bu misafir odası mihrabının etrafını, burmalı bir kemer çeviriyordu. Demek bu odada cemaatle namaz da kılınıyordu.*

Kanatlı kapının sağında, içinde kabartılmış yataklar bulunan büyük bir yüklük vardı.

Odanın, çok renkli ve süslü halıları hatırlatan iki kademeli tavanından, gözlerimi uzun süre ayıramadım. Çeşitli geometrik şekillerle gülümseyen tavan havuzunun duvarla birleştiği yerlerde, kilim motiflerinden bir su başlıyor, yeşil, sarı, kırmızı, mor ve beyaz renkli motifler tavan havuzunu çepeçevre kuşatıyordu.

İki pencere arasına açılan soba deliğinden çıkan dumanlar, duvarın ve tavanın bir kısmını sıvamış, karakatrandan bir renk, süslemeleri çirkinleştirmişti.

Ömrümde ilk defa gördüğüm, *Türk'ün mihrablı bir misafir odasından,* defterime kısa notlar alırken bir kaç kadının ve orta yaşlı bir erkeğin beni kapı kenarından gülümseyerek, süzdüklerini farkettim.

Biraz sonra odaya, yetmişbeş yaşlarında oldukça

şişman bir kadın geldi. Etli çıplak ayaklarına kadar uzanan entarisi, rengi çoktan uçmuş gri bir basmadandı. Başına aldığı yazmanın uçlarını bağlamamıştı. Ağaran saçları ve binbir çizgiyle kırışan tombul yüzü, uzun yıllar çekilen bir çilenin canlı tablosu gibiydi. Yaşlı kadın, odanın tam ortasına bağdaş kurup oturdu. Yarım düşük ve biraz şiş göz kapaklarını sanki zorlukla kaldırarak yüzlerimize baktı. Başıyla hepimizi selâmladıktan sonra, hüzünlü, boğuk bir sesle konuşmaya başladı:

—*«Bis buraga kelgende, Türkiye'ye köp bacılar ketti»*

«(Biz buraya — Taşkent'e — geldiğimiz zaman Türkiye'ye çok bacılar gitti») Bir süre sustu. Sonra önüne bakıp, esmer avuçlarını dizlerine bastırarak devam etti: *«Ayşe gızım ölgende çoh yığladım. Közümde tuman bağladi. Sürme yahşi boludi. Sizge sürme baaar?»*

«(Ayşe kızım öldüğü zaman çok ağladım. Gözümü duman bağladı. Sürme iyi geliyordu. Sizde sürme var mı?)»

baktım *Ayturğan* Hanım, yaşaran gözlerini bizden kaçırmak için odadan dışarı çıkıyor.

Polat Şemsiyev, ilk defa kolsuz kanatsız konuşmaya başladı:

— «Bu, *Nisa Han Nene!* Ayturğan'ın anneannesi! Karımı taaa çocukluk yaşlarından beri büyütmüş. Güzel saz çalar. Güzel türkü söyler. Çalıp söylediği türkülerin hem sözleri, hem de bestesi kendisine aittir. Sizin için de çalıp söylemesini ister misiniz?»

Nasıl istemeyiz? Polat Şemsiyev konuşurken, Nisan Han Nine gülümseyerek önüne bakıyordu. Kalktım ve

yaşlı kadının dizi dibine oturdum. Kağıdımı kalemimi hazırlayarak söyleyeceklerini yazmaya hazırlandım. İlgim, O'nu sevindirdi. Elini omuzuma koyarak dedi ki:

— *«Cengiz Aytmatov —Roman yazarı— çok yahşi kişi! Menim nahşilerimi —şarkılarımı— yazdi. Özbekler eşolelerimi —Türkülerimi— yazdi.»*

Sedef saplı sazını getirdiler. Nisa Han, kendi Türkülerini çalıp söylemeye başladı. Bir kuyunun dibinde inler gibi veya ağır bir yük altında ezilir gibi, yorgun, kesik kesik ve dumanlı bir sesle sazına katıldı:

«Yârımnıng boyı igiz
Keygen köngligi nergiz
Sen yüzüngni öriseng
Biz örümeymiz hergiz»

Bu türkünün, Türkiye Türkçesiyle karşılığı şöyle:
«Yârimin boyu uzun
Giydiği gömlek nergiz
Sen yüzünü çevirsen
Biz hiçbir zaman çevirmeyiz.»

Nisa Han Nine'nin türküsü, en çok *Polat Şemsiyev'i* heyecanlandırdı. Sık sık «Ha, apa! ha, apa!» diyerek yaşlı kadını coşturdu. Ben de türkü biter bitmez Nisa Han'ın ellerinden öptüm. Bu defa O, sazına daha bir yürekten vurmaya başladı ve doğup büyüdüğü, sonra canını zor kurtardığı *Doğu Türkistan Toprakları için yaktığı bir türküyle*

odayı doldurdu:

«Atuşunga bargunce körünemdu Başkerem Tağı?

— Atuş'a varınca Beşkerem Dağı Görünüyor mu?

Hacep yamanikem küyek odunung dağı

— Ah ne yamanmış aşk ateşinin dağlaması.

Vay gül ayım! Yüreğim köydu dayım.

— Vay gül ayım!. Yüreğim dâima yanıyor

Kanda kılımız gül ayım?

— Ne yapacağız gül ayım?

Nege barımız yâyrım?

— Nereye gideceğiz yârim?

Senin men, senin men, senin bolmay kimming men?

— Seninim ben, seninim ben, senin olmasam kimin olacağım ben?

Atuşnung Bazariden satıp algan kulun mem.

— Atuş'un pazarında satın aldığın kulunum ben

Örügüm, örügüm men, bağda pişkan örügüm.

— Eriğim, eriğim ben, bağda yetişen eriğim.

Seni bir dem körmesem cine maydı yüregim.

— Seni bir an görmesem yüreğim dayanmıyor.

Kolumdaki kuşumni peş eyvanda ügettim

— Kolumdaki kuşumu eyvanın önünde eğittim.

İçimdeki derdimni nahşambilem tügettim.

— İçimdeki derdimi türkülerle tükettim.

Vay gül ayım! Yüregim koydu dayım.

— Vay gül ayım! Yüreğim daima yanıyor.

Senin men, senin men, senin bolmay kimning men?

— Seninim ben, seninim ben, senin olmasam kimin

olacağım ben?»

Polat Şemsiyev, Nisa Han'ı, ellerini çırparak: «Ha, apa!» diyerek yine alkışlayıp coşturdu. Türkü biter bitmez, ben yine O'nun saz çalan ellerinden öptüm. Yaşlı kadın, *«İçindeki derdini Türküleriyle tüketiyordu.»* O'nun en çok dikkatimi çeken üçüncü türküsü oldu. Çalıp söylerken yüzünün gerildiğini, sesinin öfkeyle kabardığını hissettim. *Çin'de, Mao Zedung devrinde, Uygurlara ve diğer bütün Türkler'e nasıl kan kusturulduğunu* anlatan bir sohbetin başlangıcı bu sonuncu Türkü oldu:

«Mözeydung'nin devrinde
Tarang bulup çaçulduk
Pardiyening devrinde
Kızıl güldek açulduk

Yalang baştak bulup kopsen
Badem doppogni kimem sen
Bizge odni sep koyup
Çataknı arivetmem sen.»

«(Mao Zedung devrinde
Darmadağın olup saçıldık
Pardiye'nin devrinde
Kızıl gül gibi açıldık

Senin başın açık kalmış
Bâdem motifli takkeni giymiyecek misin?
Bizi ateşlere saldın
Bu kargaşayı bitirmeyecek misin?)»

Türküyü bitirince ellerinden üçüncü defa öptüm. Ama O, sazını bir tarafa bırakıp bir Buda heykeli gibi hareketsiz kaldı. Ah Nisa Han Nine! Bir yandan Ayşe kızının genç yaşta ölümüne, gözlerine duman inecek kadar ağlayan, öte yanda Uygurlar'ın *«Mozeydo»* dedikleri *«Mao Zedung»* devrinde öz vatanları *Doğu Türkistan*'da gördükleri zulmü, türkülerinde dile getiren yaralı kadın! Seni annem gibi sevmeye başladığımın farkında mısın? Odaya girer girmez, «Bis buraga kelgende, Türkiye'ye köp bacılar ketti!» diye söze başlamanın aslında bir yakınma olduğunu, en son türkünü dinlerken daha iyi anladım.

«Bis buraga kelgende Türkiye'ye köp bacılar ketti!» Doğu Türkistan'dan başlayıp Anadolu'da biten kanlı, korkunç, müthiş bir hicretin, insan aklını donduracak kadar dehşetli olaylar zincirinin, tek cümleyle ifadesi:

«Bis buraga kelgende Türkiye'ye köp bacılar ketti!» Bu «çok bacıların» bu «çok kardaşların» göç esnasında gâh komünistlerin saldırısına uğrayıp kırılarak, gâh karlı dağ başlarında donup kalarak, gâh çok yüksek zirvelerde oksijensizlikten şişip ölerek, bitmez tükenmez yollardan, kundaktaki yavrularını, delikanlı çağındaki çocuklarını, üçerbeşer kaybederek nasıl geçtiklerini, Türkiye'de ve dünyada ne kadar az kişi biliyor. Susuzluklarını, çöllerde hayvan kanı içerek hatta kendi idrarlarını yudumlayarak gidermeye çalışan bu «çok bacıların» ve «çok kardaşların» romanını, bizde daha kimse yazmadı. Bu hazin kopuşun tiyatrosu daha sahnelerimize konulmadı. Bu kanlı kaçışın filmi daha yapılmadı. Türküsü yakılmadı. Şiiri duyulmadı.

Ah ne kadar yazık ve ne kadar acı! Bu bacılardan ve kardaşlardan sadece Kazaklar'ın büyük çilesini, onları birer birer dinleyerek -gerçeğe en uygun şekilde kaleme alan birkaç yazarın başında *Gorfrey Lias* isimli bir yabancı bulunuyor. O'nun *GÖÇ* isimli kitabından aldığım şu cümleler yıllardanberi beynimi ve yüreğimi bir kezzap gibi yakıp kavuruyor:

«... Göçe başladıklarında binlerce kişiydiler. Taklamakan çölünü ve susuz dağları çarpışa çarpışa geçtiler. Dünyanın damını aşarak Keşmir'e ulaştılar. Türkiye'ye vardıkları zaman sadece 234 kişi kalmışlardı.»

«Kazaklar Tibet'i geçişleri sırasında, Tibetlilerle 5-6 defa çarpıştılar. İki defa da komünistlerle... Kafile, günde ortalama 20-30 km. giderek ağır ağır ilerlemeye devam ediyordu. Yükseklerdeki sisler, toz halinde buz zerreleriyle doluydu. Ve bu hava teneffüs edilince insanın ciğerlerini yakıyor ve acıtıyordu. Ayrıca, havanın yoğunluğu o kadar azalmıştı ki, insanlar da, hayvanlar da, en ufak bir gayret ve zorlama olunca nefes nefese kalıyorlar, oksijen sıkıntısı çekiyorlardı. Hayvanların hiç yemi kalmamıştı. Ot da bulunamıyordu. Ve Kazaklar, şimdi hayvanlarına pişmiş et yerine çiğ et yediriyorlardı. Çünkü sisli, soğuk, yüksek yerlerde ateş yakmak mümkün olmuyordu. Hayvanların çoğu, çiğ eti yemediler ve öldüler. Fakat bazıları yediler ve yaşadılar. Bunların çoğunluğu develer ve atlardı. Sis, insanların sürekli olarak öksürmelerine de sebebiyet veriyordu.»

«... Mevsim yaz olmasına rağmen ot, çok azdı. Hay-

vanların çoğu sis bastırdığı zaman öldüler. Ölmeyenler de çok zayıf düştüler.»

«Yükseklik ve sisler, özel bir hastalığa yol açıyordu. Kazaklar adını bilmedikleri için buna «tutuk-sis» adını taktılar. «Sis şişkinliği» gibi bir anlama geliyordu. Hastalığa yakalananların midesi birden bire şişiyor ve burnundan bol miktarda kan geliyordu. Kazaklar'ın eski yurtlarında hem kendilerinin, hem de bilhassa hayvanlarının hastalıkları için bildikleri ve kullandıkları çok tesirli ev ilaçları vardı. Ama bu hastalığa karşı hiçbir ilaç bilmiyorlardı. Kafile içinde «tutuk-sis»den ölenlerin sayısı, yolda komünistlerin kurşunlarından ölenlerin sayısına aştı. Ali Bek'in kalan altı çocuğundan beşi bu hastalıktan öldü. Ama en büyük oğlu Hasan ile üç karısı kurtuldular...»

Bunlar, sadece Anadolu'ya göç eden Kazaklar'ın başlarından geçen ve bütün insanlığın yüz karası olan o kanlı göç olaylarından birkaç cümle! Uygurlar'ın, Kırgızlar'ın, Tatarlar'ın, Azeriler'in göçlerini, kalemlerimiz kimbilir ne zaman yazmaya başlayacaklar?!

Bir süre sustuk. Sonra,

Odanın derin hüznünü *Polat Şemsiyev* dağıttı. Her cümlesinin sonuna, yumruğuyla bir nokta koyarak anlatmaya başladı: *«Kazakistan'da benim rejisörlüğümde yeni bir film çekilecek. Adı: Vestanye, «İsyan» veya «Halkın Ayaklanması» demek. Çinliler'in, Uygurlar'ı, Doğu Türkistan'dan kovmaları ve kesmeleri üzerine, ayaklanan, isyan eden yerli halkın, çok kanlı bir şekilde yok edilmesini, işte bu filmde işleyeceğim. Baş rolü, Ayturğan Hanım*

oynayacak. Yiğit kadın, filmin sonunda, tek başına kalmasına rağmen, atını Çinliler'in üzerine sürecek. Ama Çinliler, O'nun da başını keserek, Uygurların hürriyet mücadelesini büyük zulümlerle bastırmış olacaklar. Filmin hazırlık safhası altı ay sürecek. Çekimi de altı ayda tamamlanacak. Stüdyo çalışmaları da altı ayda bitecek.»

Sovyetler'in, Çin politikasını bildiğimize göre, bu filme şimdiden bitmiş gözüyle bakabiliriz.

Uygurlar, diğer Türk Boyları'ndan, daha önce göçebelikten vazgeçtikleri ve daha zengin bir kültüre, daha büyük bir medeniyete sahip oldukları, dolayısıyle daha medenî yaşadıkları için, dilde sadeleştirme yaptığımız Cumhuriyetimizin ilk yıllarında MEDENİYET kelimesi atılmış, yerine UYGURLUK kelimesi alınmıştı. O dönemlerin gazete haberleri şöyle cümlelerle başlıyordu:

«Büyük-Türk Uygurluğunun kaynakları araştırılıyor!»

«Uygurluk Yarışında Batı'yı Aşacağız!»

«Uygurluk Güneşi Bütün Yurdu Aydınlatacak!»

Sonra bu üsluptan vazgeçildi. Okullarımızda çocuklarımıza Uygur Medeniyeti nasıl okutulacaktı? «UYGUR UYGURLUĞU» olarak mı? «Medenî bir Uygur» yerine, «UYGURSAL BİR UYGUR» mu denilecekti? Bu karışıklığa ve kakafoniye son vermek için Uygur yerine UYGAR kelimesi bulundu.

Duygulu, ağırbaşlı, sevimli Uygurlar, gerçekten medenî insanlar. Çok zengin bir kültürleri var. Nisa Han'ın, dışarıdan bakılınca bir kerpiç yığınını andıran, ama içerisi ince bir zevkin örnekleriyle süslü olan yoksul evini,

ayrıntılarına girerek boşuna anlatmadım. Ben o evi, Büyük Uygur Kültürü'nün renkli ve değişik halk yaşayışının, çarpıcı bir örneği olarak gördüm. Daha zengin Uygur ailelerini ve eski Uygur Sarayları'nı, o odada, göz kamaştıran güzellikleriyle düşünmeye başladım. Ben, eski Uygur Medeniyeti'nin ihtişamı karşısında, kendimi tüy gibi hafif hissederken, ortaya bir yer sofrası açıldı. Nisa Han Nine'nin büyük sinisi etrafına bağdaş kurarak oturduk. Bize, *Uygurlar'ın en meşhur yemeklerinden olan Lağmen* ikrâm edildi.

Sofrada ayrıca, çilek, kayısı ve salatalık da vardı. Yemekten sonra çay ve şeker geldi. Lağmen, bizim erişte çorbamıza benziyor. Suyu biraz daha az olan bir erişte çorbasına pirzola şeklinde döğülmüş et parçaları atılarak pişirilmiş. Uygurlar lağmen yemeğini, üzerine bol sirke dökerek yiyorlar.

Sofrada benim dikkatimi çeken, hatta hayranlıktan dilimi kurutan Uygur ekmekleri oldu. O ne güzellikti, o ne incelikti, Yâ Rabbim! Mübârek ellerde hamur şiirleşerek bir sanat eseri haline gelmişti. Ekmek kültürlerindeki bu göz kamaştıran zenginliği, ilk defa Nisa Han'ın sofrasında gördüm. Bizim değirmi çöreklerimiz gibi bir santim kalınlığında pişirilen Uygur ekmeği, gelinlik kızlarımızın kasnaklarında işledikleri ve o çok süslü başörtülerine veya bohça köşelerine benzer şekilde hazırlanarak fırına verilmişti. Otuz santim çapındaki ekmeğin kenarları (kırtışlerle) süslenmişti. Sonra ekmeğin üstü, belki de bir bıçak sırtıyla veya bir kaşık sapıyla oya gibi işlenerek güzelleştirilmişti.

O iç içe geçen dairelerin, o birbirine bakan küçük karelerin zarif baklava dilimlerinin, o kırık ve eğri çizgilerin, o yer yer bir gamze gibi açılan ürpertilerin ve daha pişirilmeden ekmek yüzüne serpiştirilen yeşil, mâvi, kırmızı ve siyah renkli o çörek otlarının, insanda uyandırdığı hayranlığı anlatmak mümkün değildir. Selçuklu Câmileri'nin taç kapılarında, taşa veya mermere oyulan muhteşem güneş kurslarına benzer şekilde yapılan ekmeği, kırmaya kıyamadım. Elimde olmayarak bağırmışım:

— Aman Yâ Rabbim!.. Bu ne kadar güzel bir ekmek! Bu ne kadar güzel bir ekmek!...

Bize hizmet eden kadınlar birbirlerine bakıp gülüştüler.

— *«Türkiye'nin Türkleri, nan'a ekmek diyorlar!»* dediler.

Sonra bize döndüler.

— *«Tatarlar da sizin gibi nan'a 'ekmek' diyorlar. Ama biz ekmeğe 'nan' diyoruz!»*

Onlara, nan'ın Farsça olduğunu söyledimse de dinlemediler.

— *«Hayır nan Farsça değildir. Çünkü biz Farsça bilmiyoruz. Uygur diliyle konuşuyoruz!»* dediler. Kelimenin benimsendiğini gördüğüm için sustum. Yalnız;

— « Ben bu ekmeği kırmadan, çatlatmadan Türkiye'ye götürmek orada bir süs eşyası gibi, evimin bir köşesine koyup herkese göstermek istiyorum!» dedim.

Diğer arkadaşlarım da benim görüşüme katıldılar. Evden, Nisa Han Nine'nin ellerinden öperek ve kızarmış, dantel gibi işlenmiş Uygur ekmeklerinden alarak çıktık.

Ben, otelde kocaman bir zarfa koyduğum ve çok büyük bir titizlikle koruduğum o Uygur ekmeğini, *Taşkent'ten Moskova'ya, Moskova'dan Bakû'ye* taşıdım. Tam bir hafta o ekmek zarfını bir karanfil tutar gibi tuttum. Bakû'den Ankara'ya uçacağımız gün, onu aynı dikkatle havaalanına getirip, bavullarımm üstüne koydum. Güzelim *Azerbaycan*'dan ayrılıyorduk. Anlatılamayacak kadar duyguluydum. Gördüklerimi, duyduklarımı, yeniden yaşamaya başladım. İçimde fırtınalar kopuyordu. Gözüm ikide bir büyük ekmek zarfına kayıyordu. Birden aklıma Polat Şemsiyev'in, Nisa Han'la ilgili bir açıklaması geldi. Bir gün Taşkent'teki Otelimizde bana demişti ki, «Siz, o gün yemekten ayrıldıktan sonra getirdiğiniz Türkiye resimlerini, Nisa Han Nine'ye gösterdim. Ah orada olup görmeliydiniz. İstanbul'un, o birbirinden güzel renkli câmi resimlerini ve manzaralarını yüzüne gözüne sürerek hüngür hüngür ağlamaya başladı. Yüreği yeniden, belki de bin parçaya bölündü. Gösterdiğime pişman oldum!»

Yetmişbeş yaşındaki duygulu, şair gönüllü Uygur kadınının İstanbul sevgisi... *«Bis buraya kelgende Türkiye'ye köp bacılar ketti!»* diye yakınması, *«Ayşe gızım ölgende men çoh yığladım...»* diye sızlanması, tekrar gözlerimde canlandı. etrafımı çeviren Âzerî dostlarımın sıcak, güzel, ince ve anlamlı davranışları yüreğimi çoktan yarmıştı. Aralarında biraz daha kalsam, Nisa Han gibi birden bire boşanacaktım. Kendimi bekleme salonunun dışına zor attım. Bir süre sonra döndüğümde, âdetâ dondum kaldım. Arkadaşlardan biri, kocaman bir kitap paketi-

ni, dalgınlıkla, o güzelim, Uygur ekmeğinin zarfı üzerine koymuştu. Koştum, paketi kaldırdım. Ne kadar yazık! Sıcakta çok daha fazla kuruyan o süslü, o nakışlı, şiirli Uygur ekmeği, aynen Nisa Han'ın çileli ve yorgun yüreği gibi, belki bin parçaya bölünmüştü. Elimi kocaman zarfın içine uzatamadım. Ve çocukluğumdan beri kuru ekmeği, bayat ekmeği çok sevmeme, hatta yerde gördüğüm bir ekmek parçasını bile öpüp başıma koymama rağmen, o gün, ömrümde ilk defa bir şey yaptım: Yemeğe kıyamadığım o mübârek Uygur ekmeğini, benim de belki bin parçaya bölünmüş yüreğimin acılarıyla birlikte bir köşeye bırakıp, uçağa doğru yürüdüm.

«ANADOLU'YA BİZDEN DE MİLYONLARCA SELÂAAM!»
«ANADOLU'YA BİZDEN DE MİLYONLARCA SELÂAAM!»

Festival Komitesi'nden tombalak bir Rus kızı, benimle konuşurken çok heyecanlıydı. Yüzü, birden bire pembeleşmiş, sesi titremeye başlamıştı. Mahcubiyetinden iri mâvi gözleri ellerine, ellerinden odanın eşyalarına kayıyor, başını yerden kaldırmadan konuşuyordu:

— «Bildiğiniz gibi, *Taşkent Film Festivali*'ni bugün resmen açtık. Festival'e getirilen filmleri ise çeşitli salonlarımızda, yarın göstermeye başlayacağız. Bu, onbeş gün devam edecek. Yalnız, daha önceki yıllarda olduğu gibi, Festival komitemiz, bu yıl da, güzel bir geleneği devam ettirmek istiyor. Yâni, sinemalarımızda, filmler gösterilmeden önce *Taşkent*'e gelen heyetleri sahnelerimizden halkımıza takdim edeceğiz. Tanıtma işi bittikten sonra, heyet başkanlarından, birkaç dakika konuşmalarını isteyeceğiz. Bu bakımdan sizi de matinalarımızda konuşturmak istiyoruz efendim!...»

— *«Beni ne hakkında konuşturacaksınız hanımefendi?»*

— *«Taşkent Film Festivali*'nin dünya halkları arasında barışı ve kardeşliği kuvvetlendirdiği hakkında efendim! *Taşkent* hakkında! Yâni beş-on kısa cümle! Kabul ederseniz çok sevineceğiz efendim!»

Hemen açıklayayım ki, salonlara, sizi özel arabalarımızla götüreceğiz. Konuşmanızı bitirdikten sonra tamamen serbest kalacaksınız. Yâni isterseniz, oturup gösterilen filmi seyredeceksiniz. Film seyretmek istemezseniz, arabalarımız sizi alıp tekrar otelinize getirecekler. Kabul eder misiniz? Lütfen efendim!»

Yanımda Ali Yürük de vardı. Göz göze geldik, yüzüme, «Mükemmel bir fırsat» der gibi bakıyordu.

— *«Kabul ederim tabii!»* dedim.

— «Ah, çok teşekkür ederim!... Hergün kaç matinada konuşmak istersiniz acaba?»

— *«Sabah ve akşam matinalarında!...»*

— «Öğlen matinalarında da konuşmak istemez misiniz efendim?»

— *«Ben soğuk iklimlerde doğdum büyüdüm. Bu bakımdan sıcağa tahammül edemiyorum. Taşkent'te öğlen saatlerinde güneş, sanki yer yüzüne iniyor. Sıcak bastırınca, otelden çıkamıyorum. Öğlen matinaları için beni mâzur görmenizi rica ederim.»*

— «İstediğiniz gibi olsun efendim. Yarın sizi ve arkadaşınız Ali Yürük'ü 9.30'da otelden alacağız. Arabalar emrinizde olacak. Sonra sizleri, akşam matinasına götüreceğiz. Bu bakımdan, saat 18.00 de otelde bulunmanız lâzım! Ayrıca, hergün size ve arkadaşınıza onar ruble ödeyeceğiz efendim!»

— *«Anlayamadım! Niçin onar ruble ödeyeceksiniz?»*

— « Konuşacaksınız ya efendim! Otelden sinema salonuna kadar yorulacaksınız ya! Emeğinizi karşılıksız

bırakmıyacağız efendim!»

— *«Çok iyi anladım hanımefendi! Teşekkür ederim. Yarın saat 9.30'da sizi bekleyeceğiz. Sonra 18.00'da yine beraber olacağız. Her gün iki matinada mutlaka bulunacağız.»*

Odadan ayrılırken kızın yüzüne dikkatle baktım. Gözlerinde masmâvi çiçekler açmıştı.

Konu çok önemli ve inceydi. Her gün onar ruble alabilmemiz için güzel cümleler söylemem gerekecekti. Bu, onbeş günde yüzelli ruble edecekti. Resmî kurda, bir dolar, altmış kopik etiğine göre, yüzelli rublenin Türk Parası olarak karşılığı yaklaşık yirmibeşbin lira demekti. Hani hergün dört matinada konuşsam, onbeş günde bana ellibin lira civarında para ödeyeceklerdi. Tabii ellibin lira da Ali Yürük alacaktı.

Sovyetler'de, insan emeğine böylesine saygı duyulması, böylesine değer verilmesi, doğrusu yüreğimi kanatlandırdı. Nitekim görüşmeler esnasında hep yanımda bulunan Ali Yürük de sevincinden uçacak gibiydi. Diyordu ki:

— «Hani *'Garip kuşun yuvasını Allah yapar!'* diye bir atasözümüz var. Vallahi bu çok doğru! Ankara'dan çıkarken tek kuruş olsun harcırah almamıştım. Ama bakın burada nasıl imkân doğdu. Onbeş günde yüzelli ruble büyük para! Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez! diyenlere bir kere daha hak verdim. Sana şükürler olsun Allah'ım. Beni darda koymadın!

Otel odama çekilince uzun uzun düşündüm. Bu defa kızın heyecânı beni aldı. Sabah ve akşam matinalarında,

sinema salonlarını dolduran *Özbekler*'e, *Türkmenler*'e neler söylemeliydim?

Kendi kendime dedim ki, «Marksizm, halkların eşitliğine, dostluğuna, kardeşliğine bağımsızlığına, hürriyetine kol kanat geren bir rejimdir!» deniliyor. Ben de, böyle bir rejimin uygulandığı bir ülkede bulunuyorum. Öyleyse rejime uygun tarzda hareket etmeli ve söz söylemeliyim!

Sonra şu noktalar üzerinde durdum. Özbekler kendileriyle yaptığımız sohbetlerde, *«Siz yavaş yavaş konuşunca, biz sözlerinizin yüzde altmışını anlıyoruz!»* demişlerdi. Öyleyse yavaş yavaş konuşmalıyım.

Ayrıca, Özbek Türkçesi'yle Anadolu Türkçesi'nde, Ortak Arapça ve Farsça kelimeler olduğundan, anlaşılabilmek için özellikle o kelimeleri kullanmalıyım.

Meselâ: «Sözcük» yerine «kelime», «sayın» yerine «muhterem», «kanı» yerine «kanaat», «onur» yerine «şeref» gibi kelimeleri seçmeliyim. Söylediklerimin akılda kalması için, kısa ve öz konuşmalıyım.

Sabahleyin tam istedikleri saatte, bizi otelimizden alıp, büyük bir sinema salonuna götürdüler. Sahneye çıkmadan önce, aydınlık bir odada, meyve, çay ve pasta ziyafetinden geçtik. Zarif hanımlar bizimle hâtıra fotoğrafları çektirdiler. Sonra filmin başlamasına az bir zaman kala mükemmel bir sahneye çıkarıldık.

En başta ben duruyordum. Hemen yanımda Ali Yürük vardı. Onun yanında Filistin ve Hindistan heyetleri! Dikkatimi, sinema salonunun güzelliği ve kalabalığı çekti.

Uykudan daha yeni uyanmış gibi yumuk gözlü Özbek kızları, örgülü saçları ve rengârenk kıyafetleriyle karşımızdaydılar.

Başlarındaki süslü takkelerini çıkarmadan koltuklarına oturan Özbek gençleri ve yaşlıları, yüzümüze büyük bir dikkat ve merakla bakıyorlardı.

Sahnenin öteki ucunda, ellerindeki karanfilleri bizlere sunmak için dizilen ipek elbiseli küçük Özbek kızları, kendilerine verilecek işareti bekliyorlardı.

Salonu dolduran en az binbeşyüz kişi, şaşırtan bir sessizlikle kulak kesilmişlerdi.

Zarif bir Rus kızı, ayak parmaklarının ucuna basa basa sahnenin önündeki mikrofona doğru yürüdü: Önce, bizim heyetimizi seyircilere takdim etti; sonra Filistin ve Hindistan heyetlerini tanıttı. Takdim faslı bittikten sonra, yarım bir baş ve el işaretiyle mikrofonu bana bıraktı.

Aman Allah'ım ne kadar güzel!... Aldığım nefesi bile bir rüzgâr gibi aksettiren, sözlerimi salona gümbür gümbür nakışlayan bir mikrofon! Türkistan'da ilk defa kalabalıklar karşısında konuşuyorum. Ve büyük çoğunluğu Özbek olan seyircilere barış, kardeşlik, dostluk ve hürriyet anlayışına uygun olarak söz ediyorum. Söze tane tane, yavaş yavaş başlıyorum.

— «Çok Aziz, Çok Muhterem Özbek Kardeşlerimiz!...

Birkaç günden beri Özbekistan'dayız! Bu güzel *Taşkent* şehrinde bulunmaktan, sizlerle beraber olmaktan büyük bir bahtiyarlık ve şeref duyuyoruz!... Hemen söyleyeyim ki,

Taşkent'te, kendimizi katiyen yabancı hissetmiyoruz!... Kendimizi, kendi evimizde, kendi vatanımızda gibi sanıyoruz...

Türkiye'den buraya gelmeden önce, seyahatimizden haberdar olan arkadaşlarımız, ziyaretimize geldiler. Sevinçlerini, duygularını, heyecanlarını, aşağı yukarı hep aynı kelimelerle, aynı cümlelerle ifade ettiler. Ve bize dediler ki: '... *Gözünüzün biri biz olalım. Özbekistan'ı bizim yerimize de seyredin!... Kolunuzun biri biz olalım. Özbek kardeşlerimizi bizim yerimize de kucaklayın ve oradaki kardeşlerimize bizlerden binlerce selâm ve sevgi götürün!*'

Türkiye'de *Özbekistan* sevgisiyle dolu olan arkadaşlarımız, bize hep böyle duygularla geldiler. Niçin böyle söylediler? *Çünkü bizim sizinle dilimiz birdir, dinimiz birdir!... Tarihimiz birdir!... Kültürümüz, Medeniyetimiz birdir!...*

Biz bu topraklardan giderek Anadolu'da yeni ve büyük bir devlet kurduk. *Dün Anadolu'da, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu'nu kuranlar, bu topraklarda doğanların çocuklarıydı. Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti de Selçuklular'ın ve Osmanlılar'ın bir güzel devamıdır. Yani Anadolu'yu, Türkiye yapanlar, bu topraklardan yola çıktılar. Yani sizin kökünüz, Anadolu'da filiz verdi. Zaten Türkistan olmasaydı, Azerbaycan olmasaydı Anadolu olmazdı!... İşte biz bunun için; yâni aynı milletin çocukları olduğumuz için, sizleri çok seviyoruz.*

Size, Türkiye'den, milyonlarca yüreğin sevgisini ve selâmını getirdim. Siz de evlerinize gittiğinizde analarınızı,

babalarınızı, bacılarınızı, balalarınızı, kardaşlarınızı, bizim adımıza ayrı ayrı kucaklayarak öpün! Onlara muhabbetlerimizi söyleyin!...

Taşkent'in 1966 yılında, bir zelzele geçirerek yıkıldığını, sonra yenibaştan inşa edildiğini biliyoruz. Sizleri, bu güzel şehirde güler yüzle görmek bu şehrin güzelliklerini sizlerle beraber yaşamak, bizim için ne büyük bahtiyarlıktır.

Bu güzellikleri, bu sizin dostluğunuzu, yakınlığınızı, *Türkiye*'deki kardeşlerimize de anlatacağız.

Alâkanıza çok teşekkür ederek huzurunuzdan ayrılıyorum!...»

Sözlerimi bitirir bitirmez, bir alkış fırtınası koptu. Sahnenin ucundaki küçük Özbek kızları, koşarak geldiler. Ellerindeki karanfilleri, gülümseyen yüzlerle bizlere uzattılar. Bana verilen çiçekleri, halkın devam eden alkışları üzerine serptim.

Birden, bütün salonu tiz bir ses doldurmaya başladı. Arka sıralarda ayağa fırlayan elli yaşlarında bir gönül bahadırı, elindeki kahverengi hasır şapkasını sallıyarak bağırıyordu:

— *«Anadolu'ya bizden de milyonlarca selâaam!»*

— *«Anadolu'ya bizden de milyonlarca selâaam!»*

Yüreğimin kabardığını hissettim. Selâm kelimesindeki serinliği, bütünlüğü, güzelliği, kuvveti, sanki ilk defa orada duyuyordum. Sandım ki bütün eller *«Anadolu'ya bizden de milyonlarca selâm!»* diye tempo tutuyorlar.

İçimden, o güzel ve yiğit Türk'ü kucaklayıp öpmek

geçti. Sahneden salona indim. Alkışlar devam ediyordu. Sıra başlarında oturan Özbekler'in yanlarından geçerken hepsinin ayrı ayrı gönlünü aldım. Kiminin elini sıktım., kiminini omuzuna dokundum, kiminin sırtını sıvazladım, kiminin saçlarını karıştırdım, kiminin yüzünü okşadım. Ve geldim «Anadolu'ya bizden de milyonlarca selâaaam!» diye bağıran gönül fatihimin tam karşısında durdum. Bin yıllık hasretle kucaklaştık.

O'na:

— *«Yüreğimizin sıcaklığı, yüreğinizin sıcaklığındandır. Anadolu'ya da buradan milyonlarca selâm götüreceğim. Sağ olasın benim kardeşim!» dedim. «Gel bir daha kucaklaşalım!»* Bir daha kucaklaştık. Salondan Ali Yürük'le çıktım.

Arabalar bizi otele bıraktı. Dostluk, kardeşlik, sevgi, barış ve hürriyet ummanında yüzüyor gibiydim. Bir tüy gibi hafiflemiştim. Çünkü, *Festival Komitesinin ve Marksizmin gösterdiği yolda konuşmuş, Türkiye ve Özbekistan arasında dostluk, barış ve kardeşlik havasının, bir kere daha esmesine vesile olmuştum.*

Sözlerim 20-25 cümleyi geçmemişti. Ve daha güzeli, Özbekler tarafından büyük kabul görmüştü.

Akşam matinasında ve daha sonraki günlerde de hep aynı cümlelerle konuşmayı kafama koydum: *«Bizim sizinle dilimiz birdir, dinimiz birdir, kültürümüz, medeniyetimiz birdir. Biz bu topraklardan çıkarak Anadolu'ya gittik...»* Öğlen yemeğinden sonra odama çıktım. Ali Yürük'e otelden ayrılmamasını söyledim. Akşam matinası için

arandığımız zaman bulunmalı, verdiğimiz söze bağlı kalmalıydık.

Ama hayret! Saat 18.30 olmasına rağmen bizi almaya gelen olmadı. Merakla bekledim: Saat 20.30 oldu. Sıkıntıyla bekledim: Saat 22.30 oldu. Etrafta kimsecikler yoktu. Acaba bizi sadece sabah matinalarına mı götüreceklerdi? Acaba bir yanlış anlama mı oldu? Öğlen matinalarında bile konuşmamı ısrarla istememişler miydi? Acaba akşam matinalarında konuşacağım sinemalarda bir elektrik kısıtlaması mı var?... diye düşündüm. Acabalar, acabaları kovaladı. Dalmışım.

Hayret! İkinci gün yine aynı sağır sessizlik. Üçüncü gün yine öyle, dördüncü, beşinci gün... yine öyle. Şaşırdım. Festival yetkilileri neden kapımızı çalmıyorlar? Ne oldu? Ne var? Neden gelip bizi almıyorlar? Uzun uzun düşündüm. Kendi kendime dedim ki: Ruslar galiba biraz unutkan adamlar!... Festivalin ikinci yarısında, bizim filmimiz gösterilmeye başladı. Adı: *«Almanya Acı Vatan.»* Sinema salonuna heyet halinde gittik. Usûl gereğince, filim başlamadan önce, benim yine, *«... Dostluk, barış, kardeşlik, bağımsızlık... adına birkaç cümle»* söylemem lâzım. Bu bakımdan mikrofona çağrılmamı bekledim. Aman Allah'ım, ne kadar garip? Salonda hazır olmama rağmen Festival Komitesi'nde yine hiçbir kıpırdama yok. Bütün kapılar kapandı. Bütün ışıklar söndü. Kendi kendime düşündüm: Ne oldu? Ne var? Ve dedim ki: Ruslar galiba biraz fazla dalgın adamlar! Hem bizim filmimizin gösterildiğini unuttular, hem de salonda hazır bulun-

duğumuzu hatırlayamadılar. O akşam, Özbekistan Mihmanhanası'na dönerken başım hep önümdeydi. Ali Yürük'ün gülerek söylediği sözlere verecek cevabım yoktu:

— «Sizin o ilk sabah matinasındaki konuşmanız gerçekten güzeldi. Söylediklerinizde doğruydu. Nitekim seyirciden büyük alkış topladınız. Ama gördüğünüz gibi o konuşmanız, bize yüzellişer ruble kaybettirdi. Atalarımız, *«Fakire para yakışmaz»*, demişler. Doğru söylemişler. Ne yapılım. Can sağ olsun. *Fakire para yakışmazmış...»*

Taşkent'te yaşadığım bu şaşırtıcı olayı, Türkiye'de benden dinleyen bir eski dostum, oturduğu yerden kalkıp şahadet parmağını burnuma uzatarak bağırmaya başladı:

— *«Konuşma artık Allah'ını seversen!»* dedi. *«Marksizm'in daha (M) harfini bile bilmiyorsun sen. Onlar seni Marksizm'in anladığı barış için, dünya halklarının dostluğu, kardeşliği, bağımsızlığı için konuşturmak istemişler. Hatırı sayılır bir diş kirası vermeyi de kararlaştırmışlar. Sen kalkıp adamların başına arı kovanı silkelemişsin. Olur mu hiç!»* Türk kelimesinin yasaklandığı bir diyarda Türklükten bahsedilir mi hiç? Sen, başına bir belâ gelmediğine şükret!».

TAŞKENT'TE BİR CUMA NAMAZI

Taşkent'e indiğimizin ikinci günü *Müftü Ziyaeddin Babahan*'ı Türk Heyeti olarak ziyaret ettik. Babahan, aynı zamanda, *Orta Asya* ve *Kazakistan Müslümanlarının* dînî Lideri. Müftülük, şimdi, eski *Taşkent* bölgesinde kalan *Barak Han Medresesi*'nde çalışıyor. 400 yıl önce, *Taşkent* Emiri, Barak Han tarafından yaptırılan medrese, rengârenk güllerle gülümseyen serin bir bahçe içerisinde.

Medresenin tam karşısında, eski Selçuklu câmileri gibi, kubbesiz bir câmi var. Adı: *Tille Şeyh Câmiî, Taşkent*'in yıkılmayan, müze veya depo haline getirilmeyen birkaç câmiinden biri. Büyük, ahşap, temiz bir yapı.

Müftü Babahan, 75-80 yaşlarında. Sakalsız, tombul yüzünde, hafif dumanlanmış gözleri, biraz derinden bakıyor. Sarığı ve uzun cübbesi, kar gibi pırıl pırıl..

Aramızda uzun ve dostça bir sohbet oldu. Babahan, *«Taşkent'te her yıl 55 (ellibeş) öğrencinin dinî eğitim gördüğünü ve 1917 İhtilâli'nden bu yana beş ayrı baskıyla, toplam ellibeş bin Kur'ân-ı Kerîm bastıklarını»* gururla, anlattı. Masamızda müftülüğün başka mensupları da vardı. Yüzündeki büyük aydınlık, benim birkaç cümlemden sonra birdenbire donuverdi. *Babahan'a, «Türkiye'de ikiyüzbin öğrencinin devlet okullarında dînî eğitim gördüğünü ve bizde, elli yılda basılan Kur'ân-ı*

Kerîm sayısının milyonları aştığını» söylediğim zaman dudaklarının bir çizgi gibi birbirine yapıştığını, kırlaşan kaşlarının, kocaman sarığına doğru kalkıp öylece kaldığını gördüm.

Müftü Babahan'ın verdiği rakamlara göre:

Yetmiş milyon müslümanın *yaşadığı Sovyetler'de, 55 yılda, 1270 müslüman için bir Kur'ân-ı Kerîm basılmış ve bir milyon müslüman için, bir imam hatip yetiştirilmiştir. Bu, bin kişinin bir ekmekle doyurulması, veya bir milyon kişinin bir lâmba ışığında okumaya çalışması demektir.*

Ben Taşkent Müftüsü'ne ve yardımcısına, Diyanet İşleri Başkanlığı'nca bastırılan Kur'ân-ı Kerîm'ler ve bütün sûreleri noksansız okunan 33 kaset tutan güzel bir Kur'ân-ı Kerîm tilaveti götürmüştüm. O da bana, bâdem motifli Türkistan takkeleri Taşkent baskılı bir Kur'ân-ı Kerîm ve Orta Asya'da bulunan câmilerin, medreselerin, türbelerin renkli resimleriyle süslü nefis bir albüm hediye etti.

Sohbetten sonra, *Tille Şeyh Câmii'nin bahçesinde bulunan büyük ve zengin bir kitaplığı Müftü Yardımcısı'yla birlikte dolaştık. El yazması nefis Kur'ân-ı Kerîm'ler sayısız tasavvuf, hâdis, tarih, coğrafya, astronomi ve fıkıh kitapları, bin yıla yakın bir zaman öncesinden, günümüze, raflardan ve vitrinlerden, yorgun ve bitkin bakıyorlardı. Hazreti Osman zamanında veya O'nun tarafından yazıldığı söylenen kocaman bir Kur'ân, yeşil çuhalı bir vitrin içerisinde, niyaza uzanan iki kocaman avuç gibi açılıp kalmıştı.*

Türkistan'ı İslâm'ın büyük nuruyla aydınlatan mübarek velîlerin, isimsiz, coşkun dervişlerin bazı eserleri, nesilden nesile, elden ele geçerek *Tille Şeyh Câmii*'nin kitaplığına kadar ulaşmıştı.

Duvarlarda, eski çerçeveler içerisinde, sıtma sarısı kâğıtlar üzerine çeşitli hat sanatlarıyla yazılan âyetler, hadîsler, kelâm-ı kibarlar, peygamber ve halife isimleri, güzel yapraklı güller gibi kuruyup kalmışlardı.

Orta Asya ve *Kazakistan Müslümanları Dînî Merkezi*'nde otururken, Tille Şeyh Câmii'nin avlusunda ve kitaplığında dolaşırken doğrusu şaşkındım. Zihnime takılan sorulara cevap bulmakta zorluk çekiyordum.

Marx; «*Din , mazlum yaratığın feryadı, merhametsiz bir dünyanın ruhu, ruhsuz adaletin özüdür. Din, halkın afyonudur.*» dememiş miydi?

Lenin; «*Her dînî fikir, her Tanrı fikri, hattâ Tanrı fikrine yaklaşmak bile, son derece süflî bir iştir. En tehlikeli cinsten mülevves fiiller, tecavüz ve bedenî ahlâksızlıklar... en zarif ideolojik kisvelere bürünmüş, ince bir Tanrı fikrinden çok daha az tehlikelidir.*

Tanrı fikrinin en iyi niyetlerle ve en saf bir şekilde müdafaa edilmesi veya haklı çıkarılması bile, gericiliğin haklı gösterilmesi demektir» diye öfkelenmemiş miydi?

«*Bir marksist, materyalist, yâni din düşmanı olmalı. Dine karşı mücadelesini mücerret ve nazarî temellere değil, fakat fiiliyatta devam eden sınıf mücadelesi temeline dayandırmalıdır*» emrini, ateşten kelimelerle Lenin vermemiş miydi?

O halde neden *Orta Asya* ve *Kazakistan Müslümanlarının Dînî Merkezi?*

Neden ellibeş yılda bile olsa, ellibeşbin Kur'ân-ı Kerîm?

Neden *Müftü Ziyaeddin Babahan?*

Neden açık kalan *Tille Şeyh Câmii?*

Marksist bir ülkede, marksist bir felsefe ve uygulama açısından bu sorulara cevap aramak, benim için Ağrı Dağı'nı ters çevirmek kadar zordur.

Bu ziyaretten iki gün sonra, yeni bir dâvet dikkatimi kamçıladı. *Ziyaeddin Babahan, Taşkent Film Festivali'ne katılan bütün sanatçıları Cuma namazından önce öğle yemeğine dâvet ediyor, «misafirlerle tanışmaktan sevinç duyacağını»* özellikle belirtiyordu.

Siz olsanız şaşırmaz mısınız ve kendi kendinize sormaz mısınız; *«Dini çarmıha germek isteyen bir rejimin hangi yetkilisi, hem de müslüman bir dînî lidere, yüzlerce film sanatçısını dâvet izni vermektedir?»*

Marksist devlet, hiçbir dînî kuruluşa, devlet bütçesinden tek kuruş olsun yardımda bulunmadığına göre, yediyüze yakın misafirin büyük yemek masrafları kim tarafından karşılanacaktır?

Ve yemek, neden Cuma namazından önce verilmektedir? *Müftü Babahan*'ın film sanatçılarıyla ilgisi nedir?

Merakımı çoğaltan bu soruların cevaplarını bulmakta gecikmedim.

Cuma namazından bir saat kadar önce, otobüsler, bütün misafirleri *Barak Han Medresesi*'ndeki ziyafete

taşıdılar. Medrese ile *Tille Şeyh Câmii* arasındaki yol, kırk ayrı ülkeden gelen insanların, çeşitli dillerin ve rengârenk kıyafetlerin bir mahşer yeri haline geldi.

Yandan yırtmaçlı veya önden düğmeli etekleri içinden, güzel bacaklarını çömertçe gösteren, sarışın esmer, kumral film yıldızları, fıkır fıkır işveleriyle *Barak Han Medresesi*'ni doldurmaya başladılar. Biz, Ali Yürük'le beraber Cuma namazı için hazırlıklı olduğumuzdan, *Tille Şeyh Câmiine* doğru yürüdük. Bahçeye girdiğimizde gözlerimize inanamadık. Çünkü, insanın üstüne adetâ ateş eleyen bir öğle güneşine rağmen, câminin serinliğine birtek kişi bile girip oturmamış, bütün *Özbekler*, bahçeye serilen nakışlı kilimler üzerine diz çökmüştü. Bir iki ağaç gölgesi ise çoktan kapışılmıştı. Kendimize bir yer bularak oturduk. Vakit henüz gelmemişti. Bin kadar *Özbek*, saflar halinde, tevekkülle bekliyorlardı. Benim için, vakit sanki geçmiyordu. Güneşi beynimin içinde hissediyordum.

Biraz sonra, rüyâlar kadar güzel bazı film yıldızları, meraklarını gidermek, müslümanların nasıl namaz kıldıklarını görmek için, o açık saçık elbiseleriyle câmiin bahçesinde de salınmaya başladılar. *Bir mizansenin figüranları olarak kullanıldığımızı anladım ve Barak Han Medresesi'nde olanları görmek için yerimden kalktım. Büyük toplantı salonuna girdiğim vakit Ziyaeddin Babahan'ı, baş köşede, misafirlere nutuk verirken gördüm.* Bütün masalar tıklım tıklım doluydu. *Babahan ayakta Türkçe konuşuyor, genç bir Özbek de onun söylediklerini Rusça'ya çeviriyordu. Boş yer olmadığı için, beni Baba-*

han'ın masasında, müftü yardımcısının yanına oturttular. Müftülük misafirlerine çilek, kiraz, badem, salatalık, domates, fıstık, kuru üzüm, mumbar, börek ve Özbek Pilavı ikram ediliyordu.

Müftünün tane tane söylediklerini yetiştiğim yerden yazmaya başladım. Diyordu ki: «*Sovyetler'de, önce otuz milyon müslüman vardı. Şimdi, kırk milyon müslüman var. Müslümanların yirmibeş milyondan fazlası Özbekistan'da yaşamaktadır. Anayasamızın 52. maddesindeki din hürriyeti, bizim bahtiyarlığımızdır. Siz Taşkent'e gelmeseydiniz, bu dînî idareyi görmesiydiniz, gerçekleri bilmeyecektiniz. Özbekistan'da onaltı büyük, yüz de küçük câmimiz var.*

Bu görüşmemiz son olmasın. Biz insanların renklerine ak mıdır, kara mıdır diye bakmıyoruz. Birbirimizle dostane yaşamalıyız. Bu, bütün dünya halklarının en büyük menfaatidir. Bizden ülkenize selâm götürün. Taşkent'te Semerkant'ta Buhara'da tekrar görüşmek bizlere nasip olsun. Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları adına hepinize teşekkür ederim.»

Misafirler, yaşlı müftüyü alkışladılar.

Vakit gelmişti. *Babahan* ve yardımcısı, Cuma namazı için davetlilerden izin istediler. Ben de onlarla birlikte kalktım. Dışarı çıkarken müftü efendi beni sağ tarafına aldı. Solunda yardımcısı, arkasında müftülük mansupları yürüyordu. Bizimle birlikte bütün misafirler de kalktılar. *Medrese bahçesine çıkar çıkmaz, birden foto muhabirlerinin flâşları patlamaya televizyon kameraları çalışmaya*

başladı. Babahan, özellikle çok yavaş yürüyordu. 30-40 metrelik bir yolu, birkaç dakikada aldık. Câmi bahçesine girdiğimiz zaman, sehpalarına oturtulmuş yeni kameralar, üzerimize çevrildi. İnsanı bunaltan bir öğle sıcağında, Cuma namazının neden o serin camide kıldırılmadığını, bin kadar yaşlı Özbek'in neden bahçeye oturtulduğunu işte o zaman anladım. Namaz başlamadan önce, çeşitli İslâm ülkelerinden gelen misafirler, seyrangâh bir yere alındılar. Perde açılmış, seyirciler yüksek sesle konuşmaya başlamıştı. Ben bilhassa Araplar'ın gırtlaklarını zorlaya zorlaya neler söylediklerini anlamayı çok isterdim. Yaşlı, sarıklı, çapanlı, çizmeli Özbekler, etraflarına yorgun, yumuk gözlerle bakıyorlardı. Bu hâlleriyle kafese kapatılan Parslar'ı hatırlatıyorlardı.

Babahan, Kıble tarafına, bahçe duvarının önüne konulan hantal bir mimberin dokuzuncu basamağına çıkıp oturdu. Ben de kendime ikinci safta bir yer buldum. Solumda, Afrika ülkelerinden gelmiş iki genç zenci vardı. Sağımdaki boş yere ise uzun cübbesi, sakızlar gibi beyaz ve temiz, yaşlı bir *Tatar Türkü* diz çöktü. Gözgöze gelince ihtiyar *Tatar*'dan masmavi iki selâm aldım. Çok seyrek sakalını sıvazlıyarak sordu:

«—Karşıdan mı geldin evladım?

«—Evet baba, karşıdan.»

«—Başla göz üstüne geldin. İstanbul'dan mı?»

«—Hayır Ankara'dan.»

«—Ben de Kırım'lıyım. Bahçesaray'dan.»

«—Sorunuzdan anlamıştım. Çünkü Kırım'lılar

Türkiye'den «Karşı» diye bahsediyorlar. Gerçekten de ülkelerimiz karşı karşıya. Ama yüreklerimiz hep yanyana ve içiçedir. *Biz, Kırım'lı kardeşlerimizi çok seviyoruz!.»*

Sol avucuyla dizimi birkaç defa okşadı ve sıktı. Sonra tek kelime söylemeden bir süre, âdetâ yüreğime girercesine gözlerimin içine baktı. Sordum:

«—Ne zamandan beri Taşkent'tesiniz?»

Başını acıyla salladı:

«—Çok uzun. Çok uzun!...»

Kırım faciasını biliyordum. Cengiz Dağcı'yı hatırladım. *«Korkunç Yıllar»*ı hatırladım. *«Yurdunu Kaybeden Adam'ı»* hatırladım. O, iki kelime bana bu iki roman gibi geldi:

«—Çok uzun. Çok uzun.»

Sustuk. Biraz sonra, arka saflardan çok yaşlı bir *Özbek*, ezan okumaya başladı. Rusya'da kilise kulelerindeki bütün çanlar zincirlenmiştir. Bütün minarelerde ezan uzun zaman susturulmuştur. Müezzinin yorgun, yaşlı ve titrek sesi, âdetâ emekler gibi bütün bahçeyi dolaşmaya çalışıyordu düşe kalka, düşe kalka bir ezan:

— Allahûekber, Allahûekber. Lâ ilâhe ilallah...

Ah bizim genç müezzinlerimizin, ufukları doldururcasına okudukları, çeşitli makamlarda kanatlanarak ruhumuza ürpertiler serptikleri o hârikulâde güzel ezanlar».

Ah *o bizim gül olup açan, güvercin olup uçan veya anamızın mübarek sesi gibi, bizi binbir yerimizden kucaklayan can ezanlar. Sultan ezanlar. Türklüğe ferman ezanlar!.*

Taşkent'te derin bir hasretle hep o ezanları hatırladım. Veya bütün *Orta Asya'yı, ezanların en güzelleriyle noksansız Türkistan olarak görmek istedim.*

Ezansız Türkistan kocaman bir güldür. Ama kökünden koparılmış, kalın bir kitabın sayfaları arasına konulup kurutulmuş bir gül.

Ezandan sonra *Müftü Babahan*, Cuma hutbesi için doğruldu. Hutbe esnasında iki olay dikkatimi çekti: Tam önümde oturan 45-50 yaşlarında bir *Özbek, Babahan'ı* dinlerken hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. *Özbek*'in sakalı, arkadan görülecek kadar gür ve siyahtı. Başına beyaz bir sarık bağlamış, sarığın ucunu, sol omuzundan kalbinin üzerine doğru sarkıtmıştı. *Müftünün* her cümlesinden sonra «Aman Yâ Rabbim», «Allah, Allah» diye ürperiyor, sonra da sarsıla sarsıla hıçkırıyordu. Onu gözyaşlarına boğan Cuma hutbesinde, *Babahan*'ın neler söylediğini elbette merak edeceksiniz: *Müftünün sözleri* aynen şöyle:

«Allah birdir. Büyüktür. Kudretinin sınırı yoktur. Kâinatı «Ol» emriyle yaratan O'dur. Rızık Allah'tandır. Kimse kimsenin rızkına engel olamaz. Meselâ deryalarda timsah isimli bir canavar vardır. Bu canavardan deryalarda, karalarda korkmayan canlı yoktur. Kocaman balıkları yutar, yılanları, insanları parçalar. Ama Allah'ın hikmetine bakın ki, bu korkunç canavarın ağzının içine kadar, yumruk büyüklüğünde kuşlar girip çıkar da canavar onlara dokunmaz. Çünkü Allah, o küçük kuşların rızkını, o korkunç canavarın ağzından vermektedir. Yâni canavar, deryalarda avlanır. Rızkını alıp karnını doyurur. O esnada, dişlerinin

arasında küçük et parçaları kalır. Çıkıp toprağa uzanır. O korkunç kocaman ağzını açıp bekler. İşte o anda canavarın etrafında küçük kuşlar belirir. Kuşlar canavarın ağzının içine girer. Bıçak gibi dişlerin arasındaki et parçalarını, gagalarıyla çekip alırlar. Onlarla karınlarını doyurur, sonra da uçar giderler. Görüyorsunuz ki Allah'ın hikmetine akıl sır ermez. O küçük kuşların rızkını, kimsenin yanına yaklaşamadığı bir canavarın bıçak gibi keskin dişleri arasından veren Allah'tır.»

Babahan işte bunları anlatırken, derviş gönüllü Özbek sarsılıyordu.

Ben, o güzel Özbek'i unutamadım. Nitekim o Cuma'dan sonra, her hutbe dinleyişimde, içimde hıçkıran bir Özbek 'in müslüman gözlerinden defalarca öpüyorum. *«Allahım! Bana ağlamasını bilen bir çift göz ver!»* diye yalvaran *Büyük Peygamber*'i düşünerek o *Özbek*'i çok seviyorum.

Namazda dikkatimi çeken ikinci olay, bazı foto muhabirlerinin davranışları oldu. Beni, anlayamadığım bir ilgiyle takip ettiler. *Müftü Babahan*'la birlikte câmiye doğru yürürken pekçok fotoğrafımı çektiler. İlgileri, ben safa oturduktan sonra da eksilmedi. O kadar ki, içlerinden biri namazda da fotoğraflarımı çekebilmek için cemaatin arasından iki büklüm geçerek, *Babahan*'ın hutbe verdiği o tahta mihrabın arkasına girdi. Ve oradan, güya görünmemeye çalışarak görüntümü almak istedi. Beş-altı metre sol ilerimde mihrapla duvar arasına sıkışan adama gözümün ucuyla bakıyordum. Doğrusu hâli görülmeye

değerdi. Ben ikinci safta olduğum için rahat bir çekim yapamıyordu. Gizlenmeye çalıştığı için ayağa kalkamıyor, çömelip kaldığı yerden, yumruk atmaya çalışan bir boksör gibi kıvranıp duruyordu. Fazla sıkıntı çekmesine gönlüm razı olmadı. Namaz henüz başlamamıştı. Dizlerimin üzerinde doğrularak, kendisini çömelip kaldığı yerden karşıma çağırdım. Ve işaretlerle ona anlatmaya çalıştım ki, *«öyle yarım yamalak bir resmimi alacağınıza gelin, tam karşımdan çekin!»* Elli yaşlarında İvan, mahcub ve noksansız bir nezaketle gelip gösterdiğim yerden birkaç fotoğrafımı aldı. Ben de kendisine kartvizitimi uzattım. Adam, temennâhlarla çekilip gitmekte iken, yeni bir emirle durdu. Biz Cuma hutbesini dinlerken solumuzda kalan boş câminin penceresine, içeriden çıkan rus asıllı bir başka foto muhabiri, *İvan*'a bağırdı. Fotoğraf makinesini ve beni işaret ederek birkaç poz da kendisi için çekmesini istedi. *İvan*, birinci safla duvar arasındaki boşluktan geri dönüp, meslektaşının fotoğraf makinesini aldı. Sonra tekrar karşıma gelip, birkaç görüntümü daha tesbit ederek bahçeden çıktı. Onların bu davranışları beni uzun süre düşündürdü. *Müftü Babahan*'ın yanında ve namaz safında neden yalnızca benim fotoğraflarım? Bunun, taşıdığım resmî sıfatla ilgili olduğunu elbette biliyordum. Bu bakımdan sanıyorum ki bu fotoğrafları ya çeşitli islâm ülkeleri için *Taşkent*'te Arap harfleriyle çıkarılan, (kromelüks kapaklarla birinci hamur kâğıtlara basılan, tabii tamamen propaganda özelliği taşıyan) dergilere koyup altına *«Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanı Yardımcısı*

Taşkent'te binlerce Özbek'le birlikte namaz kıldı» şeklinde bir cümle oturtacaklar veya çeşitli ülkelerdeki Sovyet Sefaretleri'nin, geniş caddelere bakan vitrinlerine o resimleri yerleştirip, *«Rusya'da din hürriyetinin de var olduğunu!»* göstermeye çalışacaklar.

Anlattıklarım, madalyonun sadece bir yüzüdür.

Rusya'nın, hakikaten çok ince, çok hesaplı, çok akıllı politikasının gerçek yüzünü görmeden karar vermek yanlışların en büyüğü olacaktır.

Ben, madalyonun ikinci yüzünü de gördüğüm için yazdıklarıma aşağıdaki hususları da eklemek istiyorum.

Namazdan sonra, bir süre dağılan cemaati seyrettim. Hayretle gördüm ki, Cuma için gelenlerin çok büyük bir kısmı 70-80 yaşları arasında. Yâni 1917 ihtilâlinden önce doğmuşlar. Namaz kılınan Kur'ân okunan evlerde büyümüşler. 40 yaşından küçük olanlar ise, cemaatin yüzde onu bile değil. 18-20 yaşlarında ise, tek kişi olsun yok. Genç neslin neden câmiye gelmediğini bir müftülük mensubuna sorduğum zaman, başını önüne eğerek cevap verdi:

«—Onlar Cuma namazını iş yerlerinde kılıyorlar»

Cuma namazlarının vakit namazları gibi tek başına kılınamıyacağını, özellikle hatırlatmak istemedim. Üstelik Sovyetler'de binlerce, evet binlerce câmi kapatıldığını veya yıkıldığını ve hiçbir iş yerinde mescit bulunmadığını çeşitli vesilerle en az kırk kişiden dinlediğim halde üstelemedim.

1917 İhtilâli'nden sonra, Sovyetler Birliği'nde din ve dünya işleri birbirinden ayrılmış bütün dînî okullar ve

medreseler kapatılmıştır. Artık devlet hayatında ne kilise kalmıştır ne câmi. Cemiyet hayatında ne bir çan sesi duyulmuştur, ne bir vakit ezânı. Kilise kulelerindeki dünyanın en büyük en tantanalı çanları zincirlenmiştir. Minarelerde ise ezan susturulmuştur. Bütün bunlar yapılırken, Sovyetler Birliği anayasasının 123. Maddesi, «Din ve vicdan hürriyetini de teminat altına» almıştır; «Herkesin istediği dinde yaşaması, ibadetlerini istediği şekilde yapması» anayasa ile bir esasa bağlanmıştır.

Ne kadar garip. Anayasa ile din ve vicdan hürriyeti var, fakat din eğitimi yok...

Herhangi bir dinin propagandasını yapmak yasak. Ama, «Allahsızlar Cemiyeti» kurap dinsizlik propagandası yürütmek serbest. 1920 yılından beri her türlü dînî yaşayışa ve Allah fikrine sistemli bir savaş açan «Allahsızlar Cemiyeti»nin arkasında devletin gücü ve bütçesi var. Ayni devletin gücü ve bütçesi, dindarların karşısında.

Ben, ötedenberi bir türlü anlayamamışımdır: *Bir devlet, okullarda çocuklara salyangozun sindirim sistemini, terliksi hayvanın hareket tarzını bile ezberleten, hattâ bu bilgilerle aydınlanmamış çocukları okuldan kovan bir devlet dinî eğitime kapılarını kaparsa, din ve vicdan hürriyetinden nasıl bahsedebilir?*

Din ve vicdan hürriyetini bir anayasa maddesiyle teminat altına alan bir devlet, bütçesinden herkese para ayırır da, insanı güzelliklerle yücelten, incelten din görevlilerine neden tek kuruş vermez?.

Sovyetler'de ciddî bir dînî eğitim olmadığı gibi, açık kalan birkaç câminin imamının geçimi de, tamamen halkın yardımıyla karşılanmaktadır.

Taşkent'te, *Semerkant*'ta, *Buhara*'da... binlerce câmi ve mescidden şimdi açık kalanlar parmakla sayılacak kadar azdır. Gözlerimle gördüm; *bir kısım câmiler yıkılmış, bir kısmı da müze haline sokulmuştur. Sovyet İhtilâli'ni gösteren, Lenin'in Marks'ın ve diğer Sovyet liderlerinin resimleriyle büstleriyle, heykelleriyle dolup taşan, maddesiyle ve ruhuyla çarmıha,çivilenen câmiler gördüm.*

Bana *Buhara'da, Mir Arap Medresesi Müderrisi*, 16. yüzyılda yapılan büyük medresenin geçmişini, Sovyet rejimine gölge düşürmeden anlatmaya uğraştı. Güleryüzlü ve cana yakın bir adamdı. *1917 İhtilâli*'nden sonra kapatılan *Mir Arap Medresesi*'ne, 1945 yılında *Şûrâlar Hükümeti*'nin yeniden açılış izni vermesini gururla belirtiyor, Sovyetler'de din ve vicdan hürriyetinin varlığını, açık kalan *Mir Arap Medresesi*'yle isbat etmeye çalışıyordu. *Medrese*'de, sadece 60 öğrencinin 7 yıl din eğitimi gördüğünü, bu öğrencilerin *Taşkent*'te 4 yıl okuduktan sonra imam çıktıklarını söylüyordu. Anlattıklarını dikkatle dinliyor ve not tutuyordum. *İmam Buharî*'nin mübârek topraklarındaydık.

Buhara bir zamanlar, üçyüz câmisi ve yüzseksen medresesi ile, bütün İslâm dünyasının gözbebeğiydi.

«Semerkand Seykal'î ruy-î zemînest»

«Buhara, kuvvet-î İslam-ı dinest»

meşhur beytini söyleyenler. *Semerkant'ı dünyanın* süsü,

Buhara'yı İslâmiyetin kuvvet kaynağı olarak göstermişlerdi. Ama şimdi, *Buhara*'da çok yaşlı müslümanların, ürkek bir gölge gibi girip çıktıkları sadece üç câmi açık. Tarihî eserlerden sadece ikisini *Unesco* koruyor. Bir kaçına da turistik açıdan Sovyet Hükûmeti el uzatmış.

Mir Arap Medresesi Müderrisi Abdulhakkar Abdülkadir, Taşkent'ten sonra 4 yıl da *Mısır*'da *El Ezher* Üniversite'nde okumuş. Ama *Buhara*'da din eğitiminde çalıştığı için devlet kendisine maaş ödemiyor 250 manat olan aylığını, halkın yardımından alıyor... 8 yıllık ilkokul eğitiminden sonra 7 yıl *Buhara*'da 4 yıl *Semerkant*'ta 4 yıl da *El Ezher Üniversitesi*'nde dinî eğitim gören, yani 23 yıl okuyan bir kimseye, din ve vicdan hürriyetini anayasasında teminat altına alan bir devlet tek kuruş maaş ödemezse netice ne olur?

Sovyetler'den, heryıl yüz veya yüzyirmibeş kişi Hacca gidiyor. Sayıyı tesbit eden ve Sovyet hacılarını herkesin dikkatini çekecek kadar pırıl pırıl elbiselerle gönderen Sovyet Hükûmeti'dir. Bazan kocaman bir vitrinde kadife bir zemin üzerine bir gömlekle bir gravatı ustalıkla yerleştiren sanatkâr bir el, nasıl dikkatleri çekerse, dünyanın dört bir köşesinden gelen ve çoğu zaman eski, basit, zevksiz kıyafetlerle dolaşan milyonlarca hacı içerisinde Sovyet hacıları da zarif kıyafetleriyle öylesine dikkat çekici olmaktadırlar.

Rus'un akıllı kafası, sanatkâr mizacı *Mekke*'de ve *Medine*'de başka ülkelerin hacılarına hep şu soruyu sordurt-

muştur:

«— Bunlar hangi milletin hacıları acaba?»

Cevap, saf müslümanlar arasında bir şok tesiri yaratmıştır.

«—Rusya'nın! Rusya'nın!.»

Yüzbinlerce hacı arasında Sovyet hacılarının mükemmel kıyafetleri, disiplinli hareketleri hep hayranlık uyandırmıştır. Böylece Rusya, müslüman ülkelerde, komünizmin amansız bir din düşmanı olduğuna dair yerleşen inancı akıllı, ince ve etkili bir yolla her yıl bir avuç hacısıyla yıkmaya çalışmaktadır.

Türkistan'da ve Âzerbeycan'da öğrendiğime göre 1917 İhtilâli'nden önce bütün Sovyet Rusya'daki câmi sayısı yirmibinin üstünde imiş. 1917 İhtilâliyle birlikte câmiler ve kiliseler kapatılmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında yeniden açılan ikiyüz câmide şimdi ibadet edilmektedir.

Bakû'de, yüreği bizim için misilsiz bir seygiyle çarpan yaşlı bir Âzeriye kaç câmilerinin açık olduğunu sordum. Büyük bir hesabın içinden çıkmaya çalışır gibi gözünün birini yumarak ve şehadet parmağını şakağına dayıyarak bir süre düşündü. Sonra biraz tereddütle cevap verdi:

«— Biiir... İkiii... Üç...»

Üçüncü câminin açık olduğundan kesinlikle emin değildi. İzmir büyüklüğündeki güzel Bakû'de, demek yalnız iki veya üç câmi açıktı.

Bir başka vesileyle öğrendiğime göre de Ruslar en az 60.000 Müslüman Türk'ün yaşadığı Leningrad'daki Leningrad Câmiini, depo olarak kullanmaya başlamışlar.

Câminin yeniden ibadete açılması için, Pakistan Büyükelçisi büyük gayretler sarfetmiş. Hayır yanlış okumadınız. Pakistan büyükelçisinin ısrarlı ricaları üzerine Sovyet Hükümeti Leningrad Câmiini Pakistan dostluğunu da dikkate alarak yeniden ibadete açmış. Bizim büyükelçiliğimiz ise «lâik düşüncelerle!» olaya sadece seyirci kalmıştır. Sovyetler'de, rejimi bugün için biraz yumuşatanların, yarın nasıl bir uygulamaya gireceklerini hiç kimse tahmin edemez.

«Görelim Mevlâ neyler: Neylerse güzel eyler!...»

TAŞKENT'TE BİR DİYARBAKIR'LI

Taşkent'te kaldığımız otelin ismi; *Özbekistan Mihmanhanası*. Özbeklerin, *«Özbekistan Mihmanhanası»* demelerine bayılıyorum. (H) harflerini gırtlaklarından çıkarıyorlar; (hâne) kelimesindeki uzun (a) yı kısaltıyor, (e) harfini de ağızlarında yuvarlıyorlar. Ben de onlar gibi, kendi kendime *«Özbekistan Mihmanhanası»*. *«Özbekistan Mihmanhanası»* diye mırıldanıp duruyorum. Mihmanhâne, Farsçada: «misafir evi» «misafir ağırlanacak yer» demek. Otel kelimesini nedense sevmiyorum. Aklıma, *Giyomtel*'i getiriyor. Kendimi gerilmiş bir yay karşısında hissediyorum.

Özbekistan Mihmanhanası, onaltı katlı büyük bir bina. Ön cephesi bir elipsin iç yüzü gibi. Misafirhanenin giriş kısmı geniş, uzun, tertemiz bir salon. *Taşkent Film Festivali*'ne yetmiş ayrı ülkeden gelen sanatçılar, rengârenk kıyafetlerile bu gösterişli salonda, birbirlerini süzerek dolaşıp duruyorlar.

Ben Taşkent'te, Özbekistan Mihmanhanası'nin o renkli salonunda bir Diyarbakırlıyla karşılaşıp kucaklaşacağımı, bin yıl yaşasam, düşünemezdim. Günlerden pazardı. Sabah kahvaltısından sonra salona çıkmıştık. Yanımda *Hülya KOÇYİĞİT*'le kocası vardı. Ayak üstü sohbetimiz uzun sürmedi. Bir ara onlar dışarı çıktılar. Yalnız kaldığımda,

yanıma otuz-otuzbeş yaşlarında bir adam mahçup ve ürkek bir tavırla yaklaştı.

«—Beğim. Siz Türkiye'den gelen mihmanlardansınız değil mi?»

— Evet Efendim.

«—Yessiriniz olayım, - Esiriniz olayım - benimle biraz konuşur musunuz?»

— Elbette konuşurum. Hem de zevkle. Sevinçle, huzurla.. «Yessiriniz olayım» diyen Türkçenize can kurban!..

Yüzüne baktım, pembe bir alevle yanıyor gibiydi. Ve alabildiğine koyu yeşil iri gözleri, insanı şaşırtacak kadar güzel kirpiklerle gölgelenmişti. İlk anda «acaba kirpikleri takma mı?» diye şüpheye düştüm. Utangaç bir erkek yüzünde, sürmeli gelin gözleri...

Salonun bir tenha köşesine çekildik. Suçlu bir insan gibi başını göğsünden kaldırmadan anlatmaya başladı:

«— Sabahleyin yüzümü yıkamak için bahçeye çıkmıştım. Babam, hayattaki - sofadaki - yerine uzanmıştı. Anam, semaveri hazırlıyordu. Taşkent Radyosun'da bir hasbihal vardı. Birden babam bağırdı: «Aman oğlum koş» dedi; «Türkiye'den gelen mihmanımız radyoda konuşuyor.» Yüzümü kurulamadan koştum. Anam da semaveri bırakıp seğirtti. Hasbihali, sonuna kadar nefessiz dinledik. Sonunda babam dedi ki; «Bütün ağrılarımı unuttum. Allaha şükrolsun. Türkiye'den babalarımız gelmiş, hemen mihmanhanaya git, kendileriyle tanış ol. Sor, soruştur. Bize Türkiye'den havadis getir!»

Buraya girince kalabalığa baktım. Allah vekil, sizlere kanım kaynadı. «Acaba Türk gardaşlarımız bunlar mı?» diye arkanıza yaklaşıp konuşmahlarınıza kulak verdim. Baktım yanılmamışım. Vallah - Billah yüreğim gürp... gürp... gürp... diye vurmaya başladı. Çok heyacanlandım. Dilim - damağım kurudu. «Acaba benimle konuşurlar mı?» dedim. o hanım yanınızdan ayrılmasaydı ben belki de size gelemeyecektim. Radyodaki hasbihalde konuşan efendi siz miydiniz?»

— Evet bendim. Taşkent Radyosu, festival dolayısıyla o sabah programında, beni de konuşturdu. Program sizi tanımama vesile olduğu için gerçekten sevinçliyim. Buralı mısınız?.

«—Hayır beğim. Biz Diyarbakırlıyız»

— Nasıl Diyarbakırlı? Özbekistan'da Diyarbakır diye bir şehir mi var?

«—Yok beğim. Biz Türkiye'deki Diyarbakır şehrindeniz!..

Babam da oralı, anam da. Ama ben buralarda doğmuşum.»

— Hiç bir şey anlayamadım. Diyarbakırlıysanız Taşkent'te ne arıyorsunuz? Kaç yıldan beri buradasınız?

«— Çok eski. Beğim, çok eski. Dedem altmış yıl kadar önce, çocukları ve geliniyle Diyarbakırdan Batum'a kaçmış. Kader de bizleri Batum'dan buraya sürükledi...»

— Peki dedenin Batum'a kaçış sebebi nedir acaba?

«— Kan dâvâsı beğim. Başınızı ağrıtmayayım, ben bu kaçışın hikâyesini babamdan belki kırk defa dinle-

mişimdir. Durur durur anlatır. «Baba yeter. Baba biliyorum» diyemem. Bir acıklı hâldir ki anlatsam akşam olur. Babam diyor ki: «Diyarbakır çok güzel bir şehirdir. Yüksek dağları, bereketli bağları, büyük ırmakları vardır.» Öyle midir beğim?

—Öyledir tabii. Diyarbakır bizim Güneydoğu Anadolu'muzun en güzel, en zengin şehirlerinden biridir. Geçmişte Türk Akkoyunlu Devleti'nin, çok uzun yıllar, baş şehri olarak kalmıştır. Siz de, bütün Diyarbakırlılar gibi tam bir Akkoyunlu Türk'ü ne benziyorsunuz. Ama bunları daha sonra konuşalım. Siz önce bana o kaçış hikayesini anlatın. Diyarbakır'ın neresindensiniz?

«—Yeminliyim beğim söyleyemem. Babam, bana Kur'âna el bastırdı. Yerin kulağı var. Söyleyemem. Düşmanlarımız duyar!...»

— Düşmanlarınız sizi, Taşkent'te mi bulacaklar?

«—Bulurlar beğim. Sizler nasıl buralara geliyorsanız, onlar da gelir bulurlar bizi. Vururlar sonra bizi...»

Şaşırıp kaldım. Altmış yıldan beri böyle bir korkuyla yaşamaları karşısında ürperdim.

— Bu korku, ölümden daha beter. Bunu aklınızdan silmeniz gerek. Şimdi ikimizin, bu salondan ay'a doğru yola çıkmamız ne kadar imkânsızsa, Diyarbakır'dan birisinin gelip burada sizi vurması da okadar imkânsızdır.

«—Paranın başı batsın beğim. Paranın yaptıramıyacağı ne var? Hani ne demişler «İnat da bir murattır». Düşmanlarımız zengin adamlarmış Kapılarında çok azaplar varmış. Şimdi babam diyor ki; «Keşke Türkiye'den

kaçmasaydık. Ölümüzü kurtlar kuşlar yeseydi. Etimiz kemiğimiz Türkiye toprağına karışsaydı.» Ama olan olmuş işte bir kere. Babam bir mecnundur beğim. Türkiye de babamın Leylâsıdır. Eğer iki ayağı birden kırık olmasıydı, gelir ayaklarınızı öperdi sizin ellerinizi değil.»

— Geçmiş olsun. Bir kaza mı geçirdi yoksa?

«— Bizim evin önünde, yaşlı bir erik ağacı var. Babam, bıldır-Geçen sene-merdiven kurup ağaca çıkmış. Olacak iş mi beğim? Başı fırlanmış, yere düşmüş. Bismillah iki ayağı birden kırılmış. Alçıya koydular. Hekimler zor tutar diyorlar. Yürüyebilseydi arı peteğine bile sinnenseniz sizi bulurdu. Babam diyor ki; «Türkiye dünyanın en güzel toprağıdır.» öyle midir beğim?

— Öyledir tabii. Türkiye'nin taşına toprağına can kurban.Türkiye'yi size uzun uzun anlatırım. Ama önce, siz bana Batum'a kaçışın sebeplerini ve hikâyesini anlatın bir kere!..

İri yeşil gözleriyle beni bir kere daha süzdü. Sonra, başını sağa-sola sallıyarak göğsündeki nefesi boşalttı:

«—Yok, olmaz! Yeminliyim ben...»

Koluna girip dışarı çıkardım. Mihmanhananın bahçesinde yanyana oturduk. Ona güven vermek için söze başladım. Diyarbakır-Ankara arasının belki bin kilometreyi bulduğunu, Diyarbakır'a gidip gelmediğimi, kimseyi tanımadığımı, o şehirde bir milyona yakın insan yaşadığını ve altmış yıldan beri belki bin cinayet işlendiğini Batum'a kaçışa yol açan cinayetin ise, çoktan unutulmuş olabileceğini söyledim.

— Bana isim vermeyin, dedim. «Yemininize bağlı kalın. Yalnız kırk defa dinlediğiniz o kaçış hikâyesini anlatın. Bunu sadece meraktan soruyorum. Kaçışın yolunu yordamını öğrenmek için değil!» dedim.

Birden yüzü değişti. Titrek bir sesle kesik kesik konuşmaya başladı:

«—Özür istiyorum beğim. İnsan vatanından kaçar mı? Allah düşman başına vermesin. Hayvanlar bile kendi toprağının uzağında yaşıyamıyor.»

Gözelleri doldu. Sonra iplik iplik ağlamaya başladı:

«— Bıraksalar ya! Bıraksalar ya! «Bize yol verin Batum'a gidelim» diyoruz, bırakmıyorlar. Ben Taşkent'ten 100 km. uzakta çalışıyorum. Her sabah 100 km. git. Her akşam 100 km gel. Dayanılır mı hiç beğim? Beni Taşkent'te çalıştırın diyorum «Olmaz!» diyorlar. Bizi Türkiye'ye bıraksınlar, vallah billah toprakları öpe öpe geliriz beğim. Toprakları öpe öpe!..»

Bir süre sustu. Sonra hep uzaklara bakarak anlatmaya başladı:

«— Anam dizlerine vura vura; «İki» tarlanın gurbanıyaam. İki tarlanın yetimiyeeem.» diye sallanır durur. Çünkü anamın da Diyarbakır'da hem anasını, hem babasını öldürmüşler. Dedemde birlikte Batum'a kaçtıklarında anam 9-10, babam da onbeş yaşlarında imiş. Anamla babam amca çocukları...»

Ondan dinlediklerim mükemmel bir roman olabilirdi. Nefes kesen bir senaryo haline gelebilirdi:

«—Beğim Allah vekil, suç bizimkilerde. Önce dedemin

ağabeyi karşı taraftan bir civan adamı, nâhak yere, kuş gibi vurup öldürmüş. Sonra onlar bizden bir kişiyi vurmuşlar. Bizimkiler onlardan ikinci bir can almışlar. Düşmanlarımız bir geceyarısı dedemin evini basmışlar. Maksatları dedemi öldürmekmiş. Kapıya dedemin küçük kardeşi çıkınca kurşunları o yemiş. Ölenin karısı, aynı zamanda anamın anası, vurulan kocasının üzerine kapanmış. Karanlıkta kurşunlar onu da delik deşik etmiş. Anam o zamanlar 9-10 yaşlarında imiş. Anasız-Babasız kalmış. Dedem, güzel sesli bir Hafız-ı Kelâmmış. Düşmanlarımız haber salmış ki, «Onu da, oğullarını da ortadan kaldıracağız..» Oğullarından biri dama düşen, diğeri öldürülen neneme, inme inmiş. Dedem bakmış ki kurtuluş yok. Kaçmasa memleketten, ya ölecek ya öldürecek. İslâmda, öldüren de büyük vebâlde, ölen de. Dedemin bir gözünden öteki gözüne emanet edemediği iki oğlu varmış; Biri babam, ötekisi amcam. Dedem bir gece, yanına iki oğluyla, kendi yerine vurulan kardeşinin kızını alıp memleketten kaçmış. Hiç kimseye ama hiç kimseye haber vermemiş. Önce Erzurum'a kaçmışlar. Erzurum'dan Artvin'e gelmişler. Hanlarda ve yollarda tam bir ay sürünmüşler. Bit, hastalık ve eşkiya korkusuyla geçen günlerden sonra Artvin'de nefes almışlar.Dedem, Batum'a kaçmak için yalvarmadık kayıkçı bırakmamış.»

—Niçin Batum'a kaçmak istemiş?

«—Düşünmüş ki, Türkiye'nin neresine gitse düşmanları bir gün gelir, kendisini de oğullarını da vurur. Ama bir yıl sonra, ama beş yıl sonra. Başka çaresi yok.

Umut Batum'da. Beğim eskiden Batum Türk toprağındaymış. Batum'la Artvin arası da 10-15 kilometre ya çeker ya çekmez.

Dedem, nenemden kalan bir altın gerdanlığa, bir kayıkçıyı razı etmiş, bir gece yarısı yola çıkmışlar. Şafak sökerken Batum toprağına düşmüşler. Eskiden Batumlu Tüccarlar Türkiye'ye gazyağı ve çay şekeri getirip satarlarmış. İşte o tüccarlardan Hacı Sefer isimli biri Trabzon'da dedemle tanış olmuş. Dedemle birlikte Diyarbakır'a gelmiş. Onbeş gün dedemin misafiri olmuş. Adam oralardan yazma divanlar ve Kelâm-ı Kadimler topluyormuş. Çok dindar bir adammış. Dedemi çok sevmiş. Kan kardaşı olmuşlar. Dedeme çok yalvarmış. «Gel seni Batum'a götüreyim demiş; bu güzel ses sende varken, sen Batum'da Paşalar gibi yaşarsın» demiş. Dedem yok demiş, her çiçek kendi toprağında açar. Gel zaman, git zaman bu kan davası ortaya çıkınca, dedem kurtuluşu o kan kardaşının yanına kaçmakta bulmuş. Batum'a Sellem Seyit gidilir mi? Dar günlerinde lâzım olur düşüncesiyle on reşat altını almış. Eşkiya korkusundan altınları, ayakkabı tabanlarını alt taraftan oyarak; üstünü kalın bir köseleyle kaplayarak güzelce saklamış. Beş Reşat altını bir ayakkabısının tabanında, beşi de öteki ayakkabısının tabanında. Rahmetli derdi ki «Siz benim bu fakirliğime ne bakıyorsunuz. Vallah-Billah ben aylarca Reşat altınları üzerinde yürümüş bir adamım.»

Neyse, Takdir, tedbiri bozuyor beğim. Dedem iki oğlu, bir kız yeğeniyle Batum toprağına düşerdüşmez, yakasını

Jandarmanın eline kaptırmış, Üç gün üç gece dayak yemişler.»

— Niçin?

«—Urus, «Siz niye geldiniz?» diyormuş. Kavli kararınız ne? Casus musunuz? Dedem: «Ağalar hâl-vaziyet böyleyken böyle. Çoluk-çocukla casusluk mu olur? Casusluk kim, biz kim? Biz canımızı kurtarmak için buralara kaçtık. Benim burada bir kan kardaşım var. Ben ona geldim...» Demiş. Onlar da, «Canınız Cehenneme» diye Dedemi ve büyük oğlunu tutup mapusa atmışlar. İtin bile yatmıyacağı yerlerde tam altı ay çürümüşler. Babamla anamı da yetimhaneye yerleştirmişler. Sonra araya Hacı Sefer girmiş. Yalvar, yakar, rica, minnet bizimkiler serbest kalmışlar. Dedem, hapishanede, elbiselerinin dikiş yerlerine varıncaya kadar, zibil gibi bitlendiklerini anlatır dururdu...»

—Sonra?

«— Mapusdan çıktıktan sonra, bizimkilere Batum'da, bir büyük bahçeli ev vermişler.Dedem bolşevik rejimden çok korktuğu için, tutmuş o tabanlarında beşer altın bulunan ayakkabılarını, bahçesindeki bir büyük ağacın tam on ayak kıble tarafına gömmüş. Diyeceksin ki, «Altın hiç toprağa gömülür mü?» Rejim bolşevik rejimi beğim... Bütün kuyumcular kapanmış. Bütün dükkanlar devletin. Mal-Mülk devletin. Altını kime bozduracak? Altınla ne satın alabilecek? Yakalandı mı ömrü mühürlenecek. Bir de, «Bu altınları sana kim verdi, niçin verdi?» sorusuna devleti inandırmaya ter dökecek. Uzatmıyalım bir gün dedemi ve

büyük amcamı gelip evden almışlar. Birini orman işlerinde, ötekisini de köprü ve yol yapımında çalıştırmak üzere alıp götürmüşler. Dedem, tam üç ay sonra Batum'a döndüğü zaman dehşetten donmuş kalmış. Çünkü, evinin büyük bahçesinin, geniş bir caddeye katıldığını, bütün ağaçların kesildiğini, ortada hiç bir iz kalmadığını dili tutularak görmüş. Dedem derdi ki, «Cadde toprak olsaydı ve ben de altınların yerini bilseydim yine eşebilmezdim. Nasip bir kuştur. İstediği dala konar.»

Dedemi asıl yıkan, büyük amcamın, Batum'da, ince hastalıktan şehîd gitmesi olmuş. O da meraklı bir hikâyedir ki, yürek dayanmaz. Dedem bir kaç yıl sonra, babamla anamı evermiş. Ben doğduktan sonra dedeme yeniden can gelmiş. Yıllarca O'nun koynunda yatmışım. 1950 yılında vefat etti. Bir üzüm reyonunda işçiydi. Onun vefatından sonra Stalin binlerce Batumlu'yu buralara sürdü. Dedem iyi ki o zaman sağ değildi. Babamın acısını, bir de o yaşayacaktı.»

Bütün bunları bana anlatan, bir kan davası yüzünden Diyarbakır'dan Batum'a kaçan o güzel sesli adamın ağırbaşlı, duygulu torunudur. Yetmiş yaşında mevya ağacına tırmandığı için düşüp; iki bacağını kıran da, o güzel sesli adamın *Taşkent*'te yaşayan tek oğlu... Babasıyla birlikte Diyarbakır'dan kaçarken onbeş yaşlarında olan çocuk...

Kaçış hikâyesi bittikten sonra sustu. Bu sükut bana altmış yıl kadar uzun geldi. Söze yine o başladı.

«—Beğim babam diyor ki, «Hele sor onlara Diyarbakır

niçin karışmış?»

—«Siz Diyarbakır'ın karıştığını nereden biliyorsunuz?

«—Gazeteler yazıyor beğim. Radyolar söylüyor. Diyarbakır niçin karışmış?»

— Bir yanlışlık var. Diyarbakır karışmadı, karıştırıldı. Karışmak başka, karıştırılmak başka.

«—Peki Diyarbakır'ı kim karıştırdı?

— Türk'e ve İslâma düşman olan yabancı devletler!..

«—Hay o devletlerin başı batsın!

— Bakın şimdi ben, mes'elenin esasını, ruhunu, kökünü, özünü size çok kısa bir şekilde anlatayım. Siz de bunları hem babanıza hem de burada bu konuyla ilgilenen bütün arkadaşlarınıza anlatırsınız. Tamam mı?

Diyerek, Şeyh Said ayaklanmasının iç yüzünü açıkladım. İngilizler'in, Musul ve Kerkük Petrolleri için Şeyh Said'i ayaklandırdığını belirttim. Biz, bu beyinsiz ayaklanmayı bastırmak için çırpınıp dururken İngilizlerin, Musul'da ve Kerkük'te halk oylamasına gittiklerini, dünya kadar para sarf ederek, akıl almaz baskılara, hilelere baş vurarak o bölgeden «Biz Irak'a bağlanmak istiyoruz!» diye karar aldıklarını sonra da bu karara dayanarak Musul ve Kerkük'ü Milletler Cemiyetinde bizden koparduklarını söyledim.

Şeyh Said'in Diyarbakır'da kurulan mahkemede «Bizim en büyük düşmanımız İngilizlerdir!» dediğini hatırlattım.

Dün devletimize baş kaldıranların elinde pırıl pırıl İngiliz silahları vardı. Bugün, Türkiye'yi karıştırmak is-

teyen kuş beyinliler, Kalaşinkoflarla kan döküyorlar dedim.

Beni çok büyük bir dikkatle dinledi.

Bütün ihanetlere rağmen, Türkiyenin büyük gelişmeler içinde olduğunu çeşitli örneklerle ortaya koyduktan sonra sözü bağlamak istedim:

— *Türkiye* artık sanayileşen bir ülke. Dün toplu iğnemizi bile dışarıdan alıyorduk; bugün uçağımızı bile kendimiz yapmaya başlıyacağız. Dün, Avrupa'nın tam bir açık pazarıydık. Bugün *Avrupa* malları seviyesinde mallarımız var. Dün, *Avrupa'*nın mal sattığı Ortadoğu'ya gözlerimizi kapamıştık. Bugün Ortadoğu'nun lideriyiz, hem de Ortadoğuya sanayi malları ihraç ediyoruz. Bazı büyük devletler, *Türkiye*'nin güçlenmesinden endişe duyuyorlar. *Türkiye'*yi kendilerine muhtaç etmek istiyorlar. Millî birliği tarımı, sanayii kuvvetli bir *Türkiye*'nin bölünmesi, yıkılması mümkün mü?»

«—*Mümkün değildir. Beğim.*»

«—İşte bu basit gerçeği devletimizin ve milletimizin düşmanları da çok iyi biliyorlar. Şimdi dikkat ediniz: *Türkiye'nin bütün enerji kaynakları Doğu Anadoludadır.* Büyük ırmaklarımız Doğu'dadır. Büyük barajlarımız Doğu'dadır. Yeni *Karakaya* ve *Atatürk Barajları* da Doğuda yapılmaktadır. Hayvancılığımız Doğu'dadır. Zengin maden yataklarımız Doğu'dadır. *Aşağı Fırat Projesi*'yle *Harran Ovası*'nı suladığımız takdirde Türkiye bütün *Ortadoğu*'yu besleyecek güce sahip olacaktır. Velhasıl *Doğu Anadolu, Türkiye'nin şah damarıdır. İşte, asırlardan beri*

bizim kanımıza ekmek doğruyan işgalci devletler, şimdi bu şahdamarımızı kesmek istemektedir. Maksat, *Musul-Kerkük* petrolleri gibi Doğu Anadolu'muzun enerji kaynaklarını sömürmektir.

— Dün, Şeyh Said'in elinde İngiliz silahları vardı. Bugün, Doğu'da kan dökenlerin elinde Kalaşnikof tüfekleri, Çin otomatik silahları...»

«—Hay o Kalaşnikof tüfeklerini verenin de, tutanın da, atanın da Allah belâsını versin!»

— Tuzak dünkü tuzak. oyun dünkü oyun.

Bu bakımdan Türkiye'de sokaklara dökülüp, «Kahrolsun emperyalizm. *Doğu'ya hürriyet!»* diye bağıranlar, kan dökenler, bir zâlim emperyalizmin kayıtsız-şartsız yeni uşaklarıdır. Hürriyetlerimizin zâlim Ebû Lehepleridir.

Kalktık. Benden ısrarla, bir isteğimin olup olmadığını sordu. «Üzerimde bir yâdigârının kalmasını» çok istiyordu. Âzeri Türküleri'ni çok sevdiğimi, *Râşit Baybutof*'tan veya *Zeynep Hanlarova*'dan bir plâk bulabilirse çok sevineceğimi söyledim. Ona güzel bir Kur'an-ı Kerîm hediye ettim. Ayrılırken kucaklaştık.

O günün gecesinde, saat 24 sularında odamın kapısı çalındı, karşımda yemyeşil gözleriyle gülümsüyordu. Gecenin yarısında çıkıp gelişine şaşırdım. Elinde iki büyük Âzeri plâğı vardı:

«—Bunları sizin için getirdim. Çok aradım; Raşit Baybutof'dan bulamadım. Depolarına kadar gittim sordum. Baybutof yok. Hanlarova var. Size yadigârım olsun.

Sesini daha da kısarak, başını omuzları içine çekerek devam etti:

— *Kardaşım dedi ki sakın gitme, başımıza iş açarsın. Ama ben dinlemedim geldim. Eğer bunları bu gece size getirmeseydim, sabaha kadar gözüme uyku girmeyecekti...»*

Sonra birden eğildi, sağ elinin parmaklarıyla ayakkabılarımın üstünü birkaç defa sıvazladı. Geriye çekildim:

— Durun! Dedim. Ne yapıyorsunuz öyle? Yapmayın Allahaşkına!

Yüreğime bir avuç ateş gibi düşen cevabını ebediyyen unutmayacağım:

«— Babam dedi ki; «Ben o dinlediğin adama kurban olayım!.. Ayakkabılarının üzerinde belki Türkiye'nin tozu toprağı vardır. Git elinle onun ayakkabılarının tozunu al. Sonra parmaklarını getir gözlerime sür... Ömrümün sonunda, gözlerimde Türkiye'nin tozu-toprağı olsun istiyorum!..»

Sesi titriyordu. Güzel yeşil gözleri çoktan bulutlanmıştı. «Allahaısmarladık» bile diyemeden çekip gitti. Dondum kaldım. Odamın kapısını bir süre örtemedim.

Taşkent'te Diyarbakır'ın yiğit evlâdı, vatansever evlâdı Süleyman Nazif'in o güzel, o yiğit yüreğiyle yaşayan, Türkiye ve Türklük sevdalısı Diyarbakırlılar'ı, bütün hemşehrilerine bütün Türkiye'ye saygıyla takdim ediyorum.

TAŞKENT TİYATROSU'NDA MÜTHİŞ BİR OYUN: CAN FEDA

Taş işlemeciliği, ağaç oymacılığı, duvar ve tavan süsleri, yüzde yüz Türk-İslam Sanatı'nın özellikleriyle gülümseyen Taşkent Tiyatrosu'nda, rehberimiz gururla anlatıyor:

«...Biraz sonra müthiş bir oyun göreceksiniz. Özbek Tiyatro Sanatçıları, tam beş yıldanberi, bu eseri sahnelerimizde başarıyla oynayıp alkış topluyorlar!»

Merakla sordum:

«— Beş yıldan beri mi dediniz?

«— Evet! Beş yıldan beri!. Bizde tiyatroya çok önem verilir. Biz, 2. Dünya Savaşı'nda bile, tiyatrolarımızı kapatmadık. Hattâ hem cephede savaşıyor hem de cephe gerisinde tiyatro binalarımızı yapıyorduk. İşte bu gördüğünüz bina da, o savaş yıllarında tamamlandı. Tiyatroyu, sinemayı, baleyi, edebiyatı, cemiyetimizden alırsanız, biz boş bir elbiseye benzeriz. Biz sanata çok önem veririz..»

Söylediklerine yabancı değildim. Türkiye'de çeşitli kalemlerden, belki kırk defa okumuştum; *«... Sovyetlerde sanata çok önem veriyorlar. Sanatçı, orada daima saygıyla anılıyor. Şairler, hikâyeciler, roman ve tiyatro yazarları, sahne ve perde sanatçıları... devletin gözbebeği gibidirler»*

«Sanatçılar, Sovyetler'de âdetâ yeni bir sınıf meydana getirmişlerdir! Ülkede en rahat yaşayanlar, en güzel evlerde oturanlar, en çok seyahat edenler ve dünyanın çeşitli devletlerinde, Sovyetler'in gurur bayrağını, gönüllerde dalgalandıranlar onlardır!..»

Yazılanların, bir bakımdan doğru olduğunu biliyordum. Onun içindir ki, *Taşkent*'te *Moskova*'da, *Bakû*'de gördüklerim beni şaşırtmadı.

Bizde, inanmış halkın camilerimize ve bütün mukaddeslerimize verdiği değer ne ise, *Sovyetler*'de de bütün rakipsiz iktidarların, sanata ve sanatçıya hazırladıkları imkân, biçtikleri değer de odur!..

Çünkü *Sovyetler*'de sanat, kayıtsız - şartsız devletin emrinde ve rejim içindir. Rejim, yani Marksist iktidar, «devletin kuvvetini» «iç ve dış düşmanların ihanetini», «faşizmin dehşetini», «liderlerin bitmez-tükenmez himmetini», «*Komünist Partisi*'nin (misilsiz) değerlerini..» hep sanatın ve sanatçının yardımıyla halka inandırmaya çalışıyor.

Bizde, siyasî partiler, iktidar olabilmek için, nasıl çeşitli vaadlerle halkın gönlünü kazanmaya ve halka yakın görünmeye çalışıyorlarsa, *Sovyetler*'de de, parti iktidarları, kendilerini halka, sahnelerle, perdelerle, ekranlarla, ve hünerli kalemlerle sevdirmeyi plânlıyorlar.

Bizde, iktidar için, seçmen vatandaş ve delege ne ise, *Sovyetler*'de de kuvvetli iktidarlar için sanat ve sanatçı o!..

Sovyetler'de, sanat ve edebiyat, iktidarın emrinde

olduğu müddetçe, altın yumurtlayan bir tavuktur. Hangi *Sovyet İktidarı* altın yumurtlayan bu tavuğu aptalca kesebilir? Ama şunu da belirtmeliyim ki, orada, *rejime ayak uyduramayan, rejime ve iktidara alkış tutamayan sanatçı, ya akıl hastasıdır!. yahut vatan haini!* Âkibetini yazmaya gerek var mı?

Taşkent'te bir sıcak tiyatro salonunun, bize ayrılan birinci sırasında, perdelerin açılmasını beklerken, kafamdan bunları geçiriyorum: Fakat dikkatimi çeken bir şey var: bu «Müthiş oyun» çok az bir seyirci önünde oynanacak. Salonun dörtte biri bile dolu değil. Sağımızda solumuzda, arkamızda oturan Özbek gençleri, her baş çevirişimizde, bizi gülümseyerek süzüyorlar, gözbebekleriyle bizi defalarca öpüyorlardı. Derken «Müthiş oyun» başladı...

Işıklar söndü. Zifiri karanlıklarla beraber, sayısız kurt köpeklerinin korkunç havlamaları, büyük hoparlörlerden boş salonu birdenbire doldurdu. Çığlıklar koptu. Ürperdim. Ayaklarımı, oturduğum koltuğun altına, birdenbire çekmişim. O vahşi köpeklerin, pençeleri yüzümüzü, sivri dişleri bacaklarımızı parçalayacak sandım. Köpeklerin birbirine karışan azgın havlamaları bir süre devam etti. Sonra, sahnenin arka tarafındaki büyük beyaz perde yavaş yavaş aydınlanmaya başladı. Perdeye, dikenli tel örgülerin o belki yüzlerce, binlerce defa karmakarışık çemberler çizen kara görüntüleri düştü. Bir kaç soluk ışık, bu tel örgülerin önündeki kulübelerde nöbet tutan miğferli-silahlı nöbetçilerin üzerine ulaştı. Anladım ki, çok sıkı emniyet tedbirleri alınmış, dehşet verici bir kışla

veya cephanelik karşısındayız. Sonra, salona kaz adımlarıyla giren bir Alman subayı, kulübelerinde put gibi duran nöbetçilerin önlerinden geçerken onların sağ kollarını bir ok gibi omuzları hizasına fırlatarak verdikleri selâma aynı disiplinle ve yüksek sesle karşılık verdi:

— Hayl Hitler!..

— Hayl Hitler!..

— Hayl Hitler!..

.....

Alman subayının pırıl pırıl siyah çizmeleri, ütülü kilot pantolonu, mağrur yüzünü daha da esrarengiz bir hale sokan ve âdetâ burnunun üzerine düşen şapkasının küt siperliği ve sağ kolu üzerinde taşıdığı kocaman bir gamalı haç, sanki hep, «Hayl Hitler! Hayl Hitler!» diye çığlıklar koparıyordu.

Subay, nöbetçilerine, gürleyerek emirler yağdırdı:

«— Esirleri getirin!» Durmayın!.. Koşun!.. Acele edin!..»

İyi giyinmiş, iyi beslenmiş, iyi silahlanmış iriyarı birkaç Alman askeri, sahneden koşarak çıktılar ve biraz sonra, ufak-tefek yorgun-argın, saçları-sakalları birbirine karışmış, silahları ellerinden alınmış, kılık-kıyafetleri pejmurde üç Özbek esirini, ite-kaka kumandalarının önüne getirdiler. Biraz sonra zâlim bir sorgu başladı. Alman subayı, esir Özbekler'den, Rus kuvvetlerinin yerini, gücünü, nerede ve nasıl taarruza geçeceklerini öğrenmek istiyordu.

Birinci esir susarak, bütün soruları cevapsız bıraktı. Sonra dişlerini ve yumruklarını sıkarak kumandanın

yüzüne tükürürcesine haykırdı:

«—Faşist! Faşist! Beni konuşturamazsın!..»

Mağrur ve zâlim kumandan, nöbetçilere emretti:

«—Atın bunu dışarıda aç bırakılan o kurt köpeklerinin önüne!..»

İki Alman askerinin, sürüklercesine huzurdan çıkardıkları esir Özbek, tel örgülerin arkasına itilince, yüreklerimizi, yine o kurt köpeklerinin kızgın havlamaları parçaladı. Zavallı Özbekin, tüylerimizi diken diken eden korkunç çığlıkları, köpeklerin homurtuları arasında eriyerek kayboldu.

İkinci esir Özbek, Rus kuvvetleri hakkında bilgi vermekten ve arkadaşının âkibetine uğramaktansa, koyun cebinde sakladığı tabancasını kendi alnına dayayıp intihar etmeyi daha uygun buldu. Ve intihar etti.

Üçüncü esir, nişanlı bir Özbek'ti. Alman subayı, onun nişanlı olduğunu biliyor. Sorulara doğru cevap verdiği takdirde, serbest bırakılacağını, para-pul sahibi olacağını, köpeklere yem olmaktansa, köyüne döneceğini ve güzel sevgilisine kavuşacağını hatırlatıyor. Sesi yumuşak sıcak ve iç gıcıklayıcı.

Güçsüz ve çaresiz kalan son esir, sevgilisinin aşkı uğruna, yavaş yavaş konuşmaya başladı. Anlattı, anlattı, anlattı! Sahne perdesi, onun ihanet dolu açıklamaları üzerine, bir giyotin gibi inerek ruhumuzu karartmaya devam etti.

İkinci perde açıldığı zaman kendimizi sade ve temiz bir Özbek evinin içinde bulduk... Karşımızda yaşlı bir anne

ve baba var. Oda, bizim kasaba evlerimizin oturma odalarından farksız döşenmiş. Duvarda bir gaz lambası odayı aydınlatıyor. Bir köşede, minder üzerinde tombalak bir genç kız oturmuş. Almanlara esir düşen, fakat *«ser»* yerine *«sır»* veren o üçüncü Özbek'in nişanlısıydı bu. Annesinin ve babasının bütün tesellileri, yüzündeki hüzün çizgilerini birazcık olsun yumuşatmıyor, aksine, nefreti gittikçe artıyor. Hattâ o kadar ki, bir ara kendisini bir somunla istemeye gelen ve yere diz çökerek oturan yeni bir delikanlının evlenme teklifine öfkeyle *«Hayır!..»* diyor. *«Hayır!» «Hayır!»*.

Genç kız *«Faşist»* nişanlısının, alnına sürdüğü lekeyi temizlemek için, cepheye koşmayı, asker olmayı, Almanlarla çarpışmayı, evliliğe tercih edecek. Ve sonra asker elbisesini giyerek, mavzerini göğsüne bastırarak savaş hatlarına koşacaktır.

Üçüncü perde, Özbek ve Rus kadın askerlerin beraberce nöbet tuttukları askerî birliklerden birinde geçiyor. Otomatik silahlarla hazır-tetik duran genç kızlar, marşlar söyleyerek, şarkılar çağırarak vazifelerini korkusuzca yapıyorlar. Faşist Almanlar'a karşı korkusuzca çarpışan, nöbet tutan kızlar, kadınlar cephesi!

Fakat o da ne? Alman esir kampından her nasılsa kaçan o üçüncü esir Özbek, düşe-kalka kendilerine doğru yaklaşıyor. Birdenbire iki nişanlı karşıkarşıya kalıyorlar. Erkek, büyük bir sevinç ve yepyeni bir güçle, sevgilisine koşmaya hazırlanıyor. Ama genç kız otomatik silahını âni bir hareketle nişanlısına doğrultup bağırıyor:

«—Dur!. Yaklaşma faşist köpek!.. Seni öldüreceğim!..»

«—Dinle beni! Ben faşist değilim! Seni seviyorum! Herşeyi sana kavuşmak için yaptım!..»

—Hayır!.. Sen bir faşistsin! Seni dinlemiyorum. Seni öldüreceğim. Çünkü sen faşist Almanlar'a sır verdin!»

Sonra, mavzerindeki bütün kurşunları, gözünü kırpmadan nişanlısının göğsüne boşaltıyor. Tetiğe bastıkça gülümsüyor, bastıkça gülümsüyor, bastıkça gülümsüyor... Artık rahat ve gururludur. Derken, Almanların o esir kampından kaçıp kurtulabilen başka esirler koşarak geliyorlar.

«—Aman» diyorlar, *«Ne yaptın? Nişanlını niçin öldürdün?*

«—O bir faşistti. Almanlara sır verdi. Faşizme hizmet etti. Onun için öldürdüm.»

«—Hayır! Hayır! O bir faşist değildi. Bir Özbek faşist olabilir mi? O, faşistlere hiçbir sırrımızı açmadı. Sırf sana kavuşabilmek için Almanlar'a yalan bilgiler verdi. Söylediklerinin hiçbirisi doğru değildi!» diyerek dizlerini dövüyorlar.

Bu açıklamalar üzerine, genç kız, büyük bir sarsıntı geçiriyor. Çılgınlara dönüyor. Geliyor, al kanlar içinde yatan zavallı sevgilisinin ölüsü başında yüreklerimizi parçalayan bir ağıt söylemeye başlıyor. Salonu çın çın dolduran ince, uzun kanlı bir ağıt!

Aman Allahım, gözlerime inanamıyorum. Genç kız ağıt söylerken, yüreğine en az on kurşun yiyerek ölen o

mâsum Özbek, birdenbire doğruluyor. Sol dizini yere koyarak, sağ ayağını bir adım öne atıp toprağa sertçe basarak, başını gururla gökyüzüne dikiyor. Sağ kolunu kırmadan, öne yukarıya uzatarak ve kanlı parmak uçlarını havaya çevirerek bir kahramanın tunçtan heykeli gibi duruyor. Ve perde, yavaş yavaş ininceye kadar sevgilisinin ağıtını hareketsiz ve mağrur bir yüzle dinliyor.

Özbekler'e tam beş yıl gösterilen bu oyunu, doğrusu hiçbirimiz beğenmedik. Çünkü oyun, orta okul öğrencilerinin sene sonunda verdikleri temsillere benziyordu. Sanki bir miting meydanında slogan yağmuruna tutulmuştuk. Eserleri Devlet Tiyatrolarımızda oynanan Ali Yürük'le gözgöze geldik. Yüzüme; «*Zaten başka türlüsü olamazdı! Güdümlü tiyatrolarda önemli olan sanat değildir; siyâsettir. İdeolojidir!.. Slogandır!..*» anlamında bakıp başını salladı.

Acaba bu kabil oyunlar, sadece *Özbekistan*'ın *Taşkent* şehrinde mi sahneye konuluyordu? Meselâ *Moskova*'da durum bir başka türlü müydü? Bu sorunun cevabını *Haldun Taner*'in «*DÜŞSEM YOLLARA YOLLARA*» kitabından vermek istiyorum. *Taner* de söze, umumi kâideyi bozmayarak başlıyor: «*...Gidip gelenler, hep söyler dururlar. Ama insan kendi görünce daha iyi inanıyor. Yeryüzünde, Sovyetler Birliği kadar sanatçıya, bilim adamına pâye veren başka bir ülke, galiba gerçekten yok*».

«*Sanatçıya karşı gösterilen bu olağanüstü saygı, galiba Moskova'yı güzel ve sevimli yapan şeylerin başında geliyor.*»

Haldun Taner, bu hayranlığını, «DÜNYAYI SARAN ON GÜN» isimli oyunu sahneye koyan Rus rejisorü Yuri Lubinof'a da ulaştırarak gördüklerini biraz dağınık bir kelime yığınıyla şöyle ballandırıyor:

«...Lubinof, Rus Tiyatrosu'nda, iki-üç örnekten biri. Genel olarak Rus Tiyatrosu'nun, Lubinofun temsil ettiği ince eler, sık dokur, estetik, olgunluk, zengin muhayyile ve mükemmel icra örneği rejisi hizasında olduğunu iddia etmek de yanlış olur.»

Şimdi *Lubinof*'un *«zengin muhayyilesi» «ince eler sık dokur estetik olgunluğu»*, oyunu sahneye acaba nasıl uygulamış diye merak mı ediyorsunuz? Haldun Taner'e kulak vermelisiniz. Size diyecektir ki;

«Lubinof'un oyunu, Lenin'in Sovyet ihtilâlinin başlangıcında söylediği kendi sesinden alınmış sözleriyle başlıyor. Doküманter tiyatrosunun verilerini kullanan bu ilk tabloda Lenin'in nutuk söyleyen resimleri yan ve arka balkonların düzeyine yansıtıyor. Bu doküманter sahneyi expression corporella ûslubunda vücut ifadesine dayanan sözsüz ve sembolik bir sahne takip ediyor.

Rusya'yı yer yer kıpırdatan ihtilâl alevleri, ustaca aydınlatılmış ve alev biçiminde kıpırdayan, yükselen alevlerle veriliyor.

Sahne deliklerinden yukarı doğru yükselen bu alevler (eller) kara giysili, kara ruhlu güçler tarafından bastırılmak, söndürülmek isteniyor.

«İhtilâlin sembolü olan kırmızı taytlar giymiş bir genç kız, kor halinde bir ateş gibi dinamik, baş döndürücü,

sür'atli hareketlerle sönmeye yüz tutan bu alevleri bir bir tazeliyor. Yeniden parlatıyor. Kendini tutmaya çalışan kara ruhlu, kara giysili güçlerle boğuşuyor, sonunda onları hareketsizliğe götürüyor.» Oyunun bundan sonraki sahnesinde, Sosyal Demokratlar'ın son Polanski Hükûmeti'nin icraatı, yine bir parodi ve kabare şeması içinde sunuluyor. Bütün oyun boyunca, her sahneyi birbirine dörtlü koronun şarkıları bağlıyordu. Oyun başladığı gibi, yine Lenin'in sözleri ve projeksiyonlarla kapandı.

Bu oyunu Genco Erkal'ın Sermet Çağan'ın da görmesini ne kadar isterdim. Aynı anda Moskova'da davetli olarak bulunan Fazıl Hüsnü Dağlarca da bu oyunun çok etkisinde kaldı!.»

Görülüyor ki, *Taşkent*'te sahneye konulan temsille *Moskova*'da halka sunulan oyun arasında, sadece t*eknik farklılıklar* var. Ama her iki oyun da «iktidar politikası çerçevesinde ve katı ideolojik bir anlayışın boyunduruğu altında!» Şimdi bir ân için düşünebilir miyiz:

Sovyetler'de Stalin devri bittiği için, O'nun bütün heykelleri yere yıkılmadı mı? Stalin'i alkışlayan tiyatro eserleri sahnelerden çekilmedi mi?

«Beni Stalin yarattı» diyen ve kanlı diktatörün ölümüne, önce ağıtlar döktüren *Nâzım Hikmet* bile, daha sonra yine verilen emire uyarak *«Stalin'in kâğıttan, taştan, tunçtan resimleri ve heykelleri altında ezildiklerini»* yazmadı mı? *«Stalin'in pos bıyıklarının çorbalarının içine bile girdiğini»* tiksintiyle söyleyip yeni yerine oturmadı mı? *Sovyetler*'de, *Stalin'e* karşı takınılan tavır, günün birinde

başkalarına karşı takınılırsa, Rejisör Lubinof'un adı anılır mı dersiniz. Lenin'in sesi ve görüntüleri tiyatro salonlarını doldurabilir mi acaba?

Federal Almanya ile *Sovyetler* arasında bir dostluk antlaşması imzalanırsa, *Taşkent Tiyatrosu*'ndaki o *«Müthiş oyun»* seyircilerine perdelerini açabilir mi?

Gerçek sanat anlayışından uzak, fakat iktidar politikasına yatkın oyunların alkışı bol, ama ömürleri daima kısa olmuştur.

Sovyetler'de muhalefet yoktur. Orada, iktidarın ve rejimin emrinde çalışan sanatçı *«Halk kahramanı'»*dır. Göğsü, *orak-çekiçli* veya *kızıl yıldızlı* altın madalyalarla süslüdür!

Bizde ise, iktidarın yanında olan sanatçıların adı *«Besleme»*dir! Rejimi savunan kalemler ve sanatçılar da, emperyalizmin ve sömürünün yerli işbirlikçileri!.

Türkiye'de sansür denildi mi, soluğu *Danıştay*'da alanlar, Sovyetler'de bütün sanatçıların, kayıtsız şartsız iktidar politikasına ayak uydurmak mecburiyetinde kalmalarına, nedence tek nokta olsun koyamıyorlar.

Taşkent Tiyatrosu'ndaki o *«Müthiş oyun»*dan sonra temsilin rejisörü ve tiyatro yetkilileri bizi, küçük bir odada misafirseverliklerinin bütün cömertliğiyle ağırladılar. Bir ceviz masa üzerinde çeşitli pastalar, maden suları, kiraz, çilek, ekmek ve piyâleler içinde çay vardı. Oyunu, sahneye, sevimli bir Kırımlı rejisör koymuştu. Kanaatlerimizi öğrenmek istiyorlardı. Dedim ki:

«—Faşizm ve Hitler düşmanlığında sizinle

birleşiyoruz. Hitler'in bir psikopat olduğunu, ilim adamları ilân ettiler. Dünya, insanlık düşmanı diktatör artıklarından çok çekti. Hitler, 2 Dünya savaşı'ndan galip çıkmış olsaydı, Türkiye'yi istila edecek, Almanya'nın patates ve buğday ihtiyacını, Anadolu topraklarından karşılayacaktı.

Hitler, Özbekistan topraklarına giremedeği için, Allah'a şimdi bir kere daha şükrediyorum. Bu psikopat diktatör, Özbekistan'ı düşürseydi ne olurdu bilir misiniz? Bir kısmınızı Sibirya'ya sürer, bir kısmınızı öldürür, geri kalanlarınızı da kendi kanunları, kendi kültürü altında yaşamaya zorlardı. Senede 5.5 milyon ton pamuk mu üretiyorsunuz? Bunun çok az bir kısmını size bırakır, gerisini Almanya'ya taşırdı. Yeraltı, yerüstü servetlerinize el koyardı. Radyolarınızda televizyonlarınızda günde sekiz saat Almanca yayın yaparak sizi bir Alman gibi konuştururdu. Faşist Hitler, büyük fabrikalarda, otellerde, resmî dairelerde, önemli yerlere hep Alman idareciler yerleştirirdi. Bütün câmilerinizi kapatır, böylece kültürünüzün en canlı kaynaklarından birini kurutmaya başlardı. Ne parti kurma, ne söz söyleme hürriyetiniz olurdu. «Otur..» derdi, otururdunuz, «Kalk!...» derdi kalkardınız, Tiyatrolarınızda, o faşist diktatörün emri olmadan tek bir oyun sahneye koyamazdınız. İstiklâl ve hürriyetiniz için baş kaldırdınız mı, ortalığın kana bulandığını görürdünüz. Ben bu oyununuzu seyrederken, yüreğimin bu duygularla kabardığını hissettim. Faşizm ve Hitler düşmanlığımı bir kere daha bileylediğiniz için sizleri tebrik ederim!...»

Beni hep susarak, ve gözlerini iri iri açarak dinlediler.

Tiyatrodan dostça ayrıldık. Kaldığımız otele kadar yürüyerek gittik. Mihmandarımız, yol boyunca tek kelime olsun konuşmadı. Dalgın başı hep önünde, elleri hep pantolonunun ceplerindeydi.

Benim de beynime, bir kıymık gibi saplanıp kalan düşünceler vardı. Düşünüyordum; *Yeryüzünde Sovyetler Birliği kadar sanatçıya ve bilim adamına pâye veren bir başka ülke olmamasına rağmen»* bazı Sovyet sanatçıları kendilerine bu pâyeyi vermeyen ülkelere, binbir tehlikeyi göze alarak, neden kaçıyorlar acaba.?

Haldun Taner: «Sanatçıya karşı gösterilen bu olağanüstü saygı, galiba Moskova'yı güzel ve sevimli yapan şeylerin başında geliyor!» diyerek, karşımıza çok kesin bir iddiayla çıkıyor. İyi ama, Moskova'da elbebek-gülbebek, tutulan, kendilerine *«olağanüstü saygı»* gösterilen yüksek maaşlar ödenen bu Sovyet sanatçıları, yazarımızı mahçup etmek için mi buldukları her fırsatta Batıya kaçıyorlar? Rusya'da *«olağanüstü bir saygı gören»* bu sanatçılar, acaba neden *Haldun Taner* gibi *«Moskova'yı güzel ve sevimli»* bulmuyorlar?.

Sovyetler'in dünyaca meşhur *Bolşoy Balesi*'nin en gözde balerinlerinden biri olan *Galina*, 1981 yalında, bir *İstanbul* turnesinden istifade ederek Amerikan konsolosluğu'na sığınmadı mı?

Yine dünyanın en meşhur baletlerinden *Rudolf Nurayev Moskova*'da gördüğü olağanüstü saygıyı teperek, neden Batı'ya kaçtı? Bolşoy Balesi'nin baş balerini *Ludmilla,*

balet kocası *Alexander Godunov*'la birlikte neden *Amerika*'yı seçti?

Bolşoy Balesi'nin karı-koca sanatçıları; *Leonid Kos*lov *ile Valentina*, şimdi Amerika'da yaşıyorlar.

Natalia Makarova, neden soluğu *İngiltere*'de aldı?.

Mikail Barışnikov ile *Ludmilla Çerina*, neden artık Moskova'da yaşamak istemiyerek *Batı*'ya firar ettiler?

Balerin Panov'la eşi *Balet Panov*, diğer sanatçı dostları gibi neden öz yurtlarını terkettiler?

Meşhur Sovyet Bestecisi Dimitri Sostekoviç, yanına oğlu *Maksim*'i de alarak, neden *Amerika*'ya sıvıştı?

Çellist Mitivlav Rostropoviç, şimdi neden *Sovyet Vatandaşı* değildir?

Kemancı Gidon Kramer, Piyanist Viladimir Askenazi, Heykeltraş Ernest Neisvesti, Ressam Lew Nusberg, Filozof Sinoyev ve daha başka Sovyet Sanatçıları, ve Fikir Adamları Sovyetler'de olağanüstü saygı gördükleri ve bir işçiden üç-dört misli, daha fazla maaş aldıkları halde, en yakın dostlarını, eşlerini, çocuklarını, ana ve babalarını binbir hâtırayla bağlı oldukları vatanlarını terk ederek, neden Batı'yı seçtiler?.

Neden? Neden? Neden?

Yazar Andrey Zinyavski, Yazar Viladimir Maksimov, Yazar Lew Kopolev, Edebiyatçı Efim Etkind, Yazar Bukovski, Yazar Kuznetsov, Yazar Soljenitsin, Moskova'yı bizimkiler gibi güzel ve sevimli bulmadıkları için birer birer Batı'ya kaçmışlardır.

«Moskova'yı güzel ve sevimli» bulmadan önce, bu so-

ruların cevaplarını bulmak mecburiyetindeyiz!. «Hayır!» diyemezsiniz!.

Güdümlü bir tiyatro eseri, *TAŞKENT*'te tam beş yıl bir temcit pilâvı gibi ısıtılıp-ısıtılıp halkın önüne konuluyorsa, orada sanata ve sanatçıya saygıdan bahsedilemez. Veya *MOSKOVA*'da, *Lubinof*, bir tiyatro oyununa *Lenin*'in sözleriyle başlıyorsa, ihtilâle taraftar olanlar kırmızı alevlerle sembolize ediliyor, ihtilâl istemeyenler *«kara giysili, kara ruhlu güçler»* olarak lânetleniyorsa, ortada bir *«sloganlar boğuşması»* var demektir. *«Fâzıl Hüsnü'nün böyle bir gösteriden çok etkilenmesi» oyuna sanat gücü kazandıramaz...*

Siyâsi iktidarların, siyâsi ve iktisadî görüşlerine uygun olarak hazırlanan eserlerin, uzun ömürlü oldukları görülmemiştir. Çünkü ortada sanat yok, propaganda vardır. *Propaganda eserlerinin ömrü ise, siyasî iktidarlara veya diktatörlerin ayakta kalmalarına bağlıdır. Hitler'i, Mussolini'yi Stalin'i, Mao'yu...* Dün bir *ilâh* gibi gösteren eserlerin, bugün sahnelerden tamamen çekilmesi o derlemelerin renkli şamatalar olmasındandır. Ama, bütün dünya klâsikleri, asırlardan beri yaşayıp durmaktadırlar. Doktrin kavgası ve doktrin hamallığı yapan sanat eserleri ise taşıdıkları ağır ve tatsız yükün altında, çoktan ezilip gitmişlerdir. Dün *Sovyetler Birliği*'nde *Stalin* efsanesi hiç bitmeyecek, *Stalin* otoritesi yıkılmayacak sanılıyordu. Bugün *Sovyetler*'de *Stalin* yoktur. *Stalin* edebiyatı da yoktur.

Yarın *Sovyetler*'de *Lenin* kalır mı? Buna hiçkimse *«kesinlikle evet!»* diyemez. Yarın *Sovyetler'de Lenin* bir

tarafa itildi mi, ortada ne *Lenin* edebiyatı kalır, ne de *Lubinof*lar saltanatı! - Ama *Dostoyevski, Çehov, Puşkin, Pasternak, Turgenyef, Soljenitsin*... gibi büyük Rus Edebiyatçıları, sanat dünyamızı süslemeye devam edeceklerdir...

«DEMEDİM Mİ NAZLI YÂRİM BEN SANA» VEYA «BUYURUN CENAZE NAMAZINA»

Haldun Taner'in: DÜŞSEM YOLLARA YOLLARA isimli kitabı 1979 yılında basıldı. «Moskova'yı çok sevimli» bulan yazar, bu duygusunun orada, sanatçılara çok değer verilmesinden doğduğunu belirtti. Sanatın ve sanatçının Moskova'da daima el üstünde tutulduğunu, bazıları gibi Taner de allandıra ballandıra iddia etti. Bu arada ünlü tiyatro yönetmeni *Yuri Liyubimov*'un çalışmalarını da göklere çıkardı.

Moskova sanatına ve sanatçısına büyük hayranlık, bizim bazı aydınlarımızın müzminleşmiş hastalığıdır.

Şimdi şu müthiş tecelliye bakınız:

1984 yılının 10 Ağustos'unda, solun muteber gazetesi *CUMHURİYET*'te, yeni bir haber, bomba gibi patladı. *Haldun Taner*'in ifadesiyle Sovyet Tiyatro Sanatı'nın «iki-üç öncüsünden biri olan Yuri Liyubimov'un» da «Sevimli Moskova»dan kaçarak Fransa'ya yerleştiğini bu haberden öğrendik. Peki ama Yuri, *«Moskova'da el-bebek, gül bebek tutulmasına» rağmen, yurdundan, yuvasından neden koptu?*

Moskova'da *TAGANKA TİYATROSU*'nu kuran ve yaşatmaya çalışan Yuri, bu sorunun cevabını, Cumhuriyet

muhabirine şöyle veriyor:

«Hayatım boyunca aktör, eğitici ve yönetmen olarak çalıştım. Ne olduysa hepsini Taganka Tiyatrosun'a borçluyum. Ancak bu tiyatro artık yok. Olmayacak ta. Öldü çünkü. Sözde onarım sebebiyle kapalı. Oyuncularım, köşeye kısılmış durumda. Ülkemin bütün tiyatroları, resmen olmasa bile, Taganka'dan ayrılmak isteyenlere görev vermeme emrini almış bulunuyor.»

«Rus Edebiyat'ında ahlâk arıyorum. Edebiyatımızın en ilginç yanı da bu!».

«Tiyatro, havadan kaptıklarıyla yaşar. Yönetmen bir hırsızdır: Her şeyi dinler, her şeyi kapar. İnsanlar bunu hissederlerse tiyatrosunu seyretmeye gelirler. Ben onların duygularını ve duyarlıklarını kışkırtmaya çalışırım. Ülküsü olmayan, geçmişini inkâr eden bir ülke ölür. Benim ülkemde, hâfızaları siler gibi, tiyatroyu öldürüyorlar. Halkım, bunun şuurunda olduğu için, kederini votkaya gömüyor. Bu bir dram, ülkemin kısa sürede kurtulacağını umduğum bir hastalık!»

«Her Sovyet yurttaşının yaptığı çeşitli işleri, ayrıntıyla gösteren bir defteri vardır. Benim defterimde 52 yıllık çalışmam yazılı. 14 yaşımda elektrikçi olarak işe başladım. Komünist Parti üyeliği bile yaptım. Ve Taganka'ya verdiğim yirmi yılın sonunda, ülkemin dışına kaçtığımı söylüyorlar.. Ayrıca, beni kaçıran ülkem değil, Kültür Bakanlığı!.. Bu iş, benimle Sovyet politikasının etkili kişilerinden Demitçev arasında bir anlaşmazlık. İnsanları, mekânları, eserleri yok ederken, her şeyi ortadan

kaldıracaklarını sanıyorlar. Oysa yanılıyorlar. Stalin çağına döndüler. Dostlarınızla, ailenizle aranıza giriyor, sizi onlardan koparıyorlar, bu bir facia»

«Anlamadıklarını red ediyorlar. Hâkim olamadıkları şeyleri yok etmek istiyorlar. Tepedeki yöneticilerin kızacağı korkusuyla, metinleri, durup dinlemeksizin değiştiriyorlar. Bir tasarıyı gerçekleştirmek, kabul ettirmekten çok daha kolay orada. Tarkovski, tam (26) yıl çalıştı. Bunun yirmisi savaş vermekle, altısı yaratmakla geçti...»

Gördünüz mü *Yuri Liyubimov*'un büyük çilesini? Gördünüz mü *«Moskovayı sevimli yapan»* sanat saygısını ve aşkını?

Rusya'nın bir çok fikir ve sanat öncüsü gibi, Yuri de, bütün *Moskova hayranlarımızın kopardıkları lululû* çığlıklarını elinin tersiyle, boğazlarına bir kere daha gömüyor.

Bizim, Moskova muhabbetiyle yazan sözde okumuş yazmış takımımız, bana hep o güzelim halk türkümüzü hatırlatmışlardır:

«Demedim mi nazlı yârim ben sana
Çok muhabbet tez ayrılık getirir»

Rusya'da sanat ve sanatçı dün olduğu gibi, bugün de rahat değil. Dün, Rus çarlarının çizmesi altında perişan olan, Rus sanatçıları, bugün de, komünizmin aman vermez baskısı altında. Dün, yani 140 yıl önce Çarlık Rusyası'nda büyük yazar *Dostoyevski*, 24 Mart 1845 tarihinde, *kardeşi MİCHEL*'e yazdığı mektupda, yeni bir

romanını, sansür dolayısıyle; *«İki defa gözden geçirip düzelttiğini, kesintiler ve ilâveler yapıp bitirdiğini»* belirttikten sonra şöyle öfkelenmişti:

«Tam bu sırada, yepyeni bir engelle karşılaştım. Sansür, kitabı okumak için bir aylık bir zaman istiyordu. Daha evvel yapılamazmış. Dediklerine göre, sansür heyetinin işleri başlarından aşkınmış. Ne yapacağını bilemediğim için, kitabı geri istedim. Yoksa, kendilerini kültür yaratıcıları sanan mutfak itleri ve orospularının boyundurukları altına girmek zorunda kalacaktım. Bu, bir despot meselesi değil, en azından yirmi despotun işidir...»

Bu açıklamalardan sonra, galiba en güzel şey «Buyurun cenaze namazına» demek ve susmaktır.

«YAAARİN ONSEGGİZ YAAŞİİ YAAARİN GARADIR GAAŞİİİ»

Özbekler, gün isimlerini Farsça'dan almışlar: Pazara: *Yekşembe* diyorlar. Pazartesine: *Düşembe*, salıya: *Seşembe*. Sonra bizdeki gibi *çarşamba, perşembe, cuma* günleri geliyor. Cumartesi ise, Özbek dilinde: *şembe!*.

Taşkent'te sokağa, ilk defa *Yekşembe* günü, *tuşten son* (ikindi vakti) çıktık. Otele döndüğümüzde *tün* başlamak üzereydi. Özbekler, geceye *(tün)* diyorlar. Belki de bizim *(tünemek)* veya (tünaydın) gibi kelimelerimiz, Özbek Türkçesinden geliyor.

Yemekten sonra odalarımıza çıktık. Benim odam, arkadaşlarımın odasından çok daha farklı. Bol çiçekli bir vazo ve küçük bir televizyon, odamın büyük lüksü.

Özbeklerin bir televizyon programını, Taşkent'e indiğimiz günün gecesi, odamda, Ali Yürük'le birlikte seyrettik. Biraz heyecanlı olduğumuz için oturamadık. Genç bir Özbek türkücüsü. Ayakta çaldığı tarına, yüreğinin sesini katarak inliyordu:

«Yaaarin onseggiz yaaaşiii
Yaaaarin garadır gaaaaşiii»

Taşkent'te dinlediğimiz ilk Özbek türküsünde, bütün Türklük dünyasının ortak sevgili tipini, kara kaşları ve kara gözleriyle karşımızda bulduk. Sonra bir Özbek

Türküsü daha dinledik. Derken, ekranı iş programları kucaklamaya başladı. İş, iş, iş,... Üretim, üretim, üretim... Sovyet radyo ve televizyonlarının can damarları bu iş ve üretim programlarıdır. Moliere, bugünkü Rusya'da yaşamış olsaydı, o meşhur *«Yemek için mi yaşamalı; yoksa yaşamak için mi yemeli?»* sorusunu herhalde *«Üretim için mi yaşamalı; yaşamak için mi üretmeli?»* şeklinde ortaya sürerdi.

Seyrettiğimiz ilk iş programında, kamera, ağır ağır dönen kocaman bir lâstik tekerlekten açılarak geniş plâna geçince, ekranda bir traktör gördük. Direksiyonda, güzel ve sarışın bir genç kız oturuyor. Yanındaki yardımcısı da esmer güzeli bir kız. Kocaman bir tarlayı birlikte sürüyorlar.

Görüntüde, hep traktör tekerleri ve sürülen toprağın pulluktan kayan, sıyrılan, devrilen, saçılan hâli var. Dakikalarca hep ayni manzara. Ve zaman zaman, kızların gülümseyen yüzleri. Tarlanın sürülmesi bittikten sonra, kızlar, motor bakımı için traktörü bir kenara çektiler. Hayret! Kızgın bir güneş altında, âdeta vals yapar gibi devam eden bir motor bakımı. Kızların kolları, dirseklerine kadar motor yağı içinde. Üstlerindeki tulumların da rengi yağdan belli değil. Ama o güzel kızlar, mutluluktan uçacak gibiler. Kirli tulumları, sanki incilerle süslenmiş bir gelin elbisesi. Zarif kolları, sanki motor yağına batmamış da, pırlanta yüzüklerle, altın bileziklerle donanmış gibi. Yüzleri öylesine güleç, halleri öylesine mağrur. Motor bakımı bittikten sonra, hareketli bir dans müziği başladı. Kamera,

lüks bir gece kulübünde gülen, eğlenen, dans eden gençleri yakalayınca, ekranı birdenbire o traktör sürücüsü kızlar doldurdu. Yüzleri yine öyle, tarla sürdükleri, motor bakımı yaptıkları gibi ışıklı. Sovyet Başbakanının kızlarını çatlatırcasına kahkahalar atarak eğleniyorlar. Haaa! anlıyoruz ki, Sovyetlerde genç kızlar, en ağır işlerde bile zevkle (!) çalışıyor, sonra da akşam saatlerinden gece yarılarına kadar vur patlasın çal oynasın coşkunluğuyla yaşayıp gidiyorlar.

Bu programdan sonra, ekranı yeni bir iş dünyası daha şenlendirdi. Önce, uzun uzun tıslamalar duyduk. Ben, Taşkent'te de suların sık sık kesildiğini bu bakımdan musluk kullanmakla ilgili bir program seyredeceğimizi sandım. Yanılmışım. Meğer bu tıslamalar, yemlenmek ve sulanmak isteyen kazların kümesinden geliyormuş. Nitekim genç ve güzel bir kız bir kaz damından 5-10 besili kaz çıkardı. Elinde, ince, uzun bir çubuk var. Kızcağız, bu çubuğu zaman zaman yere vurarak, bol çimenli bir bahçede o nazlı kazları gezdirip duruyor. Konumuz: *KAZLARIN BAKIMI*. Güzel kız, kazlara avuç avuç yem serpiyor, su içiriyor, bahçede dolaştırdıktan sonra onları incitmeden kümeslerine uğurluyor. Kızcağızın yüzü, ayın öndördü gibi aydınlık.

Ali Yürük sıkıldığı için kalkıp gitti. Ekran karşısında yalnız kaldım ve programı sonuna kadar seyretmeye karar verdim.

Birden odayı, mâdenî bir ses doldurdu. Kılıç şakırtısı gibi bir şey. Nedir? Ne oluyor? demeye kalmadan, beyaz

önlüklü berberler, müşterileriyle birlikte ekranı şenlendirdiler.

Mükemmel bir traş faslı başladı. Saçlarını kısa kestirenler, sakal traşı olanlar, kafalarını usturayla kazıtanlar birer birer ekranı aydınlattılar. Müşteriler, geçmiş yıllara nazaran daha sık traş olduklarını söylediler. Berberler, daha çok traş yaparak devlete para kazandırdıklarını müjdelediler.

Traş faslı biter bitmez, ekrana yeni bir iş dünyası daha geldi. Büyük bir terzihanede çalışan kadınlar ve kızlar, dikiş makinalarıyla, heybetli kumaş toplarıyla ve sayısız ütüleriyle karşıma dikildiler. Ah o manzarayı görmenizi ne kadar isterdim. Kadın terziler, kendilerine sorulan sorulara, başlarını işten kaldırmadan cevap veriyorlar. Ve öyle acele, öyle telaşlı çalışıyorlar ki, insanda hızlı çekim yapılmış düşüncesi uyanıyor. Düşman önünden mal kaçırır gibi çalışıyorlar. Bir yandan da yıl içinde kaç bin elbise dikeceklerini açıklıyorlar. Geçen yıl, üretimi artırdıkları için *«emek kahramanı»* ilân edildiklerini, madalya aldıklarını hatırlatıyorlar. Göğüslerindeki madalyaları göstermek için olsun, işten başlarını kaldırmıyorlar. Kamera göğüslerine iğnelenmiş madalyaları birer birer yakalayarak, büyülterek, ekranı dolduruyor. Kadınlar, bu madalyalara yeni madalyalar katmaya kararlı olduklarını söylüyorlar. Bu arada, *ütücü kızlar da, geçmiş yıllara nazaran daha çok ütü yapacaklarını duyuruyorlar.* Dikilmiş elbiseler üzerindeki ütüler, talimli askerler gibi bir ileri, bir geri gidip geliyorlar. İnsana bir gün gibi uzun gelen ütüleme çalışmaları... Beynimin bu ağır ütüler altında, bir

kağıt gibi dümdüz olduğunu hissediyorum.

Bereket, kadınlar terzihanesinden çıkar çıkmaz, kameralar beni uçsuz bucaksız bir pamuk tarlası içine çekti. Yine göğüsleri madalyalı yaşlı kadınlar, dişleri dökülmüş erkek işçiler, genç kızlar, delikanlılar ağızlarını pamuk diye açtılar, pamuk diye kapadılar. *Pamuk toplama işinde biri-biriyle yarış halinde olduklarını iddia ettiler.*

Ben, Nazım Hikmet'in insanlık anlayışını ve o anlayışı dile getiren meşhur şiirini, o program dolayısıyla ancak Taşken'te anladığımı ilân ederim:

«Tirrrrum, Tirrrrum, Tirrrrrrum...
Tiki tak
Makinalaşmak
İstiyorum!.»

Sovyet rejimi, insanları makineleştirmeye çalışmaktadır.

20. Yüzyıl Batı Medeniyeti ise, makinalaştığı için insanlığını kaybeden kişilerin büyük ruh buhranlarına bitmez tükenmez huzursuzluklarına çare aramakla meşgul.

Taşkent Radyosu için, benimle konuşan bir Özbek muhabirin sorduğu ilk soru nedir bilirmisiniz?

— Bu yıl, Özbekistan'da pamuk üretimimiz beşbuçuk milyon tona ulaştı. Bu konuda mikrofonlarımıza neler söyleyeceksiniz?

Sorunun benimle, mesleğimle, Taşkent film festivaliyle ilgisi olmadığı halde, çok ciddî bir yüzle cevap verdim:

— Bu üretimden büyük sevinç duydum. Gelecek yıl, pamuk üretiminizin onbeşbuçuk milyon tona ulaşmasını

dilerim.

Muhabir kulaklarına kadar açılan bir ağızla haykırdı:

— Ahhaaa! Çok yahşi bir cevap..! çok yahşi bir cevap!

Sevimli Özbekler, pamuk üretiminin yirmibeş veya kırkbeş milyon tona çıkmasıyla ne kazanacaklarını, henüz hesabedebilmiş değillerdir.

Taşkent sokaklarında göğsü madalyalı yaşlı Özbekler gördüm. Dünyada en çok madalyayı galiba Sovyet halkları taşıyorlar. Göğüslerinde bir değil, beş değil, bazan on, bazan onbeş madalya birden sallanıyor. Ben, önce bu madalyaların savaş alanlarında veya spor salonlarında kazanıldığını sandım. Sonra öğrendim ki göğüsleri madalya bereketiyle kabaran bu Özbekler *«Emek Kahramanlarıdırlar»* Pamuk toplamakta, saç kesmekte, buğday biçmekte, üzüm yetiştirmekte, elbise dikmekte... mahir olan emek kahramanları... Tille Şeyh Camiinin avlusunda, emek kahramanı iki Özbekle tanıştım. Birisi 55 yaşlarındaydı. Göğsünden yedi madalya sarkıyordu. Çok mağrur bir oturuşu vardı. Bıyıklarının uçlarını kıvırmış, yanaklarına doğru kaldırmıştı. Diğeri 70 yaşlarında yoksul bir Özbekti. Elbisesinin rengi çoktan atmış, ütüsüzlükten kırışmış ceketinin kol uçları lif lif olmuştu. Ama göğsünde dört madalya birden parlıyordu. İhtiyar Özbeke takılmak istedim:

— Bak dedim, bu emek kahramanı, senden genç olmasına rağmen yedi madalyası var. Demekki senden daha çok çalışmış!

Yaşlı Özbek, elini ceketinin cebine soktu. Bozuk para

çıkarır gibi, belki on madalyayı birden avuçlayıp bana doğru uzattı. Onları, birkaç defa havaya atıp tuttuktan sonra, tekrar cebine indirdi. Yüzüme hüzünle bakarken öyle bir el sallaması vardı ki yüreğim burkuldu. Sanki bana:

—Geçiniz efendim! Geçiniz! diyordu. İşte hâlimi görüyorsunuz! Bin madalyam olsa ne çıkar? Madalyam olmasa ne kaybederim?

Bizim televizyonlarımızdaki bitmez tükenmez reklâm programları ne ise, Sovyet Televizyonlarındaki iş programları da odur. Hatta beni zaman zaman canımdan bezdiren bizim reklâm yağmurlarımız, Sovyetlerin iş ve üretim fırtınalarını gördükten sonra, eski sıkıcılığını kaybetti diyebilirim.

Birkaç gün sonra, Türk heyeti olarak Taşkent Televizyonu'na gittik. Bina, Özbek motifleriyle süslenmişti. Genel Müdür Ubeydullah İbrahim ve yardımcısı Ubey Burhan bizi büyük bir samimiyetle karşıladı. Görüşmeler esnasında Özbek gelenekleri uyarınca, bize, dostluğu, rahmeti, bereketi ifade eden ekmek ikram edildi. Pideleri, elimizle bölerek yedik.

Genel Müdür, radyo ve televizyon yayınları hakkında bilgi verdikten sonra yüreğinin diliyle dedi ki:

— *Geliniz Türkiye Radyo Televizyon Kurumuyla, ortak programlar hazırlayalım. Karşılıklı olarak sanat edebiyat programları alıp-verelim. Bu programların hiçbir siyasî rengi ve kokusu olmasın. Sizin programlarınız burada Türkiye Türkçesiyle, bizim programlarımız Türkiye'de Özbek diliyle yayınlansın. Halklarımız birbirlerini*

tanısınlar ve sevsinler...

TRT. adına beyanda bulunmak yetkimiz yoktu. Genel Müdürün görüşlerine aynen katıldığımızı ifade ettik. *İPEK YOLU* dizisinde olduğu gibi, bizim ekranlarımızdan Türkistan'a bir pencere açmanın büyük faydaları görülecektir. Türkiye'den Türkistan'a renkler ve sesler taşımak ta Orta Asya Türklüğü için, çok dikkat çekici olacaktır.

Taşkent'e ikinci gidişimde, TRT Genel Müdürümüz Tunca Toksay da yardımcıları ve daire başkanlarıyla oradaydı.

Bizim TRT Genel Müdürümüzle, Özbekistan Radyo ve Televizyon Genel Müdürü, program alış-verişi için bir masaya oturdular. Uzun görüşmeler oldu. Tabii bu görüşmelerde, kurumların diğer yetkilileri de hazır bulundular. Ama ne kadar garib: Bizim almak istediğimiz bâzı sanat programları için Taşkent'teki yetkililer hep:

— *«Bu konuda Moskova'dan izin almamız gerekiyor.!»* veya

«Moskova'nın görüşünü almadan, bu isteğinizi yerine getirmemiz mümkün değildir!» diye cevap verdiler. Maalesef, herhangi bir anlaşma imzalanamadı. Demek «Tam demokratik, halktan yana halka dönük; halk cumhuriyetlerinde» uygulama böyle!

Moskova, biraz daha fazla ürün alabilmek, insanları biraz daha fazla makinalaştırmak için, madalya dağıtmakta gerçekten cömert davranıyor. Ama adına *«Sosyalist Halk Cumhuriyeti»* dediği bir idarenin bir kardeş ülkeye bir sa-

nat filmi vermesini veya o ülkeden bir sanat filmi almasını, kayıtsız-şartsız kendi iznine bağlıyor. Demek *«Tam demokratik ve de bağımsız ve de özgür halk cumhuriyetleri»*nin kaderi, böyle. Bu katı, bu çağ dışı zihniyeti Taşkent'te bir sinema sanatçısıyla konuştum. Kapalı salonda iken bana hiçbir şey söylemedi. Bahçeye çıktığımızda çok kısık bir sesle dedi ki:

— Bundan yetmiş sene önce, Taşkent, nüfus itibariyle yüzde yüz bizimdi. Şimdi ise, Özbekler, Taşkent'te yüzde kırk nisbetindedir. Yetmiş sene sonra bu nisbetin nasıl olacağını bilemiyoruz. Kendi toprağında azınlığa düşen bir milletin, türkülerini kendi diliyle çalıp söylemesi elbette bir nimettir. Ama sizin dinlediğiniz o Türküyü acaba yetmiş sene sonra kendi dilimizle çalıp söyleyebilecek miyiz? Özbek aydınlarını şimdi ençok bu soru düşündürüyor. Gerçeği bütün açıklığıyla kabul etmek zorundayız: Bizim Sosyalist Hak Cumhuriyetimiz, Moskova'nın izni olmadan değil dışarıya program vermek bir kartvizit bile gönderemez. Çaresizliğimizi hoşgörünüz.

Taşkent'te dinlediğim O Özbek Türkücüsü, birden içimde hıçkırmaya başladı:

«Yaaaaaarin garadır gaaaaaaşiiii
Yaaaaaarin onseggiz yaaaaaaaşiii»

«ÖZBEK NE DEMEKTİR? ÖZBEK! ÖZBEK!?»

Türk asıllı rehberimiz Murat, *Özbekistan Mihmanhanası*'nın aydınlık, güzel ve tertemiz salonunda, mağrur bir yüzle karşıma dikildi:

«—Biliyor musunuz» dedi; «ÖZBEK ne demektir? ÖZBEK! ÖZBEK!»

Cevap verdim:

«—Özbek, Türkistan'da yaşayan bir büyük Türk Boyu'nun adıdır. Oğuzlar gibi, Türkmenler gibi, Uygurlar, Kırgızlar, Kazaklar, Başkırtlar, Tatarlar, Âzeriler gibi... gönül kumaşları ipekten olan bir Türk Boyu'nun adı. Konuştukları dil, eski Çağatay Türkçesi'nin devamı. Çağatay Türkçesi, büyük şair Ali Şir Nevaî'nin dili. Ali Şir Nevaî, «Cihanda, Türk Edebiyatı'nın bayrağını dalgalandırmak suretiyle Türkleri tek millet haline soktum. Hiç ordum olmadığı halde, Çin sınırına ve Tebriz'e kadar, bütün Türk ve Türkmen illerini, sadece divanımı göndermek suretiyle fethettim» diyor. *Ali Şir Nevaî* bütün *Türklük Dünyası*'nın gurur abidelerinden. Bir huzur çağlayanı...

Ruslar, Türkistan'a girdikten sonra, Özbeklere önce «Sart» dediler, tutmadı. Sonra «Kurama» dediler, olmadı. Daha sonra «Tacik» dediler benimsenmedi.

Ebül Gâzi, Bahadır Han'a göre, ÖZBEK adı, (1313-

1340 yılları arasında hüküm süren) Altınordu Devleti'nin Başbuğu ÖZBEK'in kendi ismini halkına vermesiyle ortaya çıktı.»

«—Hayır; ben soy ve dil bakımından sormuyorum. Özbek'in taşıdığı mânâyı biliyor musunuz diye merak ediyorum?»

«—Bilmiyorum!.»

«—Özbek, özünün, yâni kendi kendisinin beg'i demektir.»

Kelimeyi hecelere bölerek birkaç defa tekrarladı:

«—ÖZ-BEG! ÖZ-BEG! ÖZ-BEG! Gördünüzmü? Özbekler beg adamlardır. Başkalarının değil; kendi kendilerinin begleridirler! Ne kadar güzel değil mi? Başkasının begi olmak hoş değil!.. Kendi kendinin begi olmak, öyle yaşamak çok güzel!..

«—Gerçekten çok güzel!» dedim. «Ben kelimeyi böyle heceliyerek, ikiye bölerek hiç düşünmemiştim. Şâirane bir değerlendirme!.

Fakat bana öyle geliyor ki bu değerlendirme dün için doğrudur. Çünkü dün, Türkistan'da Özbekler, kendi kendilerinin begi idiler. Bugün, gördüğüm kadarıyla, Özbekistan'da Özbekler, kendi kendilerinin begi olmaktan çoktan çıkmışlar. Bugün Özbekler, kendi öz yurtlarında, başka beglere hizmet eden, baş eğen insanlar durumuna düşmüşler...»

Birden kaşları çatıldı. Esmer ve sivilceli yüzü öfkeyle gerildi. Ellerini göğüs hizasına kadar kaldırıp, sertçe yanlarına indirdi:

«—Neden böyle düşünüyorsunuz? Neden Neden? Çok yanlış bir kanaat içerisindesiniz. Doğrusu, şaşırdım ve çok üzüldüm. Özbekler, dün olduğu gibi bugün de Özbekistan'da kendi özlerinin begidirler. Kimsenin kulu-kölesi değildirler.»

Murat'ın omuz başlarını avuçlarımın içine alarak dedim ki:

— Sinirlenmene, üzülmene gerek yok. Yanlış bir kanaat içinde olan sensin. Ben, Özbekler bugün kendi vatanlarında, kendi kendilerinin begi olmaktan çıkmışlar cümlesini sevinerek söylemedim. Aksine, yüreğimin yandığını, kavrulduğunu bilmeni isterim. Bak şimdi, sana çok canlı bir örnek vereceğim. İşte *Taşkent*'in 16 katlı *Mihmanhanası*'nda birlikte kalıyoruz. Ben bu oteli birinci katından 16. katına kadar dikkatle gezdim. Hakîkaten çok güzel, çok temiz bir otel. *Her katın 16 müdiresi ve yardımcısı tombul-tombul Rus kadınları. Ama, 16 katın hepsinde salon süpüren, oda temizleyen, ütü yapan, cam silen kadınların da hepsi Özbek.* Beglik bunun neresinde? Dikkat ediyor musun? Şu içinde bulunduğumuz 30-40 metre uzunluğundaki mermer döşeli salonu, ellerindeki paspaslarla, sabahtan akşama kadar, bezgin bir yüzle temizleyen kadınların, kızların hepsi senin soyundan, şu zarif tezgahlar arkasına kurularak kitap satan, şu cam bölmeler içinde eşya pazarlayan, ötede o banka ve telefon işlerine bakan genç kızların da hepsi Rus. İçlerinde birtek Özbek görüyorsan lütfen göster bana. Ben de kanaatlerimi değiştirip senden kırk defa özür diliyeyim. Şu idareci kad-

ronun yarısı değil, üçtebiri, beştebiri neden Özbek olmasın?

Murat, koca salonu yumuk gözleriyle taradı ve sustu. Çünkü, görünürde oturarak çalışan bir tek Özbek yoktu. Birkaç yaşlı Özbek kadın, otelin mermer döşeli büyük salonunu ellerindeki sopalı paspaslarla silip duruyorlardı. Hiçbir şey söylemeden, onları, çenemin ucuyla Murat'a gösterdim. Yüzünü buruşturarak, başını sallayıp durdu. Çaresizlik, yüreğine taş gibi oturmuştu. Tam o esnada, önümüzden 20 yaşlarında dal gibi zarif bir Özbek kızı geçiyordu. Üstü başı temiz olduğu için Murat'ın gözlerinde bir umut ışığı belirdi. Aklından geçenleri tahmin ettiğimden kızcağıza, otelin hangi işlerinde çalıştığını ben sordum. Bir ince Çin vazosunun tınlamasına benzeyen güzel ve titrek bir sesle cevap verdi:

«—Çamaşırhanede ütü işlerinde çalışıyorum!..»

Kızcağız süzülür gibi, havada yürür gibi çekilip gitti. Murat'la bir süre, hiçbir şey konuşmadan salonu bir baştan bir başa adımlayıp durduk. Sonra o, tatsız bir yüzle yanımdan ayrıldı. Ben de en az O'nun kadar, ezik ve yaralı bir yürekle odama çıktım.

Bir gün sonra, Murat beni gülümseyen bir yüzle karşıladı. Ve konuya, doğrudan doğruya kendisi girdi:

«— Efendim!.. Dün akşam, bir hayli yorgundum. Zihnim darmadağınıktı. Yeni evli olduğum için, sizinle konuşurken de hep karımı düşünüyordum. Bu bakımdan, Özbekler'in begliği konusunda, sizi ikna edemedim. Akşam yatağa uzanınca, daha iyi düşünmeye başladım.

Şimdi size bir itirafta bulunacağım. Özbekler'in bu otelde neden ayak işlerinde çalıştırıldığını açıklayacağım. Zannederim bana hak vereceksiniz!»

— Söyle bakalım öyleyse! Merak ettim doğrusu!»

— Bizim Özbekler, iş konusunda maalesef biraz tembeldirler. Üretim bakımından, onların bürolarda bulunmaları doğru değildir. Bu bakımdan Özbekler, gördüğünüz işlerde çalışıyorlar. Siz olaya hep milliyet açısından bakıyorsunuz. Kanatime göre bu yanlıştır. Önemli olan üretimdir. Üretimin artmasıdır. Bir Özbek, üretimi artırmayacaksa ona niçin bürolarda vazife verilsin; değil mi efendim? Bilmem anlatabildim mi?»

Sözlerini bitirdikten sonra, gözlerimin içine gülümseyerek baktı. Çok şaşırdım. Dünyalar kadar şaşırdım. Ah bu Marksist avunma!.

Ah bu Marksizm adına, Rus'a kayıtsız-şartsız kul-köle olma hastalığı!.. Marksist düşüncenin, bir kimseyi, katıksız bir Rus taraftarı haline getirdiğini bildiğim halde dondum kaldım ve içimin isyanını bastıramadım. Dedim ki:

— Anlaşılan, senin zihin yorgunluğun devam ediyor. Bir acı gerçeği görmemekte ısrarlısın. Bu da senin genç ve heyecanlı bir komünist olmandan doğuyor. Bir takım işler vardır ki, mutlaka bilgiyi, görgüyü, tecrübeyi gerektirir. O işlerde ehliyetli kimselerin çalıştırılmasını, en az senin kadar ben de istiyorum. Hz. Peygamber'e sormuşlar: *«Kıyamet ne zaman kopacak! Yâ Resullullah?»* demişler. *«Emanetler ehline verilmediği zaman!»* diye cevap buyur-

muş. Bunları bana anlatma. Ben, ehliyeti olmayan bir Özbek, doktor, mühendis, idareci, bankacı olsun demiyorum. Kaldı ki Özbekistan'da bu konularda yetişmiş binlerce Özbek var.

Bu otelin Rus asıllı bütün kat müdireleri, koltuklarında sabahtan akşama kadar oturup televizyon seyrediyorlar. Dikkat ettim, yaptıkları en mühim iş! müşterilerin oda anahtarlarını vermek ve almak. Veya aranan bir kimse için: «odasında», veya «çıktı», diye kısa açıklamalarda bulunmak. Özbekler bu işi beceremeyecek kadar âciz insanlar mı? Şu güzel tezgâhlar şu cam bölmeler arkasında kitap veya turistik eşya satan Rus kızları, bu iş için kaç yıllık bir eğitimden geçtiler acaba? *«Bizim Özbekler, biraz tembel ve beceriksizdir!»* diyorsun. Görüyorum ki burada çalışkan ve üretici olanlar *Özbekler*'dir. *Tembel* ve *tüketici* olanlar da *Ruslar*. Daha doğrusu, Ruslar, ağır işlere sizleri koşmuşlar, patronluğa da kendilerini lâyık görmüşler. Özbekistan'ın hakîki begi onlar olmuşlar. Sizin begliğiniz de maalesef sadece lafta kalmış. Dün bana, *«Özbeg kendi özünün begidir!»* demiştin. Tembellik, beceriksizlik, ciddiyetsizlik bir terbiye noksanlığıdır. Bizim yaşayışımızda «beg adam» doğru adamdır, çalışkan adamdır, gönlü ve kesesi zengin adamdır. Kapısı, herkese açık adamdır. Dünyanın neresinde tembellikle, beceriksizlikle «beg adam» ünvanı elde edilmiştir ki, Özbekistan'da da böyle bir bataklıktan beg adamlar çıksın? Ben, beg adamın beceriksiz olduğuna inanmıyorum.»

Murat, hiçbir şey söylemeden, başını camlara çevirdi.

Ben de konuyu fazla uzatmak istemedim.

Kendi kendime düşünmeye başladım. *«Biz Türkler ne kadar birbirimize benziyoruz»* Ve Marksizm, nasıl aynı tipte, aynı düşüncede, aynı benzerlikte insanlar yetiştiriyor? Türkistan'da olduğu gibi, Türkiye'de de Marksist bir kimse, kayıtsız şartsız bir Rus taraftarı kesiliyor. Tarihini ve kültürünün bütün değerlerini reddederek, Rus kültürü karşısında, anlatılmaz bir cezbeyle kendisinden geçiyor. Tanıdığım bütün Marksistlerde bu özelliği dehşetle gördüm: *Rus Bağımsızlığı'nı, Rus Dili'ni, Rus Kültürü'nü, Rus Medeniyeti'ni, kendi mukaddeslerinden önde tutmayan marksistlerimiz, henüz olgunlaşmamış sayılırlar.* Bizim yirmidört ayar Marksistlerimiz, Ruslar'ı bile şaşırtacak derecede *«Büyük Rusya»* taraftarıdırlar. Lenin: *«1917 İhtilal'inden önce, Rusya'dan «Büyük Rusya»* Ruslardan da *«Büyük Ruslar»* diye bahsedilirdi diyor. *Yeni Rusya,* büyüklük iddiasından, genişlemek, dünyaya hâkim olmak ideâlinden vazgeçmiş değildir. Nitekim *Birinci Dünya Savaşı*'ından beri Ruslar'ın işgal ettikleri topraklar, yüzölçümü bakımından iki Türkiye genişliğindedir.

12 Eylül döneminden önce bazı salonlarımızda ve meydanlarımızda *«Ana Rusya»* veya *«Büyük Rusya»* diye tempo tutarak bağıranlar, boğazlarını yırta yırta *Enternasyonal Marşı*'nı okuyanlar *Taşkent'teki Murat'dan farksız çocuklarımızdır.*

Aynı zamanda İvan'lardan farksız çocuklarımızdır!

Şunu söylemek istiyorum: Marksizmin kanunlarla yasaklandığı *Türkiye*'de, binlerce gencimiz coşkun bir *Rus*

hayranlığıyla karşımıza dikilirse, devlet düzeni ve felsefesi Marksizm olan Sovyetler'de, Muratlar niçin yetişmesin? Üstelik orada, Muratları *«Büyük Rusya»* ideâli için yetiştirenler, Türkiye'deki Rusya, sevdalılarını sokaklarımıza salanların da akıl hocalarıdır.

Akıllı, bilgili, tecrübeli ve sabırlı hocalar. Çünkü o hocalar, bir milletin sadece iktisadî imkânlarla ayakta kalacağına inanmamışlardır. Milletin, kendi kültür değerleriyle var olacağını çok iyi tesbit etmişlerdir. *Kültür değerleri; yâni bir milleti yaşatan, yücelten maddî ve manevî zenginlikler kaynağı!.. Dil, din, tarih şuuru, güzel sanatlar, vatan, gelenek ve görenekler manzumesi.* Bu bakımdan yeni Rus idarecileri, bir millet hayatında, artık kan esasını ciddiye almıyorlar. Sadece kan birliğinin bir milleti ayakta tutacağına inanmıyorlar. Hâkimiyetleri altında tuttukları topraklarda, kuvvetli bir kültür birliği meydana getirmek istiyorlar. Yâni; *«dilde birlik» sağlayarak ve dinin yerine koymaya çalıştıkları Marksist ideolojide, tarihte, güzel sanatlarda, gelenek ve göreneklerde beraberlikler kurarak imparatorluklarını güçlendirmek istiyorlar.* Bugün artık, *Sovyet Rusya*'da, Stalin zamanında olduğu gibi, sürgünlerle, kanlı tuzaklarla Türk Soyu'nu kurutmak vahşeti yoktur. Çok akıllı, çok plânlı, çok sabırlı bir uygulamayla hareket edip, Türk Toplulukları'nı, Rus Dili'yle, Rus Kültürü'yle kendilerine benzetmek gayreti vardır. *Ruslar, Bulgar idarecilerinin akıl almaz vahşetiyle yola çıkacak kadar akılsız değildirler.* Bütün dünya milletleri önünde yıpranmak ve sevimsiz olmak yerine sessiz ve de-

rinden giderek, arzuladıkları hedefe ulaşmak gayretindedirler. *Bir Özbek, bir Türkmen, bir Kırgız, bir Tatar... Rusçayı anadili gibi konuştuktan, Rus gibi düşündükten, Rus gibi yaşadıktan sonra, artık herhangi bir mes'ele kalır mı? Onların taşıdıkları kan artık bir mânâ ifade eder mi? «Yaşasın Ana Rusya» diye bağıran, Aliler, Veliler, Muratlar... İvanlardan, Petrolardan, Nikolar'dan farklı olabilir mi? Ali'nin, Veli'nin, Murat'ın kanını değiştirmek mümkün olmadığına göre, yapılması gereken tek iş, onun dilini ve kafasını değiştirmektir. Ruslar işte bu yoldadırlar.* Türk topluluklarına önce Rus dilini öğretmek, sonra onları Rus Sanatı, Rus Medeniyeti, Rus âdet ve an'âneleri içinde pişirip, defteri kapatmak siyâsetindedirler. Ne kadar garib, fakat ne kadar akıllıca bir taktik!... Ruslar bu ince siyaseti uygularken, kendilerine hep Türk asıllı kimseleri yardımcı seçmektedirler. Birkaç hazin örnekle konuya açıklık kazandırmak istiyorum. *Özbekistan Komünist Partisi Merkezi Komitesi'nin Birinci Sekreteri Reşidov, Taşkent Konferansı* dolayısıyla *Brejnev*'in konuşmasına şu cevabı vermişti:

«...Rus Dili, Büyük Lenin'in modern ilim, teknik ve kültürünün dilidir. Rus Dili, eşitlik ve kardeşlik dilidir. Rus Dili, halkları dostluğa, sulh ve sosyal gelişmeye, dâvet dilidir!»

Özbek Yazarı *Server Azimov*, 4.6.1983 tarihinde *Moskova* Radyosu'nda şu iddiayla konuşmuştu:

«...Puşkin ve Tolstoy'un, Gorki ve Mayakovski'nin ve büyük Leninizm'in dili, şimdi olduğu gibi, geleceğimizin

de dili olacaktır. Gençlerimize Rusça öğrettiğimizde, bu, onların kendi millî dili olacak; Özbek Dilini de daha iyi öğrenmelerine katkıda bulunacaktır!»

27 Mayıs 1983 tarihinde, Frunze'de düzenlenen bir konferansın konusu: *«Kırgız Edebî Dilini Geliştirmede Rus Dilinin Rolü»* şeklinde tesbit edilmişti. *Sovyetik Kırgızistan* Gazetesi'nin yazarlarından Tursunov, Pravda Gazetesi'ne yazdığı makalesiyle, bütün Kırgızlar'ı Rus Dilini öğrenmeye çağırmıştı.

Türk asıllı *Prof. K. Hanazarov* da, yine *Pravda Gazetesi*'nde yayınlanan bir yazısında şu görüşlerin müdafaasını yüklenmişti:

«...Rus Dili, Lenin'in sözleriyle ifade edildiğinde, milletlerin arasında münasebet vasıtası olarak en uygunu ve faydalısıdır. Rus Dili'nin önemini ilk defa 1979 nüfus sayımı neticesinde gördük. Halkın % 58,6'sı, anadili olarak Rusça'yı kabul ettiğini açıkladı. Bu dil, Büyük Rus Medeniyeti'nin dilidir. Sonra, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde, büyük ve derin hürmet kazanan bir halkın dilidir.»

1900 yıllarında, Özbekler arasında Rusça bilenler % 1 civarında idi. Bu rakam *1970 yılında % 14,5 e çıktı. 1979 yılında % 49,3* oldu. Şimdi 6 milyon Özbek Rusça'yı rahatlıkla konuşabilmektedirler. Bütün Rusya'da, 1970 yılında Rus olmayan 13 milyon kişi Rusça'yı anadili olarak kabul etmiş. Bu beyan 1979 yılında, 16 milyon kişi tarafından tekrarlanmış. Bugün Rus olmayan nüfusun % 62 si Rusça'yı rahatça konuşabilmektedir.

Şimdi burada *«Sovyetler'de yaşayan Türkler, Rusça öğrenmesinler mi?»* diye sorulabilir. Bu soruya kimse *«Hayır!»* diye cevap veremez. Öğrensinler; hattâ mümkünse, *Batı Dünyası*'nın birkaç dilini de rahatça konuşabilecek bir seviyeye ulaşsınlar. Yalnız, kendi dillerini, kendi kültürlerini unutmamak şartıyla. Çünkü, Rusça'yı öğrenmek başka, *«Rusçay'ı ana dili»* olarak kabul etmek başkadır. Bir millet, önce kendi diliyle vardır. *Tarihte, siyâsî istiklâllerini kaybeden milletlerin zamanla tekrar hürriyetlerine kavuştukları yeniden müstakil devletler haline geldikleri çok görülmüştür. Ama dillerini kaybeden milletlerin yeniden toparlandıklarına dair, birtek örnek bile gösterilemez...* Şimdi ne demektir... *«Büyük Leninizm'in dili, geleceğimizin de dili olacaktır!»* iddiası?

Bütün millî değerleri red eden bir sistemde, «Rusça'nın Özbekler'e millî bir dil olarak» benimsetilmesi ne demektir? Rusça'nın «ana dili olarak kabul edilmesi»ne demektir. Özbek'in,Türkmen'in, Kırgız'ın, Başkırt'ın... ana dili Rusça olduktan sonra artık ortada Özbek, Türkmen, Kırgız, Başkırt... kalır mı? Sonra ne demektir: «Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde büyük ve derin hürmet kazanan bir halkın dili» iddiası? Bir taraftan eşitlik, dostluk, kardeşlik edebiyatı, öte taraftan bu eşitliği alt üst eden «büyük ve derin hürmet kazanan bir halka ve o halkın diline» alkış sağanağı?

Dün, Gaspıralı İsmail, bütün dünya Türkleri'nin ortak bir Türkçeyle okuyup yazmaları için gayret sarfederken, Çarlık idarecileri, onun çalışmalarına şiddetle karşı

çıkmışlardı «Türkler, ortak bir dille konuşmaya, okuyup-yazmaya başladıkları vakit, biz onları nasıl Rus-laştırabiliriz?» diye gizli raporlarla birbirlerini u-yarmışlardı. Bugün, şu veya bu özellikleriyle yükseltilen bazı Özbek idarecileri, yazarları; *«Rusçanın artık ana dille-ri, millî dilleri olması için»* boğazlarını yırtıyorlar. Ne ka-dar şaşırtıcı ve hazin bir gelişme?

Peki şimdi Türkistan'da *«Rusca bilen Özbekler'e ve Türkmenler'e kaybolmuşlar» nazarıyla bakabilir miyiz?* Bin defa hayır!!.. 1970 yılında Özbekler arasında Rusça bilenler % 14,5 iken 1979 yılında, bu sayının % 49,3'e fırladığı doğrudur. 1985 yılında nüfusun belki de % 65 i Rusça'yı anlamaya ve konuşmaya başlamıştır. Yeni Rus idarecileri, belki de, 2000 yılına kadar, bütün Türkistan'da Rusça bilmeyen tek kişi bırakmamayı plânlamışlardır. Olabilir. Yalnız, bir milletin ikinci bir dil bilmesi, onun yok olup gitmesi demek değildir. *Anadolu'da bin yıldan beri Türkçe konuşan Ermeniler ve Rumlar milliyetlerini kaybettiler mi?*

Şimdi, Rus Dili vasıtasıyla, Rus Gelenek ve Görenekleri, Rus İdeolojisi ve Marksizm, Türk'ün temel yapısına bir nem gibi sızmaya çalışıyor. Türkistan'da, Türk varlığını önce sarsacak, sonra çökertip yok edecek bu yeni aşı tutacak mıdır? Bunu zaman gösterecektir. Türkiye'de olduğu gibi, Sovyetler'de de Marksizm'e gönül veren soydaşlarımız var. Ama, Türkiye'de olduğu gibi Sovyetler'de, Marksizm'e sıkı sıkıya kapalı olan Türkler de var. Meselâ Murat'ın Marksizm'e hayranlığı

yanında bir başka Özbek'in rejimden korkusunu de belirtmek istiyorum: *Genç bir makina mühendisi, bir sohbet esnasında, Sosyalizm'in ömrüm boyunca unutamayacağım tarifini bana şöyle yaptı: Genç adam, beyaz gömleğinin düğmesiz yakalarını, tam boğazının altından, sol eliyle sımsıkı pençeledikten sonra:*

«—Efendim!» dedi, «Sosyalizm işte budur!..»

Sonra gömleğinin yakasını sağ eliyle ense kökünden hışımla pençeleyip yukarıya doğru çekti. Bir pençesi boğazında, bir pençesi ensesinde titrerken, gözlerini gökyüzüne kaydırdı:

«—Efendim! İşte bu da Komünizm'dir!» dedi. *Tüşündün? (Anladın mı?)*

«Tüşündüm» dedim. Ve sordum: «*Rejimi senin gibi tarif edenler çok mu?*»

Eliyle, karşımdaki parkın bütün ağaçlarını göstererek

«—Şu ağaçların yaprakları kadar!» dedi.

— Peki Özbek veya Türkmen gençleri arasında, Ruslarla evlenenler de var mı?

Yüzü şiddetli bir taş darbesi yemiş gibi karıştı.

«—Binde bir belki olar! Binde bir!.. Binde bir!»

Yarınki Türkistan, nasıl bir manzaraya bürünecektir?

Bu soruya en doğru cevabı zaman verecektir.

Allah'ım diyorum, Allah'ım!.. Ruslar, yeryüzünde acaba ne zaman sadece kendi kendilerinin begi olmakla yetinecekler? Ve o güzelim Özbekler, o yiğit Türkmenler, acaba ne zaman yeni baştan özlerinin begi olacaklar!?

Doğan güneşe karşı huzurla gerinerek
Vatan topraklarına güvenle basarak
İnsan gibi yaşayarak

Ne zaman yine kendi özlerinin begi olacaklar Allah'ım?!

YÜZÜNE TÜKÜRÜLEN ADAM

İkinci Dünya Savaşı üzerinden yirmibeş yıl geçmesine rağmen, Rusların, hâlâ müthiş bir Alman düşmanlığıyla dolu olduklarını doğrusu bilmiyordum. Bu bakımdan, Sovyetlerde, *«Faşist»* ve *«Faşizm»* kelimesiyle, beynim zonkladı. Kulaklarımda, en çok faşist kelimesi uğuldadı. Gördüm ki Moskova müzelerine muntazam gruplar halinde getirilen sivil ve askerî öğrencilere, görevliler, ağızlarını, önce *«Faşist Almanya...»* diye açıyorlar. Sovyetlerde, öfkeyle gerilen dudaklardan, *faşist* kelimesi bir yılan ıslığı gibi iğrenç ve korkunç çıkıyor: *faşist! faşist! faşist!..* İtalya'da doğan fakat daha emekleme devrinde iken, bacaklarından asılan *faşizm budalalığı, Sovyetlerde kaz adımlarıyla yürümesine devam ediyor. Tabii, Hitler badembıyığı, Alman miğferi ve Alman çizmeleriyle!.. Sovyetlerde, faşizm,* Almanya'nın kapkara gölgesi olmuş. Rusyada, bütün ihanetlerden, bütün namussuzluklardan, bütün alçaklıklardan daha seviyesiz, daha ürkütücü olan tek kelime; galiba faşizm veya Almanya'dır. Hâl böyle iken garip tesadüfe bakınız ki, *TAŞKENT FİLM FESTİVALİ*'ne götürdüğümüz filmin adı: *ALMANYA ACI VATAN.* Hemen açıklayayım ki filmin, faşizmle, kıl kadar alâkası yok. Yani faşizm, bir eşek anırması ise, bizim filmimiz bir kanarya şakıması! Kim, eşek anırmasıyla, kanarya şakıması

arasında bir benzerlik bulabilir? Ama hayır: Filmin adında ALMANYA kelimesi var mı; yok mu önemli olan o.

ALMANYA ACI VATAN bizim acımızı ortaya koyuyor. Bizdeki işsizliği, geriliği ve kültür yozlaşmasını beyinlere çivilemeye çalışıyor. Filmin baş rolünü Hülya Koçyiğit oynuyor. Koçyiğit sadece mal-mülk sevdası içinde olan basit bir köylü kızını canlandırıyor. Yâni köyünden çıkıp Almanya'ya giden, orada sadece para kazanmayı ve birkaç daire sahibi olmayı kafasına koyan, yâd ellerde âdeta makineleşen basit bir köylü kızını karşımıza çıkarıyor. Bu yara, bu mal-mülk ihtirası, bir ara Onu, ana olmak mutluluğundan bile koparacak, ama günün birinde ayakları yere değecek, artık, Türkiye'ye dönme arzusuyla çırpınacaktır.

Bizim sancılarımızla yüklü olan bu filmi, Festival yetkililerine kabul ettirebilmek için, bir hayli nefes tükettim. Filmin ismini beğenmeyen bir Rus idarecisiyle, adeta diz dize oturduk. Adam, belki de 1910 modeli, ince siyah çerçeveli gözlüğünün arkasından bana hep şüpheyle baktı. Çok garib; adamın sakal diplerl gözlerinin biraz altından başlıyor. Uzun yüzüyle ve saçları çoktan dökülmüş bombeli kafasıyla, bana ters çevrilmiş kocaman bir (U) harfini hatırlatıyor. Nezaketle fakat kararlı konuşuyor:

«— Hayır diyor, hayır!.. Biz bu filmin adını değiştirmek istiyoruz. Onu bu isimle vizyona koyamayız!.»

— Sizi çok iyi anlıyorum bay İvanoviç! Acaba nasıl bir isim düşünüyorsunuz?

Tercüman Murat'la bir süre konuştuktan sonra yeni ismi açıklıyorlar:

— *«Gurbet Elemi diyebiliriz!»*

— İsmi mutlaka değiştirecekseniz *GURBET ACISI* daha iyi . Özbek Türkçesinde «acı» kelimesi yok mu?

— *«Vardır. O zaman (GURBET AÇISI) olabilir.»*

— Murat Bey *(Açı)* başka *(Acı)* başka! *GURBET AÇISI* olur mu? Açının Arapçası zaviye değil mi? Şimdi *ALMANYA ACI VATAN* filminin yeni ismi *(GURBET ZAVİYESİ)* mi olacak?

— *«Biz zaviyeye, (açı) demeyiz. Açı bizde (elem) (üzüntü) demektir.»*

— Peki diyelim ki filmin yeni adı: *GURBET AÇISI* oldu. Ya filmin içindeki *(ALMANYA)* kelimeleri? Konuşmalarda belki kırk defa *(Almanya)* adı geçiyor. Sonra, filmin çok büyük bir kısmı *Almanya*'da çekilmiş. *Almanya* yerine Fransa mı diyeceksiniz? Küba mı? Yunanistan mı? Suriye mi? Filmde görülen *Alman şehirlerini Alman fabrikalarını, Alman* idarecilerini kesip çıkaracakmısınız?

Murat, sözlerimi o yetkili kişiye tercüme edince, çaresizlik yakalarımıza yapıştı. Adamın karardığını, şaşırıp kaldığını gördüm.

Yine nezaketle söze başladı.

— *«Şimdi biz burada filmin ismini konuşuyoruz. Bu konuda bize yardımcı olmanızda bir sakınca var mı acaba?»*

Birden aklıma bir muziplik geldi. Çok ciddî olarak ce-

vap verdim:

— Benim için hiçbir sakınca yoktur. Ha *ALMANYA ACI VATAN* olmuş ha *GURBET AÇISI*. Ama bu benim şahsî kanaatim. Biz buraya Devletimiz adına geldik. Türkiye'de böylesi durumlarda, karar verme yetkisi *DANIŞTAY*'a aittir. Ben de burada *Danıştay*'a baş vuracağım. Kesin kararı o versin.

Merakla sordular:

— *«Danıştay kimdir? Danıştay kimdir?»*

Onlara, Danıştayın ne demek olduğunu anlattım. Bizde, idarenin bazı kararlarını Danıştayın nasıl bozduğunu bir kaç örnekle ortaya koydum. Mesela : *EMANUEL* filminin yasaklandığı halde Danıştay kararıyla gösterildiğini hatırlattım.

İvanoviç bir kobra ıslığı duymuş gibi ürkerek ve gövdesini çalkalayarak beni susturdu:

— *«Oɔooo! Hayır! Hayır! Hayır! Bizde Danıştay diye bir kuvvet yoktur. Olamaz! olamaz! Olamaz!»*

Ters çevrilmiş kocaman bir (U) harfine benzeyen yüzünün çizgileri, sanki birden göğsüne kadar uzadı. Sonra hiçbirşey söylemeden kalkıp gitti. Sovyetlerde, bir kimseye Danıştay'm ne demek olduğunu anlatmak, bir heykeli konuşturmaya çalışmak demektir. Bizde çeşitli Danıştay kararlarıyla hükümetleri acz içine itenler devlet otoritesini bir kunduz gibi kemirenler, iktidar olabilseler, Sovyet örneği bir idare kurabilseler, Danıştayımıza koca bir kilit vurmaz mı acaba diye çok düşünmüşümdür. Doğrusunu isterseniz, ben Taşkent'te Danıştay'ın fay-

dasını gördüm. Ruslar, belki de gerçekten Danıştay'a veya benzeri bir kuruluşa başvuracağımı dikkate alarak filmin adını değiştirmekten vazgeçtiler. Veya hiç bilemiyeceğim bir başka sebep yüzünden o konuda artık ısrarlı olmadılar. Filmimiz hiçbir değişikliğe uğramadan halka gösterildi.

Ruslar, her iki yılda bir, Taşkent'te film festivalleri düzenliyorlar. Ayrıca, yine her iki yılda bir, Moskova'da film haftaları hazırlıyorlar. Asya, Afrika, Latin Amerika ülkelerinden, bu festivallere bazen yedi yüz, bazen bin civarında yabancı aktör, rejisör, yazar ve bürokrat davet ediyorlar.

Bin kişiyi büyük bir titizlikle ağırlamak, onbeş gün gezdirip eğlendirmek kolay bir iş midir? Şimdi burada, üzerinde durulması gereken önemli husus şudur: Ruslar, Taşkent'te ve Moskova'da binlerce kişiyi neden ağırlıyorlar? Büyük emekler, büyük paralar, büyük zamanlar harcayarak bu dâvetlileri onbeş gün neden yedirip içirip, gezdirip tozduruyorlar? Bunun sebebi; sadece sanat aşkı mıdır? Sinema sevdası mıdır. Konuya bu açıdan bakmak bin kere yanlıştır. Bu festivaller, *«Büyük Rusya»* idealinin basamaklarından biridir.

Rus devlet adamları, kültürün bir millet hayatındaki büyük önemini çok iyi kavramış kişilerdir. Bu bakımdan hem kendi vatanlarında, hem de yabancı ülkelerde ciddî bir kültür politikası uygulamaktadırlar.

Sovyetlerde bir *SİNEMA BAKANLIĞI*'nın bulunduğunu ve bütün ülkenin tam *yüzbin sinema salonuyla* sımsıkı kuşatıldığını, bilhassa belirtmek istiyorum. 20.

Yüzyılda sinemanın, tiyatronun, radyonun ve televizyonun millet hayatındaki önemini kavrayamayan devletler, hep ziyandadırlar. Rus'un lügatında ise, *«zarar»* ve *«kaybetmek»* yoktur. Film festivallerinden birinin Taşkent'te yapılması sebepsiz değildir. Bağımsızlıklarını kaybeden milletler, bazen üstün bir kültür karşısında hayranlık duymakta, sonra da o kültür dünyasına doğru kaymaya başlamaktadır. Ruslar, hem Türkistan'ı, bir tarım toplumu olmaktan çıkarıp sanayi dünyasına çekmek, hem de Türkistan Türklüğü'nü kuvvetli bir kültür potasında yeniden yoğurmak istemektedirler. Bu bakımdan, Rusçayı ortak bir dil haline getirmek ve Rus Kültürü'nü çeşitli özellikleriyle Türkistan'da yaymak için, sinemadan da istifade etmeyi plânlamaktadırlar. *«Rusya'nın çok kuvvetli bir devlet olduğu»* fikrini içerde ve dışarıda kabul ettirmek Marksizmi sanat yoluyla da yaymak ve yaşatmak «Büyük Rusya» ideâlinin altın anahtarlarıdır.

Ruslar, ülkelerine dâvet ettikleri yabancı rejisörlere, aktörlere, yazarlara ve bürokratlara çok ince ve çok akıllı yollarla anlatmaktadırlar ki: *«İşte biz, Marksist sistem sayesinde büyük ve lider devletlerden biri haline geldik. Sizin için de kalkınmanın yolu Marksizm'den ve bizimle birlikte olmaktan geçecektir!..»* Yani Ruslar içeride ve dışarıda kültür bağı kurdukları kişilere ve kurumlara akıllarını kullanarak -incitmeden ve ürkütmeden- bir Marksizm aşısı yapmaya çalışmaktadırlar. Bu öyle mükemmel bir aşıdır ki o aşıyla kanlarını sulandıranlar, artık kayıtsız-şartsız bir Rus hayranı olarak ayağa kalkmaktadırlar

Böyle bir politika uyguladıkları için hiç kimse Rusları suçlayamaz. Büyük ideâli olan, büyük devlet politikasıyla dünya sahnesine çıkan Ruslardan, başka bir tavır beklemek te mümkün değildir. Kültürü «okumak-yazmak» veya bir yüksek okuldan «diploma almak» şeklinde anlayanlar, biliyorum ki açıklamalarıma dudak bükeceklerdir. Ben gördüklerimi yazmak mecburiyetindeyim. Biz ise katılmış olduğumuz bu festivallerde bilerek veya bilmeyerek Rus Devlet politikasına hizmet etmekteyiz. Bu garabet Yeşil çam'a musallat olan *«sosyal içerikli film»* hastalığından doğmaktadır. *«Sosyal içerikli film»*lerle, Türkiye'yi çok geri, Türk'ü çok zavallı ve yoksul gösterenler, genellikle o marksizm aşısıyla bize yabancılaşmış olanlardır.

Garib değil mi? Her yıl en iyimser bir rakamla 4-5 bin kişiye hitab eden opera sanatının yurdumuzda bir genel müdürlüğü vardır da 15-20 milyon kişinin ilgilendiği sinema sanatının, devlet kuruluşlarımız arasında bir genel müdürlüğü yoktur. Türk Sinema dünyasında iyi kuruluşlar yanında, «para» için herşeyi yapmaya hazır olan kişiler de yaşamaktadır. İşte bu kişilerin hazırladıkları *«sosyal içerikli»* ama *«rezil dışarıklı»* filmler, yurt içinde ve yurt dışında kanımıza ekmek doğramaktadır. Demir perde gerisinde kalan ülkeler, bu *«sosyal içerikli»* filmleri, derhal satın almakta, bütün salonlarında halka göstermektedirler. Türk'e düşman devletler şu veya bu vesileyle yapılan yarışmalarda hep böylesi *«sosyal içerikli»* filmlere ödüller vermektedirler. Bizim hazırladığımız bu *«rezil dışarıklı» «sosyal içerikli»* filmleri satın alarak sinema perdelerine

düşürenler, kendi halklarına demektedirler ki:

«İşte kapitalizmle idare edilen ve bir NATO ülkesi olan Türkiye'nin hazin manzarası! İşte bizzat Türkler'in çevirdikleri bir filmde cahil-zâlim-geri bir milletin, tüyler ürperten yaşayışı!»

Kendi topraklarında yaşayan Türk asıllı soydaşlarımıza da bizim filmimizi göstererek demek isterler ki: *Sen ey ruhunda Türk'e muhabbet duyan ve gizli bir Türkiye sevdasıyla yaşayan adam: İşte senin soyundan olan insanların, Anadoludaki hayatları böyle! Halbuki sen, onlardan ne kadar ileride ve rahatsın! Bunu, benim devletime ve bana borçlusun. Yaşamak için bana bağlanmak benimle kalmak mecburiyetindesin!»*

Türkiye'yi geri gösteren, Türkiye'yi hurafeler, zulümler, zalimler, cahiller, ağalar, şeyhler ülkesi olarak sergileyen bu *«sosyal içerikli»* filmlerin, Türkistan'daki soydaşlarımızı nasıl hüsrana boğduğunu gözlerimle gördüm. Taşkent'te, yürekli bir soydaşımızın, ayağının tabanıyla toprağı döve döve anlattıklarını, Türkiye'de dikkate alacak kimselere de duyurmak istiyorum:

«...Buraya Türkiyeyi kötü gösteren filmleri neden getiriyorsunuz? Filmin konusu mühim değil. Bize Türkiye'nin güzel manzaralı yerlerini çekip gönderin. Baktığımız zaman güzel şehirler, geniş caddeler, güler yüzlü insanlar, şirin çocuklar görelim kâfi. Mesela bir evin geniş bir salonunda, bütün ev halkının zengin bir sofra başında seyretmek bile bizi sevindirir. Halbuki sizin filmlerinizde insanlar, bir avuç toprak, bir kova su için birbirlerini

öldürüyorlar. Sizin filmlerinizde açlık var, işsizlik var, cahillik var, gerilik var, zulüm var. Çileli insanlar var. Bunlar Türk'ün şanına yakışır mı?

Türkiye gerçekten o kadar kötü ve geri bir ülke mi? Değilse bu filmleri, buralara neden getiriyorsunuz? Bizim başımıza toprak dökülsün! Vah bize! Yazık bize! Vaylar size!

Taşkent'te namuslu bir Rus idarecisinin bana söylediklerini de «sosyal içerikli» film sevdalılarının alınlarına yazmayı, vicdanlarına kazımayı ne kadar çok isterdim:

«Burada, FIRAT'ın CİNLERİ isimli bir Türk filmi seyrettim. Türkiye'yi çok geri gösteren bir senaryo idi. Doğrusu şaşırdım kaldım. Ben vazife icabı iki defa ülkenizde bulundum. 6-7 şehrinizi gördüm, insanlarınızı tanıdım. Bildiğim kadarıyla Türkiye, sizin filmlerinizde gösterdiğiniz kadar geri bir ülke değil. Yurdunuzu neden bu kadar geri gösteriyorsunuz? Doğrusu bunu anlıyamıyorum?»

Bir Rusun bizim «sosyal içerikli» filmlerimizi anlaması gerçekten mümkün değildir. Çünkü, Rusya'da hiç bir sanat eseri, rejimi kötüleyemez. Devlet adamlarını küçültemez. Halkı haksızlıklar, baskılar, zulümler altında inleyen bir kitle olarak gösteremez. Herhangi bir kimse, böyle bir cür'ete bürünürse o kimsenin dili, kökünden çekilerek koparılır.

1986 Taşkent Film Festivali ve Moskova Film Haftası dolayısıyla Moskova Büyükelçimiz sayın Oktay Can-

kardeş, bize gerçekten yakın bir alâka duydu. Sinema haftamızın açılışında, bütün elçilik erkânıyla birlikte bulundu. Sonra Moskova Büyükelçiliğimizde bizim için zengin bir sofra donattı. Rus sinema dünyasının yetkili kişileriyle uzun uzun görüşmek fırsatım bir kere daha yakalamış olduk.

Ankara'ya hareket etmeden önce, sefarete uğradığımızda, Büyükelçimiz, bizi büyük bir odada karşıladı. Elçilik müsteşarımız sayın Hülya Tuncelli'nin de bulunduğu veda ziyaretinde, yanımda rejisor Halid Refiğ ile Aktör Tanju Gürsu da vardı. Moskova Büyükelçimiz Oktay Cankardeş haysiyetli bir devlet adamına yakışır bir hassasiyetle dedi ki: *«Moskova film haftası iyi oldu. Yalnız buraya getirilen filmlerden birini seyirciler beğenmemişler. Daha film bitmeden salonu terk etmişler. Bu gibi festivallere katılırken seçeceğiniz filmlerde çok dikkatli olmalısınız. Türkiye'yi geri gösteren filmleri buralara getirmemelisiniz. Çünkü Ruslar böylesi filmleri derhal satın alıyor, sonra da bütün cumhuriyetlerinde halka gösteriyorlar. «İşte Türkiye bu! İşte Türkler böyle! diyorlar. Buna biz sebebiyet veriyoruz. Ama neden? Ama niçin?»*

«Sosyal içerikli» film rezaleti, bir kere daha, hem de Büyükelçimiz tarafından ortaya sürülünce, aktör Tanju Gürsu Bulgaristan'da yaşadığı iki müthiş olayı anlatmaya başladı. Tanju Gürsu dedi ki:

«—Efendim! Hassasiyetinize aynen katılıyorum. Çok haklısınız. Biz, Bulgaristan'ın VARNA şehrinde yapılan

Türk Film Haftasına KEŞANLI ALİ DESTANI isimli filmle katılmıştık. Oraya giden heyette ben de vardım. Film, büyük bir salonda halka gösterildi. Varna'da yaşayan Türkler, salonu hınca hınç doldurmuşlardı. Hatta, civar illerden çıkıp gelenler vardı. Filmin rejisoru Memduh Ün de oradaydı.

Bildiğiniz gibi KEŞANLI ALİ, cahil ve yoksul bir halkın düzmece kahramanlarından biridir. Esasında çok korkak ve çok cahil olan Keşanlı Ali üzerine gelen bir kabadayıyı, korku belasıyla ve istemiyerek vurduktan sonra, hapse düşünce, zır cahil halkın uydurmalarıyla, adetâ bir efsane kahramanı haline gelmiştir. Eserin yazarı Haldun Taner, bu oyunuyla, bütün kahramanlarımızın, aşağı yukarı, Keşanlı Ali gibi şişirilme olduğunu da ortaya koymaya çalışıyor. Olay bir gecekondu bölgesinde geçiyor. Yoksulluk, cahillik, korku, düzensizlik, baskı, dolandırıcılık... filmin ana malzemesi. İşte biz VARNA'daki film haftasına «sosyal içerikli» bu filmle katıldık. Işıklar yanınca soydaşlarımızın yüzü görülmeye değerdi. Hiç birisi filmi beğenmemişti. Bu bakımdan bizi öfkeli bakışlarla eziyorlardı. Rejisör Memduh Ün'ün de canı sıkıldı. Kalabalığın arasında sıyrılıp otelimize dönmek istedik. Yolumuz, bir parkın içinden geçiyordu. Ben birkaç kişinin arkamıza düştüklerini hissettim. Yere çok sert basarak ve homurdanarak bize yaklaşıyorlardı. Tatsız bir hadise çıkacağını hissettim.

—Memduh Ağabey! dedim. Bu arkamızdan gelenlerin niyetleri hiç de iyi değil. Adamlar bir bela çıkarabilirler.

Onun için çok dikkatli olmalıyız.

Sözlerimi henüz bitirmiştim ki, iki kişi önümüzü kestiler. Filmin rejisörüne öfkeyle sordular.

— Memduh Ün sen misin?

— Evet!

— Bu Keşanlı Ali Filmini sen mi yaptın?

— Evet! Ben yaptım!.

Ciğerlerinin bütün nefesleriyle Memduh Ün'ün yüzüne tüküreerek bağırmaya başladılar.

— Tuuuu senin yüzüne! Ulan senin böyle bir film çekmeye hakkın var mı? Türkiye'yi geri, kahramanlarımızı cahil, korkak, uydurma göstermeye hakkın var mı?

Tuuuu senin yüzüne! Tuuu senin yüzüne!

Ben de öfkelendim. Memduh Ün'ü arkama alarak adamlardan birinin yakasını pençeledim. Kapışmamıza ramak kalmıştı ki, araya başka soydaşlarımız girerek bizi ayırdılar. Otele geldik. Memduh Ün çok müteessirdi. Bana:

— Tanju! Bu olay, tamamen aramızda kalsın. Sakın kimseye söyleme! Sonra itibarım çok sarsılır dedi. Ama ben, Türkiye'ye döndükten sonra, olayı bir çok yerde anlattım. Hatta kalabalık toplantılarda dile getirdim. Gerçekten yurt dışına çakaracağımız filmlerde çok dikkatli olmalıyız.

Benim yine Bulgaristan'da şahid olduğum bir başka rezalet daha var ki o da ibret alınmaya değer. Orada yapılan film haftalarından birine biz yine «sosyal içerikli» senaryolarımızdan birisiyle katılmıştık. Bulgarya'da yaşayan soy-

daşlarımız sekiz on bin kişilik bir kalabalıkla geldiler. Kaldığımız otelden, sinema salonuna kadar caddelere sığmayan müthiş bir kalabalıkla adeta yere basmadan yürüdük. Soydaşlarımız, hep bir ağızdan marşlar söyleyerek, Bulgaristan'ı ayağa kaldırdılar. Film başlamadan önce, İstiklâl Marşımızla yeri göğü inlettiler. Derken KARANLIĞIN İÇİNDEN «sosyal içerikli» filmimiz başladı.

Işıklar yandığında gözlerime inanamadım. Çünkü o koca salonda kalanlar, bizimle birlikte onbeş kişi bile değildi. Âdeta yere-göğe sığmayarak sinemaya gelenler, Türkiye'yi kötü gösteren O «sosyal içerikli» filmin ortalarında, yere bile basmaktan utanarak karanlıkta sıvışıp gitmişlerdi. Yanımda, Yugoslavya'dan gelen ve bu konuları çok iyi bilen bir yetkili kişi vardı. Bana:

— Siz bu işleri daha kavrayamamışsınız. Böyle «sosyal içerikli» film olmaz dedi. Utandım kaldım. Türkiye'ye dönünce bu olayı birçok yerde anlattım!»

Rejisör Halid Refiğ ise, «Bu kabil filmlere yurt dışında çeşitli ödüller verildiğini, bu ödüllerin de Yeşilçam'ı aynı çizgide yeni filmler yapmaya teşvik ettiğini...» belirtti.

Ben de, bu ödüllerin kasıtlı olduğunu, bazen hıristiyanlık taassubu, bazan da Türk düşmanlığı yüzünden özellikle böyle bir taktik uygulandığını ifade ettim. Fransa niçin, İngiltere niçin, Yunanistan niçin... Türkiye'yi geri, Türk'ü vahşi gösteren filmler yapsın? Yeşilçam maşası dururken elini niçin ateşe soksun?

Şimdi diyeceksiniz ki: Devlet Türkiye dışındaki festi-

vallere neden öylesi filmlerle katılıyor? Devlet neden kendisini ve milletimizi çıkmazlara sokuyor.

Bunun iki büyük sebebi var:

Bu filmler, çoğu zaman Türkiye'nin çilesini çekmemiş bir tarih şuuruyla aydınlanmamış, bizim ruhumuzdan uzak kalmış kimseler tarafından seçilmektedir. Meselâ ben, böyle bir festival dolayısıyle seçici kurula gönderilen bir Dışişleri Bakanlığı yetkilisinin, Kürtçülük propagandası da yapılan bir ihanet belgesinin farkına varmadığını, Barzani'nin peşmergelerini, yörük zannettiğini, filmde Kürtçe söylenen uzun havaları, «yörük ezgisi»» diye değerlendirdiğini dehşetle görmüşümdür. Eski Kültür Bakanlarımızdan Sayın Talat Halman'ın da bulunduğu kurulda film önce benim, sonra Halman'ın açıklamaları ve itirazlarıyla red edilmişti. Bir yörükle bir peşmergeyi, Türkçeyle, Kürtçeyi birbirinden ayıramayacak kadar yorgun olan veya devlet işleriyle yüklü (!) bulunan bir kimse, yurt dışına gidecek filmlerin seçiminde nasıl titiz davranacaktır?

İkinci önemli sebep te şudur. Devletimizin bir sinema sanayii yoktur. Bu bakımdan, festivallere gönderilecek filmler, Yeşilçam'dan istenmektedir. O festivalleri düzenleyen ülkeler ise, belki de aldıkları haberlere göre bazı şartlar ileri sürmektedirler. Meselâ *«Son bir yıl içinde çevrilen filmlerin dikkate alınacağını...»* bildirmektedirler. Devlet, bu şartlara uygun filmler içinde, bazan ya en az zararlı olanını seçip göndermekte, bazan da (iktidar politikasına uygun sanarak) «sosyal içerikli» filmleri bilhassa

tercih etmektedir.

Şimdi, hiç kimse bana, Amerika'yı örnek göstermesin. *KÖKLER* veya *KAPALI KAPILAR ARDINDA* gibi dizileri öne sürerek, bizim o gaflet örneği filmlerimizi tabii karşılamasın. Biz Amerika değiliz. Vatanımızın yerini, savaş gücümüzün derecesini, malî kaynaklarımızın kuvvetini, Amerika seviyesine çıkarmadan kendimizi Amerikan aynalarından seyredemeyiz.

Rahmetli Arif Nihat Asya, bir gün: *«Önce Devletimizi devletleştirmek lâzım!»* diye öfkelenmişti. Ve bir Meşrutiyet Devri siyasimiz, yabancı bir devlet adamına;

— *«Dünyanın en kuvvetli devleti biziz» demişti. «Çünkü Onu siz dışarıdan, biz içerden uğraştığımız halde bir türlü yıkamıyoruz!»*

İddiamda ısrarlıyım: Biz bilerek veya bilmeyerek seçtiğimiz *bu sosyal içerikli filmlerle «Büyük Rusya ideâline» yardımcı olmaktayız.* «Yurt dışında yapılan festivallere katılmayalım!» demek istemiyorum. Aksine; herşeyden elimizi çekmek miskinliğinden iğreniyorum. Kaf Dağının ardındaki sanat festivallerinin bile içinde olalım. Ama daima sanat değeri olan, yüzümüzü ağartan eserlerle!» diyorum.

Allahım! Allahım! Allahım!

Biz Türkiye'de Marksist bir düzen için *sosyal içerikli* bazı tiyatroları ve filmleri, zaman zaman *Danıştay* kararlarıyla halkımıza gösteriyoruz. O eserlerin yazarlarına aktörlerine «devrimcilik» ve «ilericilik» kaftanları giydiriyoruz. Sana binlerce defa şükür olsun ki, Türkiye'yi hep

geri, Türk'ü hep zalim ve sömürücü gösteren bu iğrenç filmlerin suratına, Bulgaristan gibi Maksist bir ülkede bile büyük bir şuurla tüküren soydaşlarımız da var. Bu şuurun yakın bir gelecekte, Türkiye'yi de aydınlatacağına niçin inanmayalım?

GÜZELİM ESKİ TAŞKENT

— II —

Eski Taşkent'e şehir metrosundan geçerek gittik. Taşkent Metrosu, oniki km uzunluğunda. Genişliği ise yirmi metre. Üç aydınlık istasyonu var. İstasyonlar, açık yeşil, mavi ve sarı seramik kaplı duvarlarla ve mermer sütunlarla süslü. Şehrin iki yakasını birleştiren bu metroda, sık işleyen trenler oniki kilometrelik mesafeyi 4-5 dakika içinde alıyorlar. Metroya içkili inmek ve sigara içmek yasak. Her gün, yüz seksen bin kişi evinden iş yerine metro vasıtasıyla gidip geliyor. 1972 yılında tamamlanmış. Bir kişinin taşınma maliyeti: (9) kopik. Ama devlet, bu hizmeti (5) kopik karşılığında yapıyor.

Son istasyondan yeryüzüne çıkınca, Eski Taşkent'i düşündüğüm gibi buldum. Eski Taşkent'le Yeni Taşkent arasında rahat yüz yıllık bir zaman farkı var. Özbekler, Eski Taşkent'te genellikle, geniş bahçeli, tek katlı, evlerde oturuyorlar. Evler kerpiçten yapılmış. Ara sokakların kerpiç duvarları yapıldıkları gibi duruyorlar. Ama otobüslerin veya yabancıların gelip geçtikleri daha geniş yollarda, duvarlar hep beyaz badanalı. Bahçelerdeki üzüm tevekleri bu beyaz badanalı duvarlardan eğri büğrü yollara, sokaklara, yeşil gerdanlıklar gibi sarkıyor. Eski Taşkent'in etrafını,

üzüm bağları, pamuk tarlaları, kavun-karpuz bahçeleri ve sebze bostanları geniş ve renkli bir kuşak gibi çevirmiş. Daha uzaklarda ise, bir toz bulutu gibi gözüken uçsuz, bucaksız stepler, binlerce yıllık uykularından daha uyanmamışlar. Eski Taşkent, Tiyanşan Dağları'nın eteklerinde, deniz seviyesinden dörtyüzseksen metre yükseklikte dümdüz bir ova üzerine sereserpe uzanmış. Şehrin kıyılarında yeşeren, hayır hayır, bozkır kevenleri gibi kuruyup kalan gecekondular topluluğu, Yeni Taşkent'e karşı, ne kadar aşağılardan ve ne kadar asık bir yüzle, çatılmış kaşlarla bakıyorlar. Eski Taşkent'in gecekondu bölgesi, insanda, bombardımana uğramış bir köy hissi uyandırıyor. Bir omuz vurulsa, yıkılacakmış gibi duran yorgun duvarlar ve belki de kırk-elli eskimiş, atılmış, paslanmış peynir tenekelerinin, açılıp birbirlerine yamanmasıyla örtülen kambur çatılar, sanki yer yer çürüyüp koptukları için rüzgarla birlikte sallanmıyorlar da altlarındaki yoksulluk ve çaresizlik yüzünden hıçkırıklarla sarsılıyorlar.

Eski Taşkent'te de insanlar, çok vasat kıyafetler içerisinde. Genç kızların elbiselerine, daha çok, kırmızı, siyah ve sarı renkler hâkim. Delikanlılar, gömlek ve pantolonla dolaşıyorlar. Orta yaşlı Özbekler'in başlarında, bizim takkelerimizin işlenmiş, süslenmiş hâllerine benzeyen (dobbi)ler. biraz geriye itilmiş olarak duruyorlar. İhtiyar Özbekler ise, omuzlarında bir heybe taşıyorlar. Yazın en sıcak günlerinde bile, dizlerine kadar inen pamuklu çapanlarla (cübbelerle) dolaşıyorlar. Ayaklarında, siyah

deri çizmeler var. Ortalıkta şıklığıyla, zarafetiyle, zenginliğiyle dolaşan bir tek kimse yok. Ama eski-püskü, yamalı elbiseli kimseler de görülmüyor. Özbekler, genellikle orta boylu, esmer, yumuk gözlü insanlar. İlk görünüşte, insanda, sanki sabah uykusundan yeni kalkmışlar, yüzlerini daha yıkamamışlar, mahmurluktan daha sıyrılmamışlar duygusunu uyandırıyorlar. Gözlerinin çekikliği, bir avuç soğuk su çarpıldığında uçup gidecekmiş gibi duruyor.

Gecekondu bölgesinden çabuk ayrıldık. Biraz sonra kendimizi Eski Taşkent'in kucağında bulduk. Eski Taşkent'e beton evler, çok katlı apartmanlar henüz girmemişler. Eski Taşkent'in bir örneğini, artık Anadolu'da da bulmak mükün değil. Onu, elli, altmış sene önceki şehirlerimizden birine benzetebiliriz. Boz ve yeşil renklerin kucaklaştığı sokaklar yalpalaya yalpalaya uzayıp gidiyor. Ben Eski Taşkent'te, Türk'ün gurur âbideleri olarak yükselen câmilerimizi, hanlarımızı, hamamlarımızı, türbelerimizi, çeşmelerimizi, surlarımızı, kalelerimizi de göreceğimi sanıyordum. Ama etrafta, tarihî eser özelliği taşıyan yapılar yoktu. 1966 yılında çok büyük bir deprem geçiren Taşkent'te, zâten bakımsızlıktan birer-ikişer çökmeye başlayan veya yeni meydanlar, yeni yollar, yeni yerleşme merkezleri için beşer-onar yıkılıp giden o güzelim eserleri toprak ana, büyük bir öfkeyle, sanki kendi bağrına çekmek istemiş. Eski Taşkent'e şahsiyet kazandıran eski mimarîmiz, eski ruhumuz, çöken bir imparatorluk gibi, yığılıp, dağılıp kalmışlar. Bugün Eski Taşkent'te ayakta kalabilen tarihî eserler parmakla sayılacak kadar az...

Yolumuz, bizi küçük bir mahalle mescidinin önüne çıkardı. Bahçesinde, öbek öbek iri güllerin açılıp saçıldığı bir mescid. Yaşlı Özbekler, bir ağaç gölgesi altına toplanıp sohbete dalmışlar. Ali Yürük'le birlikte o mahalle mescidinde, iki rekât şükür namazına durduk. İçerisi pırıl pırıl. Tertemiz. Bir mescidden ziyade uzun ve geniş bir salonu andırıyor. Kubbesiz tavanı ahşah kaplı. Namazdan sonra genç bir imam bizi sevinçle, heyecanla, muhabbetle kucakladı. İmam, otuz-otuz beş yaşlarında temiz kıyafetli bir Özbek. Ne yapacağını, ne söyleyeceğini bilemeden etrafımızda dönüp duruyor. Ona Diyanet İşleri Başkanlığı'mızın çıkardığı güzel bir Kur'ân hediye ettim. Sağ avucunun içiyle, ceketimin yakasını yukarıdan aşağıya sıvazlarken ne kadar güzelleşiyor Yâ Rabbim :

— *«Türkiye! Türkiye! Türkiye! Türkiye'de bizim karındaşlarımız baar. Türkiye! Türkiye! Türkiye! Mübarek diyar!»*

Genç adamın sıcak eli, sanki Türkiye üzerinde dolaşıyor. Bize, o mescid bahçesindeki çok eski bir çilehaneyi gezdirmek istedi. Çilehane, toprağın 8-10 basamakla inilen derinliğinde. Kapısı, demir parmaklıklar arkasında. Çilehaneyi, sanki yeni bir zindanla çevirmişler. Genç imam, bütün ceplerini karıştırdığı, birkaç yere koşuşturduğu halde anahtarını bulamadı. Çilehane kapısı önünde birlikte resim çektirdik. Bana dedi ki:

— *«Eskiden dedelerimiz, işte bu ocakta çile çekerek olgunlaşırlarmış. Acı çekmeyen huzurun, yokluk çekmeyen varlığın kıymetini ne bilir? İnsan, gözünü biraz da kendi*

içine çevirmeli. İnsan gönül kulağıyla biraz da Yaradanın sesini dinlemeli. Size çilehaneyi gösteremediğim için üzgünüm!»

—«Üzülmeyiniz» dedim. «İnsanlar, çile çekmek için artık toprağm altma çekilmiyorlar. Şimdi çileyi, toprağın üstünde çekiyoruz. Çile, toprağın altına inince bitiyor.»

Ne demek isteğimi anladı mı bilmiyorum?

Çilehanenin arkasında, Eski Taşkent'in kabristanı sanki bizi dinliyordu. Birden orayı görmek istedim. Bir kerpiç duvarı atlıyarak, kabristana geçtim. Anadolu mezarlıklarından farksızdı. Mezarlar, rasgele sıralanmışlardı. Hani, baş tarafın kıbleye bakmak mecburiyeti olmasa, dağınıklık içinden çıkılamayacak bir hâl alacakmış. Kabristanı, yer yer insan göbeğine kadar yükselen otlar bürümüş. Özbekler, bazı mezarları kerpiçle örüp kırmızı toprakla sıvamışlar. Yeni Özbek mezarlarında ise, taş, mermer veya beton kullanılmış. Bizde olduğu gibi, mezarların ayak ucunda da bir taş yok. Mezarların, sadece baş taraflarında taş yükseliyor. Ben, bu bakımsız, bu gelişigüzel sıralanmış mezarlar arasında hüzünle dolaşırken, 5-10 metre ilerimizdeki yeni bir mezar üzerine kapanan kadınların, feryatlarıyla irkildim. 3-4 örtülü kadın, başlarına, dizlerine vura vura dövünüyor, yüzlerini yırtmak istercesine tırmalıyor, saçlarını yolmaya çalışıyor, taze mezar toprağını başlarına serperek ağlaşıyorlardı. İslâmdan önceki eski Türk inancıyla gözyaşı döküyor, çırpınıyor, belki de böylece, ölülerin ruhunu yücelteceklerini sanıyorlardı. Feryatları bütün kabristanı

doldurmaya başlayınca, arkamda bulunan imam efendi, onları paylamaya başladı:

— *«Ağlamayın! Bağırmayın! Dövünmeyin! Ölünüze yazık hâtunlar! O, şimdi sizden hayır - dua bekliyor; gözyaşı değil! Evinize giderek O'na Kur'ân okuyun! Müslümana yakışan budur!»*

Kadınlar, yapışırcasına mezara kapandılar. Daha çok feryada başladılar. Genç imam o zaman:

—*«Ayıptır hâtunlar»* diye bağırdı. *«Bakın burada, Türkiye'den gelen bir misafirimiz var! Size ibretle bakıyor! «Bunlar ne biçim müslümanlardır?»* diyor.

Kadınlar, dizleri üzerinde doğrularak bana baktılar. Birden seslerini kestiler. Açılıp-saçılan baş örtülerini yeniden bağlayarak üstlerini-başlarını silkeleyerek, âdeta koşarcasına çekilip gittiler. Bir süre şaşırıp kaldım. Sonra Caminin çiçekli ve serin bahçesine döndüm. Orada yaşlı Özbekler'le biraz sohbetimiz oldu. Sokağa çıktığımızda 18 yaşlarında bir delikanlı, imamın yanına yaklaşarak kulağına birşeyler fısıldadı. İmam biraz kararsız, biraz mahçup bir yüzle bana döndü:

— *«Efendim, dedi. Burada âdettendir. Bir kimsenin yakınlarından birisi ölürse, ölü evinde dokuz gün yemek pişer. Konu-komşuya sokaktan gelip geçene dokuz gün yemek yedirilir. Açlar doyurulur. Fakirler giyindirilir. Böylece ölenin ruhunun huzura kavuşacağına inanılır. Şimdi bu delikanlının da babası öldü. Kabristanda gördüğümüz o hâtunlar, bu delikanlının anası ve bacısı idiler. Şimdi benden ısrarla istiyor ki, sizi arkadaşlarınızla*

birlikte onların evine götüreyim. İstiyor ki, sofralarında yemek yiyip, babalarının ruhuna birer fatiha okuyasınız!»

Şaman Türkleri arasında, herhangi bir kimse öldüğünde, ölenin mezarı üstünde kurban kesildiğini, cenazeye katılanlara yemek yedirildiğini biliyordum. Özbekler'in bu âdeti biraz değiştirerek yaşattıklarını anladım. Babasını kaybeden delikanlı, yüzümüze yalvarırcasına bakıyordu. Arkasına takılarak yürüdük. Evi, geniş bir bahçe içindeydi. Her taraf tertemizdi. Bahçede son derece zarif ve süslü bir kameriye vardı. Bir kısım yaşlı Özbekler, orada sofraya oturmuşlardı. Bahçeye girdiğimizde, ellerini yüreklerinin üzerine bastırarak bizi selâmladılar. İçerdeki odalardan birine geçtik. Ortaya, iki karış yüksekliğinde, uzun bir masa konulmuş, etrafına yün minderler sıralanmıştı. Onlara bağdaş kurarak oturduk. Yemek masası, yine avuç içi kadar boş yer kalmamak üzere yemeklerle, meyvelerle, çerezlerle donatılmıştı. Karnımızı doyurduktan sonra, ölenin ruhuna fatihalar okuduk. Evin delikanlıları kendilerine dünyalar bağışlanmış gibi bizi şükranlarla uğurladılar. Bahçeye çıktığımızda etrafa dikkatle baktım. Toprak, yer yer bir çiçek yağmuruna tutulmuş gibi güzelleşmişti. Çiçeksiz Özbek bahçesi görmedim. Özbek evlerinde perdeler, örtüler, yüklükteki yatak-yorgan yüzleri ve çarşafları, sakız gibi tertemizdiler.

Eski Taşkent'ten günümüze kalan tarihî eserlerden biri de, KUKELDAŞ MEDRESESİ. Medrese 16. asırdan kalmış, kapısı ve mimarîsiyle, Selçuklu güzelliğini hatırlatıyor.

Bir zamanlar, yüzden fazla hücresi olan Kukeldaş Medresesi, 1894 yılında, ilkokul olarak hizmete girmiş. Şimdi, kız öğrenci yurdu olarak kullanılıyor. Medrese dış yüzünün, lacivert, sarı, mavi ve yeşil çinileri, yer yer dökülmüş. Taç kapının arkasında kalan hücreler, dörtyüz senelik yorgunluğa rağmen, 1966 zelzelesine rağmen, yıkılmamışlar. Medresenin serin avlusuna adım atar atmaz, bizi yaşli bir Özbek karşıladı. Adının Abdülgani Samedof olduğunu söyleyen Özbek, yetmişbir yaşına rağmen emekliye ayrılmamış. Bekçilik yapıyormuş. Altı çocuğu, onbeş torunu varmış. Sorularımı dinlerken sıcak bir yüzle sordu:

—*«Hangi millettensiniz?»*

— « Biz Türküz Abdülgani baba!» dedim. «Türkiye'den geliyoruz! Şu Medrese'den birkaç resim çekebilir miyiz?»

Yaşlı Özbek, birden ciddileşti. Tokalaşmak için elini uzattı. Ayrıca sol eliyle de bileğimi sıkı sıkıya kavradı. Yine aydınlık bir yüzle ve gururla:

—*«Bizim milletimiz de Türk'tür. Biz Özbekler de Türk'üz ve Müslüman'ız. İçerde resim çekmek yasak! Çünkü bu hücrelerde kız talebeler yatıp kalkıyor. Ama madem ki siz Türkiye'den geliyorsunuz; benim gözümün ışığısınız. Size yasak yoktur. Siz bizim karındaşlarımızsınız! İstediğiniz kadar çekin!»*

Dünyalar benim oldu. Abdülgani Samedof'la kucaklaştık. Bir gün önce, resmî bir kuruluşta çalışan ellibeş yaşındaki bir Özbek'in bana söylediklerini hatırladım:

—*«Biz hepimiz Türk Milletindeniz!» demişti.*

Özbekler, Oğuzlar, Uygurlar, Tatarlar, Azeriler, Kırgızlar, Kazaklar, Türkmenler... Türk'türler ve Türkçe konuşmaktadırlar. Dünyanın güzelliği Türktür! Artık Dünya güzel değil. Türk mazlum ve mahkûm olursa dünyanın tadı kalır mı?»

Gözlerim doldu. Bir kaç cümle daha söylese, boşanacaktım. Şimdi: «Bunda ne var?» veya «Bu ifadeden daha tabii ne olabilir?» diyenleri duyar gibiyim. Sovyetler'i görmeyenler bu cümlelerdeki müthiş heyecanı, müthiş güzelliği, müthiş asaleti elbette yaşayamazlar. Bütün dünyayı ayağa kaldıran Bulgar vahşeti Türkiye'de de duyulmasaydı, yazacaklarıma çok az kimse inanacaktı: *Sovyetler'de Türk kelimesi yasaktır. Sovyetler'de bir kimsenin «Ben Türk'üm ve Türkçe konuşuyorum!» demesi, Marksizme, yani rejime ihanettir. «Türk» kelimesi «Faşizm» kelimesinden kırk misli daha öldürücü ve tehlikelidir. Resmî kayıtlara göre Sovyetlerde Özbek vardır, Azerî vardır, Uygur, Kazak, Oğuz, Tatar, Türkmen, Kırgız vardır. Ama Türk yoktur. Sovyetler'de: «Özbekçe», «Azerîce», «Uygurca», «Kazakça», «Oğuzca» «Tatarca», «Türkmence», «Kırgızca» konuşulmaktadır. Ama Türkçe bilinmemektedir. Sovyetler'de, Marksizme rağmen, birinin «Ben Müslümanın!» demesi mümkündür. Ama bir kimsenin «Ben Türküm!» diye söze başlaması, belâ yağmuru altına uzanmaya razı olması demektir. İşte Orta Asya'dan, binlerce yıllık TÜRKİSTAN isminin kazınması, hem Türk'ten ve Türkçeden müthiş bir korkunun ifadesidir; hem de Türk'e ve Türkçeye karşı bir yılan*

yüreğiyle ve yılan sessizliğiyle yaklaşmanın neticesidir. Sovyetlerde Türk ve Türkçe kelimeleri, dudakları bir kezzap gibi yakıp kavurmaya devam ediyor!. Bu bakımdan, Sovyetlerde, bir Özbek'in, Azerînin, bir Tatarın... «Ben Türk'üm ve Türkçe konuşuyorum!» diye söze başlaması kadar insanı hiç bir şey heyecanlandırmıyor ve sevindirmiyor.

Taşkent Televizyonundaki ve Radyosundaki konuşmalarımdan sonra, yakın dostlarım oldu. Bana, gerçekten büyük sevgi gösterdiler. Bir ara, bir eserimi, Özbek Türkçesine aktarmak istediler. Onlara ÂŞIK VEYSEL isimli kitabımı verdim. Yanımdan ayrılırken uçacakmış gibi sevinçliydiler. Aynı kişiler, bir gün sonra, yanıma kararmış bir yüzle geldiler:

— *«Bu kitabınızı, Taşkent'te maalesef basamayız!»* dediler.

— Neden?

— *«Çünkü siz, ÂŞIK VEYSEL'in Türklüğüyle övünen bir şair olduğunu yazmışsınız. Onun Türklüğü yücelten 8-10 kıt'asını kitabınıza koymuşsunuz. Ayrıca, Âşık Veysel'in, Allah ve Peygamber inancıyla yüklü şiirlerinden örnekler vermişsiniz. Yazdıklarınız gönlümüzcedir. Ama Taşkent'te, hiç bir devlet matbaası böyle bir kitabı basamaz!»*

Taşkent'te. Abdülveli Yusuf Hocayef isimli bir muhabir, bir Taşkent dergisi için benimle mülâkatta bulundu. Kendisine KIRK HADİS isimli mükemmel bir hat eseri hediye ettim. Abdülveli, bir kaç gün sonra, bizi, akşam

yemeği için evine dâvet etti. Onun da bahçesi bir renk cümbüşüyle bizi karşıladı. Onun da evi, anlatılamayacak kadar temiz ve güzeldi. Ve Onun da, eski bir Taşkent evinde, açtığı sofra bizi şaşırtacak kadar zengindi.

Yemeğe oturmadan önce, Abdülveli'nin yaşlı bir berber olan komşusu Ali Yürük'e ve bana, yüreğinin diliyle duygularını anlatmaya çalıştı :

—*«Sizleri gördüm; cennete girmiş gibi oldum. Siz Türkiye'den gelen karındaşlarımızsınız!»*

Ben, at etini, ömrümde ilk defa Abdülveli Yusuf'un sofrasında çiğnedim. Çiğnedim diyorum çünkü yutamadım. Özbekler, eski Türk âdetleri gereğince en makbul misafirlerine, at eti ikram ediyorlar. Abdülveli'nin yememi ısrarla istediği eti ağzıma alıp çiğneyince, ekşimsi bir tad duymaya başladım. Merakla sordum:

— Bu ne etidir acaba

— *«At etidir efendim. Kolay bulunur bir nesne değildir. Ama, biz ta Türkiye'den gelen sizin gibi misafirlerimize zor da olsa at eti bulur getiririz!..»*

Birden lokma ağzımda büyümeğe başladı. Onu bir türlü yutamadım. Ev sahibinin bir ara sofradan kalkmasından yaralanarak lokmayı alıp cebime indirdim. Eski Taşkent'te at eti yiyemedim ama, kısrak sütünden yapılmış kımızı çok içtim. Eski Taşkent'in hemen her evinde, kımız yapılıyor. Kımız, tulumlar içine konulan kısrak sütünün, mayalanıp ekşitilmesiyle elde ediliyor. Kımız, biraz fazlaca ekşitilmiş ayranı hatırlatıyor. Özbekler: «Biz, Kımız içmeden yaşayamayız!» diyolar. Kımızın, onbeş derde deva

olduğunu söylüyorlar. Taşkent'te hemen her akşam yemeğinde kımız içtim. Türkiye'de, kadeh kaldırmasını bilmediğim için, bana hep: «Sen kımız içersin değil mi?» diye dudak büken arkadaşlarımı yalancı çıkarmamak için, kımızsız sofraya oturmadım.

Eski Taşkent'te, tamamen Özbekler oturuyorlar. Ruslarla birlikte doksan dokuz milletten gelenler, Yeni Taşkent'in çok katlı apartmanlarında yaşıyorlar. Eski Taşkent'in geniş caddeleri, büyük meydanları, büyük parkları, büyük sinema salonları... yok. Ama ben Eski Taşkent'i, Yeni Taşkent'ten daha çok sevdim. Çünkü Eski Taşkent'te, yüzde yüz bizim soydaşlarımız, yüzde yüz bizim geleneklerimiz, bizim dilimiz, bizim ruhumuz var. Bizim güzel cevherimiz, Eski Taşkent toprağında.

Eski Taşkent'te, yaşlı Özbekler gördüm. Sıcak bir mayıs gününde geniş gölgeli ağaçlar altındaki peykelere bağdaş kurup oturmuşlardı. Piyale dedikleri kulpsuz iri fincanlarla çay içiyorlardı. Satranç oynuyor, sohbet ediyorlardı. Onları hayranlıkla seyrettim. Seksen katlı bir gökdelene bakmaktan zevk alacağımı sanmıyorum. Ben hep hayranlıklar içinde yaşamayı, hayretler içinde kalmaya tercih etmişimdir.

Beni kanatlandıran, kırk türlü hayranlıkla, beni ağızsız, dilsiz bırakan bir müstesna olayı yine Eski Taşkent evlerinden birisinde yaşadım. Elli milyonda bir tesadüfün beni bulmasına mı hayran kalayım, yoksa dâvet edildiğim bir Türk evinde gördüklerime, duyduklarıma, dinlediklerime mi; bilemiyorum:

Bir gün Ahıska Türklerinden bir genç kaldığımız otelin önünde beni durdurarak sordu:

— *«Türkiye'de bizim bir akrabamız var! Acaba onu tanıyor musunuz?»*

Güldüm:

— «Türkiye elli milyon nüfuslu bir koca ülkedir» dedim.«Elli milyonda bir ihtimalle belki bilirim. Ama ben, doğrusu bu ya aynı sokakta oturduğumuz komşularımızın bile isimlerini söyleyemem. Kimmiş Türkiye'deki akrabanız?»

— *«Fuat Azgur dayımız!»*

Elimi dizime vurmaya başladım.

— Şair Fuat Azgur! Danışma Meclisimizin üyesi. Danıştay eski üyesi. Karslı Fuat Azgur!

— *«Tamam işte o! Demek tanıyorsunuz!»*

— Nasıl tanımam! Benim ağabeylerimdendir. Sevdiklerimdendir. Tesadüf ancak bu kadar olabilir.

Muhatabım, karşısında dayısını görmüş gibi sevinmeye başladı :

— *«Bizim Türkiye'de bir yakınımız daha var. Acaba onunla da tanış oldunuz mu?»*

— «Allah'ını seversen artık sorma! Bu müthiş tesadüfün bana ve sana getirdiği sevinci dağıtma!» dedim.

—*«Sormasam olmaz, çünkü ben bu iki kişiyi sorup öğrenmek için size gönderildim. Siz Türkiye'de Abdülmecit Doğru Beğ'i de tanıyor musunuz?»*

Dondum kaldım! Allahım! Allahım! Allahım!

— Nasıl tanımam? O da çok yakın ağabeylerimdendir.

Daha bir hafta önce beraberdik. Operatör Doktor Mecid Doğru! İbn-i Sina Hastahanesinde Profesör! Aynı zamanda dağcı! Fuat Azgur gibi, o da milletimizin yürekli oğullarından!

— *«Tamam işte O!»*

— Sakın üçüncü bir kişiyi sorma emi?

— *«Zaten bir başka kimse tanımıyorum!»*

Genç adam, evine haber yetiştirmek için, yanımdan rüzgâr gibi ayrıldı. Bir gün sonra elimi sıkıca tuttu.

— *«Evdekilere anlattım. Dünyalar bizim oldu. Sizi yarın akşam yemeğe dâvet ediyoruz. Ağabeğim burada profesördür.*

Sizi arabasıyla o alacak. Ama bu otelin önünde olmaz! Ben, sizi ara sokaklardan birine götüreceğim. Ağabeyim bizi orada bekleyecek. Binip eve gideceğiz!»

Dediği gibi oldu. «Tam bağımsız bir ülkenin halka dönük; halktan yana bir cumhuriyetinde» bir banka soygununa gider gibi veya yarıaçık bir cezaevinden kaçar gibi, gizli, ürkek, endişeli dikkatli, heyecanlı bir yürüyüşten sonra ara sokaklardan birine saptık. Orada, çalışır vaziyette bekleyen bir arabaya adımımızı atar atmaz hareket ettik. Kendi kendime düşünmeye ve hüzünlenmeye başladım: «Nedir? Ne oluyor? Ne yapıyoruz? Basit bir akşam yemeği için bu mizansen, bu korku, bu endişe neden? Bu nasıl bir iştir? Nasıl bir gidiştir?» Araba şehrin uzak bir köşesinde durdu. Fuat Azgur'un akrabasının evine girdik. Orada gördüğüm izzeti, ikramı, cömertliği, insanlığı, anlatmam mümkün değildir. Profesör olan ev

sahibi, bana yalvarıp yakarıyordu ki, evinde neyi beğeniyorsam, onu kendime alıp Türkiye'ye götüreyim. Siyasetten, bir tek kelime olsun konuşmadık. Ne o böyle bir ihtiyaç duydu. Ne ben öyle bir konuya pencere açtım. O, siyasetin gelip geçici günlük çekişmelerinin, dedikodularının çok üstüne çıkarak, ebediyyen eskimeyen, güzeliklerden bahsetti. Baktım misafir odasının bir duvarında, küçük bir Türk bayrağı asılı. Altında, Boğaz Köprüsü ve muhteşem bir İstanbul manzarası. Anlattıklarından hangisini yazsam, ya Rabbim? Her sözü, bir Peygamber merhametiyle birlikte yüreğimi güzelliştirdi:

— *«Annem bu televizyona bakıp bakıp bize soruyor. «Bu yeni icad dünyanın her tarafını gösteriyor da Türkiye'yi neden gizliyor? Hele onun öteki düğmelerine de bir basın: Belki bize Türkiye'den bir ses getirir» diye hayıflanıyor. Şimdi, Türkiye' den bir ses olarak buraya siz geldiniz; ama tesadüfe bakınız ki, annem Buhara'da. Ah Onun sizi görmesini, sizi kucaklamasını ne kadar isterdim. Annem Türkiye sevgisiyle yaşıyor. Annemi Türkiye hasreti bitirecek!»*

Genç profesör, sonra, kendisinin en çok hayıflandığı olaylardan birini anlattı. Ama ne kadar güzel, ne kadar sıcak, ne kadar yürekten anlattı. Yâ Rabbim!...

— *«Ben geçen yıl İstanbul'a gittim. Mevsim kıştı. Başımda bir kalpak vardı. Kapalı çarşıda bir genç yanıma yaklaştı. « O kalpağı bana satar mısınız?» dedi. Dedim ki«Hayır! Ben onu satmak için getirmedim. Başım üşümesin diye giyiyorum» Genç adam mahzun bir yüzle*

çarşının kalabalığına karışıp gitti. Ben de yoluma revan oldum. Daha 5-10 adım atmadan yüreğimi bir pişmanlık pençeledi. Kendi kendime dedim ki: «Sen ne yaptın? Bir kalpak için bir Türk delikanlısının yüreği kırılır mı? Ona bin kalpak feda olsun!» Geri döndüm.

Çarşının öteki kapısına kadar yürüdüm. O delikanlıyı bulamadım. Görseydim, kalpağımı ona hediye edecektim. Ne kadar üzüldüğümü tahmin edemezsiniz! Yüreğimin ağırlığı beni olduğum yere çiviledi. İnanıyorum ki, Allah beni sınadı, Karşıma bir Türk kardaşımı çıkararak benim ahlâkımı sınadı. Ama ben kör nefsimin esiri olup kaldım. Bir kalpağın kurbanı oldum. Eğer istiyorsan o kalpağı şimdi sana vereyim?»

Vedalaşırken beni hediyelere boğdu. Sonra, yine arabasıyla beni otelin çok uzaklarında bırakarak gözden kayboldu. Serin bir rüzgâra karşı bin türlü hüzünle yürüdüm: «Ya Rabbim» diyordum, «Bu çile neden? Bu korku neden? Aya füze gönderen bir devlet, iki kişinin bir akşam yemeğinden neden bu kadar endişe duyuyor? Bu asil, bu güzel insanlar, misafirlerine, sofralarını ne zaman korkusuzca açacaklar? Misafirlerini ne zaman korkusuzca uğurlayacaklar?

Taşkent'te tanıdığım o Türk profesörünün mükemmel şahsiyetini bin yıl yaşasam unutamam.

Hâtırasını ebediyyen yaşayacağım kişilerden biri de Özbekler'in genç şairi, vatansever şairi, yürekli ve bilgili şairi Cemâl Kemâl. Onunla sohbetimizde, Azerî asıllı şairlerden İhtiyar Rıza da bulundu. Cemal Kemal'le

Taşkent Parkında bulu şup konuştuk. Ama ne kadar garib? Yanımızda yöremizde beliren bir takım adamların kulakları, hep bizim üzerimizdeydi. Meselâ biz, Taşkent Mihmanhanası'nın en az onbin metrekarelik ön meydanında konuşurken, sanki başka bir yer yokmuş gibi, bir adam gelip yanıbaşımıza dikiliyor. Sözde yoldan gelip geçenleri seyre dalıyordu. İnanır mısınız Cemâl Kemâl'in Hz. Mevlânâ ve Türk Edebiyatıyla ilgili sorularına, ben hep bağıra bağıra cevap veriyordum. Sanki o, karşımda çok ağır işiten biriydi. Ben konuşmalarımızı, o garip meraklı kimseler de duysunlar diye hep yüksek perdeden sürdürüyordum. Bir Mevlânâ hayranı olan Cemâl Kemâl'le çok rahat anlaştık. Benden ısrarla istediği Mevlânâ Mesnevîleri'ni, O'na ulaştıramamanın ezikliği, yıllardan beri yüreğimi yakıyor. Cemâl Kemâl yüreğimde şimdi bir Özbek aydınlığı...

Kırım Türklerinin Taşkent'te çıkardıkları *YILDIZ* Dergisi'nin idarehanesine, mihmandarımız Reşid Memiş'le gittim. Orada şair ve yazar *Rıza Fazıl*'la, hikâyeci *Sabriye Söğütova*, yazar *Abdülaziz Veli* ile tanıştım. Onlara Kırım sevgimi anlatırken sesim titremeye başladı. Yaşaran gözlerimi görmelerini istemedim. Beni derin bir dikkatle dinlediler. Ama nasıl, nasıl, nasıl bir sessizlikle ve dikkatle... Onlara Cengiz Dağcı'nın eserlerinden bahsettim. Bana hep, ürkek bir ceylan gibi kulak verdiler.

Bana göre *Kırım Faciasını* hiç kimse *Cengiz Dağcı* gibi anlatamadı. Bu bakımdan çok tehlikeli bir konuya girdiğimi anlayarak sözü kısa kestim. Taşkent'te *ÂŞIK*

ÖMER'le ilgili bir eserin, basılıp basılmadığını sordum. Kırım'ın *GÖZLEVE* köyünden olduğu söylenen Âşık Ömer için, o zamana kadar susan Rıza Fazıl, söze başladı. Dedi ki:

— *«Türkiye'de Âşık Ömer'le ilgili ilk kitap, 1936 yılında S. Ergün tarafından basıldı. O kitapta âşığın 12.000 mısraı vardır. İstanbul'daki Yahya Efendi Kütüphanesi'nde Âşık Ömer'in ondokuzbin mısralık kitabı bulunmaktadır. Konya'daki Ali Efendi Kütüphanesinde ise, Onun yirmidörtbin mısralık eserinden haberdarız. Leydin Şehir Kütüphanesi'ne Onun dörtyüz elli mısralık bir şiir defteri Türkiye'den götürülmüş.»*

«İsmail Gaspralı tarafından çıkarılan Bahçesaray Divanı'nda, O'ndan binbeşyüz mısra seçilmiş.

Bakü'de Şair Memmed Aslan'ın Âşık Ömer'le ilgili bir makalesi çıktı. Biz de Taşkent'te yeni bir hazırlık içindeyiz. Kitabımız henüz baskıya hazır duruma gelmedi. Basıldıktan sonra kısmet olursa, imkân bulunursa, onu size de ulaştırmaya çalışırız. Bize bir adres bırakmanız kâfi.»

Âşık Ömer için verilen bu bilgiler yüreğimin ışığı oldu. Kırım Türklerinin bu mükemmel dikkatine hayran kaldım. Fakat, Âşık Ömer'le ilgili olarak verilen bilgileri, ilk defa Rıza Fazıl'dan dinlediğim için, kendi hesabıma utandım, utandım, utandım.

Taşkent'te bütün gazeteler, siyah-beyaz olarak çıkıyor. Boyları bizim İstanbul gazetelerimizin tam ortadan ikiye katlanması kadar. Bütün gazeteler, dört sahife. Yâni bizim

gazetelerimizin, bir tek yaprağından ibaret. Gazete fiyatları iki kopik. (yirmi lira civarında) Çocuk gazeteleri ise on lira Taşkent'te *Sovyet Özbekistanı* isimli gazete 950.000 basıyor. *Yaşlık* (Gençlik) *Dergisi* her ay ikiyüzbin okuyucuya ulaşıyor. *Yaş Leninci Gazetesi* yüzbin, *Kışlak Hakikat Gazetesi* ikiyüzbin, *Taşkent Akşam Gazetesi* ise ellibin baskıyla Taşkent basınını canlı tutmaya çalışıyor.

Bütün Sovyetlerde olduğu gibi, kitap fiyatları bize nazaran ucuz. Ucuz çünkü Rus idarecileri, kültürün bir millet hayatındaki önemini çok iyi bilen akıllı insanlar.

«Rus yöneticileri içerisinde, kültürü "okuma-yazma bilmek" veya "diploma almak" budalalığıyla değerlendiren kimselerin olmadığı çok iyi anlaşılıyor.»

Özbekler, bizim belirli yazarlarımızı biliyorlar. Eserleri basılan, daha doğrusu eserlerinin basılmasına izin verilen yazarlarımız: *Nazım Hikmet! Aziz Nesin! Yaşar Kemal!*

Bu kalın zırhı, Özbek Radyosu programcılarından *Mirveli Âzam* kırmaya muvaffak olmuş. Mirveli, ufaktefek kara-kuru ama cin gibi bir adam. Bizzat kendisinden dinlediğime göre *Ömer Seyfettin'den Özbek Türkçesine aktarılmış hikâyeler altmışbin basılmış ve satılmış. Yine Mirveli'nin çalışmalarıyla Reşat Nuri'nin (Yeşil Gece) isimli romanı, altmışbin okuyucuya ulaşmış.* Ayda sadece ikiyüz ruble maaş alan Mirveli, bu çalışmalarının karşılığında, ikibin ruble telif hakkı kazanmış. Mirveli Âzam'ın, odayı dolduran mağrur sesi hâlâ kulaklarımda:

—*«Şimdi de Kemal Tahir'in DEVLET ANA isimli romanını bizim dilimize aktarıyorum. Arkasından Sait*

Faik'in HAVADA BULUT ve MAHALLE KAHVESİ isimli hikâye kitaplarını ele alacağım! Aziz Nesin nasıldır? Aziz Nesin?»

— «Vallahi Aziz Nesin sağlığınıza duacıdır», dedim! «Sizin komünist sistem sayesinde Türkiye'nin zenginleri arasına girdi. O şimdi mükemmel bir kapitalisttir. Sovyet Cumhuriyetlerinde ve sair ülkelerde basılan eserlerine ödenen telif hakları, Onu epeyce mal mülk sahibi yaptı. Zannetmiyorum ki buralarda onun çapında bir zengin adam bulunsun!»

Bir makinalı tüfeğin kuru takırtılarını hatırlatan uzun kahkahaları beni de güldürdü.

Yeni Taşkent'te, bana hep Eski Taşkent ruhunu yaşatan bir kaç heykel de gördüm. Orada, gururla seyrettiğim heykellerden biri, büyük âlim Bîrunî'ye aitti. Bîrûni, gösterişli bir kaide üzerinde derin düşüncelere dalmış gibiydi. Tunçtan heykelinin gerçek bir sanatkâr elinden çıktığı belli. Bîrûni, yüzonüç ilmî eser sahibi. Yirmisekiz yaşında, deha çapında bir âlim olmuş. Matematik, felsefe, tıb, fizik, astronomi, kronoloji, meteoroloji dallarında insanlığa uzattığı ciddî eserler, Asyada ve Avrupa'da, bin yıldan beri tozlanmamış.

Orta Asya'nın en eski sakinlerinin Türkler olduğunu, tamamen ilmî ölçülerle ortaya koyanlardan biri de O! Bîrûni, devlet idaresinde kesin bir mutlakiyet taraftarı. Ruslar, heykelinin dikilmesine, acaba onun mutlakiyet fikirleri dolasıyla mı izin verdiler; bilmiyorum? Bîrûni diyor ki:

«... Eski Hind hükümdarları, siyasetlerini hep kitaba uydurdukları, idarede yumuşaklık gösterdikleri için, Hintliler istiklâllerini kaybetmişlerdir!»

Bîrûni'nin heykeli ne kadar güzel. Ben Taşkent'te o heykel karşısında, «Siyasetlerini kitaplarına uyduran» zamanla ordularını dağıtan, sonra sen-ben kavgalarıyla büyük imparatorluklarını ve istiklâllerini kaybeden Özbeklerin ve Türkmenlerin ve Tatarların ve Uygurlar'ın... hazin akibetlerine, bir kere daha hüzünlendim!

Taşkent'te, Timur'un sevgili torunlarından Babür Şah'ın büstü karşısında, kolsuz-kanatsız kaldım. Şair hükümdar Babürnamesiyle gönlümdeydi. *Büyük Babür İmparatorluğunu kuran Babür Şah, dedesinin ve kendisinin eski imparatorluk topraklarını, şimdi bir mermer sütun üzerinden taş kesilerek süzüyor Ah şair hükümdar! Ah Mâhım Hatun! Ah Gülbeden Sultan!*

Türkçenin en büyük şairlerinden biri kabul edilen ALİ ŞİR NEVAÎ, bugünkü Taşkent ruhunda da, güzel ve esrarlı yaşıyor. Ali Şir Nevaî, 480 yıl önceki Taşkent'e ve Türkistan'a akıllara durgunluk verecek kadar kısa bir zaman içinde, han, hamam, köprü, cami, medrese, türbe, çeşme, kervansaray, mektep, saray... gibi 370 eser yaptırmış. Onun altmış yıla sığdırdığı bu eserlerden, günümüze yetmiş kadarı bile ulaşamamış. Ne yazık! Ah ne yazık!

Özbekler şehir merkezine Ali Şir Nevaî'nin bir büstünü, bir de heybetli heykelini dikmişler. O'nun heykelini dakikalarca seyrettim. Nevaî'nin sağ eli çenesinde.

Yanına sarkıttığı sol elinde ise, o muhteşem divanını tutuyor. Başında ilmiye sınıfı sarığı, sırtında, ayak bileklerine kadar inen Türkistan çapanı var. Sanatkâr ellerin ortaya çıkardığı Ali Şir Nevaî heykelinin etrafındaki rengârenk çiçekler, sanki O'nun ellibeşbin mısra tutan Türkçe Divanındaki şiirler gibi...

Taşkent'te, Nevaî heykeli önünde, Onun esrarlı sözleri gönlümü ürpertilerle doldurdu:

«... Cihanda Türk Edebiyatı bayrağını dalgalandırmak suretiyle Türkleri tek millet haline soktum!...»

«... Hiç ordum olmadığı halde, Çin sınırına ve Tebrize kadar bütün Türk ve Türkmen illerini, sadece divanımı göndermek suretiyle fethettim!»

Başımı gökyüzüne kaldırdım. Çin sınırından Azerbaycan'a, Azerbaycan'dan Tuna'ya kadar uzayan topraklar üzerinde konuşulan mübarek Türkçe, nurdan bir şelâle gibi gönlümde çağlamaya başladı. Ali Şir Nevaî yüreğimi coşturmaya devam etti:

«...Hafiften gelen bir ses bana: «Sen kılıçsız olarak ve yalnız kaleminle, Türk milletinin kalbini fethedeceksin. Onları bir millet yapacaksın! Türk ülkesi sana aittir!» dedi.

Yetişebilseydim, uzanıp Onun tunçtan çizmelerini öpecektim.

Taşkent'te gördüm ki, Ali Şir Nevaî'nin büyük edebiyat bayrağı, Orta Asya topraklarında dalgalanarak, soyumuzu ayakta tutuyor. Taşkent'te ve bütün Türkistan'da onun güzel Türkçesi her şeye rağmen, bir şah damar gibi vuruyor.

Taşkent'te, bir Özbek yazarına kafamın ve yüreğimin diliyle konuştum: «Sizinle, aynı büyük milletin mensuplarıyız. Sizinle, dilimiz, dinimiz, medeniyetimiz birdir. Bu bakımdan sizleri çok seviyoruz!» dedim.

Yüzü birden aydınlandı. Elimi, avuçları arasında sıkmaya ve bir devlet sırrı açıklıyormuş gibi kulağıma fısıldamaya başladı: *«Teşekkür! Teşekkür! Teşekkür! Ben de size hep bunu söylemek istiyordum. Ömrünüz uzun olsun! Yaşasın milletimiz! Yaşasın Ali Şir Nevaî! Yaşasın Emir Timur'un mübarek toprağı! Bizi unutmayınız! Bizi unutmayınız! Bizi unutmayanız!»*

— «Sizi nasıl unutabiliriz?» dedim. «Sizi unutmak, kendimizi inkâr etmektir. Yaşasın milletimiz. Yaşasın Ali Şir Nevaî, Yaşasın Timur'un mübarek toprağı!...»

SEMERKANT'A DOĞRU

Taşkent İstasyonu'nda serin ve karanlık bir gece... Benim için kocaman karınlı güzel bir gece! Düşünüyorum: Bu kocaman karınlı gece, sarbah aydınlığıyla beraber, kimbilir ne muhteşem, ne mübarek, ne şaşırtıcı şeyler doğuracak?

Bütün misafirler için, özel bir tren, garda hareket emrini bekliyor. Saat 23'te *Semerkant* yolculuğumuz başlayacak. Koşuşanlar, birbirlerini arayanlar, gruplar halinde bekleşenler, yanımda-yöremde hep *Semerkant*'lı cümlelerle söze başlıyorlar:

— *Semerkant!..*

— *Semerkant!..*

— *Semerkant!..*

İçim ürpertilerle doluyor. Ve nedendir bilmiyorum, bu serin, bu esrarlı, bu kocaman gecede, Semerkant kelimesi, bana, uzak çağrışımlarla seferberlik yıllarını hatırlatıyor. Vatan topraklarından koparak, uzak iklimlere sevrulan, bıyıkları daha yeni terlemiş Anadolu çocukları, kimbilir nasıl bir yürek sızısıyla yollara düşmüşlerdir. Ve yüzlerce yıl önce, *Semerkant*'tan, *Buhara*'dan *Taşkent*'ten... *Anadolu* yolculuğuna hazırlanan Türk Boyları, o yağız kısraklarını, kimbilir hangi duygularla eğerlemişlerdir?

Savaş olsun olmasın, her yeni ve uzun yolculuk benim yüreğimde bir seferberlik burukluğunu bohçalar durur!..

Saatime bakıyorum; 15 dakika sonra trenimiz 760 misafiriyle *Semerkant* yollarına düşecek. Fakat ne büyük aksilik! Aynı saatlerde de, Özbekistan Televizyonu, bizimle yaptığı bir programı yayınlayacak. Ali Yürük'le beraber, istasyon binalarını birinde, bir televizyon bulup, programı ucundan kıyısından görmek istedik. İki Özbek memure, bize yardımcı oldular. Hiç kimsenin bulunmadığı büyük bir bekleme salonunda, pogramı ayakta seyretmeğe başladık. Önce Hülya Koçyiğit'i verdiler. Sonra sıra bana geldi. Daha konuşmam tamamlanmadan görevliler koşarak içeri girdiler:

«— Treniniz kalkmak üzere!..»

Kompartımanımıza nefes nefese yetiştik. Tren, *Türkistan* topraklarınını zifiri karanlığı içinde kaymaya başladı. *Taşkent* İstasyonunun ışıkları, birer birer gözlerini yumarak eridiler. Alnımı cama dayadım. Dışarıda, hiçbir şey gözükmüyordu. Halbuki, Taşkent, Semerkant arasında gündüz yolculuk etmeyi, *Orta Asya* Bozkırları'nın Yaylaları'nın, Dağları'nın, Köyleri'nin uzak-yakın güzelliklerini, gönlüme sindire sindire nakışlamayı, ne kadar çok istemiştim...

Trende dikkatimi, önce pırıl pırıl bir temizlik, çekti. Camlar daha yeni silinmişti. Koridorlar, kalın halılarla döşenmişti. Kompartmanlar, ikişer ve dörder kişilik. Pencere önünde portatif masalara, çiçekli vazolar, porselen çay takımları, bisküviler, pastalar, maden suları konulmuştu.

Hareketten biraz sanra, Özbek hizmetliler, başlarını kompartmanlarımıza saygıyla uzatıyor, ne içeceğimiz soruyarolardı:

«— Gara çay bar! Ağ çay baar! Kangısından isersiniiiz?

«*Gara çay*» dedikleri bizim içtiğimiz çaydan! «Ağ çay» dedikleri de, demlenince, açık yeşil bir renk veren, ve biraz değişik tadı olan başka bir çay!..

Gara çaydan da, ağ çaydan da istediğimiz kadar içerek rahat yataklarımıza çekildik. Baktım üzerimize örtmek üzere verdikleri pikeler, torbalarından daha ilk defa çıkarılmış ve hiç kullanılmamıştı. Naftalin kokan pikelerin,sağ üst köşelerine vurulan mâvi mürekkepli fabrika mühürleri, tek çizgileri bile silinmediği için, adeta göz kırpıyor, gülümsüyorlardı. Pikeler, beyaz papatyalar gibiydi.

Semerkant, bütün gönül ufkumu çoktan kucaklamıştı. *Semerkant* yüreğimde yediveren gülüydü.

Gözlerimi yumdum Alnımı serinleten, saçlarımı dağıtan rüzgar, sanki anamın titrek eliydi. Dalmışım...

Uyandığım zaman, güneş bir minare boyu bile yükselmemişti. Hemen giyindim, koridora çıktım. Türkistan toprakları bütün güzellikleriyle gözlerimin önündeydi. Önce dikkatimi çeken; *büyük, ama çok büyük tarlalar* oldu. Belki beşbin-onbin dönüm büyüklüğünde tarlalar. Tabii devlet tarlaları. Traktörle sürüldüğü ve ekildiği belli. Bir ara, *Harran Ovası*'ndan veya *Konya Bozkırı*'ndan geçiyoruz sandım. Uzaklarda yangelip yatan

dağlar, bizimkiler gibi çıplaktı.

Bazan meyve bahçelerinin yakınlarından geçiyoruz. Çok muntazam dikilmiş, dipleri çapalanmış, bakımları yapılmış binlerce elma kiraz, şeftâli ağaçları, kilometrelerce uzayan bir cömertlikle toprağı güzelleştiriyorlardı.

Tren hissedilir şekilde yavaş gidiyor. Acaba bize, bu bereketli tarlaları, bu bakımlı ve güzel bağları, daha iyi göstermek için mi tren bu kadar yavaş gidiyor? Ama dikkat ediyorum, koridorlarda birkaç meraklıdan başka kimse yok. Gelip geçen kondüktörlere ısrarla soruyorum:

— Bu tren, neden bu kadar yavaş gidiyor? Yolu mu bozuk? Yükü mü fazla?

Hiçbir cevap vermeden çekip gidiyorlar. Derken, uzaklardan Özbek Köyleri gözüküyor. Âdetâ nefes almadan bakıyorum. Hayret! Bindefa hayret! Gözlerime inanamıyorum. Bu köyler bizim yoksul Anadolu Köylerine benziyorlar. Tek katlı kerpiç evler... Rasgele serpiştirilmiş evler. Sanki, özellikle dağılmış, dağıtılmış bu köy evlerinin hepsi toprak damlı, Bazılarının damlarında, daha, toplanmamaş yataklar var. Demek ki Özbek Köylüsü, sıcak havalarda, bizde olduğu gibi, dam üstünde, gökyüzüyle haşır-neşir olarak yatmayı içerde uyumaya tercih ediyor...

Bir tek düzgün sokak yok. Daha doğrusu sokak yok. Andolu'ya köy mimarisini, Orta Asya'dan getirdiğimiz ayan-beyan görülüyor. Evlerin önleri çitle ve kerpiç duvarla çevrili. Bahçede, gübre yığınları üzerinde tavuklar eşiniyor. Demek ki, ahırla ev, iç içe veya sırt sırta.! Her evin bahçesinde mutlaka bir tandır var. Ama bizdekiler gibi

toprağa gömülü değil. Tandırlar, yüksek bir ocak üzerine konulmuş, kocaman ağızlı yatık su küplerine benziyorlar.

Pencere altlarında, iplere geçirilerek kurumaya bırakılan sebze hevenkleri, rengarenk gerdanlıklar gibi sarkıyor. Yıkanmış çamaşırlar, kurumaları için, çitler üzerine serilmiş. Özellikle dikkat ediyorum; damlarda televizyon antenleri yok. Tabiî evler arasında elektrik direkleri de yok! Hemen her evin önünde bir köpek var. Demiryolu yakınlarında dolaşan köpeklere, hayretle bakıyorum: Aynen bizdeki gibi, kulakları kesilmiş. «Ya kurdun kulaktan kapmaması için veya bir inanışa göre köpeğin keskin olması için...»

Sabahın erken saatlerinde, gruplar halinde çalışmaya giden Özbek Köylüleri'nden, hiç birisinin başı açık değil. Bazıları yaya, bazıları da eşek üzerinde yola koyulmuşlar. Eşekleri tüylü, tüylü! Kahverengi ve boz eşekler. Eşeğe binenler. (Sedirde oturur gibi) yan oturmuşlar, Özbekler, başlarını, kayıtsızlıkla trene çeviriyor, yumuk gözlerini daha bir kısarak, birkaç saniye bakıyor, sanra yine kendi âlemlerine dalıyorlar.

Görebildiğim kadarıyla, *evlerin önüne çıkan çocuklar, yarı çıplak...* Üstlerinde don veya pantolan yok. *Kadınlar rengârenk şalvarlar giyinmişler...* Kıyafetlerine kırmızı, mor, mâvi ve sarı renkleri hâkim. Başları yazmalı kadınlar, kızlar yoksul görünüşlü...

Acaba gördüğüm ilk köy mü böyle? Bu kadar büyük, zengin tarlaların, bereketli bağların-bahçelerin yanıbaşındaki Özbek Köyleri, bu kadar bakımsız ve yok-

sul olamaz! Ama hayır!.. Bir köy daha geçiyoruz, bir köy daha , bir köy daha!.. Hepsi birbirine benziyor. Hepsi de, yoksul, dağınık, bakımsız köyler...

Dikkatimi çeken bir nokta daha var. *Tren yolunun 10-15 metre kadar uzağını, tam bu köylerin önüne gelecek şekilde ağaçlar dikilmiş. Yol boyunca başka yerde ağaç yok. Ama nerde yoksul bir Özbek köyü varsa, önünde ağaçlar yükseliyor. Aynen, sahne arkasını gizleyen tiyatro perdesi gibi...* Böyle 5-6 köyü geçtikten sonra, arkadaşlarımı uyandırdım. Kameraman Çetin Tunca, bazan fotograf makinasıyla, bazan da kamerasıyla görüntüleri tesbit etti. Tabii tren, o ağaç duvarına girmeden! Girdiğinde, ağaçlar arasından yer bularak... Bereket ki tren yavaş gidiyor. Aksi takdirde, tek kare resim çekmek mümkün olmayacaktı.

Aklıma hep, Nâzım Hikmet'in 50 yıl önce tasvir ettği Anadolu Köyleri geldi. Arkadaşlarıma da hatırlattım. Nâzım'ın, *YALNAYAK* şiirinde çizdiği 50 yıl önceki Anadolu Köyleri'yle, bugün gördüğümüz Özbek Köyleri arasında bir fark yoktu. *Ama Nâzım Hikmet, Taşkent—Semerkant arasındaki Özbek Köyleri'ni elbette yazamazdı. Yazsa yayınlayamazdı.* Nitekim *O'nun, (ikinci Stalin şiir hariç) Sovyetler aleyhine, tek satırı olsun çakmamıştır. İnanıyırum ki, bizim gördüğümüz o yoksul Özbek Köyleri için, korkmadan yazabilseydi, Sovyet halkına, 50 yıl önce yazdığı YALNAYAK şiirinden daha güleryüzlü bir şiir uzatamıyacaktı. Nâzım*, eğer yazabilseydi o *Özbek Köyleri* için de şunları söyleyecekti:

Basık
Suratı asık
evler.
Köstebek yolu sokakların üstünde
Vermiş kafa kafaya
İşte şu
Ekşimiş ayran kokan çömlek gibi
şehrin
kara sevdası değil öyle romantik
Onun ruhunun iki kıvrak kelimelik
hasreti var:
BUHAR
ELEKTRİK

Nâzım Hikmet'in bu köy tasvirine çok benzeyen Özbek Köylerinin hazin manzarası, yüreğimi kanattı. Nedense koridorlardaki kalın halıları, kompartmanlardaki vazoları, çiçekleri, lüks takımları görmek istemedim hepsi güzelliklerini kaybetmişlerdi. Geçip yerime oturdum...

Tren daha çok yavaşladı. Saat 9.30'a yaklaşıyordu. Hava sıcak olduğu için pencelerimiz açıktı. Birden, o güne kadar hiç duymadığım acaip sesler kulaklarımı doldurmaya başladı. Notasız sesler! Otomobil kornaları mı desem, aslan kükremeleri mi? Bilemiyorum. Hepsinin karışımı, veya hiç birisi değil!.. Başımı vagonun penceresinden uzattım. Gördüm ki *Semerkant İstasyonu*'na giriyoruz. En başta, kızlardan kurulu bir bando, durmadan marşlar çalarak trenimizi karşılıyor. Vagonumuz, bandodan 10

metre kadar uzakta, bir Özbek halk oyunları ekibi karşısında durdu. Baktım ki, iki davul döğen, iki zurna çalan, 8-10 «*Kernay*» bağırtan Özbek gençleri, âdetâ yere göğe sığmıyorlar. Onların önlerinde mahallî kıyafetleri içerisinde, Kars oyunlarına benzer oyunlarla salınıp duran, kırılıp dökülen, 10-15 Özbek kızı var. Kızlar, biribirlerine benziyorlar. Elmacık kemikleri çıkık, gözleri çekik! Kaşlarının arası, sürmeyle veya rastıkla birleştirilmiş. Uzaktan bakınca, alınlarında, çizgileri yanlara biraz fazla açılmış kalın kara (v) harfleri okunuyor. Hepsi de saçlarını ince örgüler halinde örüp, arkalarına atmışlar. Gülümsemeye çalışarak oynuyorlar.

Benim dikkatim, «*Kernay*» çalan Özbekler'in hareketlerindeydi. «*Kernay*»ı ilk defa görüyor ve dinliyordum. *«Kernay» , 2.5 metre uzunluğunda, sarı madenden yapılmış, deliksiz bir zurna gibi... Çapanlı, dobbili, kuşaklı, çizmeli Özbekler, iki avuçları arasına alarak gökyüzüne doğru kaldırdıkları «Kernay» larını, avurtlarını kocaman kocaman şişirerek çalıyorlar.* Notasız sesler çıkarıyorlar. Kızaran yüzlerinden, alınlarından ve boğazlarında kabaran damarlardan anlıyorum ki, kernayları zorlukla çalıyorlar.

Bana çok değişik gelen bu manzarayı, bir süre, vagon penceresinden seyrettim. Seslerini çok garip bulmakla beraber «*Kernay*»lara ve «*Kernay*» çalanların hareketlerine hayranlıkla baktım. Onların, öyle vâkur, öyle heybetli, öyle güzel duruşları vardı ki anlatamam. *Timur'un 500 yıl önceki cengâverleri gibi*, toprağa kuvvetle basıyorlar ve

uzun sarı «*Kernay*» larını, bazen gökyüzüne dikerek, bazan yere paralel uzatarak, bazen aşağı indirerek çalıyorlar, bir imparatorluk gururu içerisinde, duruyorlar ve sanki seslerini, bütün *Türkistan*'a duyurmaya çalışıyorlardı...

İstasyon bir anda, tam bir curcunaya döndü. Bütün misafirler aşağıya inip bu festivale katılmakla acele davrandılar. Önce *Araplar, büyük bir şamatayla, o yağlı, o geniş, o kocaman bir bohçaya benzeyen karınlarını hoplata hoplata kendilerine yer açtılar.* Tonbul yüzlerinin hizasında veya başlarının üzerinde esmer parmaklarını şakırdata-şakırdata Özbek kızlarıyla karşılıklı oynamaya başladılar. Afrikalı siyahîler, Özbek oyunlarını büyük bir benzerlikle taklid ederek kalabalığı çoşturdular. Sonra İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar... Kâh Özbek kızları gibi kollarını dalgalandırarak, Kâh Araplar gibi göbeklerini hoplatarak, ama hep kuluçka tavuğunun altında çıkan ördek yavrularının şaşkınlığıyla etraflarına bakınarak sallanıp durdular.

Bando çalıyor, davullar-zurnalar «*Kernay*» lar yeri göğü dolduruyor, yüzlerce insan, Özbek kızlarıyla birlikte sözüm ona, *Türkistan* Oyunları oynuyordu. Halk, istasyona sokulmamıştı. Olan bitene, ellerinde çiçekler, bayraklar olduğu halde, yüz metre kadar uzaktan seyirci kalmıştı.

Ben Türkiye'de de turistlerin, böyle davulla-zurnayla, oyunla karşılanıp-uğurlamasından utandığım, iğrendiğim kat'iyyen hoşlanmadığım için kalabalığa ibretle bakıyordum.

İstedim ki aşağı inip, o «*Kernay*»lardan birini, *İsrafil'in sûru* gibi gümbürdeteyim. Ölüleri bile diriltecek bir

şiddetle çalıp, şamatacıları çil yavrusu gibi dağıtayım.

Kalabalığı güçlükle yardım «*Kernay*»ını, âdetâ fokurdayan, topluluğun üzerine çevirerek gümbürdeten, orta yaşlı bir *Özbek*'in omuzuna dokundum. «Kernay»ı elinden alıp, bütün öfkemi içine üfledim. Değil İsrafil'in Sûr'u, bir hasta inleyişi bile duyulmadı. «*Kernay*» çalmanın, «Ney» üflemek kadar zor olduğunu anladım. Onu sahibine geri verdim. Kalabalığı kenardan seyre daldım.

Taşkent'ten bizimle birlikte gelen tren personelinden bir Özbek, yanıma sokuldu. Bandoyu, ekipleri ve bizi çiçeklerle, bayraklarla karşılamaya gelen halkı, çenesiyle göstererek sordu:

«— Şimdi tüşündüm (anladın mı?) yavaş yavaş keldiğimiz»

Başımı salladım. Gerçekten anlamıştım. *Semerkant*'a sabahın köründe girseydik, bu kalabalıklar ve şenlikler olmayacaktı. Halbuki şimdi Semerkant Tren İstasyonu, bir mahalle düğünü yaşıyordu. Herkes yoruluncaya kadar oynadı. Sonra, büyük otobüslere binerek, şehir merkezine hereket ettik.

Geçtiğimiz yollarda, halk bizi yine alkış ve çiçek yağmuruna tuttu.

Yolculuk rahat geçmiş, karşılama iyi yapılmıştı. Misafirler mumnundu.

Ruslar, gerçekten akıllı adamlar. İnsan psikolojisini çok iyi biliyorlar...

TİMUR'UN TÜRBESİ'NDE

Semerkant'ta, sabah kahvaltısı için, oturduğumuz büyük çayhanenin açık penceleri, muhteşem bir türbe kubbesine bakıyor. Daha yeni yapılmış gibi duran, mavi çinili bu zarif kubbe, sabah güneşi altında koskocaman bir mecevher güzelliğiyle parıldıyor. Yivli Kubbe küresini çepeçevre kuçaklayan çini duvarlarda, geniş bir kuşak üzerinde, kûfi harflerle güzelleşen Allah kelâmı var. Oturduğum yerden kalkarak, bu anlatılmaz zarafete hayran bakakaldım. Türbenin şiirleşen taç kapısı ve sekizgen bir kasnak üzerinde yükselen ve rengârenk çinilerle cennet bahçelerini hatırlatan yan duvarları, içimi ürpertilerle doldurdu. Kendi kendime: *«Yâ Rabbim!»* dedim. *«Bu ne kadar zarif, bu ne kadar muhteşem bir türbe. Bu tılsımlı güzelliğin altında acaba kim yatıyor? Hangi Veli? Hangi sahabî? Hangi hükümdar?*

Bizim, duvarları kesme taşlarla örülü, kubbeleri kurşun veya kiremit kaplı türbelerimizi ve kümbetlerimizi düşündüm...

Karşımda, temelinden, kubbesine kadar bir çini saltanatıyla efsaneleşen ve dokunulsa, sanki gökyüzüne doğru kanatlanacakmış gibi duran bu *Semerkant Türbesi*, müthiş bir cazibeyle, beni kendisine doğru çekmeye başladı. Kalabalık, kafileden alel-acele ayrılarak dışarıya çıktım. Daha

yüz metre bile yürümeden, kendimi türbenin geniş bahçesinde buldum. Bahçeyi süsleyen yüzlerce kırmızı gül, sabah mahmurluğundan yeni çıkmış gibiydiler. Güller arasında yükselen bu masmavi türbe, taç kapısının altın yaldızlı süslemeleriyle ve yer yer patlıcan moru, beyaz, yeşil, sarı çinileriyle, gözlerimi kamaştırdı.

Bu misilsiz zarafet, bu noksansız güzellik, *Semerkant*'ta, ölümü bana da *«Asûde bir bahar ülkesi gibi»* sevimli ve sıcak gösteriyordu.

Bahçede, zayıf, uzunboylu bir Özbekten başka hiç kimse yoktu. Yaklaşıp merakla sordum.

«— Bu kimin türbesi acaba?»

Özbek, bütün dişlerini gösteren bir gülümsemeyle cevap verdi:

«— Gûr-u Emir! Gûr-u Emir!.»

Özbekler, mezara «gûr» diyorlar. Gûr kelimesi, Orta Asya'dan , Doğu ve Orta Anadolu'ya düşe-kalka gelirken «gor» olmuştur. «Gora gitmek» bizde, ölmek demektir. Bir emir türbesi karşısında oldumu anladım.

«İyi ama hangi emir?»

İkinci soruma, o uzun boylu Özbek, beyaz gömleği içinden kurumuş iki dal gibi sarkan ince, uzun kollarını, takkeli başının üzerine kaldırıp, büyük bir daire çizerek cevap verdi:

«— Timurleng!.. Timurleng!..»

Birden, karşımda Büyük Timur'u görmüş gibi heyecanlandım. Demek bir zamanlar *bütün dünyayı, bir hükümdara az görecek kadar küçümseyen muhteşem ci-*

ıgir, şimdi şu masmavi çini kubbenin altında yatıyor!..

Ben, *Timur'u Sivas'ta, «Leg Demür» adıyla tanıdım ve itiraf etmeliyim ki, Sivas'ta kırkyıl, Timur'a karşı kanlı bir düşman gibi yaşadım. Leng* Farsçada «aksak» demektir. Demir kelimesi ise Sivas ağzında: «demür» değişikliğine uğramıştır. *Aksak Timur* yerine: *Leg Demür!* Eskilerin okumuş yazmış tamıkı halkın; *«Topal Timur»* diye başlayan öfkeli ifadesini, Leg demür sıfatıyla gûya biraz saklamaya çalışmış.

Azerbeycan, O'na *Teymur* diyor.

Türkistan ise bu büyük hükümdarına; *Emir* sıfatını lâyık görmüş. Türkistanın muhteşem tarihini, pekçok emir omuzladığı halde, *Emir* denilince, akla ilk defa *O* geliyor.

Çocukluk ve gençlik yıllarım, Selçuklu eserlerinin gölgesi altında geçti. Tam kırk yıl, çeşitli vesilelerle *Timur* konusuda dinlediğim kin yüklü cümleler, yüreğimde O'na karşı hep bir öfke fırtınası kopardı! :

«İmansız Leg Demür» , «Kansız Leg Demür» «Kansız, vicdansız Topal Demür», «Zâlim Leg Demür» «Hâzâ kafir!» «Hâzâ zâlim ve câhil...» diye başlayan suçlamalar...

Bugün bile *Sivas'ta en ağır hakaret; «Leg Demür tohumu»dur. Ne Moskof dölü, ne Bulgar soysuzu, ne domuz eniği! Hakaretlerin en dayanılmazı, en korkuncu; «Leg Demür tohumu!» «Zâlim Leg Demür, üçyüz bin kişilik ordusuyla Anadoluya girdiği zaman, Sivas, yakılıp yıkılan şehirlerimizin başında oldu» «Sivas Kalesi, savaşsız teslim olmasına rağmen, vicdansız Leg Demür, dörtbin kale muhafızını diri diri toprağa gömdürdü...» «Kâfir ve*

îmansız Topal Demür, kendisinden aman dilemek için ellerinde Kur'ân-ı Kerîm taşıyan Sivas çocuklarının üzerine azgın süvarilerini dört nala sürdürdü.»

«Şehrimizdeki güzelim Selçuklu Eserleri'ni, câhil Leg Demür tahrib etti.»

«Bursa'daki, Osmanlı Arşivini hain Leg Demür yaktı.»

«İmparatorluğumuz soysuz Leg Demür yüzünden çökme tehlikesi geçirdi.»

«Gafil Leg Demür, Altınordu Devleti'ni ortadan kaldırdığı için Ruslar, Türk Âlemi'nin başına belâ kesildi...»

Böylesi suçlamaları dinleye dinleye, büyüyen bir kimsenin *Timur*'a bakış tarzını bilmek, zor değildir.

Benim yüreğimi yıllarca kanatan, Timur, düşmanlığımın tuzu biberi olan hadiselerden biri de, büyük hayranlıklarla sevdiğim Yıldırım Bâyezid Han'ın, Sivas Kalesi'nin düşmesinden ve sevgili oğlu Ertuğrul'un şehîd edilmesinden sonra, kaval çalan bir çobana rastladığında söylediği sözlerdir:

«— Çal çoban çal! Sivas gibi kalen mi düştü? Ertuğrul gibi oğlun mu öldü?»

Yıldırım Bâyazıd'in vatan ve evlat acısıyla yaralı yüreği, benim göğsümde de yıllarca vurdu.

Türbe bahçesinde, bana *Timur*'un büyüklüğünü anlatabilmek için, uzun zayıf kollarıyla başının üzerinde kocaman daireler çizen Özbek karşısında, birden bunları düşündüm. Ve birden, Türbe bahçesindeki o sayısız kırmızı güller, bana, *«Leg Demür»* ün kılıçtan geçirdiği

binlerce mâsum baştan, toprağa yayılan bir kan gölü gibi geldi. Bir süre hareketsiz kaldım. «Hiçbir kabristandan, selâmsız ve fâtihasız geçmediğim halde, şimdi bu ufuk güzelliğindeki türbe önünden, başımı alıp gidebilir miyim?» diye düşündüm. Rengârenk çinilerin anlatılmaz esrarı, beni kendisine çekiyordu. Dış yüzü bile çok sanatkârane işlenen türbenin içini de merak ediyordum. Ağır adımlarla türbeye doğru yürüdüm. Geniş ve olabildiğince pırıl pırıl bir gökkuşağı altından, büyülenmiş bir ruhla geçer gibi, türbenin muhteşem taç kapısından içeri süzüldüm. Karşıma altı mezar birden çıktı. Timur, tam ortada yatıyor. Solunda-sağında, önünde ve arkasında başka yatanlar da var. Bir de en önde, bir başına küçücük bir çocuk mezarı.

Timur'un sâde sandukası, siyaha kaçan koyu yeşil bir mermerden yontulmuş. Üç kademeli, bir kaide üzerine yerleştirilen iki metre uzunluğunda, bir metre yüksekliğinde bir dikdörtgen pirizma. Ne baş ucunda bir taş, ne ayak ucunda bir işaret var.Diğer mezarlar da son derecede sade yapılmış. Ama bu sadeliği, türbe içinin muhteşem güzelliği kucaklıyor. Timur ve yakınları, en çok yüz metrekarelik bir kubbe altında sonsuzluk uykularına uzanmışlar; kulaklarında artık ne kılıç şakırtıları, ne at kişnemeleri, ne savaş meydanlarının bitmez tükenmez uğultuları var.

Türbe içinin binbir renkli, binbir şekilli süslemelerini ve çini şaheserlerini sanki *Timur*'un ve yakınlarının üzerlerini, Türkistanın o meşhur ipekli şallarıyla ebediyyen yumuşak

ve güzel örtmek için bir araya getirmişler.

Bizim hiçbir padişah türbemiz, «Gûr-u Emir» kadar muhteşem değildir. Türbenin kıble tarafında yükselen alımlı bir mihrab, bizim yörük gelinlerimizin çehiz bohçalarını hatırlatıyor. Taşlar ve çiniler, binlerce tığla işlenmiş gibi. Çeşitli renkler, çizgiler, şekiller, incelikler, güzellikler, sanki sadece o mihrab çerçevesinde ve o duvarlar üzerinde bir araya gelmek istemişler. Mihrâb alnını ve Türbenin çinilerle gülümseyen rengârenk duvarlarını, boydan boya geniş bir kuşak dolanıyor. Bu kuşak içine, ince uzun hatlarla çok sanatkârane bir şekilde Âyet-î Kerîmeler işlenmiş. Her harf, beyaz ve sarı çiçekleriyle açılan zambakların zarafetiyle uzuyor. Müthiş bir güzellik! Müthiş bir rûhaniyet!

Türbe kubbesi, anlatılamayacak kadar mükemmel. Merkezden çevreye doğru genişleyen yaklaşık otuz ince kuşak üzerine binlerce, onbinlerce çiçek yaprak, dal motifi serpiştirilmiş. Onlara, durgun sularda titreşen nilüfer yaprakları mı desem, yoksa gelincik, lâle, menekşe, gül, karanfil, hanımeli, kuşkonmaz, nergiz, sümbül şebboy, zakkum, papatya, fesleğen, yıldız bahçesi mi? Bilemiyorum.

Daha *Timur*'un sağlığında, *Türk Mimarı Mehmed oğlu Mahmut* tarafından 14 yılda inşa edilen türbenin, sadece kubbe kısmını şimdi ancak 15 yılda yeniden elden geçirebilmişler.

Mihrap çerçevesinde dört köşeli, altı köşeli, oniki köşeli firûze renkli çiniler var. Yer yer, beş köşeli yıldızlar

da duvarları süslemiş. Sonradan öğrendiğime göre, *dört köşeli çiniler abdest almanın* farzlarını, altı köşeli çiniler îmanın şartlarını, *oniki köşeli çiniler namazın farzlarını, beş köşeli yıldızlar ise, İslâm'ın şartlarını sembolleştirmek için yapılmışlar.*

Türbenin, 580 yıl önce döşenen taban mermerleri ve tuğlaları yer yer eskimiş, kırılmış veya ufalanmış. Bir köşede, kubbeye doğru uzayan, yedi-sekiz metre uzunluğunda, bilek kalınlığında eğri-büğrü bir sırık, tabana gömülü duruyor. Toprağa ekilen fakat yeşermeyen ince bir kavak gibi... Kimbilir hangi inancın özelliğini taşıyor? Gözlerim, bir başka köşede, türbe mahzenine açılan bir merdiven boşluğuna ilişti. O zaman anladım ki, esas kabirler, mahzen serinliğinde bulunmaktadır. Bu gördüklerim, aşağıdaki mezarların benzerlerinden ibarettir. Büyük bir merakla mahzene indim. Gerçekten de son derecede sade mezarlar, aynen yukarıda gördüğüm ölçüler içerisinde toprağa sıralanmıştılar.

Timur'un bu türbeyi, daha kendi sağlığında, *Hz. Peygamber soyundan gelen İmama Berke için yaptırdığını biliyordum. İmam Berke'den sonra, kendisinin de bu türbeye defnedilmesini vasiyet etmiş ve «Mahşer günü kalkınca, ben de Peygamber soyundan gelen bu muhterem zâtın eteklerine sarılacağım!..»* demişti. Mezarlardan hangisinin *İmam Berke*'ye ait olduğunu anlayamadım. En önde, türbe toprağında, bir hıçkırık gibi kabaran küçücük bir mezar, Timur'un çocuklarından mı, yoksa torunlarından mı birini kucaklıyordu?

Ya tam ortada bulunan Timur mezarının solunda sağında, önünde arkasında yatanlar kim? *İmam Berka*, herhalde *Timur*'un önünde olmalı. Kitâbesiz mezarların biraz gerisine çekilerek, hepsine ayrı ayrı fâtihalar okumak için çömeldim. O esnada, merdivenlerden bir çift ayak sesi, sürüklene sürüklene yaklaşmaya başladı. Baktım otuz-otuzbeş yaşlarında tombulca bir kadın. Mezarlar arasında ekşimiş bir yüzle dolaştıktan sonra, büyük bir rahatlıkla gelip, *Timur*'un kabir taşı üzerine yanlamasına oturdu. Biribirimizi süzmeye bile yıkamadığı belliydi. Yorgun bir ağızla, geviş getirir gibi, sakız çiğnemeye çalışıyordu.

Belki de bir çeşmeden su içerken tozlu dizkapaklarına ve bacaklarına sıçrayan sular kuruyup kalmış, alacalı bulacalı bir çirkinlik baldırlarından bileklerine kadar yer yer süzülüp kurumuştu. Birden, kendimi hâkim olamayarak bağırdım:

«— Kalk, o mezar taşı üzerinden!..»

Beklemediği bir tavır karşısında şaşırarak doğruldu. Bu defa o, beni şaşırtan bir Türkçe ile karşılık verdi:

«— *Ne bağırıyorsun be!..*»

«— Bağırırm tabii! Sen kimin mezarına oturduğunu biliyor musun?!»

«— *Kimin olursa olsun! Ben İsrail'liyim!.. Gazateciyim!..*»

«— O zaman gider bir Yahudi Hahamı'nın mezarı üzerine otursun!..»

Kendine ucuz bir mazeret bulmaya çalıştı:

«— *Biraz yorulmuştum da!*»

Yüzüne tiksinerek, iğrenerek baktım. Bir çaresizlik içinde donup kaldı ve tek kelime söylemeden çekilip gitti.

Orada kendi kendime; *«Hey Koca Timur!»* dedim, *«Başını kaldırabilsen de görsen, senin büyük imparatorluğunun başkentinde, şimdi hangi kirli ayaklar dolaşıyor..»*

Bir zamanlar, krallarına bile kırk defa yer öptürdüğün milletlerin şımarık çocukları, şimdi senin mezar taşına, belki de sana olan düşmanlıkları yüzünden oturuyorlar. Sen ki, yaşadığın müddetçe, gök kubbesini dolduran bir sesle haykırmıştın:

«Biz ki, Turan mülkünün ve Türkistan'ın Emiriyiz!..»

«Biz ki, Türk oğlu Türküz!..

Biz ki, miletlerin en eskisi ve en büyüğü olan Türk'ün Başbuğuyuz!.» demiştin. Ataların; *«Gökyüzü üzerimize çökse, biz onu, kılıçlarımızın ucunda, mavi atlastan bir çadır gibi tutarız!.»* diyerek büyük güçlüklerini ve dünya hâkimiyetlerini dile getirmişlerdi.

Şimdi, gecesini kimbilir nerede çok yorgun geçiren bir yahudi kadın, senin mezarının üzerinde sakız çiğniyor!»

Türbeden, misilsiz bir hüzünle çıktım. Yahudi gazetecinin tavrı birdenbire beni, Timur'a yaklaştırdı Timur'a düşmanlık duymakla, O'nun mezar taşına yan gelip oturmak arasındra bir fark olmadığını anladım. Bahçeden çıkarken, o kırmızı güllerden birini, Timur toprağından bir hâtıra olsun düşüncesiyle koparıp sakladım.

Kafile, çayhaneden henüz ayrılmamıştı. Âzeri dostlarıma «Gur-u Emir»'den bahsettim. Güzel dostluklarını

ebediyyen unutmayacağım rejisör *Eldar Kuliyev* ve aktör *Rasim Baleyev* beni merakla ve kocaman gözleriyle dinlediler. Eldar Kuliyev o güzelim *Âzerbeycan Türkçesi*'yle, *Timur* hakkında bildiklerini anlattı. Zaman zaman söze, *Resim Baleyev* de karıştı. O gün *Semerkant*'ta, daha sora ki günlerde de *Taşkent*'te ve *Bakû*'de, tanıştığım kimselerle, *Timur*, bir çok defa sohbet konumuz oldu.

Semerkant'ta, Timur zamanında yapılan şaheserleri hayranlıkla gezdim. Türbeler, câmiler, medreseler, saraylar sanatın ölümsüz ölçüleri içinde, anlatılamayacak kadar muhteşemdiler. *Türkistan*'da gördüğüm şaheserler karşısında, gerçekten ağızsız-dilsiz kaldım. Dünyanın o en güzel çinilerini, yavrularımın yüzlerini okşar gibi okşadığımı, gelip geçenlerin şaşkın bakışları önünde, onları zaman zaman uzanıp öptüğümü söylersem, siz de bana şaşar mısınız?

Şaşırmak, bazan ne güzel bir şey. Bildiklerimiz yanlışsa, bizi doğruya götürür. Öfkemiz varsa, yüreğimizi yumuşatır, Karamsarlığımız varsa, bizi aydınlığa ulaştırır. Timur için Türkistan'da ve Âzerbeycan'da gördüklerim, dinlediklerim Türkiye'ye döndükten sonra yeniden araştırıp okuduklarım beni ne kadar çok şaşırttı. Onlardan bazı kısa notlar yazmama müsaade eder misiniz?

— *«.. Teymur, tekin adam değildir efendim. Hiçkimse O'nun dirisiyle baş edemedi. Ölüsüyle uğraşanlar bile büyük felâketlerle karşıkarşıya kaldılar. Bir muharebede bacağından sakatlanınca, kendisine Leng Temur denildi. Ruslar, «Onun bir bacağı kısa mıydı» diye merak edip,*

mezarını açtılar. Gördüler ki söylenenler doğru. Ama ne oldu biliyor musunuz efendim? Mezarın açıldığı gün İkinci Dünya Savaşı çıktı. Milletler birbirlerine girdiler. Milyonlarca insan, bir kan deryası içinde boğuldu gitti. Sanırsınız ki Teymur ordular ortalığa düşmüş. Biz inanıyoruz ki, bütün bunlar, Teymur'un gazabı yüzünden meydana geldi».

«— Saçları, anadan doğma beyazdı. İnce uzun boylu, çok cesur bir hükümdardı.. İlk muharebeye girdiğinde 12 yaşındıydı... Bir defasında, üçyüz kişilik kuvvetiyle, tam onbin kişiyi yendi. 27 yaşında cihangirlik mertebesine yükseldi».

«— Onun mezarını açmanın faydası şu oldu.: Burada bir Rus Âlimi, eline bir kafatası verilince, o kimsenin yüüzünü, gerçeğe çok yakın bir şekilde çizip ortaya çıkarabiliyor. Şimdi bizim elimizde, Teymur'un fotoğraf makinasıyla çekilmiş gibi bir resmi de var»...

Semerkant'ta, Uluğ Beğ Rasathanesi Müzesi'nde Timur'un gerçeğe yakın resmini gördüm.Yüzü çok sertti. Yüzü, deprem görmüş bir toprak parçası gibi, çöküntüler ve çıkıntılarla çevriliydi. Yaşadığı bozkırların kavruk rengi, derinden bakan gözlerine, ürperten bir öfke yüklemişti.

«— Demek sizin oralarda Teymur'a «hâzâ îmansız, hâzâ kâfir» diyorlar. Olabilmez efendim! Ona kâfir diyenler, hem Onu hiç tanımayanlar, hem de İslâm'a göre kâfir durumuna düşenlerdir. Teymur, Arapça ve Farsça biliyordu. Zamanını din âlimlerin O'na «Sahîb-ül Kur'ân» ünvanını verdiler. Çünkü Teymur «Gâyem müslümanlığı

yeryüzüne yaymaktır. Her yerde İslâmiyeti yüceltmeye çalıştım» diyordu. Devlet mührünün üzerinde bile «Allah adaleti emreder!» âyeti kazılıydı. Teymur diyor ki:

«Tecrübem bana gösterdi ki, din ve adalet üzerine kurulmayan bir devlet, uzun zaman yaşayamaz. Böyle bir devlet, herkesin karşısında çırılçıplak kalan bir adama benzer. İslâmiyeti, devletimin süsü kıldım. Hicretten günümüze sekiz asır geçti. Allah her asırda, İslâmı yayan ve koruyan bir kimse gönderdi. Şükürler olsun ki, sekizinci asırda, Allah bu vazifeyi Emir Timur'a verdi!» Bunları yazan Teymur nasıl îmansız, nasıl kâfir olabilir? Bin defa tövbe!..»

«— Demek sizin oralarda Teymur'a zâlim diyorlar. Şu cümleler Ona ait: «Âdil ve tarafsız oldum. Ezileni ezenin elinden kurtardım. Bana kılıç çeken herkes, benden aman dileyince, onlara iyi davrandım. Başkasının aheyhinde konuşanları, sarayımdan kovdum.

Zafer neş'esiyle müslüman kanı döktüğümüz de oldu. Bu cinayetlerin günahında yıkanmak için büyük hizmetler gerek. Çin, küffar ile doludur.Biz, orada, Allah'ın emirlerini yayarak, günahlarımızın affına çalışalım. Gidip o putperest Çin ülkesini fethedelim. Câmiler kurup günanlarımızı orada yıkayalım. Çünkü, mukaddes cihad bütün günahları siler, süpürür. Âdem atamızdan Hz. Muhammed'e ve benim zamanıma kadar bütün devlet başkanlarının kanunlarını inceledim. Yıkılışlarının sebeplerini araştırdım. Onların hatâlarına düşmek istemedim.

Vergi adaletsizliğini, rüşveti ve halka baskıyı kaldırdım.

Biliyorum ki, bunlar, milletleri silip süpüren kötülüklerdir.»

«— Demek Timur' a câhil diyen vicdanlar da varmış. Onun, ilim adamlarını daima el üstünde tuttuğunu bütün tarihler yazıyor. Büyük astronomi alimi olan, torunu Uluğ Beğ, bütün Türklük Dünyası' nın yüz akıdır. Ay yüzünü, ilk defa Uluğ Beğ inceledi. Timur, savaşla girdiği ülkelerde ilim adamlarına, yazarlara ve tarihçilere kat' iyyen dokunmadı. Bursa' dan çıkarken, birçok ilim adamını beraberine alarak Semerkant' a götürdü.

Tarihçi A. Dela Martin, Timur'u şöyle anlatıyor:

«Din, tıb, tarih, hukuk ve astronomi alanında bilgindi. Çok okuyan, Asya'nın en önemli üç dilini (Türkçe-Arapça-Farsça) çok iyi bilen, zarafet ve kudretle yazan bir hükümdardı!..»

«Efsaneler arasında yükselen Semerkant, Büyük Fâtihin her seferden dönüşünde biraz daha zenginleşiyordu. Semerkant, sarayları, bahçeleri, su yolları, camileriyle, Babilon'u, İstanbul'u, Persopalis'i, Palamir'i, Baalbek'i, Şamı, Romayı, Atinayı geride bırakıyor, Türkistan bozkırlarında Timur'un şanı ile pırıl pırıl parlıyordu!..»

— Timur'a kansız diyenler, Onun Firdevsi'nin mezarı başına vardığı zaman söylediklerini anlayamamışlardır:

«Kalk ey Firdevsi, deamlı kötülediğin, yenilen Türk'ü gör!» demiştir.

Türkistan'da yirmiyedi emirlik Onun hâkimiyetini kabul etti.

Yüzelli milyon insan Onun siyasî otoritesi altında toplandı: *İmparatorluğu Rusya'nın ortasından Çin seddine Tibet'ten İran'a kadar uzanıyordu. Yine tarihçi Alfons Dela Martin'in dediği gibi:*

«Avrupa ne İskender'de ne Atilla'da ne de Moskova seferini yapan modern Fatih'te, bu çapta bir sevk ve idare görmemiştir!» Timur'un, «Mademki gökte bir Tanrı var, dünya üzerinde de bir hükümdar olmalı, zaten yeryüzü, bir kişinin arzularını tatmin edemiyecek kadar küçüktür!» şeklinde ki sözleri çok meşhurdur.

Şöhrete 27 yaşında ulaştı. 19 Mart 1405 yılında, Çin seferine çıkarken 71 yaşında iken öldü Doktoru Fazlullah kendisine, «ölüm mukadderdir» deyince, bin yıl sonra bile doğruluğunu ve güzelliğini kaybetmeyecek olan vasiyetini yazdırmaya başladı:

«Zayıfları koruyun. Onları, zenginlerin zulmünden uzak tutun. Her işinizde rehberiniz, adalet ve iyilik olsun. Eğer benim gibi, uzun süre saltanat sürmek isterseniz, kılıcınızı çekinerek, düşünerek, ama ustalıkla kullanın. Aranıza ayrılık tohumlarının saçılmasına fırsat vermeyin. Çok dikkat edin. Çünkü düşmanlarınız bundan faydalanmak için, sizi birbirinize düşman edeceklerdir!»

«Leg Demür tohumu» olmak yani O'nun soyundan gelmek, *Anadolu*'da hâlâ ağır bir hakaret cümlesi olarak sarf ediliyor. Ne kadar garip ve ne kadar büyük bir şuursuzluk ifadesi. Cumhurbaşkanlığımız'ın forsu üzerindeki onaltı yıldızdan biri, Timur'un Büyük İmparatorluğu'nu temsil ediyor. Bir başka yıldız ise, *O'nun torunlarından Babür*

Şah'ın Hindistan'da kurduğu büyük Babür İmparatorluğu'nu.... Genel Kurmay Başkanımız ve Cumhurbaşkanımız, zaman zaman onlatı Türk Devleti'ni temsil eden bayraklar önünde konuşmaktadırlar. *Timür* soyuna lânet edenler, O'nun dünya çapında bir, âlim olan torunu Uluğ Beğ'i tanımayanlar, *Şahruh*'tan, *Cihangir*'den, *Babür Şah*'tan haberdar olmayanlar, sadece, kendilerini bir büyük şereften mahrum bırakanlardır. Bu asgarî ölçüler içinde bir şuur ve bir nasib meselesidir.

— İzmir'i Hıristiyan şövalyelerden koparark bize kazandıran Timur'dur. Anadolu'ya girdiğinde eski Yunan, Roma ve Bizans kalıntısı eserlerin yıktırılmasına emir verdiği doğrudur. Ama biz Timur'u 500 sene sonrasını göremediği için suçlayamayız. Çünkü O, Cumhuriyet devri idarecilerimizin her yıl, devlet hazinesinden milyonlarca lira harcayarak, yere göğe sığmaz bir sanat aşkıyla, eski Yunan Roma ve Bizans eserlerini, toprağın on metre altından çıkarmak için çırpınacaklarını kolay kolay tahmin edemezdi. Beri yanda, Anadolu'da, toprağın üzerindeki Selçuklu ve Osmanlı eserlerine, çok uzun yıllar arkamızı çevireceğimizi, hattâ o güzelim eserleri,kendi elimizle yakıp yıkacağımızı düşünemezdi.

— Bursa'ya giren ordusunun, büyük bir zafer çılgınlığıyla Osmanlı arşivini yaktığı doğrudur. Ama elimizde, böyle karanlık bir emrin, O'nun tarafından verildiğine dair bir belge yoktur. Bursa'yı yağmalayan ordunun başında Timur'un torunu Muhammed Mirza vardır. Girdiği her ülkede, ilim adamlarını, sanatkârları, yazarları,

tarihçileri titizlikle koruyan Timur'un böyle bir vahşete kalkışacağını tahmin etmek zordur.

Şimdi bana, Timur-Yıldırım Bâyezid Savaşı'nı soracaksınız. Aşk derecesinde sevdiğimi yazdığım Yıldırım Bâyezid Han'ın ve İmparatorluğumuz'un hazir akibetini hatırlatacaksınız. Eğer Timur'un *Kur'an*'dan alarak devlet mührüne kazıttığı *«Allah âdaleti emreder»* âyetinin ışığı altında hüküm vereceksek, *Ankara Savaşı* felaketinde, Timur kadar *Yıldırım*'ı da suçlu bulacağız:

Oğuz Boyu'nun vakûr evladı Yıldırım Bâyezid; Timur'un üçyüz bin kişilik orduları üzerine tek başına at sürecek kadar cesur padişah, kendisine sığınan bir sarhoş emirle bir dağ eşkiyasını, «zamanın ve mekânın en büyük hükümdarı» olarak bilinen Timur'a vermeyerek, topraklarından kaçan iki küçücük Beği bir daha istemeyerek büyük savaşı göze aldı. Niğbolu Ovası'nda Avrupayı dize getiren Yıldırım, yaralanmış bir arslan gibiydi. Timur'a yazdığı mektuplarda söze «kuduz köpek» diye başlıyordu. «Kuduz köpek! Kuduz köpek! Kuduz köpek! Seni cezalandırmadan, topraklarımdan sürüp çıkarmadan haremime girmeyeceğim!» Ve adını, Timur'un adı üzerine altın yaldızlı harflerle yazdırıyordu. Timur'a 71 yıllık tantanalı ömrü boyunca hiç bir hükümdar, Yıldırım cür'etiyle hakaretler yağdıramamıştır.

Timur, bir zamanlar, benim büyük Türkistan sevgimin üzerine sıçrayan ve orada kuruyup kalan kocaman bir kan lekesiydi. Türkistan'ı gördükten, O'nun kurduğu muhteşem imparatorluğu şaheserlerini hayranlıkla seyrettikten

ve O'nu daha iyi itanıdıktan sonra, Türkiye'ye çoğalan bir huzurla döndüm. Türk Tarihi'ni ve Türkistan'ı, şimdi daha çok seviyorum. Bu huzur ve bu sevgi, bana güç veriyor.

Bakû'de çok sevgili dostlarım, bana küçücük bir duvar halısı hediye etmişlerdi. «Bu» demişlerdi, *«Karabağ yaylalarında otlayan Karabağ koyunlarının yünlerinden, Karabağlı kızların dokuduğu bir Karabağ hâtırasıdır. Biz bunu İran'da Türkçe yayınlanan Varlık Dergisi için dokutmuştuk. Ama oraya göndermekten vazgeçtik. Sana getirmeyi daha uygun bulduk. İnanıyoruz ki, bu halıya baktıkça, dedelerinin yattığı Karabağ'ı hatırlayacaksın; bizlerle beraber olacaksın!»*

Misafir odamın bir duvarını, beş yıldan beri, o Karabağ halısı süslüyor. Timur'un türbe bahçesinden kopartarak kuruttuğum kırmızı gülü de Karabağ Halısı'nın bir köşesine iliştirdim. Birbirlerine ne kadar çok yakıştılar. Ve baktıkça bana, nekadar, ne kadar nekadar çok huzur ve gurur veriyorlar...

BİR KOLHOZDA KORKUSUZ BİR ÖĞLEN YEMEĞİ

Öğlen yemeğimizi, *Semerkant* yakınlarındaki bir kolhozda yiyeceğimizi söylediler. Yemek bahanesiyle bize örnek bir kolhoz göstereceklerini anladım. ŞAH-I ZİNDE önünden otobüslerimiz hareket etti. Üç polis arabası, konvoya yol açıyordu. Bütün kavşaklarda geçiş üstünlüğümüz vardı. Yirmi otobüslük konvoyumuzun arkasında, doktarların ve hemşerilerin bulunduğu bir ambulans, bizi bir beyaz gölge gibi takip ediyordu.

Semerkant içinden geçerken, gözümü camdan ayırmadım. Semerkant, mimirisiyle ve yaşayışıyla bir *Orta Anadolu* şehrine ne kadar çok benziyor. Şehrin merkezinde, asfalt caddelere, modern apartmanlara, geniş meydanlara ve kapılarında, orta hâlli insanların uzun kuyruklar meydana getirdikleri mağazalarına takıldım kaldım. Geçtiğimiz bulvarların ağaçlarla güzelleştiklerini gördüm. Ağaç, ağaç, ağaç... Bir yeşil dünyanın serin gölgeleri altından süzülüp gidiyoruz. Fakat şehrin dışına çıktıkça, yüksulluk, başıboşluk ağır basıyor. Apartmanların yerini, kerpiç evler, kerpiç duvarlar, tozlu-topraklı meydanlar alıyor. Yalın ayaklarıyla ve yarıçıplak hâlleriyle ark kenarlarında çamurla oynayan, çamurdan oyuncaklarını güneşte kurutan sevimli Özbek çocukları, bana çocukluk yıllarımı ve Sivas'ı hatırlatıyorlar;

Bezirci' de, Yüceyurt' ta, Altıntabak' ta...
Çocuklar var, incecik yüzleri nurdan
Ama toz-toprak içinde elleri ayakları
Oyuncakları çamurdun...

Evlerin, açık kalan geniş kanatları bahçe kapılarından görüyorum ki, Özbekler şehrin dışında güzel ve serin bahçeler içerisinde oturuyorlar. Kerpiç evleri, genellikle iki katlı. Bahçeler, rengârenk iri güllerle ve meyve ağaçlarıyla canlı.

Otobüsümüz bir süre sonra ana yoldan ayrılıp sağa dönünce, yeni bir yeşil cennetinin dar yoluna girdik. Alabildiğine düz bir arazide alabildiğine uzayan meyve bahçeleri, yeşilin bütün tonlarıyla bizi birdenbire kucaklamış gözlerimizden usulca öpmeye başlamıştı.

Yolun bir yanında üzüm bağları, bir yanında elma bahçeleri, zengin meyve hazineleri olmalarının gururuyla geriniyorlardı.

Otobüsler, bir süre sonra, Kolhozun genişçe bir meydanında durdular. *Semerkant İstasyonu*'nda bizi karşılamaya gelen *Kernaycılar*'ı karşımızda görmeyelim mi? Yere iner inmez, *Kernayları*'na yine en kabadayı nârâları attırmaya başladılar. *Kernay* seslerini, hiçbir ses benzetmek mümkün değil. Biraz kesik kesik öten bir vapur düdüğü, biraz, kalın ve bozuk öksüren bir otomobil, kornası veya kızgın bir deve homurdanması, zaman zaman bir fil çığlığı... *Türkistan*'ın uçsuz bucaksız kum çöllerini ve bozkırlarını başka bir ses titretemez ve dolduramaz.

Kolhoz evlerine dikkatle baktım: Tek katlı, küçücük be-

tonarme evler. Önleri küçük çiçek bahçeleriyle çevrili. Çiçek çiceğe; *«Yerim dar öteye git»* diyar gibi. Avuç iriliğinde iri güller, bakımlı ve güzel olduklarını fısıldıyorlar. Evlerden biraz uzakta, kolhozun genişçe yollarından biri üzerine, ikiyüz metre uzunluğunda bir masa hazırlanmış. Zengin ve temiz bir masa. Meyveler, soğuk yemekler, sıcak yemekler, tatlılar, meden suları, gerçekten yığılan, taşan artan bir bereket içerisinde.

Masaların muntazam olarak dizildiği yolun solundasağında geniş yapraklı ağaçlar 6-7 metre yukarda başbaşa verip serin gölgelerini üzerimize tutmaya başlamışlar.

Bütün ağaçların gövdeleri, daha yeni kireçlenmiş. Ayaklarımızın altındaki yol, daha yeni asfaltlanmış. O kadar ki, yolun kenerlarına bastıkça, tam soğumayan, kurumayan asfalt, dağılıp gidiyor.

Yolun sol tarafına, (uzun yemek masasının tam ortasına gelecek yere), genişçe bir sahne hazırlanmış. Yolun sağ tarafına, sahnenin tam karşısına, 15 kişilik bir protokol masası kondurulmuş. Sahnedeki mikrofonlar ve hoperlörler, bütün kolhozu çınlatacak güçte.

Sahne karşısındaki o protokol masasına, kolhozun yöneticeleri oturdular. Ruslar'dan ve Özbekler'den meydan gelen yöneticilerin yakalarında, iri, orak-çekiçli rozetler, parıldıyor.

Biz yemek masasına otururken, bahçenin münasip bir yerine, tam gözlerimizin önüne, bir ilk yardım çadırı kurdular. Çadıra bir-iki portatif karyola, birkaç cihaz taşıdılar. Yeypeni ambulansı, çadırın yanına çektiler. Beyaz önlüklü

birkaç doktorun ve hemşirenin, içimizden herhangi birinin rahatsızlığı ânında derhal tıbbî yardımda bulunmak için hazır tetik beklediklerini mikrofonlardan ilân ettiler. Kurulan küçük bir çadır ve yapılan açıklama, misafirlerden bir kısmının gözlerini yaşartacak kadar etkili oldu. Sovyetler'de, insana, insan sağlığına, çok önem verildiğine dair bize onar cilt kitap dağıtılsa, saatlerce açıklama yapılsa, gönülleri bu kadar kazanamazlardı. Doğrusu herşey iyi hazırlanmış, iyi düşünülmüştü.

Yemekten önce, sahnedeki mikrofondan uzun uzun konuşmalar başladı. Konuşanlar, o protokol masasında oturan Rus İdarecilerdi. Biri oturunca, diğeri kalkıyordu. Kılıkları kıyafetleri düzgün kimselerdi. Her davranışları, kolhozda saygıyla tâkip ediliyordu.

«— Ay Rasim Balayef!..»

«— Beeeli (Efendim)»

«— Ne diyor bu konuşmacılar?»

«— Çoh yahşi söz söyliyirler.»

— Canım elbette çok yahşi (güzel) söz söylüyorlardır; ama ne diyorlar?

«— Sulh istiyirih. Silahsızlanma istiyirih» diyirler. *«Bütün halkların sanatçıları faşizme karşı birleşsinler!»* diyirler.

— Dur gerisini de ben söyleyeyim: *«Bütün dünya işçileri birleşsinler. Sinema emekçileri, sanat eserleriyle sömürgeciğe karşı cephe kursunlar. Bağımsızlık savaşı versinler. Barış güvercinini yücelerde uçursunlar. Dünya hakları, kendi vatanlarında korkusuzca yaşasınlar. Lenin*

yoldaşın dediği gibi.. dünya halkları, barış içinde birilikte olsunlar.»

«— Hayret. Sen Rusca bilirseeen?»

«— Hayır Rusça bilmiyorum. Fakat bu edebiyatı iyi biliyorum..» Yüzüme gülümseyerek baktı. Konuşmacılardan sanra yemek faslı başladı. Yemekle beraber müzik başladı. Önce sahneye çıkan 15 kadar Özbek kızı, mahallî kıyafetleriyle ve sazlarıyle Türküler çalıp söylediler.

Türküleri, *Özbekler*'in erkek ve kız Halk Oyunları takip etti.

Kara, beyaz ve kahverengi kuzu postlarından yapılmış papaklarla, bir fırtına gibi sahneye çıkan 15 yaşlarındaki Özbek çocuklarının kanını kaynatan oyunlarını anlatamam. Sonra yine *Özbek* Türküleri, Özbek Oyunları, programı zenginleştirdi. Birden bütün yorgunluğumu alıp giden müthiş bir şey oldu. Mahçup bir Özbek kızı, sesinin bütün yanıklığı ve sıcaklığıyla ve tam bir Anadolu Türkçesiyle adeta bütün bir Semerkant ufkunu nakışlamaya başladı:

Arım balım peteğim
Gülüm dalım çiçeğim
Bilsem ki öleceğim
Yine seni seveceğim.

Sahneye biraz uzakta oturmuştum.Bir *Özbek* kızı bir *Kolhoz*'da, güzel bir *Türkiye Türkçesi*'le gönlümü kanatlandırınca yerimde duramadım; kalkıp sahnenin karşısına kadar yürüdüm. Kollarımı göğsümde kavuşturup şarkıyı ayakta dinlemeye başladım. Tam o esnada, yanımda iki *Özbek* belirdi. Gülümseyerek yüzüme bakıyorlardı:

«— Dün gece televizyonda Türkiye adına konuşan Kültür Bakanı Yardımcısı sizdiniz, değil mi?»

«— Evet efendim.»

«— Sizi görür görmez tanıdık. Hoş geldiniz. Sefalar getirdiniz. Konuşmalarınızın yüzde altmışını:» anladık. Hepinizi heyecanle dinledik. Merhamet ederek bizimle bir şekil (resim) çektirir misiniz?

«— Elbette çektiririm. Memnuniyetle.»

Heyecenla etrafa koşuştular. Diğer Özbekleri haberdar ettiler. Etrafımda küçük bir grup meydana geldi. Hepsi teker teker elimi sıkıyor, hâlimi hatırımı soruyorlardı. Ayakta kalmama üzülüyorlardı. Bir sandalye bularak beni protokol masasının başında oturtmak istiyorlardı...

Bütün itirazlarıma, ricalarıma rağmen, istediklerini yaptılar. Önce, masadaki idarecilerin kulaklarına eğilerek ve beni işaret ederek birkaç cümle söylediler. Sonra buldukları bir sandalyayı götürüp o protokol masasının en başına koydular oturanlarla şöyle bir selâmlaştık. Bir kısmıyla göz göze bile gelmedik. İçlerinden hiçbiri kalkıp iki adım atmak, elimi sıkmak zahmetine katlanmadı. Şaşırdım. Ama yemek yediğim halde, beni oraya oturtan Özbekler, yeniden yemek getirerek ısrarla yememi istediler. Sonra karşımda durdular. Beni âdetâ göz hapsine aldılar. Oyunlarını, Türkülerini, alkışladıkça biribirlerine bakıyorlar, seviniyorlar, onlar da beni yürekten alkışlıyorlardı. Benim dikkatimi çeken, aynı masada, beraberce oturduğumuz yakaları orak-çekiçli Özbeklerdi. Benimle gözgöze gelmekten bile çekiniyorlardı. An-

lamıştım... Masada, âdetâ yapayalnız kalmıştım. *«Gölgesiz ağacın meyvesi de lâzım değil»* diyerek masadan kalktım ve *«Dost yoluna post olmak lâzım»* inancıyla Âzerbaycan heyetinin yanına yürüdüm.

Bir süre sonra caz başladı. İçki şişeleri çoktan boşaldığı için, masalarda muhabbet çiçek açmış, teklif-tekellüf ortadan kalkmıştı. Bu bakımdan pist, dans eden çiftlerle tıklık tıklım doluydu. Herkes âdetâ yerinde sayarcasına dans ediyordu. Hayır herkes göğsüne bastırdığı bir kadınla, sola-sağa sallanıp duruyordu. Herkes hayatından memnundu.

Birden müzik sustu. Mikrofona bir *Afganistan Temsilcisi* çıktı. Herkes kulak kesildi. Afgan'ın kahverengi derisi, sanki bir zar gibi incelmiş mor damarlarını bütün kıvrımlarıyla ortaya çıkarmıştı. Saçı-sakalı biribirine karışmıştı. Başının dumanlı olduğu , ağır bir saat sarkacı gibi, sağa-sola yalpa vurmasından anlaşılıyordu. Yanında bir tercüman vardı. O'nun söylediklerini Rusça'ya çevirecekti. *Afganistan Temsilcisi*, sağ elinin işaret parmağıyla, havaya, çizgiler, hatlar ve daireler çizerek nutkuna başladı. Benim isteğime uyarak, sevgili dostum *Rasim Balayef* de konuşmanın Rusça tercümesini, Türkçe'ye çevirerek kulağıma fısıldıyordu:

«— Yoldaşlar. Ben çok bahtiyarım ki, burada, bu hür ülkede, bugün sizlerle beraber, korkusuzca yaşıyorum. Halbuki şu anda, Afganistan' da faşist kuvvetler, kanımıza ekmek doğruyorlar .Afganistan' da tam bağımsız ve de hür yaşamayı bize çok görüyorlar. Şimdi, Afganistan' da gülle

sesleri duyuluyor. Halbuki burada caz çalıyor, dans ediliyor. Gönlüm istiyor ki, buradaki bu neş'e bu mutluluk, bu müzik ve bu hür, bu korkusuz yaşama, dünyanını her yanana yayılsın, Afganistan' da da gülle seslerinin yerini, bir tatlı nağmeler alsın. Yaşasın barış. Yaşasın dünya halklarının hürriyet mücadelesi. Yere batsın savaş. Yere batsın korku. Yere batsın sömürgecilik...»

Genç Afganistan'ı belki de ömrünün en bol alkışlarını toplayarak, mağrur bir başla yerine döndü.

Kolhoz'da, alacakaranlık çökünceye kadar yenildi, içildi, dans edildi ve konuşuldu. Ayrılık saatimiz vuruyordu. Hazırlanmamızı söylediler. Otobüslerimize bindik. Ambulans, yine konvoyun arkasına takıldı. Dönüşümüz de gelişimiz gibi oldu. Halk, yine yollara, bizi uğurlamak için dökülmüştü. Ellerindeki küçük bayrakları sallıyor, otobüslerimize karanfiller, güller atıyorlardı. Bir süre sonra, otobüslerimiz Registan'ın karşısında durdular. *Registan; muhteşem üstü muhteşem eserler menzumesi. Geniş bir meydan üzerinde, misilsiz bir çin saltanatı. Bir mavi ve yeşil cenneti.. Tam ortada bir medrese!» Temelinden kubbesine kadar, sanki daha bugün yapılmış gibi göz kamaştıran çinilerle süslü bir medrese. Renkli duvarları, karşımıza birdenbire çıkıveren bir tavus kuşunun, o güzel, o anlatılmaz, o büyüleyen renklerle parıldayan efsanevî kuyruğunun, bir yelpaze gibi açılmış halini hatırlatıyor. Medresenin iki ucunda, karşılıklı iki câmi biribirlerine gülümsüyorlar. Birinin taç kapısı üstünde, sarı çinilerden yapılmış bir arslan resmi var. Doğan güneşe karşı yürüyen*

bir arslan.

Arslan, Hazreti Ali'yi temsil ediyor. Güneş, Hazreti Muhammed'i. Bu alnı arslanlı Câmi, beşyüz sene önce Caferî Mezhebi'nden olan şiîler için yapılmış. Karşısındaki resimsiz câmi ise, sünnîler için... Câmiler medreseden, medrese câmilerden güzel. Timur İmparatorluğu'unun bütün haşmeti, Registan'da dile getirilmiş. Öyle sanıyorum ki; (İstanbul Câmileri ve Medereseleri hariç) Anadolu'nun 66 ilindeki bütün medreseler, bir büyük terazinin bir kafesine konsa, sonra Registan'daki o (avuç içi kadar olsun çinisiz bir parçası bulunmayan] iki câmi ve medrese de terazinini diğer kefesine yerleştirilse, güzellik ve sanat açısından, Registan ağır basar... Registan, inanılmayacak kadar güzel, renkli ve esrarlı bir rüyâ saltanatından alınan ölçülerle-çizgilerle yapılmış gibi. Bütün ihtişamlı görünüşüne rağmen,ruhundan koparılmış olmanın mahzunluğu içinde. Çünkü, Registan'ın ne minarelerinde ezan, ne kubbelerinde Kur'ân, ne de mihrapları önünde namaza durabilen bir tek insan var. Akşamları, renk ışık ve ses oyunlarıyla turistlere gezdirilen Registan'ın, büyük meydanını, şimdi bir Rus Aktörü'nün çok dâvudî sesi gümbürdetiyor:

«Ben Registan'ım. Ben Semerkant'ın yüreğiyim. Şark'ın şairleri, en güzel şiirlerini benim için yazdılar. Ben, hürriyet uğruna vuruşan askarlerin âbidesiyim; işitin beni. Hem de aklınızda saklayın. İnsanın huzuru için dostluk ve sulh lâzımdır...» diye açıklamalara başlıyor. Bu muhteşem eserlerin her noktasını, her kubbesini, her mi-

naresini, gözlerimle öperken, omuzumda bir el hissettim. Döndüğümde, esmer, uzun boylu, 50-55 yaşlarında bir Özbek'le göz göze geldim. Söze biraz muhcup başladı:

«— Ben Semerkant Medeniyet Bakanı'yım. Adım Nimetullah Yababeyef. Öğrendiğime göre, siz de Türkiye Medeniyet Bakanı Yardımcısı'sınız. Semerkant'a hoş geldiniz. Kolhoz'da sizinle konuşamadık, ilgilenemedik. Elinizi burada sıkıyorum. Bağışlayın. Size Bakanlığım'la ilgili kısa bilgiler vermek istiyorum. Özbekistan'da bin kütüphenemiz var. Bu kütüphanelerimizde yedi milyon kitap bulunuyor. Kültür hizmetlerini 600 medeniyet evimiz ve sarayımızla yürütüyoruz. Onbeş istirahat parkı yaptık. Özbekistan'daki tarihi eserlerin âbidelerin sayısı üçbinyüzkırktır. Câmîler ve medreseler, bu sayının içindedir.

Bakanlık teşkilatımızda çalışan memur sayısı yedibindir. Devlet her yıl bu eserler ve hizmetler için, onbeş milyon ruble ayırıyor.. Tarihî eserlerin tamiri ve bakımı için, her yıl iki milyon ruble harcıyoruz...»

Medeniyet Bakanı'na, ben de Kültür Bakanlığı'mızla ilgili kısa bilgiler verdim. Beni not almadan dinledi Kolhoz'da, aynı masada oturmamıza rağmen benimle ilgilenemediği için tekrar özür dileyerek yanımdan ayrıldı. Bir süre arkasından bakakaldım. Eğer daha uzun süre konuşabilseydik ona diyecektim ki:

«— Ah Nimetullah Yarbabeyef. Ah benim sultanım efendim. Benden niçin özür diliyorsun. O Kolhoz'da seni «Hoş geldiniz kardeşim!» diyemiyecek duruma getiren ka-

dere, binlerce defa esef ediyorum. Beni hayâl kırıklığına uğrattığını mı sanıyorsun? Sen o davranışla, içinde yaşadığın şartlar hakkında, kendimi bildimbileli sahib olduğum kanaatlerde yanılmadığımı bana gösterdin...»

Şimdi gel, seninle birlikte o Afgan delikanlı gibi birlikte haykıralım:

«Yaşasın barış!»

«Yaşasın Dünya haklarının hürriyet mücadelesi.»

«Yaşasın batsın korku!»

«Yere batsın sömürgecilik!» diyelim!..

«Bu hür, bu korkusuz ülkede»

Korkmadan söyleyelim!

Korkmadan söyleyelim!

Korkmadan söyleyelim!

Ah benim Nimetullah Yarbabeyef kardeşim!

Yere batsın korku!

Yere batsın sömürgecilik!..

MUHTEŞEM SEMERKANT

Semerkant, muhteşem bir şehir.

Büyük Timur İmparatorluğunun (1370-1507) o dillere destan ihtişâmı, Semerkant'ta hâlâ göz kamaştırıyor.

Semerkant Türk'ün ruh güzelliği!

Semerkant, çini sanatının şiirleştiği iklim!

Semerkant taşm, toprağın, tuğlanın, ahşabın dile geldiği diyar.

Bin türlü güzellik, bin türlü esrar...

Semerkant, sular, serin rüzgârlar, unutulmaz hâtıralar beldesi.

Semerkant, akıllara durgunluk veren câmilerin, ölümü bile bin defa güzelleştiren çok zarif türbelerin, çinili medreselerin ve her biri bir ayrı masal dünyasından çıkıp gelmiş gibi sevimli Türk evlerinin boy verdiği muhteşem bir şehir. Bizim mîmarimizin vazgeçilmez güzelliklerinden biir olan yeşil ve serin bahçeleri, Semerkant'ta huzurlu seyrettim. Şimdi kendi kendime düşünüyorum: *Büyüklüğü, güzelliği, zenginliği, inceliği, mükemmelliği... ifade eden «muhteşem» kelimesi olmasaydı, Semerkant şehrinden bahsederken acaba hangi sifatı kullanırdık?* diyorum. Anlatmak ne kadar zor? Semerkant'ın ihtişamı karşısında kelimeler ne kadar renksiz, ne kadar boynu bükük, ne kadar cansızı kalıyor?

Bize, Erzurum Barlarını, kelimelerle kim anlatabilir? Dere Efendi' nin bir bestesini kelimelerle kim duyurabilir? Ruhumuzu kim çizebilir? Gökyüzünün sonsuzluğunu bir kâğıt üzerinde bize kim gösterebilir? Semerkant ta Erzurum Barları gibi, Dede Efendi' nin bir bestesi gibi, ruhumuzun esrarı gibi, gökyüzünün sonsuzluğu gibi... kelimelerle anlatılması imkânsız bir şehir. Onu kuran, Onu yücelten, Onu şiirleştiren bin defa öpülesi usta eller, sanki Semerkant anlatılmasın da görülsün, yaşasın diye birbirleriyle yarışa girmişler. Gerçekten, Semerkant'ı gönül gözüyle de görebilenler, Onu yanlız kendi yüreklerinde hissedeceklerdir. Ben , Semerkant'ı, çok uzun ve güzel bir rüyada yaşar gibi, misilsiz bir huzurla dolaştım.

Semerkant'ta Türk çini sanatının ve medeniyetinin ruhuma yeniden nakışladığı büyük huzuru, artık hiçbir güzellik gölgeleyemez.

Biliyorum ki, Semerkant için yazacaklarım, derin uykulardaki bir kimsenin sayıklaması gibi kopuk ve yarım kalacak.

Semerkant'ta, Timur'un Türbesi'nden döndükten sonra, bizi önce *ŞAH-I ZİNDE*'ye götürdüler. Şah-ı Zinde: *«canlı şah», «ölümsüz şah»*, demek. Şah-ı Zinde, Timur soyunun sevilen,sayılan kişileri için yapılmış bir türbeler topluluğu. Hafif bir tepeye doğru kırk geniş basamakla tırmanın taş döşeli bir yolun soluna ve sağına kondurulan biribirinden güzel, biribirinden zarif, biribirinden alımlı otuzaltı türbe! Büyük Timur, biraz daha yaşasa, türbe sayısı kırk'a çıkarılacakmış. Kırk basamaklı bir yol etrafında

ayrı mîmarilerle yapılmış kırk türbe. Üçlere yedilere, kırklara karışan kırk Türkistan Türk'ünün aziz ruhlarına, Semerkant'tan sanki kırk ayrı selâm olsun istenmiş. Kırk ayrı Fatiha, kırk ayrı ayet-el kürsî...

Timur zamanında yapılan otuzaltı türbenin, şimdi yalnız onüç'ü ayakta. Zamanla, şu veya bu sebeple yıkılan veya yıktırılan yirmiüç türbenin, artık temel taşları bile gözükmüyor... Dünya sanat tarihi açısından ne kadar büyük bir kayıp. Şah-ı Zinde'yi binbir hayranlıkla gezip gördükten sonra inandım ki: *Bu yaşıma kadar çektiğim bütün acıları unutabilirim. Ama Semerkant'ta, her biri bir sanat şaheseri olan o zarif türbelerin, o her noktasında ayrı bir çini güzelliği açılan pırıl pırıl câmilerin yok olup gitmesine, toprağa gömülmesine göz yuman zihniyetin sanat düşmanlığını, bin yıl yaşasam unutamam.*

Şah-ı Zinde'de, ayakta kalan türbeler topluluğunun en ucunda, Hz. Peygamberin amcazâdesi olduğu söylenen *Kâsım İbn-i Abbas*'ın türbesi bulunuyor. Bir tesbih imamesi veya bir yüzük taşı gibi güzel bir türbe. Timur zamanında çok zarif çok alımlı, çok parıltılı olduğu anlaşılan Kâsım İbn-i Abbas'ın türbesi, şimdi uzun bir ağıt gibi... Türbenin mükemmel çinilerle kaplı dış cephelerinde yer yer dökülmeler, oyulmalar, kırılmalar, çoktan başlamış. Bana artık, çiçek bozuğu bir yüzü hatırlatan Türbe duvarlarına derin bir hüzünle baktım. Kurşun veya tuğla yerine, masmavi çinilerle örülen kubbe üstünde bile otlar yaşarmış. Ahşap oymacılığın zarif bir örneği olan türbe kapısı, kamburlaşmakla kalmamış, pençe pençe çürüyerek

dökülmeğe başlamış. Pencere içlerine rasgele atılan kalas parçaları arasında, örümcekler, sayısız ağlarını germişler. Örümcek ağları, altında ince eleklerden elenmiş gibi toz yığınları, kör bir taassubun, kasıtlı bir ihmalin veilgisizliğin dehşetini fısıldıyorlar. Kâsım İbn-i Abbas'ın yattığı odaya açılan kapı ise sımsıkı kapalı. Hz. Peygamber'in amcasının oğluna Timur'un, yani bizim verdiğimiz değerle, Rusların takındığı tavrı, o türbeden daha açık bir şekilde hiç bir lisan, hiç bir eser ortaya koyamaz. *İnsan idrakini donduracak kadar koyu bir merkeziyetçiliğin hüküm sürdüğü Türkistan'da, Moskova'nın, izni olmadıkça, hiç bir Türkistanlı, - pencere içlerini temizlemek için bile olsa elini türbelere uzatamaz.*

Grubumuza rehberlik eden güzel bir Rus kızı biraz da müstehzi bir yüzle, Kâsım İbn-i Abbas hakkında ezberlediklerini bilmem kaçıncı defa bize de tekrar etti:

«— ...İslâmiyeti yaymak için, yedinci yüzyıl başlarında, semerkant'a gelen Araplar arasında Kâsım İbn-i Abbas da varmış .Bir çarpışma esnasında, Kâsım'ın başı kılıçla uçurulmuş. Fakat,O, Peygamberin amcazadesi olduğu gibi güya ölmemiş. Başını koltuğunun altına alarak toprağın altına çekilmiş. Rivayetlere göre Kâsım İbn-i Abbas, geceleri işte buradaki toprakların altında dolaşmağa başlamış. semerkant halkı müslüman olduktan sonra, Timur, bu gördüğümüz türbeyi Kâsım için yaptırmış. Bu bölgeye «Şah-ı Zinde» denilmesinden sebebi, Kâsım'ın canlı olmasından, ebediyyen yaşayacağından ileri geliyor...»

Kalabalıkta bulunan Arap asıllı bir adam, benim düşüncelerime de yüzde yüz tercüman olarak, Rus kızının sesini kesti:

«— *Söylediklerinizin gerçekle hiçbir ilgisi yok. Şehidlerin kesik bir başla toprak altında gezdiğini veya yaşadığını, bugüne kadar hiçbir İslâm âlimi söylemedi. Hiç bir eser yazmadı. Biz, ruhun ölmediğine, ebediyyen diri kalacağına inanırız da, cesedin toprak altında dolaşacağına katiyyen inanamayız. Kâsım İbn-i Abbas ölemediyse, toprağın altına niçin çekilsin? O, islâmiyeti yaymak için buraya gelmedi mi? Onun toprağın altında ne işi olabilir? İslâmiyet toprağın üstü için indirilmiş bir dindir; toprağın altı için değil. Sonra biz, Peygamberin bile öldüğüne inanıyoruz. Hz. Muhammed Peygamber olduğu halde toprağın altında yaşayıp duracak? Aklı başında olan bir müslüman, bu anlattıklarınızı kabul edemez!*»

Derin bir sessizlik başladı. Bu itirazlara cevap veremeyen Rus kızı, eliyle diğer türbeleri gösterince, yürüdük. Bütün türebelere hâkim olan renk: Türk mâvisi! Ama ne kadar güzel bir mâvi. Eski Türkler, bedenden ayrılan ruhun, gökyüzüne uçtuğuna inandıkları için, yakınları öldüğünde mâvi renkli elbiseler giyerlermiş. İslâmiyeti kabul ettikten sonra da, mâviden vazgeçememişler. Yaptıkları türbelerin hemen her tarafını, mâvinin çeşitli tonlarıyla süslemişler: Mâvi, mâvi, mâvi... Gökyüzünün o sonsuz derinliğinden, sanki kucak kucak mâvi huzuru alıp, türbe kubbelerinin üzerlerine, kapı ve pencere çerçevelerine, mezar süslemelerine serpiştirmişler. Kimbi-

lir, belki de, kara toprağa karışan bir vücudu, mâvinin bütün tonlarıyla örttükleri takdirde, gökyüzünde mâvilerle haşir-neşir olan ruhun, daha huzurlu yaşayacağına inanmışlardır.

İnsan Türkistan türbelerinin ve câmilerinin masmâvi çinilerini hayranlıkla seyretmeden, Batı'nın «Türkuvaz» dediği , o meşhur Türk Mâvisinin müstesna güzelliğini tahmin bile edemez.

Türbelerde, Timur'un yakınları yatıyor. Timur'un eşi, Timur'un dillere destan güzellikteki kız torunu ve Uluğ Beğ'in hocası bu türbelerde sonsuzluk uykularına uzanmışlar. Her türbe, ayrı bir mimarı tarzından doğmuş. Bu bakımdan kullanılan tuğlalar, çiniler, ölçüler, süslemeler... birbirinden farklı. Ben, bir dantel gibi işlenen zarif çinileri, ilk defa Semerkant'ta gördüm.

Semerkant'ta usta eller, çini çamurunu önce dörtgen, beşgen, altıgen, sekizgen, hâle getirmişler, sonra onları oyarak, çizerek, kazıyarak, kabartarak, delerek, yuvarlayarak istedikleri şekli vermişler. Sıra çinilerin pişirilmesine gelince mâvi, yeşil, kırmızı, lacivert... gibi renklerle boyayıp fırınlardan geçirmişler.

Biz, medrese veya câmi süslemeciliğinde, taşı ve tahtayı binbir emekle işleyerek şiirleştirmişiz, Türkistan Türkleri ise çiniyi destanlaştırmışlar. O kadar ki, 20. yüzyılda, en modern imkânlara kavuşan çini sanatı, Türkistan'da 14. ve 15. yüzyıllarda parlayan çini saltanatının henüz eteklerine bile ulaşabilmiş değildir. bu bakımdan ŞAH-I ZİNDE toprağının o çok zarif, o çok

süslü, o çok esrarlı, o çok muhteşem türbelerinden kolay kolay ayrılamadığımı ve gelip geçenlerin şaşkın bakışları altında türbelerin kapı, pencere ve duvar çinilerini çocuklarımın saçlarını okşar gibi sevdiğimi, sonra da uzanıp uzanıp onları öptüğümü yazmak istiyorum.

Şimdi ayakta kalabilen onüç türbenin en güzellerinden biri, Timur'un güzelliği dillere destan olan ve daha gelinlik bile giyemeden ölen torunlarından biri için yapılmış. Türbe kapısının çinileri iri bir kelebeğin kanatları gibi parlak renkli ve canlı. Mimarlar, ziyaretçilere islâmın beş şartını hatırlatmak için çinileri, beş kenarlı yapmışlar. Kabartılan süs yıldızlarını, aynı duygularla beş köşeli keserek duvarlar yerleştirmişler. Bir gelin başı gibi zarif yapılan bu türbe kapasının üzerine oturtulan üç kelimelik bir kitabe, yüreğimi yaylı tamburlar gibi inletti: *BURADA GÜZELLİK YATIYOR!..*

Bu derin hüznü, içimden nasıl silebilirim? BURADA GÜZELLİK YATIYOR hıçkırığını, GÜZELLİK BURADA YAŞIYOR tesellisine çevirerek bir başka türbeye yürüdüm.

ŞAH-I ZİNDE yokuşunda *ŞAD MÜLK AKA* için inşa edilen bir zarif türbeyi, muhteşem kelimesini kırk defa tekrarlasak da, anlatamayız. Bir gergef gibi işlenen çinilerde, dünyanın en güzel mâvisi, yeşili, beyazı, siyahı ve laciverdi... İnsanı büyüleyen bir sıcaklıkla başbaşa vermişler. Mükemmel sıfatını kırk defa kıskandıracak bir mükemmellikle yapılan *ŞAD MÜLK AKA TÜRBESİ* cennetten bir köşe gibi. Onun karşısında da,

büyüklenmemek mümkün değil. Şad Mülk Aka Türbesi'nin kırk türlü zarif çinilerinden kaç defa öptüğümü hatırlamıyorum. Türbe, renkli ufuklar gibi, soğuk sular gibi, serin rüzgârlar gibi, derin uykular gibi güzel...Bir Peygamber sözü kadar ışıklı, bir velî tebessiümü kadar huzur verici...

Timur'un sevgili karısı için yapılan bir başka mübarek türbe kapısında ise, iddialı bir kitabe, insanı olduğu yere çiviliyor: *«DÜNYADA CENNET VARSA BURADADIR!»*

Bu türbe, 1405 yılında, Türkün sanat dünyasına binlerce Bismillah'la, binlerce ma'şallah'la birlikte doğmuş. anlaşılıyor ki, türbeye bir cennet güzelliği verilebilmek için, Türkistan'ın bütün sanatkârları seferber olmuşlar. Ceylan bakışlı çiniler, o nazlı kuğuları hatırlatan türbeye, türlü türlü renklerle, çizgilerle, süslerle birlikte bir islâm güzelliği giydirmişler. Sonra, Timur'un sevgili eşini, bir cennet bahçesini andıran güzellikler arasında, toprağın koynuna uzatmışlar.

Bir başka türbe kapısı üzerinde, çok anlamlı bi âyet meali gülümsüyor: *«ALLAH YOLUNDA ŞEHİT DÜŞENLER ÖLMEZLER!»* Bu ışıklı türbe içinde, Allah'a yönelen kim acaba? Timur'un yakınlarından bir şahid mi dersiniz?

Beni kucaklayan bir başka türbe kapısında ise, şöyle bir kitabe yer almış: *«BURAYA İKİ DEFA GELEN HACI SAYILIR»* Bu kitabe belki de Kâsım İbn-i Abbas'ın, Şah-ı Zinde toprağında yatmasından kuvvet alıyor.

Timur'un âlim torunu Uluğu Beğ, Gur'u Emir'de dedesiyle birlikte yatıyor. Uluğ Bey'in hoclarından biri de Şah'ı Zinde türbesinde aslına dönmüş. Bu ilim adamı, Bursalı Kadızade-i Rumî Hasan Çelebi midir Ya Rabbim?..

İlmi öven, «Her canın ölümü tadacağından» behseden hadis ve âyetler, türbelerin iç duvarlarından birer-ikişer harf dökülerek, düşürek, oyularak, kırılarak, okunmaz hale gelmişler. Yalnız, bütün mâvi kubbelere, bütün renkli duvarlara kûfi harflarle yazılan ALLAH ve LÂ İLAHE İLLALLAH kelimeleri beşyüz yıldan beri solmamışlar.

Türbelerin birinde: *TUĞDU TEKİN* yatıyor, bir başkasında ise *ŞİRİN BEY!*

— Kimdir bu Tuğdu Tekin? Kimdir bu Şirin Bey? Acaba Türk Tarihi'nin hangi güzel sayfasına imzalarını atmışlar?

Sorularımı cevaplandıran olmadı.

Semerkant'ta kendi kendime düşündüm. Şah-ı Zinde türbelerinin büyük mimarlarını, sanat tarihçilerimiz çocuklarımıza gururla anlatmalıdırlar. Birbirlerinden güzel o türbeleri yükselten: Şemseddin - Bedreddin - Ali Seyfi - Şaik Muhammed Yusuf - Fakir Ali - Sıddık... gibi mimarlarımızın mübarek isimleri, yeni açılan sanat akademilerimizin sınıflarına veya atölye kapılarına yazılsa ne kadar güzel olurdu.

En az beşyüz yıldan beri, Türk-İslâm sanatının şaheserleri arasında yer alan bu türbeler, Semerkant'ın aydınlık ufkuna, misilsiz bir güzellik kazandırıyor; top-

rağına kutsiyet.

Zamanla yıkılan, yıktırılan veya yıkılmasına göz yumulan yirmiüç türbenin temelleri ise, toprağın altında kalmışlar. Sanki sanata karşı ilgisiz yaşayan bütün insanların utancını kendileri duydukları için, başlarını topraktan çıkaramamışlar. Şimdi ayakta kalabilen onüç türbe de, diğerleri gibi, yok olup gitmeden, yetkili ve etkili aydınlarımızın, konuya bir sanat hassasiyetiyle sahip çıkmalarını ne kadar çok isterdim. Sovyetlerle imzaladığımız kültür anlaşmaları gereğince, yeni araştırmacılarımızın Şah-ı Zinde mîmarisini üzerinde çalışmaları, doktora tezleri hazırlamaları, sanat açısından ne kadar faydalı ve güzel neticeler doğururdu?

Toprağımızın beş-on metre altında kalan Urartu, Eti, Bizans... eserlerini yeniden ihya etmek için uykularını kaçıran bâzı sanatseverlerimizin, toprağın üstünde kalan bizim sanat eserlerimize de ilgi göstereceklerı günü, kimbilir daha kaç yıl derin bir hasretle bekleyeceğiz?

Şah-ı Zinde'nin renkli ve esrarlı dünyasından sonra BİBİ HANIM CAMİİ'nin ve MEDRESESİ'nin bulunduğu yere savruldum. BİBİ HANIM , Timur 'un güzel, akıllı, gayretli eşlerinden biri. Bibi, Anadolu Türkçesinde babamızın kız kardeşidir. Bibi Hanım Timur'un sağlığında, Türkistan'ın bütün mimarlarını toplayarak, Semerkant'ta çok muhteşem bir câmi ve medrese yapmalarını istemiş:

— *Yapacağınız câmi, Türkistan'ın en büyük, en güzel, en gösterişli mâbedi olmalı. Büyük İmparatorluğumuzun ihtişamına lâyık bir de medrese kurmalısınız. Câmi,*

imanımızın ve irfanımızın medrese ise ilmimizin kaynağı ve ayansı demektir. Ölçülerinizi ona göre tutmalısınız!»

Mimarlar, tam beş yıl içerisinden gerçekten de, Türkistan'ın en büyük câmii ve en alımlı medresesiyle, Semerkant'ı bir kat daha güzelleştirmişler. BİBİ HANIM CÂMİİ'nin, en büyük iki kubbesi varmış. Kırk metrelik bir girişten sonra, câmiyi dörtyüz sütunluk eyvanlarla güzelleşen çok büyük bir bahçe kucaklayormuş. Duvarlarda da, firuze sırlı tuğlalar ışıldıyormuş. Mâvi ve beyaz sırlı tuğlalar üzerinde kûfi yazılar, ince uzun eliflerle adeta çiçek açıyormuş. Bu 14. yüzyıl eseri, herkesi hayran bırakıyomuş. Câminin iki heybetli minaresi, firuze çinilerle süslü olduğu için, uzaktan bakanların bile gözlerini kamaştırıyormuş...

Aynı şekilde, dört eyvanlı BİBİ HANIM MEDERESİ de Türkistan medreselerinin en ihtişamlısı olarak Semerkant toprağına bağdaş kurup oturmuş. «mış», «muş» diyorum çünkü bize o şaheserlerin sadece harabelerini gösterdiler. BİBİ HANIM CÂMİ'İ'nin büyük kubbeleri çökmüş, minareleri yıkılmış, avlu sütunları devrilmiş, firuze çinileri dökülmüş, bâzı duvarları ise, yerle bir olmuştu. Câminin orta kısmına yürüdüğüm zaman, kendimi adeta bir stadyum alanında hissettim. Büyük kubbeleri ayakta tutan yan kubbelerin bazıları daha yıkılmamışlardı. Bu yan kubbeleri bile insanı ürpertecek kadar heybetliydi. Kubbelerin iç yüzlerine vurulan ve beşyüz yıldan beri canlılığından hiçbir şey kaybetmeyen masmâvi bir renk, sanki gök yüzüyle haşir-neşir olmuştu. Yan kubbeler,

bana, duaya açılan eller gibi geldi. Bibi Hanım Câmi'i'nin yan duvarlarını yükselten öpülesi eller, sandım ki bütün gökyüzünü bu devâsa câmiye, devâsa bir kubbe olarak oturtmak istemişler. Alabildiğine büyük câminin bir kısmı, zamanla bakımsızlıktan yıkılmış, bir kısmı da depremle birlikte toprağa kapaklanmış. Ruslar 1975 yılında, tamamen turistik gayelerle câmiyi onarmaya başlamışlar. *Sarı bir sedef gibi güzel Rus mihmandarımız, çifte gamzeli, tebessümlerle açıklamalarını şöyle bağladı:*

«— 1975 yılında başladığımız bu onarım işlerimizin, 1990 yılına kadar devam edeceğini sanıyoruz. Şimdi bana, «14. asırda yapımı beş yıl süren bir câmiyi, 20. asırda, nasıl olur da 15 yılda tamir edersiniz?» diye sorabilirsiniz. O zaman ben de size, çünkü bizim 20.asırda bir Timur'umuz ve bir Bibi Hanımımız yok!» diye cevap veririm.»

Bu açıklamadan sonra benim içimin sesini benden başka duyan olmadı:

— Ah büyük Timur! Ah Bibi Hanım! Sizler var olsaydınız bu muhteşem câmi hiç yerle bir olur muydu? Şah-ı Zinde Türbeleri boynu bükük kalır mıydı? Ve sizin mübarek toprağınızda bunlar dolanır mıydı?

Semerkant'ta hiç unutamayacağım eserlerden biri de Uluğ Bey Rasathanesi. Uluğ Bey, Timur'un en sevgili torunlarından biri. Babası Sultan Şahruh Mırza da, Timur gibi büyük bir Türk hükümdârı. Uluğ Beğ 1394 yılında doğmuş. Annesinin ismi Gevher Şad Hatun.

Timur öldüğünde, Şahruh Mirza hükümdar oldu.

Şahruh büyük imparatorluğuna başşehir olarak Herat'ı seçince, Semerkant tahtına da Uluğ Beğ oturdu. Uluğ Bey'in Semerkant hükümdarlığı kırk yıl sürdü. 1420 yılında bir rasathane yaptırdı. Uluğ Bey o yıllarda 26-27 yaşlarındaydı.Müthiş zeki bir hükümdardı. Çok kuvvetli bir hâfızası vardı. Başta matematik oluduğu halde birçok ilimlere vâkıf olduğunu, etrafına, yüze yakın ilim adamı toplandığını, bu ilim adamlarından yetmiş kadarının matemetik alanında çalıştığını, çeşitli tarihler yazıyor. Bursalı Kadızade-i Rumî Hasan Çelebi, Uluğ Bey'in hocaları arasında Astronomi âlimlerinden meşhur Ali Kuşçu, Uluğ Bey'in öldürülmesinden sonra, İstanbul'a gelecek Fatih Sultan Mehmed'in çok yakın ilgisini görecek, İstanbul'a yerleşecek ve orada vefat edecektir.

Uluğ Bey, Semerkant'ta kurmuş olduğu rasathanesinde, yeryüzünün, Güneş etrafındaki tam devrini, yani bir yılı: 365 gün 6 saat 9 dakika, 6 saniye olarak hesaplanmış 20. yüzyılın en modern cihazları, Uluğ Beyin, sadece (elli sekiz) saniye yanıldığını ortaya koyuyorlar.

Âlim hükümdarın 1429 yılında, Hindistan'dan filler getirterek yaptırdığı rasathanenin kalıntılarını, Ruslar 1908 yılında bulmuşlar. Silindir şeklinde inşa edilen rasathanenin kırk metre yükseklikte olduğunu, tepesinde penceler bulunduğunu, ayın ve yıldızların çeşitli hareketlerinin bu yolla incelendiğini bize açıkladılar.

Yeni yapılmış bir müze, Uluğ Bey Rasathanesinin yanına çömelmiş gibiydi. Duvarlarında Uluğ Bey'in ve arkadaşlarının,yıldızlarla, gezegenlerle ilgili pek çok

çalışması asılmıştı. Müzede, Timur'un, gerçeğe çok yakın bir şekilde çizilen resmini gördüm. Timur'un sert yüzü, sanki yüzüme çarptı. Türkistan steplerinde yanan, esmerleşen yüzünden, biraz derine kaçmış çekik gözleriyle, yüzüme öfkeli bakıyordu.

Şah-ı Zinde Türbelerinden ayrılırken, eski bir mezarlık yanından geçtik. Yüksekçe bir duvarla çevrilmişti. Biraz uzaktan seçtiklerim, yüreğimi kuvurmaya yetti de artı bile. Sararan otlar arasından başlarını uzatan mezar taşları üzerinde, ne kadar çok Ay-Yıldız vardı Ya Rabbim? Ben, bir eski Semerkant mezarlığında hilâllerle karşılışacağımı düşünebilirdim. Ama Semerkant'ta Ay-Yıldız'larla süslenmiş mezar taşları göreceğimi, doğrusu tahmin edemezdim. Bu bakımdan, o eski Semerkant mezarlığında, derin,çok derin bir hüzünle savruldum. Hiçbir ilgisi yokken, aklıma birdenbire Yemen şehidleirimiz geldi. Sandım ki, Anadoludan, analarının bağrından koparark Yemen'e götürdüğümüz ve şehid verdiğimiz Mehmetçiklerimizin mezarları önündeydim. Yüreğim, müthiş bir Anadolu Türküsünün acısıyla ürperdi:

Kışlanın ardında redif sesi var,
Bakın çantasında acep nesi var,
Bir çift kundurası, bir de fesi var.

Eli Yemendir, gülü çemendir,
Giden gelmiyor, acep nedendir?

Kışlanın ardında üç ağaç incir,
Kolumda kelepçe, boynumda zincir,
Zincirin yerleri ne yaman sancır.

Eli Yemendir, gülü çemendir,
Giden gelmiyor, acep nedendir?

Ay-Yıldızlı mezar taşları ve o Yemen türküsü Semerkant'ı usul usul doldurmaya başladı. Sarsıldım.

Bir akşam serinliğinde Semerkant'tan yola çıktık. Belki kırk defa dönerek arkama baktım. Ben, gurbete ilk çıkışımda da, Sivas'taki evimize, sokağımıza, mahallemize, sevgili anneme ve çocukluk arkadaşlarıma... ayni duygularla dönüp dönüp bakmıştım.

Bir akşam serinliğinde, otobüsler, Taşkent yoluna düştü. Aklım, fikrim, yüreğim Semerkant'ın ihtişamına takıldı kaldı.

MÜBAREK BUHARA

Buhara!

Türkistan'ın en eski ve en büyük yerleşme merkezlerinden biri. Türkün, kültür ve medeniyet dünyasında, mübarek ismine hakkıyla lâyık şehirlerin arasında, Buhara'nın müstesna bir yeri var.

Mehmet Akif Ersoy, SAFAHAT 'ında Buharadan:

« O Buhara, o mübarek, o muazzam toprak» diye bahsediyor. Mübarek Buhara'yı iki defa gördüm. 1980 yılında, Özbekistan Başbakan Yardımcısı Abdullayeva Hanımdan, Buhara ve Hive şehirlerini görmemize imkân sağlamasını diledim. Birkaç gün sonra, Buhara'ya gidebileceğimizi müjdeledi. Hive'yi görmek kısmet olmadı. 1986 yılında, Buhara resmî ziyaret programımızda vardı.

Taşkent'ten kalkan bir uçak bir buçuk saat sonra bizi Buhara hava alanına indirdi. Uçağın daha ilk merdivenlerinde yüzümüzü kızgın bir rüzgâr kavurdu. Sıcak, sıcak, sıcak... Sicim gibi yağan bir yağmurdan veya zemheri soğuğundan kaçar gibi, sıcaktan kaçmaya çalıştım. Bize ayrılan bir arabaya girdiğim zaman, sandım ki, elbiselerimle bir hamam hücresindeyim. Şimdi Buhara denildiği zaman, yüzüme, çok sıcak bir hamamın buharlı havası da çarpıyor. Arabamız şehre doğru hareket edince, Rus asıllı bir hanım mihmandar, kurulmuş bir makina gibi, Buhara

hakkında kısa bilgiler vermeye başladı. Ceketimi çıkararak, anlattıklarını yazmaya çalıştım:

«— Buhara, Özbekistan Halk Cumhuriyeti'nin en büyük şehri. Nüfusu, bir buçuk milyon. Halk, daha çok köylerde yaşıyor.Şehirde oturanların sayısı, ikiyüzbin civarında. Km. kareye dokuz kişi düşüyor. Bu tenhalığın sebebi, toprağın ancak % 25 nisbetinde verimli olmasıdır. kızıl kum çölleri ve stepler, Buhara toprağının çok büyük bir kısmını pençelemiş durumda.

Yaz aylarında sıcaklık + 50 dereceye kadar yükseliyor. Kışın ise soğuk - 25 dereceye düşüyor. Yağmur çok az yağdığından, Buhara'da mücevher kıymetinde.Koca bir yılda 5-10 gün şöyle bir çiseleyip geçiyor.

— Demek ki, Buhara'da «sicim gibi yağan yağmur» veya «Bardaktan boşanırcasına yağan yağmur» tabirleri hiç kullanılmıyor.

«— Bir hasret ifadesi olarak her zaman! Ama gerçek olarak hiç bir vakit!»

« — Buhara'da seksenden fazla millet yaşıyor. Çoğunluk % 60 nisbetiyle, (şimdilik) Özbeklerde. Ruslar % 18 , Yahudiler: % 9, Tacikler: % 6, Tatarlar ise % 2 nisbetinde Buhara nüfusunu oluşturuyorlar. Özbekler, daha çok köylere ve kasabalara çekilmişler. Nüfusun, % 5 ini ise, Türkmenler, Uygurlar, Kazaklar, Azerîler, Başkırtlar, Kabartaylar ve diğer milletler meydana getiriyorlar....»

Rus asıllı mihmandara sordum:

— Siz Özbekler, Tatarları, Uygurları, Türkmenleri,

Azerileri... başka başka milletler olarak mı kabul ediyorsunuz?

«— Tabii!»

— Çok yanlış!

«— Niçin?»

— Çünkü bu saydıklarımın hepsi Türk asıllıdırlar. Türk milletinin boylarıdırlar. Dilleriyle, kanlarıyla kültürleriyle Türktür'ler!

«— Değildirler!»

Rus mihmandarımız, sinirlenmemeye çalışarak müthiş bir ilmî açıklamada bulundu:

«— Bakın, siz Türklerle, Tuurkları birbirine karıştırıyorsunz. Türk başka, Tuurk başka. Siz Türksüznüz ama Özbekler, Tatarlar, Uygurlar Tuurk'turlar.»

Rus'un ilmî açıklamasına, ben de çok ciddi bir tavır takınarak cevap verdim:

— O sizin Tuurk diye bahsettiğiniz Özbeklerdir. Tatarlar: Töörk'türler. Uygurlar: Tıırk'tırlar, Türkmenler: Tiirk'tirler, Azeriler ise Teerk'tirler...

Akıllı Rus kızı, yüzüme bir süre dikkatle baktı. Ben de ayni ciddi tavırla gözlerimi gözlerine diktim. Başım sallayarak ilmî görüşünde ısrar etti:

«— Hayır! Hayır! Olamaz!»

O zaman, ellerimi «Siz bilirsiniz» manasına açarak, boynumu bükerek sustum. Rus kızı, ne demek istediğimi çok iyi anladı. Sonra, arkasından atlı koştruyormuş gibi, tekrar acele acele anlatmaya koyuldu:

«— Buhara, Orta Asya'nın en eski şehirlerinden biri. Yaşı ikibin yıldan fazla. Ancak Buhara' nın, kelime olarak hangi mânâya geldiği kesin şekilde anlaşılamadı. BUHAR, Çince' de «Tabut satılan yer» demekmiş. BUHARA ismi, belki de bu kelimeden geliyor.

Buhara tarihi, savaşlar ve medeniyetler tarihidir. 8. asra kadar, Buhara' da üç din yaşıyordu: Budizm, Hıristiyanlık ve Zoroastirizm. 8. asırdan sonra Buhara Müslüman oldu!

M.Ö. 6. asırda Buhara' yı Dârâ fethetti.

M.Ö. 4. asırda şehri İskender aldı. Sonra çeşitli istilâlar oldu.8. asrın başında Buhara' ya Araplar girdi. 9. asırda Tacikler geldiler.

9. ve 10. asırlar, Buhara' nın aydınlık çağlarıdır. Çünkü, en meşhur kütüpheneler bu asırlarda açıldı. Buhara Samanoğullarının Başkenti oldu. Ebu Ali, İbn-i Sina, Farabî, Buharî gibi âlimler Buharal" a aydınlık getirdiler.

11. asırda, Buhara Türklerin eline geçti. Karahanlılarla birlikte, şehir, göz kamaştıran mimarî eserlere kavuştu.

12. asırda Cengiz Han, şehri yakıp yıkmaya başladı.

14. asırda, Semerkant ve Buhara, Timur İmparatorluğunun en önemli şehirleri arasında yer aldı.

16. asırda, Türkler Buhara' ya tekrar hâkim oldular.

17. asırda ise, Buhara' ya Rus çarlarının torunları yerleştiler.»

Kulaklarıma inanamadım. Çünkü, Sovyetlerde bulunduğum günlerde, Rus asıllı bir kimseden, ilk defa, Türklerle ilgili açıklamalar duyuyordum. Türk isminin

âdeta yasaklandığı bir ülkede, 11. ve 16. asırlar konuşulurken olsun Türklerden bahsedilmesi müthiş bir olaydı. Bu bakımdan dayanamayarak sordum:

— 16. asırda Buhara'ya gelen Türkler ne oldular acaba?

«— *Çekilip gittiler herhalde!*»

— Nereye çekilip gittiler?

«— *Bilmiyorum!*»

— Ben size söyleyeyim: Hiç bir yere çekilip gitmediler. Yine bu topraklarda yaşıyorlar. Orta Asya ve Türkistan, en az üçbin yıldan beri Türk yurdudur. Nitekim, dün bu toprakların ismi TÜRKİSTAN'dı. Türkistan «Türk vatanı» «Türklerin yaşadığı yer» demektir. Bugün, Türkistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan oldu. Türkler ise «Tuurk!..»

Rus mihmandar, söylediklerimden hoşlanmadı. Nitekim Buhara'ya girdiğimiz zaman, onu bir daha görmedim.Yerine, Özbek asıllı birini verdiler. Özbek'in çiçek bozuğu yüzünde, en küçük bir tebessüm bile açmadı. Göğsünde parlayan orak-çekiçli bir madalyadan anladım ki, önemli biri. Vazifesini çok büyük bir titizlikle yaptı. Nereye gittimse onu arkamda buldum. Kiminle konuştumsa kulağı üzerimdeydi.

Havaalanından yola koyulunca, zaman zaman karşımıza Buhara surları çıktı. Bir zamanlar şehri çepeçevre kucaklayan heybetli surlardan, bugün yalnız oniki km'lik bir kısmı ayakta kalabilmiş. 16. asırda, surların yüksekliği on, genişliği ise beş metre imiş. Buhura Surlarının oniki

büyük kapısından günümüze iki tanesi ulaşabilmiş.

Buhara, yeşili az bir şehir. Etrafa boz bir renk hâkim. Belki toprağının biraz tuzlu olmasından, ağaç pek yetişmiyor. Belki de yılın 180 gününü, rüzgârlar içinde geçirdiği için, ciddî bir toprak aşınmasıyla, yeşil silinip gitmiş... Eski Buhara, bir iki katlı kerpiç evleriyle ve toprak damlarıyla, çok eski bir Konya'yı hatırlatıyor.

Bugün, şehrin çok önemli altı zenginlik kaynağı var. Buharalılar bu kaynaklara: *«altı altın»* diyorlar: Pamuk - Altın - Petrol - İpek böceği - Gaz ve koyun postu... Yeni Buhara'nın altı altın varlığı.

Buhara'nın 12 Fakültesinde, yedibin öğrenci okuyor. Yirmiüç fabrikasıyla Buhara artık bir sanayi şehri olmaya hazırlanıyor.

Yeni mihmandarımız, bizi önce ARK KALESİ'ne götürdü. Ark Kalesi, yığma bir tepe üzerine kurulmuş. Kalenin duvarları yirmibeş metre yüksekliğinde. Tam altı defa yapılıp yıkılmış. Ark Kalesi'nde, şehrin emirleri, üçbin muhafızlarıyla birlikte yaşamışlar. Kalenin büyük kanatlı kapısına, tatlı bir yokuş tırmanıyor. Bu kapıdan yalnız Buhara emirleri atla girip çıkmışlar. Emirin küçük şehrine büyük bir hüzünle adım attım. Taş döşemeli bahçenin sol tarafında, boynu bükük bir câmi duruyor. Kapısı, 1919 yılından beri kilitli. «Câmi Resim Sergi Evi» olarak açılacağı günlere hazırlanıyor. Bahçeye girişin tam karşısında, Emir'in Tahtı yükseliyor. Son derece basit, son derece gösterişsiz bir taht. Tahtın solunda sağında iki mermer sütun, apışıp kalmışlar. Bahçenin bir ucunda,

hükümdarlığın gücünü temsil eden küçük bir arslan heykeli var. Sarayın selâmlık kısmına, dokuz tahta merdivenle çıkılıyor. Odalar müze haline getirilmiş. Bir odada Buhara hanlığının bayrağını gördüm. Mâvi bir zemin üzerinde, beyaz bir hilâl ve iki yıldız. Vitrinler içinde Buhara emirlerinin ve eşlerinin fevkalâde süslü kaftanları sergileniyor.

Emirin kaftanı mor renkli. Karısının kaftanı ahmlı bir al. Üzeri simli. Başka odalarda, sarayın bakır kapları ve porselen takımları sıralanmış. Belki yüz kişinin rahatlıkla çay içeceği çok kocaman bir semaver, iki kişinin ancak kucaklayıp kaldırabileceği tombul karınlı, endamlı bir semaver dikkatimi çekti. Bir başka odada, el değirmeni, tırmık, yaba ve karasabanla birlikte davullar ve falaka gördüm. Nihayat fakir bir köylü kıyafetiyle, zengin bir şehirli kıyafeti yanyana getirilmiş. Anladım ki Buhara Emirlerinin öyle şatafatlı bir yaşayışları yokmuş.

Mihmandarımızın sesi kulaklarımı çimdiklemeye başladı:

«1868 yılına kadar Buhara'da kulluk vardı. Kullar, tarımda ve el işlerinde çalışıyorlardı. Erkeklerin fiyatı altmış Buhar altını idi. Kadınlar daha ucuza satılıyordu.

Çocuklar falaka ile dövülüyordu. Köylü fakirdi ve böyle giyiniyordu. Şehirli zengindi sırmalı kaftanlarla dolaşıyordu.

O zamanlar, Orta Asya, Rusya için bir hammadde kaynağı olarak biliniyordu. 1860 yılında Buhara Emiri Rusya ile anlaştı. Buhar Rus Çarının sömürgesi oldu. Halbuki şimdi...»

«Halbuki şimdi...» diye başlayan ve uzun uzun devam eden açıklamaların kısa özeti şudur: *«Artık Buhara sömürülmekten kurtuldu. İnsanların barış içinde yaşadıkları bir huzur dünyası haline geldi.»*

Yeni Rus İdarecileri, Çarlık dönemini hırpalamaktan büyük zevk alıyorlar. Mâzi düşmanlığından iğrendiğim için Ark Kalesi'nden bir an önce uzaklaşmak istedim.

Ark Kalesi karşısında, güzel bir park içerisinde, mücevher kutusu gibi süslü bir câmi gördüm. İsmi: BALA HAVUZ CAMİİ. Câmi, büyük bir havuz başında gelinlik kızlar gibi duruyor. Renkli resimlere benzeyen Bala Havuz Câmii'nin çatısı, yirmi ahşap sütün üzerinde yükseliyor. Sütunların zarafeti ve işlemeciliği görülecek güzellikte. 1512 yılında yapılan ibadethanenin dış yüzü, eyvanları, sütun başlıkları.... Yeniden boyanarak bir müze haline getirilmiş. Câminin gölgesi, hemen önündeki büyük havuzun durgun sularına düşünce, meydana gelen muhteşem manzara, insanı bir anda büyüleyerek kucaklıyor.

Yer yer mâvi, yeşil, kahverengi çinilerle süslü, minâresi sanki hep bu muhteşem manzarayı görebilmek için, câminin yanında değil de, karşısında bir yer seçmiş. Mihrab, 1712 yılında nasıl yapılmışsa yine öyle.

Buhara, bir zamanlar üçyüz altmış câmii ve ikiyüz medresesiyle İslâm dininin merkezi haline gelmiş. İmam Buharî gibi, dünya çapında Hadis âlimleri yetiştiren mübarek bir şehir olmuş. Bugün Buhara'da, sadece üç câmi açıktır. Yeni Buhara: Yıkılan, yakılan, kapatılan veya müze haline getirilen camiler ve medreseler mahşeridir.

Buhara'da MİR ARAP MEDRESESİ, beni 450 yıllık bir tarihle karşıladı. Medreseyi, Özbek Hanlarından Ubeydullah yaptırmış. Orta Asya medreselerinin tipik bir örneği olarak dikkatimi çekti. Taş bina, bugün Kazakistan ve Türkistan müslümanlarının dini eğitim merkezi olarak kullanılıyor. Yeni onarımdan geçen medresenin taş duvarlarına, Türkistan hat sanatından birkaç örnek asılmış.

Okulun genç müdürü Abdulkahhar Abdulkadiroğlu'nu çalışma odasında ziyaret ettim. Orak-çekiç madalyalı Özbek mihmandar, bir adım arkamdaydı. Ben, Buharadaki din okuluna, bir Kur'ân götürmüştüm. Bir de, Diyanet İşleri Başkanımızın sesinden, otuzüç kasetlik tilavet çantası.

Abdulkahhar Abdulkadiroğlu, Taşkent'ten sonra dört yıl da Mısır'da El-Ezher Üniversitesinde tahsil görmüş. Güler yüzlü, cana yakın bir adam. Siyah kısa sakalında bir tek beyaz yok. Beni odasından, medresenin serin avlusuna, herkesin içine çıkardı. Biraz yüksek ses tonuyla, Mir Arab Medresesi ve dinî Abdulkadiroğlu, bana söylediklerinin herkes tarafından duyulmasını istiyordu. Ah Çarlık Rusyasının ezen, sömüren, öldüren baskısı! Ah yeni Sosyalist Rusya'nın korkusuz hür havası!

Abdülkadiroğlu'nun söylediklerini defterime kaydettim:

«Mir Arab Medresesi 16. yüzyılda yapılmış. 370 yıl önce, Buhara'ya Yemenli Abdullah isimli bir din âlimi gelmiş. Buhara Emiri onun ilmini çok takdir ettiği için bir medrese yaptırmasını istemiş. Bu eser böylece ortaya çıkmış. Sovyet inkılâbından sonra medrese kapatıldı. 1945

yılında, Şuralar hükûmeti, medresenin yeniden açılmasına izin verdi. Şimdi 66 talebemiz var. Onlara, yedi yıl süren bir tahsil devresinde: Arapça - Farsça - Rusça öğretiyoruz. Sarf, nahiv, tefsir, hadis, fıkıh, islâm tarihi, islâm memleketleri tarihi, arap edebiyatı ve tecvid okutuyoruz.

Buradan mezun olan çocuklarımız, dört yıl da Taşkent'te okuyorlar. İçlerinde El-Ezher'e, Amman'a, Ürdün'e, Suriye'ye, Libya'ya gidenler de oralarda okuyanlar da oluyor.

Buhara uzun asırlar islâm dininin merkezi oldu.

İmam Buharî, burada doğdu. 1974 de, doğumunun 1.200. yılını kutladık. Hicetin 50. yılında, Ebu Müslim Horasani Buhara'ya geldi.

Sovyet İnkılâbından bu yana, 5-10 defa Kur'ânı Kerim basıldı. Her yıl, 20-25 kişiyi Hac'ca gönderiyoruz.

Buhara'da açık olan üç camimiz var. Devlet tarafından otuz tarihî eser korunmaya alındı. Bu muhteşem eserlerden ikisini UNESCO onarıyor.

Bizde, imam ve müezzinlere veya din dersleri muallimlerine, devlet herhangi bir maaş veya ücret ödemiyor. Biz geçimimizi müslüman halkın yardımıyla sağlıyoruz. Buhara halkından benim için her ay, 350 ruble toplanıyor... Biz, Türkiye ile, çok daha sıkı bir dostluk içinde bulunmayı istiyoruz. Buraya daha sık gelmelisiniz. Bizler Türkiye'yi daha yakından tanımalıyız! Yüreğimiz, bize uzak durmanızdan ne kadar eziktir biliyor musunuz?»

Mir Arab Medresesinden ayrıldıktan bir saat kadar sonra, Abdülkahhar Abdulkadiroğlu telâşla yanıma geldi:

«— Sizi bulamasaydım çok bedbaht olacaktım Türkiye'deki eşinize ve kızınıza Buhara'yı hatırlamaları için iki küçük hediye getirdim» dedi.

Baktım, üzerine zarif çiçekler işlenmiş al renkli bir çift terlikle, Buhara ipeğinden bir elbiselik...

Evimin odaları, yıllardan beri Buhara güzelliğiyle yüzüme gülümsüyor...

O gün, bana göre, bir başka önemli olayı, bir kundura tamircisinin dükkanında yaşadım: Mir Arab Medresesinden çıktıktan sonra ayakkabımın yüzünde bir sökülme başladı. Mihmandarla beraber bir tamirci aradık. Birkaç sokağa girip çıktıktan sonra küçücük bir dükkân önünde durduk. İki metrekare bile olmayan dükkânda çok yaşlı bir kadın çalışıyordu. İsmini sorduğumda titrek bir sesle cevap verdi:

«— İsmim Hüsniye Han!»

Hüsniye ninenin yüzü ve alnı, belki bin çizgiyle ihtiyarlamıştı. Saçlarında bir tek siyah kalmamıştı. Burununun ucuna düşen teneke çerçeveli, yuvarlak camlı gözlüklerinin arkasından, feri çoktan uçmuş gözleriyle beni süzmeye başladı. Yurdumu yuvamı sordu. Sonra, elindeki işi bırakarak sökülen ayakkabıma uzandı. Boyası yer yer dökülmüş takırtılı bir makinada, ayakkabımı dikmeye başladı. Sökülen kısmın altına, bir parça koymadığı halde itiraz etmedim. Meğer onun da büyük bir hikmeti varmış. Birkaç dakika süren tamir esnasında Hüsniye Han'la sohbet ettik: Mesleğe 15-16 yaşlarında başlamış. Ellibeş yıldan beri aynı işte çalışıyormuş. Dükkân da devletinmiş,

makina da kerpeten de, çekiç de... Kendisi de ücretli bir işçiymiş. Dört çocuğu, onaltı torunu varmış. İstese, hemen emekliye ayrılabilirmiş. Ama eline daha az para geçermiş. Kocası yirmi yıl önce öldüğü için evine tek ücret giriyormuş. Bu bakımdan ölünceye kadar çalışmak mecburiyetindeymiş.

Hüsniye Han, makinadan çıkardığı ayakkabımı titreyen elleriyle bana uzatınca sordum:

— Borcum ne kadar Hüsniye Han nine?

Yüzünü yerden kaldırdı. Gözlerine hayretle baktı:

«— Sen benim karındaşımsın! dedi. Senden para almak olmaz! Bizim birbirimize sadece can borcumuz vardı. Türkiye'ye selâmetle git! Oradaki karındaşlarıma bin selâm götür!»

Birden bütün güzellikleri yüreğimde duydum. Birden sanki dünyalar benim oldu. Yaşlı bir Türk kadınının o zarif davranışı, o ışıklı sözleri,yıllardan beri bana huzur veriyor. Bu anlamlı davranışın öteki yüzünü anlatmak da benim boynumun borcudur :

Buhara'dan bir hafta sonra, Bakü'ye uçtuk. Şirin Bakü'de resmî görüşmeler başladı. O koşuşturmalar esnasında Hüsniye Han ninenin, altına astar koymadan diktiği sökük, boydan boya tekrar açılmasın mı? Bize mihmandar olarak verilen Aydın'la birlikte kundura tamircisi aradık. Girdiğimiz bir küçük dükkânda söze Aydın başladı:

— Bu kardaşımız Türkiye'den gelmiş bir gonağımızdır. Sökülen ayakkabısını hemen dikebilirsin

mi?

Tamirci genç bir Azeriydi. Elinde bir işi vardı. İçeride bir Rus kadını oturuyordu. Dışarıda iki müşterisi bekliyordu. Adamın yüzüne güneşler doğdu. Gözlerinin içi gülmeye başladı.

«— Ne demek? dedi. Ne demek Başımla gözüm üzerine!»

Daracık dükkânda oturmam için bir yer açtı. Bir gaz tenekesini ters çevirerek beni ısrarla oray oturttu. Sonra, avuçlarını dizlerine bastırarak, yüzüme doğru uzanarak kırk yıllık bir muhabbetle sordu:

«— Türkiye'deki bacılarımız, gardaşlarımız selâmetteler mi?»

Sonra anlatmaya başladı. Söylediği güzel sözleri yazabilmeyi ne kadar çok isterdim. Bir tarftan konuşuyor, bir taraftan da iş görüyordu. Ayakkabımı adamakıllı dikip verdikten sonra sordum:

— Borcumuz ne kadar can kardeş?

Adam birdenbire muhzunlaştı. Gözlerindeki ışık birdenbire kayboldu.

«— Ah dedi keşki bu sözleri senden duymasaydım! Keşki yüreğimi yaralamasaydın. Sen benim kan kardaşımsın! Can kardaşımsın. Sen benim en aziz misafirimsin! Senden nasıl para alabilirim?»

Birden aklıma Hüsniye nine geldi. Gözlerim doldu. Bir şey söyleyemedim. Birden aklıma Buhara Havaalında benimle birlikte arabaya binen Rus asıllı kadın mihmandar geldi.

Kendi kendime: *«Ya Rabbim dedim. Ya Rabbim bu «Tuurk' lar» ne güzel adamlar! Bunların dilleri ne güzel, yürekleri ne sıcak! Bunlar bizi ne kadar çok seviyorlar. Ya Rabbim? Bunlar bize ne kadar çok benziyorlar? Ve ben bu «Tuurklara» ne kadar hayranım Ya Rabbim?»*

Buhara'nın ne tarafına, baksam, karşıma bir tarihî eser çıkıyor. Orta Asya mimarisinin , en dikkat çekici örneklerinden biri olan Samanoğlu İsmail Han Türbesine iki defa gittim. 9. asırda yapılan türbe (9x9) m²'lik bir yer kaplıyor. İslâm dünyasının ilk türbelerinden sayılan Samanoğlu Türbesi, tuğladan örülmüş. Çeşitli derecelerde pişirilen tuğlaların yapılmasında deve sütü ve yumurta akı kullanılmış. 18 ayrı tuğla ve 18 ayrı süsleme ile örülen Türbenin, bin yıldan beri bozulmadan yıkılmadan, dökülmeden, ayakta kalabilmesi, belki de deve sütünün ve yumurta akının, kilim deseni gibi işlenen tuğlalara kazandırdığı sağlamlıktan doğuyor. Samanoğlu Türbesi, ziyaretçisi ve fatihası eksik olmayan türbelerden. İçerisinde süssüz, yazısız, sandukasız üç yalnız mezar var. 9. asırda Buhara'da hüküm süren Samanoğlu Devletinin kurucusu İsmail Han, oğlu ve torunuyla yanyana yatıyor. 1930 yıllarında Amerikalılar bu zarif, bu güzel örgülü türbeyi satın almak, Amerikaya taşımak istemişler. Türkistan'da pişirilmiş tuğladan yapılan ilk türbe olduğu için mi, 18 ayrı desenli tuğladan örüldüğünden mi acaba? Anlayamadım.

Buhara'yı Samanoğullarından olan KARAHANLILAR, müslümanlığı severek, isteyerek benimsemişler.

Sonra çok büyük câmilerle, şehre yeni bir ruh kazandırmaşlar. MESCİD-İ CUMA, Karahanlı Hükümdarı Süleyman Aslan Han tarafından Buhara'da inşa ettirilen ilk Türk Câmii. Dikdörtgen şeklindeki taş avlusunun eni 80, boyu 130 metre. Bahçede, suları çoktan çekilmiş biblo gibi bir şadırvan, 900 sene öncesinden, günümüze sessiz ve yorgun bakıyor.

Avlu etrafını, üçyüzseksen kubbeli heybetli bir mekân çeviriyor. Aynı zamanda KALAN CAMİİ diye de bilinen Mescid-i Cuma, Türkistan'ın en büyük câmilerinden bir. Bir zamnlar, onbin kişinin namaz kıldığı Mescid-i Cuma, artık harabe olmaktan kurtulmak üzere. Bu muhteşem esere, UNESCO sahib çıkmış. Câminin kubbesi, eski kapıları, sıvaları dökülmüş duvarları, yerli ustaların elinden geçiyor. Mescid-i Cuma onarıldıktan sonra, müze haline getirilecekmiş. Ne müzesi? Kimin müzesi? Niçin müze?..

Bu Karahanlı Camii, mutlaka müze haline sokulacaksa, bana göre oraya, insan ruhunu çarmıha germek isteyenlerin, ibadethane karşısında kuduran katı, kaba, yobaz ve zâlim yaratıkların resimleri, isimleri, cisimleri konulmalı... Beynimi bir isyan alevi kavurdu. Câminin içine yürüdüm. Her taraf toz-toprakla doluydu. Burmalı, mor, sarı,bayaz, çinilerle örülen, etrafı âyetlerle süslenen mihrab anlatılamayacak kadar güzeldi. Serçeler, mihabın üstündeki boşluklara yuva yapmışlardı. İçimden, bir zamanlar soyumun secdeye vardığı yere kapanmak geçti. Mirabın önüne serdiğim bir gazete üzerinde namaza dur-

dum. Tebbet sûresini hiç bir yerde ve hiç bir zaman ,orada kıldığım namazdaki ruh haliyle okumadım.

Câminin taş avlusuna çıktığımda, Çetin Tunca, çekimleri daha bitirmemişti. Zarif şadırvan üzerinde çalışıyordu. Yanına yaklaştım. Göğsü, orak-çekiç madalyalı mihmandarı ürkütmemek için, elimi şadırvana ve Kalan Câmi'inin eyvanlarına doğru uzatarak dedim ki:

— Çetin Bey! Bizim 5-10 metre kadar arkamızda, bu câmi inşaatında çalışan ihtiyar işçiler var. Adamlar altmış yaşından aşağı değil. Ellerindeki küskülerle bu yaşlarında taş söküyorlar. Onların hemen yanında yine yaşlı birkaç işçi mendil üzerine koydukları üzüm ekmekle karın doyuruyorlar. Şimdi siz sadırvan üzerindeki çalışmalarınızı bitirdikten sonra, kameranızı eyvanlara çevirin. Onların görüntüsünü alıyormuş gibi yaparak solunuza dönün. Arkamızdaki işçilere zum yapın. İşçilerin yaşlı yüzlerini ve üzüm-ekmeklerini yakın planda tesbit edin!..

Çetin Tunca: «anladım» dedi. Gerçekten de çok büyük bir tabiilikle söylediklerimi yerine getirdi. Her hereketimizi çok büyük bir dikkatle gözleyen yeni mihmandarımız derhal müdehale etti:

«— Hayır dedi hayır! O yaşlı işçilerin çekimini yapamazsınız. Bizi Türkiye'de, bir başka şekilde göstermeye hakkınız yoktur!»

Ona, kırk dereden su getirdim. Ona anlattım ki, «Türkiye'de de 60-70 yaşlarında çalışan işçiler vardır. Ona anlatmaya çalıştım ki: «Bizim işçilerimiz de yemeklerini, yere serdikleri mendiller üzerine koyarak yerler. Bu

bakımdan bu görüntülerin Türkiye televizyonlarında ekranlara gelmesi; yadırganmaz. Aksine, bizim işçimiz ve halkımız Buhara işçisine çok sıccak bakar!»

Adam söylediklerimi katiyyen kabul etmedi. Çiçek bozuğu yüzü, kararmaya başladı. Ekibimizin Buharadan bir an önce ayrılması için seferber oldu.

Ark Kalesinde bize söylenenleri hatırladım: «...Çarlık zamanında Buhara, bir sömürge vilayetiydi. Köylüler parayla alınıp satılıyordu. İşçiler parişandı. Halbuki şimdi insanlar, barış içinde ve huzurla yaşıyorlar!»

Doğrusu, mihmandarın tavrına üzülmedim. Aksine, vatanını, milletini, devletini, düşünen ve seven bir Türk komünisti tanıdığım için sevindim de. O komünistin hassasiyetini, bizim yerli devrimcilerimize gösteremediğim için hayıflanıp durdum.

NERŞAHİ'nin yazdığı BUHARA TARİHİ'ne göre, Karahan'lılar devrine kadar, minarelerin çoğu tahtadan yapılıyormuş. Bu bakımdan eski Buhara minareleri, zamanla yıkılarak, yanarak, çürüyerek yok olup gitmişler. Karahanlı Hükümdarı Aslan Han, Mescid-i Cuma'nın minaresini tuğladan yaptırmış . Minare, caminin büyük avlusu dışında yükseliyor. 1127 yılında yapılan minarenin çapı temelde on metre. Şerefesine 105 basamakla çıkılıyor. 47 metre yüksekliğindeki minarenin gövdesinde, oniki ayrı süsleme var. Uzaktan bakıldığında bu süslemeler, Anadolu kilimlerini hatırlatıyor. Şerefenin altını, çini bir kuşak çeviriyor. Türk-İslâm minâre mimarisinin en eski örneklerinden biri olan Mescid-i Cuma minaresinin

şerefesi çoktan yıkılmış. Ve o devâsâ minare, çoktan ezansız kalmış. Mescid-i Cuma'dan, derin bir hüzünle koptum.

Buhara yüzseksen veya ikiyüz medresesiyle, bütün İslâm âleminin en canlı ilim merkezlerinden biri olarak da yaşadı: Medrese; bugünkü karşılığıyla fakülte demek. Astronomi âlimi Uluğ Beğ zamanında ve ondan sonraki yüzyıllarda kurulan medreselerde, sadece ilâhiyat okunmamış. Târih, mantık, hitabet, matematik, edebiyat ve şiir dersleri, medrese talebelerinin gönül ışığı olmuş. Buhara'nın ikiyüz medresesinden şimdi ayakta kalanlar parmakla gösterilecek kadar az. Benim gördüğüm; *Uluğ Bey Medresesi, Abdülaziz Han Medresesi, Kukeldaş Medresesi, Çer Mimar Medresesi ve Şii Medresesi;* tamemen turistik gayelerle onarımdan geçiyorlardı. Buhara'da, 17 yüzyıldan kalan Medreselerden bir diğeri de, *Nâdir Divan Beği Medresesi.* Onu güzelliği kıskandıracak bir güzellik içinde karşımda görünce, bir süre olduğum yerden kıpırdayamadım. Önce kervansaray olarak yapılan, bu medresenin kapısı üstünde, rengârenk çinilerden yapılan kocaman tavus kuşları, aradan geçen üçyüz yıla rağmen, güzelliklerinden ve renklerinden hiç bir şey kaybetmemişler. Nâdir Divan Beği Medresesi, 20. yüzyılın bütün sanat gelerilerini kıskançlıktan çatlatacak bir estetik, güzellik içerisinde.

Geçmiş asırlarda, Türkistan'ın, aynı zamanda çok canlı ticaret merkezlerinden de biri olan Buhara'da birdenbire karşıma çıkan bir kapalı çarşı, beni çok sıcak bir selâmla

kucakladı. *Biberciler, baharatçılar ve sarraflar çarşısından* bizim bedestenlerimizden, kapalı çarşılarımızdan geçer gibi geçtim.Buhara'ya bir kapalı çarşı kuranlar, onun bir ucuna çinili bir medrese, öte ucuna da zarif bir câmi yapmayı unutmamışlar. Şehrin, 16. yüzyıldan kalan *kapalı çarşısında*, şimdi dükkânlar, iş yerleri, bankalar... sırt sırta vererek, müşteri bekliyorlar. Kapalı çarşının iç duvarlarında, Anadolu Selçuklu eserlerinde gördüğümüz çeşitli süsler, gümrah akan ırmaklar gibi, çoğala çoğala uzayıp gidiyorum. İnsan, Türkistan'ı ve Azerbeycan'ı görmeden, Anadolu'daki Selçuklu mîmarisinin ve süslemeciliğinin, aydınlık kaynağını bilemez.

Kapalı çarşıdan çıkarken, yol yapımında çalışan işçilerle karşılaştım. Saçlarında ve sakallarında siyah telleri yoktu.

Eski Buhara Hanları, devrinde bile, satılamayacak kadar yaşlı-başlı olan işçilere, derin bir hüzünle baktım. Kalbim, ihtiyar işçilerin kazmaları, kürekleri, küsküleri ucunda çırpınmaya başladı...

Buharada, çarşıda-pazarda gördüğüm kadınlar — kızlar... bizim kasaba kadınlarımızdan farksızdı. Hep bir renk cümbüşü içinde olmaları, şaşkınlığımı kırka katladı. Yanımda yürüyen bir kadına dikkatle baktım: Başında eflatun bir yazma, sırtında kırmızı bir hırka, içinde yeşil bir bluz, altında mor bir etek, kanarya sarısı çoraplar ve ayaklarında kahverengi ayakkabılar... Buhara'da kadınlar, yedi renkli ebem kuşağı sanki, Genç kızlar, bizim yörük kızlarımız gibi, uzun saçlarını ince ince örerek,

göğüslerinin üzerine indirerek veya arkalarına atarak mağrur yürüyorlar. Nişanlısının yanında yürüyen bir Özbek kızını durdurarak, simsiyah saçlarının ince örgülerini birer birer saydım. Sık ve güzel örülmüş ellidört belik avuçlarıma sığmadı.

XV. yüzyılda, Timuroğullarından *ŞAHRUH HAN*'ın yaptırdığı büyük bir kanal, Buhara'nın içinden geçiyor. Kanal boyundaki çayhenelerde, Özbekler peykelere bağdaş kurup oturarak, piyale dedikleri iri fincanlarla çay içerek, satranç veya tavla oynayarak vakit geçiriyorlar.

Özbekler, XV. ve XVI. yüzyıllarda, Buhara'da yaşayan NASRATTİN HOCA adına, bir büyük heykel yaptırmışlar. Zengin bir parkın ortasına oturttukları heykelde, Hoca eşeğine düz binerek oturmuş. Başında bir Özbek takkesi var. Dünyayı umursamayan bir tebessüm yüzünü güzelleştirmiş. Kolları havada. Ayaklarının biri önde biri arkada ve pupuçları, ayak parmaklarının ucunda...

Özbekler Nasrettin Hoca gibi. Köroğlu'nun da Türkistan'da yaşadığını söylüyorlar. Ben Köroğlu destanlarının en güzellerini ve Köroğlu'nun mezarda doğuş efsanesini anlatılmaz bir heyecanla ve zevkle Türkistan'da dinledim. Köroğlu'nun Türkistan'da yaşamış olduğu dağın ismi ÇENLİ BEL, yakın arkadaşının ismi ise, EYVAZ'dır. Köroğlu destanları bizden mi Türkistan'a gitti? Yoksa oradan mı Türkiye'ye geldi? diye soracaksınız. Ben bir başka KÖROĞLU 'nun bizde de yaşadığını Başbakanlık arşivlerine dayanarak söyleyebilirim. Ama

samimi kanaatim odur ki, Türkistan'da yaşayan *GOROĞLU*, Azerbeycan'da *KOROĞLU* olarak yeniden doğmuş. Türkiye'de ise aramıza *KÖROĞLU* adıyla katılmıştır.

MİR ALİM HAN SARAYI, Buhara'da çok derin bir ibretle gezdiğim yerlerden biri oldu. Alim Han, Buhara'nın en son emiri. Buhara, 1868 yılına kadar bağımsız yaşamış. 1868 - 1918 yılları arasında Rus Çarlarına bağlı bir hanlık olarak ayakta kalmış. Ruslar, 1885 - 1910 devresinde, demiryolu geçirdikleri yerlerin etrafında yeni Rus kasabaları kurmuşlar. Sonra yavaş yavaş Buhara'ya da yerleşmeye başlamışlar.

Şehir, yarı bağımlılık devresinde önce Şibanoğullarının, sonra Canoğullarının daha sonra da, Mangıtlı Hanedanının eliyle idare edilmiş.

1917 Rus Devrimi olduğunda, bu hanedandan Mir Alim Han, emir olarak Bahara Tahtında oturuyormuş. Etarfında bulunan aydınlar, Alim Han'ı uyarmışlar:

— Zaman, tam bağımsızlığımızı ilân etmek için, çeşitli tedbirler almak ve büyük devletlerle hemen temasa geçmek zamanıdır! demişler.

Emir Alim Han, bu yalvarmaların hiçbirine kulak asmamış:

« Siz ne söylüyorsunuz? demiş. Lenin'i dinlemiyor musunuz? Lenin, Rusya'da yaşayan bütün milletlerin tamamen serbest olduklarını dünyaya ilân etmedi mi? İsteyen her millet, bağımsız hâle gelebilir demedi mi? Sosyalizm devriminden sonra artık savaş yok; zulüm yok! Sömürge

yok! demedi mi? Niye endişe ediyorsunuz? Asker toplamaya, silâh almaya, yabancı devletlerle görüşmeye ne lüzum var? Bağımsızlık, artık kapımızdadır. Siz, işinize gücünüze bakın!»

Lenin, 1917 yılında söylediklerini bir yıl sonra unuttu. İktidarını sağlama bağladıktan sonra 1918'de, Buhara Hanlığına savaş açtı. Alim Han'ı uyaranlar kurşuna dizildiler. 1920 yılında, Buhara Hanlığı, kayıtsız şartsız işgal edildi. Etrafındaki aydınları evhamlı olmakla suçlayan, Lenin'e inanan Emir Alim Han, bir gece yarısı, o güzelim sarayını bırakarak Afganistan'a sığındı. Vatanı, imanı, milleti ve haysiyeti çiğnenmiş bir zavallı olarak öldü gitti. İşte ben bu son Buhara Emiri'nin darbeden altı yıl önce yaptırdığı güzel sarayını belki bin parçaya bölünmüş bir yürekle gezdim. Petersburgh'da tahsil gören Alim Han, Buhara'nın dışında kendisine kuğu gibi bir saray inşa ettirmiş.

Tam üçyüz usta, iki yıl çalışarak, binbir gece masallarını hatırlatan bir güzellikle, emir hazretlerine, cennet'ten bir bahçe açmak istemişler. Saray odalarının duvarlarını ve tavanlarını, baştanbaşa kristal aynalarla kaplamışlar. Aynaların üzerine çok zarif alçı süslemeler oturtmuşlar. Her duvara, her pencereye, her tavana ayrı bir güzellik giydirmişler. Türkistan'nın en meşhur ustası Şirin Muradof, sanatının şahikasına bu sarayla yükselmiş. Sarayın aynaları, İtalya'dan gelmiş. Porselen takımı Çin'den ve Japonya'dan. Emir ve emire hazretlerinin çok gösterişli kaftanları, yüzde altmış altın olan iplikleri işlenmiş... Sarı, yeşil,

beyaz, mâvi ve kırmızı çiniler saraya büyüleyici bir güzellik kazandırmış.

Akıldan, idraktan, basiretten, tecrübeden, tedbirden, kuvvetten... başka. Alim Han bu sarayda hiçbir şeyin sıkıntısını duymadan rahat yaşamış. Devrimden sonra Buhara'yı terk edip gittiğinde, bu güzelliklerden hiçbirini götürememiş. Sarayın bir kısmı şimdi el sanatları müzesi haline getirilmiş. Diğer kısmı ise, sanatoryum olarak kullanılıyor.

Alim Han'dan sonra kurulan Buhara Cumhuriyeti de ömürlü olmadı. Çünkü Buhara'nın kuvvetli bir ordusu, kuvvetli bir mâliyesi yoktu. Müttefikleri yoktu. Halk yılgındı, cahildi, çaresizdi.

Millî Mücadele yıllarında, biz Rusya'dan nakdî yardım aldık. Silâh yardımı gördük. Bu yardımın hangi maksatlarla yapıldığını Ali Fuat Cebesoy Paşa, MOSKOVA HATIRALARI kitabında çok büyük bir açıklıkla ortaya koyuyor. Cebesoy Paşanın yazdığına göre, Moskova'da toplanan Komünist Partisi Genel Kongresinde söz alan Stalin ve Genel Kurmay Başkanı Zınayef kanaatlerini şöyle açıklamışlar:

«Türkiyedeki Kemalist hareket, komünist bir felsefeye sahip değildir. Bunu çok iyi biliyoruz. Fakat Türkler, bizim düşmanlarımızla çarpışıyorlar. İngilizler Çanakkaleyi geçerek Kafkasya'ya dayandıkları takdirde, biz komünizmi değil dünyada, Rusya'da bile yaşatamayız; ayakta tutamayız! Bu bakımdan her ne pahasına olursa olsun, Türkiye'ye yardım etmekle mükellefiz. Bugün Rusya'da

yirmi milyon insan, bir açlık tehlikesiyle karşıkarşıyadır. Buna rağmen biz, Türklerin Millî Mücadeleden muzaffer çıkmasına yardımcı olmak mecburiyetindeyiz. Ölen her Türk neferi, bizim kuvvetimizi de zaafa uğratacaktır!»

Ruslar, İngilizler Kafkasya'ya dayanmasınlar diye, bize nakdî yardım hazırlığına başladılar. İşte o çalışmalarda Buhara Türkleri'nin ve Azerbaycanlı kardeşlerimizin unutulmaz gayretleri oldu. Buhara Cumhurbaşkanı Osman Hocaoğlu, Buhara halkından topladığı binlerce altını, bize gönderilmesi için Moskova'ya teslim etti. Azerbaycanlı kardeşlerimiz de bize kucak açtılar. Nakdî ve aynî yardımlarda bulundular.

Millî Mücadelemizin kazanılmasında Mübarek Buhara'nın ve Can Azerbaycan'ın yardımlarını unutmamak, bu mükemmel millî dayanışmayı dağa-taşa, kurda-kuşa anlatmak benim de boynumun borcudur. Sizin de, onun da ötekinin de:

Kaderin garip tecellisine bakınız. Emekli albaylarımızdan ve Tarih öğretmenlerimizden İhsan ILGAR bir gün bana dedi ki:

«—... Cumhuriyetin ilânı yıllarında İstanbuldaydım. Şapka inkılâbı yeni yapılmıştı. Bir gün köprüye doğru yürürken bir kalabalık gördüm. Polisler, bir adamın başındaki kalpağı almaya çalışıyorlardı. Adam direniyor, vermek istemiyordu. Çekik gözlerinden, çıkık elmacık kemikelrinden o kalpaklı kişinin Türkistanlı olduğunu anladım. Polislere müdahale ettim. Bırakın dedim. Bu bizim misafirimizdir. Türkistan' dan gelen bir kardeşimizdir.

Polisler fazla üstelemediler. O yıllarda Karaköy köprüsünden bir kuruş karşılığında geçilirdi. Kalpaklı kişinin geçiş ücretini de verdim. Yan yana yürürken öğrenmek istedim:

— Türkistan'dan mı geliyorsunuz? İsminiz nedir?

Cevabı yüreğimi ağzıma getirdi:

«— Buhara'dan geliyorum! Ruslar bizim Cumhuriyetimizi dağıtınca aydınlarımızı kurşuna dizince, Türkiye'ye sığınmak mecburiyetini duydum. İsmim Osman Hocaoğludur. Eski Buhara Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Osman Hocaoğlu! Türkiye'ye bugün geldim. Cebimde, köprüden geçecek param yoktu!»

İhsan Ilgar devam etti: *«Eski Cumhurbaşkanını alıp Türkocağına getirdim. Sonra onunla çok iyi dost olduk. Soyadı Kanunu çıkınca, bana ILGAR soyadını o muhterem Hocaoğlu verdi...»*

Millî Mücadele yıllarımızda, bize Buhara Cumhurbaşkanı olarak binlerce altın toplayan Osman Hocaoğlu, günün birinde, Türkiye'ye sığınacağını elbette düşünmemiştir. *«Türkün Türkten başka dostu yoktur!»* sözü boşuna söylenmemiş. Türk, Türkü iyi bilmelidir. İyi gözetmelidir. Yürekten sevmelidir. Ben bunu bilirim, bunu söylerim, bunu yazarım!..

ORDU! ORDU! ORDU!

KÜLTÜR! İLİM! TEKNİK!..

Şimdi, Türkistan notlarımın yol kavşağındayım. artık söze bir düğüm vurmanın zamanı geldi. Yalnız, hemen belirtmeliyim ki, yazamadıklarım yazdıklarımdan daha çoktur. Çünkü Türkistan'da her görülen ve duyulanın yazılması mümkün değildir. *«Türkistan, meselâ bir İngiltere, bir Fransa veya Hollanda sömürgesi olsaydı. Onunla ilgili eserler daha mı rahat yazılırdı?» diye sorabilirsiniz. Türkistan'ı gören, orada Rusun katiyyen acımayan, aman vermeyen katı yapısına şahid olan herkes, bu soruya tereddütsüz «elbete» diye cevap verecektir.* Türkiye'de, Türkistan'la ilgili seyahat notlarının, hemen hemen hepsini, dikkatle okudum. Sonunda Rus politikasına taraftar olanların da, olmayanların da eserlerinde aynı sancıyı gördüüm: Yazılamayan gerçekler. Marksistlerimiz gördüklerini olduğu gibi anlatamıyorlar. Bırakınız Rusları, Türkiye'deki yoldaşları da, Sovyetler aleyhinde söylenecek bir tek cümleye bile tahammül edemedikleri için Marksist yazarlarımız, akibetlerinden korkuyorlar. Türkiye'de, İşçi Partisi Eski Genel Başkanlarından *M. Ali Aybar: «Biz, güleryüzlü bir sosyalizm kurmak istiyoruz!»* dediği için ilericilerimizin, Afrika tamtamlarının

şamatalarını bastıracak tonda nasıl vaveylâ kopardıklarını, Aybar'ı genel başkanlıktan nasıl indirdiklerini kim unutabilir?

Meselâ: Bizim çok meşhur solcularımızdan biri, Taşkent'teki Özbek yazarlara, göğüs geçirerek şöyle demiştir:

«— Ah ne güzel, ne güzel. Size imreniyorum! Burada , böyle bir rejim altında böyle imkânlarla yaşamaktan, kimbilir ne kadar mutlusunuz? Size imreniyorum!»

Yazarımıza, kapalı salonda hiç bir cevap verilmemiştir. Orada denisiz bir adamın ihbarından veya dinleme cihazlarından endişe duyanlar, susmuşlardır. Ama bahçeye çıkıldığında, bir Özbek yazarın, solcu edibimizin kulağına fısıldadığı sözler, onu sersemletecek kadar etkili olmuştur:

«— Sen, Türkiye'de sahib olduğun hakların ve imkânların yarısını bana ver; ben de Sovyetlerede ki bütün hak ve imkânlarımı sana memnuniyetle devredeyim! Var mısın beyim?»

Bu tekliften sonra, ilerici (!) yazarımız «varım!» diyememiş, ortadan yok olup gitmiştir. İşte bu olayı o solcu yazarımızın, Türkiye'deki bir yoldaşının kulağına fısıldaması bile mümkün değildir. Rus politikasıyla nikâh kıyan yazar-çizer takımımız, Sovyetleri hep bir masal dünyasının efsunlu cümleleriyle ballandıra-ballandıra anlatıp duruyorlar.

Solcu olmayan yazarlarımız da, Sovyetlerdeki Türk dünyasını anlatırken çok dikkatli devranmışlardır. Yazarken, kendilerini âdeta bir bıçak üstünde hissetmişlerdir.

Önce: Sovyetlerdeki soydaşlarımızın ısrarlı ricalarını hiç unutamamışlardır! Onların: *«Aman bizim buradaki hayatımızı zindana çevirmeyin» «Aman aleyhte bir şey yazıp, bizi ateşe atmayın!»* şeklindeki sızlanmalarını hep yüreklerinde taşımışlardır. Solcu olmayan yazarlarımız, Rusların, dünya çapındaki katı ölçülerini bildikleri için, Sovyetlerdeki Türklere bir zarar gelmesinden haklı bir endişe duymuşlardır. Sonra, bizim yüzde yüz Rus kafasıyla yaşayan bazı kalemlerimizin, o mâlûm: *«Irkçı — Turancı» «Kafatasçı»* diye başlayan hücumlarına hedef olmak istememişlerdir. *Türkiye 'de, katıksız bir K.G.B. zihniyetiyle, «Irkçı-Turancı» diye fişlenmekten misilsiz bir acı duymuşlar, her gördüklerini ve duyduklarını yazamamışlardır. Bu bakımdan, bizde, kaleme alınan Sovyet gezi notları, bana, müzeleremizdeki o yarım-yamalak heykelleri hatırlatmaktadır. Hani bâzan başı, bâzan gövdesi, bâzan kolları ve bacakları olmayan o çok antik mermer heykelleri. Bu kitapta benim yazdıklarım, daha doğrusu yazabildiklerim de o muhteşem Türklük dünyasından alınan bir kaç fotoğraftan ibarettir.*

Türkistan'da beni şaşırtan, hatta bir süre, âdeta hasta eden, Büyük Timur İmparatorluğunun çöküşü oldu. Bu bakımdan Türkistanlı aydınlara, bulduğum her fırsatta sormadan duramadım:

— Bugünkü duruma nasıl düştünüz? dedim. Sizi, muhteşem bir impataratorluktan, bu sömürge karanlığına sürükleyen sebepler nedir?

Bakın şimdi: Bizim, Çanakkale Boğazı denilen bir

önemli yerimiz var.

— Evet! Biliriz!..

— İngilizler ve Fransızlar, İstanbul'u almak için o Çanakkale Boğazı'nı geçmek istediler. Bırakmadık. Tam ikiyüzelliüçbin şehid verdik. Gâvurun da bir o kadar askerini kırdık. Bizim Çanakkale Boğazımız, sizin Türkistan topraklarınızın binde biri nisbetinde bile değil. Okuyup öğrendiklerime göre, Ruslar, bu büyük bu mübarek topraklara, adeta, ellerini-kollarını sallayarak girmişler. Bir komşu bahçesinin meyvelerini bir gece yarısında toplarcasına. Türkistan'ı kendilerine rahatça katmışlar. Semerkant düşerken, Buhara teslim olurken, Taşkent çökerken, Ruslardan üçbin asker olsun devirememişsiniz. Bu nasıl iştir? Timur'un torunları, böyle hazin bir duruma nasıl düşer? En mukaddes varlığınız olan bu toprakları savunmak için, elinizde sapan olsun yok muydu? Vatanınıza saldıranlara sapan taşı bile atılsa, bin kişinin gözü kör edilebilirdi. Ben bu dehşet verici çöküşün ve kayıtsızlığın sebebini anlayamıyorum?

Bu soruma, Türkistan'lı aydınlardan hep aynı cevapları aldım. Biribirleriyle sözleşmişlercesine, bana hep aynı açaklamalarda bulundular:

«— Çok haklısınız! dediler. Çöküşümüzün çeşitli sebepleri var. Önce orudumuz yoktu! Ordumuz yoktu! Ordumuz yoktu! Sonra, o Büyük Timur İmparatorluğu, senben kavgaları yüzünden, çeşitli hanlıklara bölünmüştü. Halk, ilimden, irfandan uzak düşmüştü. Taassup ve cehalet üstümüze «al karısı» gibi çökmüştü! Taassubun ve ce-

halatin bulunduğu yerde birlik ve beraberlik olur mu? Herkes kendi menfaatinin arkasındaydı. Devlet olmaktan çıkmıştık. Çok basit bir aşiret hayatının karanlığına gömülmüştük. İşte o gafletimizin cezasını en az yüz yıldan beri, canımızla-kanımızla-vatanımızla ödüyoruz. Her gün yeniden ölüyoruz!»

Türkistan'ın 1840-1881 yılları arasında, Rus emperyalizmine karşı, tam kırkbin yıl direndiği doğru! Ama, aynen bizde olduğu gibi, bir takım Türkistan ileri gelenlerinin, o direnme yıllarında, Rus hayranlığıyla davrandıkları da doğru! Milleti ikiye böldükleri de, derme-çatma Türkistan ordusunu, arkadan vurmaya çalıştıkları da doğru! Bu bakımdan Türkistan'da bağımsızlık savaşı veren kahramanların, âkibetleri, gerçekten ibret verici... Türkistan faciasının, okullarımızda, bütün safhalarıyla okutulması (gençlerimizin o dehşetli gafletten ders alması) ne kadar faydalı olurdu. Ben o felâketler zincirinden, sadece bir-iki örnekle yetineceğim. Meselâ: Buhara - Hokant - Hive Hanlıkları, çok basit sebepler yüzünden birbirleriyle çarpışmaya başladıkları zaman, Ruslar daTürkistan'a saldırdılar. Türk'ün, kardeş kanına ekmek doğradığı bir devrede, Rus'un seyirci kalacağına inanmak için çok cahil olmak lâzım.

Türkistan, Rus saldırısına uğradığı zaman, silâha uzanan kahramanlardan biri de: SIDDIK TÖRE idi. Sıddık Töre, Türkistan'ın istiklâlini korumak için, 1860 yılında UZUN AĞAÇ savaşına girdiğinde ilk ihaneti iki kardeşinden gördü: Ahmet ve Tayçik, Rus tarafına

geçtiler.Sıddık Töre, YESE şehrini, Ruslara karşı beş gün müdafaa etti. Altıncı gün ikinci ihanete şahit oldu. YESE şehrinin kapılarını Ruslara açan, bölgenin ileri gelenlerinden Ötepoğlu CANTI isimli bir haindi...

YESE düştükten sonra, Sıddık TÖRE, ÇEMKENT'e çekildi. Şehre saldıran ikiyüz süvariden, ancak ondördü kurtulabildi.

General Çernayef, TAŞKENT'i kuşattı. HOKANT ordusu kumandanı ALİMKUL KIPÇAK, ŞORTEPE denilen yerde şehid düştü. Derme-çatma olan asker arasında panik başladı. İşin kötü tarafı halkın birlik içinde yaşamamasıydı. Çeşitli tefrikalar, Türkistanı kasıp kavurmuştu. Sıddık Töre, üçüncü ihanete şahid oldu: Şehrin tüccar sınıfı Ruslara teslim bayrağı açtı. 1865 yılının 17 Haziranında Sevgili TAŞKENT esaretin koynuna ağır ağır gömülüyordu. Sıddık Töre, şehrin HOCAKÜÇE sokağında, soydaşlarını, son damla kanlarına kadar çarpışmaya çağırıyordu. Fakat etrafında kimseler yoktu. Ruhunu, hür yaşama azmini çoktan kaybetmiş olan TAŞKENT halkı, evlerine kaçıp saklanmakla kurtulacaklarını sanıyordu. TAŞKENT düştü.

Ruslar 5 Mayıs 1868'de, Timur'un başkenti Semerkant'a girdiler.

2 Haziran 1869 da Mübarek BUHARA da teslim oldu. SIDDIK TÖRE, kuvvetleriyle birlikte HİVE HANLIĞI 'na geçti. Hive Şeyhi Nur Mehmet, Ruslarla dost olmak istiyordu. Dua ederek halkını savaştan kurtaracağına inanıyordu. Şeyhin nefesi, Rusların Hive saldırısını dur-

durucak kuvvette değildi. 1873 de, Hive Hanlığı da tarihe karıştı. Dört aydan beri Ruslarla çarpışan Sıddık Töre, çeresizdi. Nur Mehmet, boynunu Rus boyunduruğuna uzatınca, TÖRE, Afganistan'a sığınmak mecbureyetinde kaldı. Çünkü kendi ifadesine göre: *«Türkistan' da artık varabileceği bir dağbaşı, basabileceği bir yer yoktu!»*

Türkistan kahramlarından FERGANA'lı ALİMKUL ile MUHAMMED OĞLU CAN HOCA da, Ruslara karşı mücadelelerinde, Sıddık Töre gibi yalnız kaldılar. Hatta o kadar ki, CAN HOCA'yı, Rus taraftarı Er Mehmet SULTAN, kendi eliyle şehid etti. Rivayete göre, Rusçu Er Mehmet, Can Hoca'nın başını süngüsüne takarak yukarıya kaldırmış, onunla alay etmek istemişti:

— Şimdi nasılsın Can Hoca?

Şehid Can Hoca'nın cevabı, Rusçu katili çılgına çevirmiş:

— Alçak ve hain Rusçu Mehmet Sultan! Görüyorsun ki, her zamanki gibi ben şimdi de senden yüksekteyim!»

.....

Koca Türkistan, hep böyle ihanetlerin ve gafletlerin gözü bağlı kurbanlığı haline getirilerek, Rusun ayak dibine usulca uzatılıp boğazlanmış Türkistan ordusunun bozulması, Türkistan faciasının başlangıcı olmuş. Büyük Timur İmparatorluğunun o disiplinli, o cesur, o vatansever ordusu zamanla dağılmasaydı Ruslar Türkistan'a adım atabilir miydi? Türkistan'ı görenler anlayacaklardır ki: Anadolu'da hür yaşamamız, Ordumuzun gücüne, disiplinine ve en modern cihazlarla donatılmasına bağlı. Şu veya bu

düşüncelerle ordumuza şaşı bakanlar veya bizim «Ordu-millet» inancımızı kemirmeye çalışanlar, devletimizi yıkmaya milletimizi kul-köle yapmaya niyetlenen kimselerdir.

Türkistan'ın bugünkü durumunu, elbette tek sebebe bağlayamayız. İlimden ve teknikten uzak kalan, cehaletin karanlıklarına yuvarlanan, kendi kültür değerlerinden kopan milletler, güçlü ordular kuramamışlar, bağımsızlarını koruyamamışlardır.

Türkistan ilimden, irfandan koptuğu, cehaletin pençesine düştüğü için de, hazin akibetine kanlı bir gömlek biçmiştir. Bir zamanlar ilmin merkezi olan ve ilim dünyasına büyük âlimler yetiştiren Semerkant, zamanla hurafenin beşiği olmuş. Bir zamanlar, dinin merkezi kabul edilen müberek Buhara, işgalden önce, koyu bir taassubun ve cehaletin koynuna soyunmuş. İslâmın en büyük düşmanı cehalet ve taassuptur. Mehmet Akif Ersoy, Buhara'nın zamanla nasıl gerilediğini, cehaletin elinde kendi kendisini nasıl yiyip bitirdiğini derin bir hüzünle anlatıyor:

«Gece gündüz yürüdüm, bulmak için Taşkent'i
Geçtiğim yerleri tâdâda mahal yok şimdi,
Uzanıp sonra Buhara'ya, Semerkand'a kadar,
Eski dünyada bakındım ki ne âlemler var.
Sormayın gördüğüm âlemleri, hiç söylemeyim,
Yâdı, temkinimi sarsar da, kan ağlar yüreğim.
O Buhara, o mübarek, o muazzam toprak,
Zilletin koynuna girmiş uyuyor müstağrak.
İbn-i Sina'ları yüzlerce doğurmuş iklim,
Tek çocuk vermiyor, agûşuna ilmin ne akîm.

O rasathane-i dünya, o Semerkand bile,
Öyle dalmış ki hurâfâta o mazisiyle:
Ay tutulmuş, «kovalım şeytanı kalkan» diyerek,
Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek...

Ne Hudâdan utanırlar, ne de Peygamberden,
Bu ilimsiz hocalardan, bu beyinsizlerden,
Çekecek memleketin hâli ne olmaz düşünün,
Sayısız medrese var geçti Buhara' da bugün.
Okunandan en haber? On para etmez fenler,
Ne bu dünyada soran var, ne de ukbada geçer.»
.....

Mehmet Âkif'in ifadesiyle, Türkistan'da ilimsiz hocalar, islâmın güzel, aydınlık ve medenî ruhundan koptukları için, çöküşü hızlandırdılar. On para etmez, dünyada ve âhırette hiçbir işe yaramaz bilgilerle medereselerde zaman öldürdükleri için, müthiş bir miskinliğe büründüler. İbn-i Sina'ları, Farabi'leri, Uluğ Bey'leri yüzlerce yetiştiren Semerkant ve Buhara, ilim dünyasına yeni isimler kazandıramadı. Böylece, taassup ve cehalet, Timur İmparatoruluğunu bir kezzap gibi yakıp, yok etmeye başladı. Bu katı taassuptan, bu korkunç cehaletten en çok Ruslar istifade ettiler.

Türkistan'da 1922 yılında bağımsız bir Türk devleti kurmak isteyen Enver Paşa'yı, Ruslar çok kolay bir şekilde etkisiz hale getirdiler. Uçaklarla atılan beyannamelerde bir tek cümle Türkistan Türkünü Enver Paşa'dan ko-

parmaya yetti: *«Enver Paşa, İstanbul'da, Halifeyebaş kaldırmış adamdır»*

Ben, bir ara silâha sarılan Türkistan halkının, korkunç cehaletleri yüzünden, o silâhları, cin çarpmış gibi yere atmalarına yol açan fetvadan da heberdarım: *«Elinizdeki silâhlar domuz yağıyla yağlanmıştır. İslâmda domuza da, domuz yağına da dokunmak haramdır...»* Böyle fetva verenlere, böyle fetvalara, uyanlara kim müslüman diyebilir? Koca Türkistan, cehaletin ve taassubun ateşinde kavrula kavrula kuruyup Rus'un kucağına düştü.

Biz, içerde ve dışarıda üzerimizde oynanan oyunları çok iyi bilmek mecburiyetindeyiz. Öğrenmek, araştırmak, anlatmak... önce insan olarak sonra Türk olarak boynumuzun borcu.Çünkü Anadolu'da hür yaşamamız, her kıssadan bir hisse çıkarmamıza bağlı.

Bugünkü Türkiye'nin dâvâsı, şu veya bu devlete savaş açmak eski Türk yurtlarını kurtarmak bütün dünya Türklüğünü bir bayrak altında taplamak değildir; cehalatten, fakirlikten kurtulmak kültürünü millet heyatımızda bir şah damar gibi bilmek, ilmi çalışmaları hızlandırmak ordumuzu kuvvetlendirmek dâvâsıdır. Anadoluyu ancak çok kuvvetli bir orduyla elimizde tutabiliriz.

Üzerimizde oynanan, oyunları, ancak cehâletten kurtulmakla önleyebiliriz.

Çağdaş medeniyet seviyesine ancak ilimle yükselebiliriz. Türkiye'nin ikiyüzellibin civarında birinci derecede ilim adamına, üç milyon civarında teknik elemana ihtiyacı var.

Türkiye'nin başta Sovyet Rusya olmak üzere, bütün yakın ve uzak devletlerle dostluklar kurmasında, sayılamayacak kadar menfaati saklı. Türkiye, bugünkü, Türkistan'a benzememek için, Onu da çok iyi bilmek, yakından tanımak mecburiyetinde... Bunun kolay olmadığını kabul etmemeliyiz. Çünkü Türkiye, bilgisizlikten ve sevgisizlikten doğan bir cinnetle, Türkistan'a bir gönül gözüyle bakan öz çocuklarına, 40-50 yıldan beri «Irkçı-Turancı» gömlekleri giydirmeye devam ediyor. Türkistan'da bağımsızlık savaşına katılanları, silâha sarılanları «domuz yağı» safsatasıyla sindirenler-yıldıranlar... kime hizmet etmekte iseler. Türkiye'de de, *«Irkçı-Turancı»* suçlamalarıyla ortaya çıkanlar, kayıtsız-şartısız yani kapıya kulluk etmektedirler. Türkiye'de düşmanlarımızı bile utandıracak böyle bir cehaletin devam edeceğine inanmak mümkün değildir. Nitekim dün, Bulgaristan Türklüğü için birkaç kıta yazan bir şairi, *«Irkçı-turancı»* diye suçlayanlar, bugün bütün Dışişleri Teşkiletımızın, Başbakanımızın, Cumhurbaşkanımızın topyekûn Bulgar Türklüğüne sahip çıkmasına. Büyük Millet Meclisinin, Bulgar vahşeti üzerine gizli oturumlar yapmasını, çeresizlikten faltaşı gibi açılan gözlerle bakmakta ve her halde utanmaktadırlar.

Dün, Kerkük katliamı dolayısıyle, Irak Türkleri için, yüreğinin acısını ortaya koyanlara «Irkçı Turancı» diye homurdananlar, bugün aynı konunun GAZİ ÜNİVERSİTESİ tarafından ele alınmasına, orada IRAK TÜRKLERİ ismi altında çok ciddi bir çalışmanın en

büyük salonlarda yapılmasına dehşetle şahid olmuşlardır.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ'nin, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi salonunda, yirmiden fazla ilim adamının katılmasıyla hazırladığı DÜNYADA TÜRKLER Sempozyumu, bizim Irkçılık-Turancılık jurnalcilerine küçük dillerini yutturmuştur sanıyorum.

Gazi Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Şakir Akça'nın, Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Tarık Somer'in Dış Türklerle ilgili konuşmaları, Türk ilim adamlarına yakışacak güzellikteydi.

Türkiye, yeni ve aydınlık bir çizgi üzerinde! Türkiye'de bir zamanlar tabu haline getirilen Dış Türkler konusu artık Üniversitelerimiz tarafından ele alınıp incelemekte. Bu kabil çalışmaları, Türkiye'nin aya füze göndermesi kadar önemli bulmaktayım. Türkiye, hem yoksulluktan kurtulmaya, fert başına düşen milli gelirini artırmaya çalışmakta, hem de millî kültürüne sahip çıkmaktadır.

Türkiye kendine dönmekte, değişerek devam etmekte, doğruya güzele, faydalıya yönelmektedir. Ne güzel! Ne güzel! Ne güzel!

Anadolu Türklüğü yanında, dünya Türklüğünü sevenlere binlerce selâm olsun!

Canbul'lu Cuma'nın söylediği gibi, bir elmanın yarısı biz, yarısı onlardır.

Biz binlerce yıllık bir çınarın, Anadoludaki dallarıyız. Kökümüz eski Türk yurtlarındadır. Kökümüzden kopamayız .Ruhumuzdan soyunamayız.

Türkistan bizim hem sevabımız, hem günahımızdır.

Türkistan bizim boy aynamızdır.

Türkistan olmasıydı, Azerbaycan olmasaydı Anadolu, Türk soyuyla şereflenmezdi. Anadolu olmazdı.

Türkistan'a gönül gözümüzle bakmadan kendimizi iyi göremeyiz.

Türkistan bizim hâfızamızdır.Onu unutamayız!..

Aral Gölünden su içenlere, Altay Dağlarından geçenlere selâm olsun!

Baykal Gölünden su içenlere Türkiye'den selam olsun.

Ahmet Yesevî Hazretlerinin soyundan gelenlere selâm olsun!

Türkistan'ı sevenlere binlerce selâm olsun!

YAVUZ BÜLENT
BAKİLER

YALNIZLIK

YAVUZ BÜLENT
BAKİLER

SENİNLE

YAVUZ BÜLENT
BAKİLER

ÜSKÜP'TEN
KOSOVA'YA

YAVUZ BÜLENT
BAKİLER

DUVAK

YAVUZ BÜLENT
BAKİLER

ŞİİRİMİZDE
ANA

"... Yavuz Bülent, daha önce çok parlak bir yarım asır yaşayan Türk edebiyatının, iyice sönükleştiği son yarım asrında parlayan isimlerden biri. Her şeyde Türklüğü arıyor.Buluyor ve konuşturuyor da, Türkçeye hâkimiyeti, Türkçeyi çok akıcı şekilde kullanabilmesi okumayı kolaylaştırıyor. Şiirden gelen bütün yazarlar gibi, kolaylıkla ve süratle yazabildiği açık...'

YILMAZ ÖZTUNA

"... Bu kitap nasıl anlatılabilir ki? Şiir anlatılabilir mi?"

ERGUN GÖZE

"... Kitabı bir nefeste okudum. Yavuz Bülent Bâkiler'in şairane üslûbu meğer nesrinde de aynı nefasette devam edebiliyormuş. Bunu sevinerek ve takdir ederek gördüm."

S.AHMET ARVASİ

"... Yavuz Bülent Bâkiler, edebiyatımıza, sıkca başvurulacak bir intiba veya gezi-ropörtaj eseri kazandırmış. Okuyunuz. Çünkü önemli, hatta bir "Mektep eser" karşısındayız.

GÜRBÜZ AZAK

"... Şair Yavuz Bülent Bâkiler'in artık çok ciddi bir rakîbi var: Yazar Yavuz Bülent Bâkiler. Kalemini,eliyle değil,gönlüyle kavramış bir yazar bu. Zevkle ve bir hamlede okunabilecek bir kitap."

A.TURAN ALKAN

"... Hisli, içli, buudlu ve alabildiğine akıcı, gül kokulu, ana sıcaklığı kadar yakın bir ifade. Aslında anlatılan seyahat notları idi. Ama yazılan bir mensur şiir!"

RAHİM ER

"... Türkistan Türkistan'ı bir şiir kitabı sanmayınız. Belki şiir gibi akıcı, şiir gibi sürükleyici -fakat Türkistan konusunda araştırma yapacaklara, birinci elden kaynak olacak, müşahadelerle, onlara ait değerlendirmelerle yüklü bir kitap. Yavuz Bülent millî bir vazife yapmıştır."

HAMDİ MERT

"... **Türkistan Türkistan:** Kökleri yolunmamış, şuurları körelmemiş inançları yozlaşmamış her Türk'ün bir kaç defa okumasında fayda umulan bir kitap. Unuttuğumuz özümüze ayna tutan, yitiklerimize köprüler kuran, hasretin, umudun,vuslatın kapılarını aralayan yöğrük at misali yörük bir kitap. **Türkistan Türkistan,** Bâkiler'in kaleminden kanatlanmış kelimelerle bütünleşen bir Kültür Coğrafyasıdır. Ruhlarımızın sılasıdır. Hakkında ne söylense az, ne yazılsa noksan kalır."

BAHATTİN KARAKOÇ

89-034-Y-0054-5 FİYATI: 4.500 LİRA